

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/320701036>

Sociálna práca s páchatel'mi a obeťami sexuálneho zneužívania detí

Book · December 2013

CITATIONS

2

READS

865

1 author:

Slávka Karkošková

Judicial Academy of the Slovak Republic

48 PUBLICATIONS 21 CITATIONS

SEE PROFILE

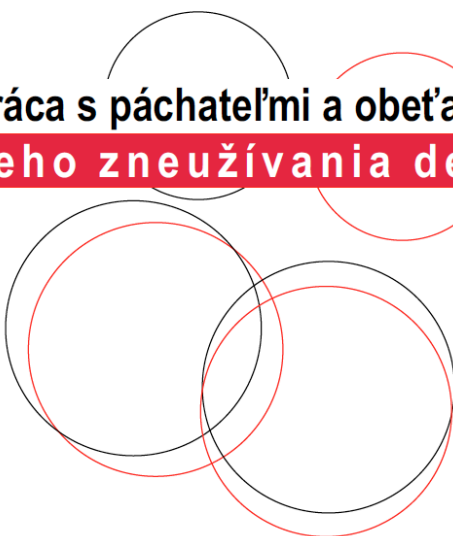
Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Sexuálne zneužívania detí a zverených osôb (Sexual abuse of children and persons entrusted) - APVV-16-0471 [View project](#)

Slávka Karkošková

**Sociálna práca s páchatel'mi a obeťami
sexuálneho zneužívania detí**

Slávka Karkošková

**Sociálna práca s páchatel'mi a obeťami
sexuálneho zneužívania detí**

2013

© **Slávka Karkošková** (2012, 2013)

Všetky práva vyhradené. Toto dielo – text a vyobrazenia, ani jeho žiadna časť, nesmie byť reprodukováaná, alebo použitá v elektronickej, mechanickej ani inej forme známej dnes, prípadne vynájdenej v budúcnosti, vrátane fotokópií a nahrávok, alebo na inom informačnom médiu či záložnom systéme, bez písomného súhlasu autorky.

Odporúčaný citačný zápis:

KARKOŠKOVÁ, S. 2013. *Sociálna práca s páchatelmi a obeťami sexuálneho zneužívania detí*. Veľký Šariš – Kanaš : Ascend, 2013. ISBN 978-80-971470-0-6. 216 s.

Názov publikácie: **Sociálna práca s páchatelmi a obeťami sexuálneho zneužívania detí**
Autorka: doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.

Recenzenti: *doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD.* (Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce)
doc. Kamil Kardis, PhD. (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Instytut Socjologii)
dr hab. Małgorzata Duda (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Instytut Pracy Socjalnej)
prof. PhDr. Pavol Dancák, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove, Katedra filozofie a religionistiky)

Vydavateľ: ASCEND
Miesto vydania: Veľký Šariš – Kanaš
Rok vydania: 2013
ISBN: 978-80-971470-0-6

Venované

*s láskou všetkým
deťom, ženám a mužom,
ktorí trpeli a trpia v dôsledku sexuálneho zneužívania*

*a s vďakou tým,
ktorí pomohli, pomáhajú alebo chcú pomôcť
k zotaveniu obetí a k náprave páchatel'ov*

S.K.

Zoznam tabuliek, obrázkov a skratiek

Tabuľka 1: Trestné činy súvisiace s CSA podľa Smernice 2011/92/EÚ – s. 62

Obrázok 1: Multidisciplinárny intervenčný model zameraný na osobu páchatel'a – s. 107

Obrázok 2: Systém komplexnej starostlivosti o obeť CSA – s.170

Skratky:

- CSA – sexuálne zneužívanie detí (z angl. *Child Sexual Abuse*)
- COSA – „Kruhy podpory a kontroly“ (z ang. *Circles of Support and Accountability*)
- IATSO – Medzinárodná asociácia pre liečbu sexuálnych delikventov (z ang. *International Association for the Treatment of Sexual Offenders*)
- MŠVVaŠ SR – Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
- MVO – mimovládne organizácie
- PaMÚ – probační a mediační úradníci
- PZ – policajný zbor
- SPOaSK – sociálnoprávna ochrana a sociálna kuratela
- ÚPSVaR – Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny
- VOM – mediácia medzi obet'ami a páchatel'mi (z angl. *Victim-Offender Mediation*)

OBSAH

Úvod	7
1 Forenzná sociálna práca	13
1.1 Vymedzenie forenzenej sociálnej práce	13
1.2 Teoretické východiská, hodnoty a etické aspekty forenzenej sociálnej práce	15
1.3 Miesto forenzenej sociálnej práce v našom systéme a jeho nedostatky vo vzťahu k problematike CSA	18
1.3.1 Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny	19
1.3.2 Zbor väzenskej a justičnej stráže	25
1.3.3 Inštitút probácie a mediácie v systéme trestnej justície	32
1.3.4 Forenzná sociálna práca mimo uvedených inštitúcií	40
1.3.5 Spolupracujúce profesie	44
2 Sociálna práca s páchatel'mi CSA	58
2.1 Právne aspekty CSA ako orientačný bod pre forenzných sociálnych pracovníkov	58
2.2 Charakteristika páchatel'ov CSA, ich konania a myslenia	72
2.3 Riziko a jeho posudzovanie ako predpoklad adekvátnych intervencií	89
2.4 Multidisciplinárny rámec intervencií a rola forenzných sociálnych pracovníkov	104
2.4.1 Intervenčné programy vo väzniciach	113
2.4.2 Probácia	118
2.4.3 Socioterapia	123
2.4.4 Mediácia	129
3 Sociálna práca s obeťami CSA	136
3.1 Právna ochrana obeť CSA	137
3.2 Charakteristika obeť CSA, ich reakcií, symptómov a dlhodobých dôsledkov	144
3.3 Forenzná diagnostika ako predpoklad a kompas ďalších intervencií	157
3.4 Komplexná starostlivosť o obeť CSA a rola forenzných sociálnych pracovníkov	169
3.4.1 Socioterapia	178
3.4.2 Mediácia	183
Odporúčania a záver	189
Zoznam bibliografických odkazov	194

Úvod

Zlo potrebuje k svojmu víťazstvu jedinú vec: aby dobrí ľudia nerobili nič.

Citát pripisovaný britskému politikovi, rečníkovi, politickému teoretikovi a filozofovi írského pôvodu menom **Edmund Burke** (* 1729 – † 1797)

Jedno z piatich detí (teda 20% detí) v Európe je obeťou nejakej formy sexuálneho násillia. Z toho je podľa odhadov 70 až 85% prípadov takých, kde páchatelom je niekto, koho dieťa pozná a komu dôveruje (Council of Europe, 2012).

Taktiež sa odhaduje, že až 90 % všetkých prípadov sexuálneho zneužívania detí (CSA) zostáva utajených (Cheit a Freyd, 2005), teda neohlási sa orgánom činným v trestnom konaní. A ešte aj z tých málo prípadov, ktoré sú ohlásené, ostanú mnohé neobjasnené. Pritom experti na problematiku CSA upozorňujú, že celý rad súvislostí, ktoré podporujú mlčanie obetí (vrátane pocitov hanby, strachu či lojality obeť voči páchatelovi) nielenže robia falošné udania nepravdepodobnými, ale naopak zvyšujú pravdepodobnosť popierania aj tých zločinov CSA, ktoré sa reálne stali (Hoyano a Keenan, 2010).

V reakciách okolia na prípady CSA prevažuje tendencia prikláňať sa k princípu prezumpcie neviný vo vzťahu k podozrivému, zatiaľ čo povinnosť chrániť pravdepodobnú obeť sa hrubo zanedbáva. To mnohokrát vedie k chronifikácii traumy a k rozvoju dlhodobých negatívnych následkov, ktoré sa môžu prejavovať v rôznych sférach života obeť. Neodhalené a neliečené páchatelia sú zas nositeľmi rizika, že v ubližovaní budú pokračovať.

Stretla som sa s množstvom smutných príbehov dospelých, ktorí si bremeno traumy zo sexuálneho zneužívania v detstve niesli po celé roky samé, buď preto, že sa nikdy nikomu nezdôverili, alebo pri svojich pokusoch o hľadanie pomoci narazili na nepochopenie, tabuizáciu, tendenciu prípad utuľtať. Žiadne opatrenia na ich ochranu a rehabilitáciu prijaté neboli.

Pri iných druhoch tráum, napríklad pri živelných pohromách, je typické, že ich sprevádza silná vlna solidarity. Pri traumách spôsobených trestnými činmi, obzvlášť pri CSA, však solidarita takmer vždy chýba. Prečo? Nuž predovšetkým preto, že ľudia majú naivné predstavy o páchateloch a nedokážu pripustiť, že by takýto skutok mohla spáchať osoba,

ktorú možno dlhé roky poznajú, ako dobrú, dôveryhodnú, spoľahlivú. Ak nedokážu identifikovať páchatel'a ako páchatel'a, potom nevidia ani v obeti niekoho, komu prináleží pomoc a ochrana.

Zlyhanie laikov sa azda dá ospravedlniť nedostatočným verejným povedomím o problematike, nechápaním súvislosti a možných dôsledkov, nedostatočnou etickou reflexiou a viacerými psychologickými fenoménmi.¹ Ale ako sa vysporiadať s tým, ak zlyhávajú jedinci, ktorí by mali byť v pozícii profesionálov? Kto bude skúmať a odčičovať pochybnenia kolíznych opatrovníkov, policajných vyšetrovateľov, súdnych znalcov, a ďalších kľúčových zložiek systému, ktorý má chrániť práva a najlepšie záujmy zranených a zraniteľných detí?

Práve v čase, kedy som začala pripravovať túto knihu do tlače, som bola dôkladne oboznámená s prípadom, ktorý mnou hlboko otriasol. Ešte stále nedoriešený prípad je ukážkou celej série profesionálnych zlyhaní. Od podania trestného oznámenia do vypočúvania maloletého dieťaťa uplynuli tri mesiace! Výsluch dieťaťa prebiehal za prítomnosti hlavnej podozrivej osoby. Napriek tomu, že pri výsluchu bola prítomná aj detská psychologička a kolízny opatrovník, prítomní odborníci akosi svorne opomenuli, že vypočúvanie dieťaťa v prítomnosti (hoci len údajného) páchatel'a je nanajvýš nevhodné. Manipulácia obetí zo strany páchatel'ov CSA môže byť totiž natoľko sofistikovaná, že samotná prítomnosť páchatel'a pri výsluchu môže úplne pozmeňovať obsah výpovede maloletej obete. Nehovoriac o tom, že („vd'aka“ zvláštnemu rozhodnutiu odvolacieho súdu, ktorý zrušil tzv. predbežné opatrenie) dieťa žilo opäť vyše mesiaca v domácnosti práve s tým rodičom, na ktorého bolo podané trestné oznámenie, a mohlo byť už beztak manipulované. Samozrejme, dieťa pri výsluchu neuviedlo nič, čo by mohlo poškodiť toho rodiča, na ktorom je aktuálne existenčne závislé. To, čo mohlo slúžiť ako najrelevantnejší dôkaz, bolo nevhodným postupom celkom zmarené. Bola to nepozornosť? Nekompetencia? Či azda úmysel?

Dôkazná hodnota ďalšieho úkonu, ktorým bolo súdnoznalecké posúdenie maloletého dieťaťa, je taktiež otázna. Psychologička totiž prijala rolu súdnej znalkyne, hoci sa poznala s niekoľkými pokrvnými príbuznými hlavnej podozrivej osoby a dokonca aj osobne s hlavnou podozrivou osobou. Navyše pred súdnoznaleckým úkonom s ňou komunikovala a bola oboznámená len s jej verziou príbehu. Mohla byť za takýchto okolností objektívna, nestranná či nezaujatá? Ľudsky i profesionálne pochybujem. Majúc na zreteli množstvo informácií súvisiacich s prípadom, som pri dôkladnej analýze textu súdnoznaleckého posudku narazila na viaceré

¹ Bližšie k tejto téme pozri článok s názvom *Sociálna (ne)zodpovednosť zoči-voči prípadom sexuálneho zneužívania detí* (Karkošková, 2012).

znaky zjavnej predpojatosti znalkyne. Nehovoriac o mojich pochybnostiach o dostatočnej úrovni jej vedomostí, týkajúcich sa problematiky CSA. Každopádne, aj na základe vyjadrení v súdnoznaleckom posudku, bolo trestné stíhanie zastavené.

Rodič, ktorý trestné oznámenie podal, nemá oprávnenie sa sťažovať kompetentným inštitúciám, pretože paradoxne – i keď ide o osud jeho dieťaťa – nie je účastníkom konania. Dieťa zastupuje kolízny opatrovník, a ten si doposiaľ žiadne pochybenia v procese riešenia prípadu zrejme nevšimol (alebo azda nechcel všimnúť?). Čí najlepší záujem sledoval a sleduje kolízny opatrovník vo svojich pracovných postupoch?

Kolízny opatrovník má chrániť záujmy maloletého dieťaťa a má jedinečnú možnosť a kompetenciu urobiť šetrenie v teréne, stretnúť sa s oboma rodičmi, posúdiť, čo je v najlepšom záujme dieťaťa a predostrieť svoje zistenia a odporúčania súdu. Je zarážajúce, že odvolací súd, ktorý zrušil tzv. predbežné opatrenie, rozhodol bez vyjadrenia kolízneho opatrovníka. Zatiaľ čo Okresný súd vyhodnotil situáciu ako potenciálne ohrozujúcu a vydaním predbežného opatrenia chcel chrániť práva obeť, odvolací súd toto predbežné opatrenie zrušil, pričom sa dokonca snažil ospravedlniť konanie podozrivého rodiča. Pri analýze odôvodnenia rozhodnutia odvolacieho súdu vzniká podozrenie, že súd prikladal neúmerne väčšiu váhu tým argumentom, ktoré predostrel rodič podozrivý zo zneužívania vlastného dieťaťa, než argumentom, ktoré predkladal rodič usilujúci sa chrániť vlastné dieťa. Obava z možného falošného obvinenia zo sexuálneho zneužívania, prevážila obavu z možného ohrozenia dieťaťa. Nuž a dieťa žije v domácnosti rodiča, ktorý možno (v negatívnom zmysle) nezvratne poznamenal jeho vývin. Zatiaľ čo druhý rodič, ktorý nabral odvahu podať trestné oznámenie na blízku osobu pre dôvodné podozrenie zo sexuálneho zneužívania vlastného dieťaťa, čelí nefunkčnému systému. Danému rodičovi pritom nikto a nič nevymaže z pamäte to, čo od vlastného dieťaťa v jeho spontánnej výpovedi opakovane počul a čo dokonca na vlastné oči aj neskôr videl. Denne ho sprevádza obava, aký dopad bude mať všetko, čo sa odohralo a odohráva na vývoj jeho dieťaťa.

Tento príbeh ešte nemá jasný koniec. Ale doterajšie postupy kompetentných orgánov a inštitúcií ma hlboko znepokojujú. Čie dieťa bude ďalšou obeťou nekompetencie (ak nie až korupcie) v radoch tých, ktorí by mali postupovať profesionálne a eticky? Zmení sa niečo azda až vtedy, ak sa podozrenie zo sexuálneho zneužívania bude týkať ich detí či vnúčat?

Neviem sa zmieriť ani s nekompetenciou, ani s ľudskou pasivitou, ktorá je akoby až súčasťou našej národnej povahy. Nemyslím si, že mnohoraké podoby zlyhania systému (ktorý by mal v prvom rade chrániť deti pred porušovaním ich práv) sú odrazom vedomého úmyslu škodiť. Ale

i ľudská nečinnosť alebo nedôslednosť v situáciách, kedy sa treba postaviť zlu, môže mať fatálne následky.

Vždy keď znejú tóny Slovenskej hymny, premýšľam nad tou jej časťou, ktorá nás tak vystihuje: „to Slovensko naše posiaľ tvrdo spalo. Ale blesky hromu vzbudzujú ho k tomu, aby sa prebralo.“ Myslím, že dôvodom na to, aby sme sa prebudili, je každý smutný príbeh, ktorý sa dostane na svetlo sveta.

V priebehu jesene 2010 bol medializovaný prípad väzneného sexuálneho delikventa, ktorý počas vychádzky recidivoval. Kauza poukázala na zlyhanie kompetentných orgánov a naznačila nedostatky v systéme intervencií voči tejto skupine delikventov (vrátane absencie takej dôležitej inštitúcie, akou je detenčný ústav). V septembri 2012 médiá prostredníctvom tzv. kauzy *Lucka* (predškolačky, ktorú na smrť utýral jej otčim, zatiaľ čo úradníkom ani pediatrovi nechýbala tri roky), upozornili na problémy v systéme sociálno-právnej ochrany detí. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny vtedy poverilo Výbor pre deti a mládež k vypracovaniu *Národnej stratégie pre ochranu detí pred násilím*. Koncom októbra 2013 bol návrh tejto stratégie zverejnený spolu s výsledkami národného prieskumu prevalence rôznych foriem násilia na deťoch.

Text návrhu spomínanej *Národnej stratégie* len potvrdil to, čo mnohí dávno tušili: máme síce solídnu legislatívnu úpravu ochrany detí a inštitúcie poverené výkonom ochrany práv detí – problémom je však samotný praktický výkon. V praxi mnohokrát dochádza k inštitucionálnemu a systémovému porušovaniu práv dieťaťa na ochranu pred násilím, nevhodným vykonávaním zákonov a iných predpisov, resp. ich nevykonávaním, čím sa dieťaťu spôsobuje ďalšie násilie a ujma. Okrem nedostatku erudovaných odborníkov je našim problémom aj nekomplexnosť a nesystematickosť prevencie a intervencie, nedostatočné zabezpečenie materiálnych, technických a ľudských zdrojov a kapacít. Najväčšie nedostatky sú najmä v spoločných postupoch zodpovedných subjektov. Nie je teda prekvapivé, že jedným z piatich strategických cieľov *Národnej stratégie pre ochranu detí pred násilím* (2013) je „Predchádzanie inštitucionálnemu a systémovému porušovaniu práv dieťaťa“.

Dávno predtým než bol text návrhu *Národnej stratégie pre ochranu detí pred násilím* zverejnený, som pocítovala potrebu podeliť sa s vedomosťami, ktoré som nadobudla v priebehu dvanástich rokov intenzívneho štúdia, výskumu a praxe. Pôvodná verzia tejto publikácie bola dokončená ešte v auguste 2012. O niekoľko mesiacov neskôr, v máji 2013 bola úspešne obhájená ako habilitačná práca pod názvom *Forenzná sociálna práca vo vzťahu k problematike sexuálneho zneužívania detí*. V priebehu septembra a októbra 2013 som pôvodný text doplnila o nové poznatky, ktoré

som z hľadiska ich významu vyhodnotila ako nevyhnutnú súčasť základného balíka informácií pre tých, ktorým je táto publikácia určená.

S pojmom forenzná sociálna práca sa na Slovensku stretávame ojedinele (viď napr. Lulei, 2011), avšak to, čo v sebe tento pojem zahŕňa sa čiastočne realizuje aj u nás, v rámci rôznych rezortov, kde sociálni pracovníci prichádzajú do kontaktu s obeťami a páchatelmi trestných činov. Pokiaľ sa však trestná činnosť týka sexuálneho zneužívania detí, v praxi sociálnej práce s dotknutou klientelou sa objavujú závažné nedostatky, z ktorých najmarkantnejším je nedostatočná odborná príprava pracovníkov pre činnosti, ktoré by mali vykonávať. Úroveň vzdelania a odborných zručností sa nevyhnutne odráža aj v kvalite vykonávaných opatrení a poskytovaných služieb.

Jedinci, ktorí sa už stali obeťami CSA i tí, ktorí sú v pozícii ohrozenia, si však zaslúžia profesionálny prístup k riešeniu problematiky. Jeho súčasťou musí byť aj efektívny systém kontroly a terapie sexuálnych delikventov. *Motívom* k napísaniu a uverejneniu tejto monografie, je moja túžba prispieť k zvýšeniu bezpečia a celkovej kvality života jedincov, ktorí sú zločinom a traumou CSA zasiahnutí. Z toho vyplýva aj *cieľ* mojej práce, ktorým je zvýšenie kvality foreznej sociálnej práce s páchatelmi a obeťami CSA na Slovensku. Takto široko definovaný cieľ svedčí o tom, že sociálna práca s uvedenou klientelou je na Slovensku značne zanedbávanou oblasťou, a odborne ďaleko zaostáva za štandardami uplatňovanými vo vyspelých krajinách sveta.

Predkladaná monografia pozostáva z troch kapitol. *Prvá* kapitola ponúka najprv stručný úvod do foreznej sociálnej práce a následne prechádza k analýze systému, do ktorého je forenzná sociálna práca „votkaná“ v podmienkach Slovenska. Analýza zároveň upozorňuje na nedostatky týkajúce sa foreznej sociálnej práce a páchatelmi a obeťami CSA na Slovensku. *Druhá* kapitola sa zameriava na páchatel'ov CSA, pričom uvádza kľúčové poznatky, ktorými by mali forezní sociálni pracovníci, prichádzajúci do kontaktu s touto klientelou, disponovať. Zároveň navrhuje model multidisciplinárneho prístupu k týmto jedincom a podrobnejšie popisuje intervencie, ktorých sa môžu zhostiť špecializovaní forezní sociálni pracovníci. *Tretia* kapitola sústreďuje pozornosť na obeť CSA, zhromažďuje kľúčové poznatky nevyhnutné pre porozumenie tejto obzvlášť zraniteľnej klientele. Ponúka taktiež model komplexnej starostlivosti o obeť, s dôrazom na rolu špecializovaných forezných sociálnych pracovníkov. V *závere* monografie predkladám súbor odporúčaní pre skvalitnenie foreznej sociálnej práce všeobecne i špecificky vo vzťahu k problematike CSA.

Hlavnými metódami pri koncipovaní práce boli: analýza, komparácia a syntéza poznatkov nadobudnutých zo štúdia relevantnej odbornej a vedeckej literatúry, legislatívnych dokumentov, interných smerníc a ďalších dostupných materiálov. Vzhľadom na multidisciplinárny charakter zdrojov, z ktorých som čerpala, sú aj najfrekventovanejšie výrazy v tejto publikácii – *páchatel' a obeť* – používané v širšom význame, než je vlastný právnej terminológii. Pokiaľ ide o osobu páchatel'a, v právnom svete sa rozlišuje medzi: *podozrivým* (jedincom, ktorý je vyšetrovaný políciou pre údajný zločin), *obžalovaným* (ktorý je trestne stíhaný) a *páchatel'om* (ktorý bol súdom uznaný vinným). V tejto publikácii slovo páchatel' zahŕňa všetky tri významy, čo však neznamená, že sa tým zamieta prezumpcia nevinu. Jedným z dôvodov je to, že z perspektívy obetí, páchatel' je páchatel'om bez ohľadu na to, či bol identifikovaný, stíhaný a uznaný vinným. Podobne aj slovo *obeť* je v tejto publikácii používané v zmysle presahujúcom právne ponímanie. Z pohľadu práva, sú obete považované iba za *údajné obete* (v predbežných fázach vyšetrovania), keďže sa predpokladá, že nič nie je stanovené, pokiaľ to súd nepreukáže. V publikácii je však používaný otvorenejší význam slova obeť, rešpektujúci osobnú perspektívu tých, ktorí zažili viktimizáciu (bez ohľadu na to, či páchatel' bol identifikovaný a uznaný vinným). Je dôležité pamätať na to, že nie všetky obete spĺňajú právnu definíciu slova obeť.

Táto publikácia je určená predovšetkým sociálnym pracovníkom povereným výkonom sociálnoprávnej ochrany detí, ktorí sú v jedinečnej pozícii vo vzťahu k výkonom týkajúcim sa vyšetrovania prípadov CSA ako aj trestného či civilného súdneho procesu – a v závislosti od toho, nakoľko kompetentný výkon podajú, môžu prispieť buď k účinnej ochrane práv dieťaťa alebo k jeho ďalšiemu poškodzovaniu. Z obdobných dôvodov je publikácia adresovaná aj policajným vyšetrovateľom, súdnym znalcom, prokurátorom a sudcom. Vzhľadom na nevyhnutnosť multidisciplinárneho prístupu tak k obetiam ako aj k páchatel'om CSA, má publikácia slúžiť aj pracovníkom ďalších pomáhajúcich profesií: sociálnym pracovníkom pôsobiacim vo väzniciach, probačným a mediačným úradníkom, mediátorom, psychológom, psychoterapeutom, pastoračným pracovníkom, pedagógom, vzdelávateľom v sociálnej práci, či politikom. V neposlednom rade je publikácia určená aj širokej verejnosti, najmä rodičom, príbuzným a priateľom jedincov, ktorých život je zasiahnutý zločinom a traumou CSA.

Kiež je táto kniha podnetom k reflexii v radoch pomáhajúcich profesií a príspevkom k náprave neadekvátnych postupov, ktoré majú dopad na osudy konkrétnych detí a ich rodín.

1 Forezná sociálna práca

Forezná sociálna práca ako pojem sa na Slovensku takmer vôbec nepoužíva, hoci to, čo v sebe obsahuje, sa čiastočne realizuje aj u nás. Preto v tejto kapitole najprv stručne priblížime význam, cieľ a aktivity spadajúce do okruhu foreznej sociálnej práce a následne priblížime aké má miesto v Slovenskom systéme sociálnej práce, a to špecificky vo vzťahu k riešeniu problematiky CSA.

1.1 Vymedzenie foreznej sociálnej práce

Termín *forezný* sa vzťahuje na to, čo súvisí so súdnictvom a s aplikáciou vedeckých poznatkov na právne problémy (Merriam-Webster, 2007, s. 490). Už samotný význam uvedeného termínu nám mnohé napovedá. Foreznú sociálnu prácu možno v **širšom slova zmysle** charakterizovať ako „praktickú špecializáciu v sociálnej práci, ktorá sa zameriava na právo, právne otázky a spory, tak trestné ako aj civilné“ (Barker, 2003, s. 166).² V **užšom slova zmysle** sa pod foreznou sociálnou prácou rozumejú vedomosti, zručnosti, opatrenia, postupy a roly uplatňované vo vzťahu k špecifickej klientele, ktorú tvoria páchatelia a obeť zločinu (Roberts a Brownell, 1999, s. 360). Pri tomto užšom vymedzení možno foreznú sociálnu prácu považovať za synonymum pojmu „sociálna práca v trestnej justícii“, ktorý je zaužívaný napr. v Anglicku alebo Škótsku a v poslednej dobe sa objavuje aj v publikáciách slovenských autorov.³

Vo vzťahu k páchatelom trestnej činnosti je **cieľom** sociálnej práce v trestnej justícii to, aby klient viedol život bez trestných činov, zatiaľ čo vo vzťahu k obeťom a spoločnosti je cieľ definovaný ako obnova trestným činom narušeného sociálneho prostredia (Lulei, 2011, s. 19). Podľa škótskych odborníkov je základným cieľom sociálnej práce v trestnej justícii minimalizácia nadbytočného využívania výkonu trestu odňatia

² Obdobné vymedzenie nachádzame u rôznych autorov: Maschi a Killian (2011, s.12) definujú foreznú sociálnu prácu ako špecializáciu v rámci sociálnej práce, ktorá uplatňuje integratívny prístup v práci s rozmanitou klientelou, ktorá čelí právnym problémom, či už civilným a/alebo trestným. Maschi, Bradley, a Ward (2009) uvádzajú, že forezná sociálna práca zahŕňa rôzne činnosti aplikované pri práci s klientmi, ktorí sa dostávajú do kontaktu s právom. Green, Thorpe a Traupmann (2005, s.1) rozumejú foreznou sociálnou prácou také postupy, ktoré akýmkoľvek spôsobom súvisia s právnymi otázkami a spormi, tak v trestných ako aj civilných veciach.

³ Lulei (2011, s. 18) zaradzuje pod koncept sociálnej práce v trestnej justícii (1) sociálnu prácu s trestanými osobami (vrátane penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti a pobácie) a (2) sociálnu prácu s obeťami trestných činov (vrátane mediácie).

slobody, redukovanie trestnej činnosti a podpora sociálnej inklúzie páchatel'ov a ich rodín (Association of Directors of Social Work, 2003, s.5).

V krajinách, kde je forenzná sociálna práca etablovaná, špecialisti na túto oblasť sociálnej práce vykonávajú rôzne **činnosti**. Napr. poskytujú konzultácie, vzdelávanie, výcviky a supervíziu pre pracovníkov pôsobiacich na poli trestnej justície a väzenstva, pre tvorcov legislatívy, policajtov, právnikov, a pod. Taktiež vykonávajú diagnostiku a posudzovanie páchatel'ov trestných činov, vrátane hodnotenia rizika recidívy (Roberts a Springer, 2007, s. 5), navrhujú druhy trestov a nápravno-výchovných opatrení, zabezpečujú penitenciárnu starostlivosť, vrátane liečby odsúdených, probácie a paroly nad odsúdenými jedincami (Munson, 2011, s.39-40), pôsobia v oblasti sociálno-právnej ochrany detí, kde realizujú forenzné interview⁴, spracovávajú diagnostiku, a pripravujú odporúčania týkajúce sa záujmov detí a ich schopnosti svedčiť, vystupujú tiež ako znalci pred súdom, poskytujú krízovú intervenciu, poradenstvo a advokáciu pre obe trestných činov (Roberts a Springer, 2007, s. 5), vykonávajú mediáciu, realizujú výskum (National Organization of Forensic Social Workers, 1997).

Forenzní sociálni pracovníci zohrávajú dôležitú **rolu** pri riešení takých špecifických problémov, akými sú: zanedbávanie a zneužívanie detí, násilie medzi partnermi, obmedzenie alebo odňatie rodičovských práv, náhradná rodinná starostlivosť, právna spôsobilosť a miera trestnej zodpovednosti páchatel'ov trestných činov, či delikvencia mladistvých (Barker, 2003, s.166, NOFSW, 2011, Munson, 2011, s.39-40).

Forenzná sociálna práca sa opiera o poznatky viacerých vedných disciplín, vrátane psychológie, psychiatrie, kriminológie, viktimológie, práva, sociálnej práce či etiky. V USA je **predpokladom** k tomu, aby niekto mohol pôsobiť ako forenzný sociálny pracovník adekvátne vzdelanie, spočívajúce buď v špecializácii štúdia už na magisterskom stupni vysokoškolského vzdelávania, alebo v postgraduálnej certifikácii vo forenznej sociálnej práci (Mizhari a Davis, 2008, s. 222-223).⁵

⁴ Forenzné interview sa používa napr. v prípadoch podozrenia zo zneužívania alebo zanedbávania detí a slúži dvojakému účelu: pomáha určiť, či k zlému zaochádzaniu došlo a zhromažďuje dôkazy pre prípadné trestné stíhanie. Rozhovor s obeťou sa realizuje tak, aby sa vylúčilo použitie zavádzajúcich otázok alebo iných spôsobov ovplyvňovania výpovede obete (napr. neverbálne signály), aby zodpovedal vývinovej úrovni obete (vrátane úrovne pamäte a používania jazyka), aby prekonával problémy spojené s traumou, a bol dokumentovaný spôsobom, ktorý je vyhovujúci pre súd (Mizhari a Davis, 2008, s. 222).

⁵ Dvojsměstránne postgraduálne certifikované vzdelávanie vo forenznej sociálnej práci (určené absolventom magisterského stupňa štúdia v odbore sociálna práca) ponúka v USA napr. *University of Nevada* (FSW Certificate). Magisterské štúdium forenznej sociálnej práce ponúka v USA napr. *California State University* (MSW- Concentration in Forensic Social Work), v Austrálii ho ponúka napr. *Monash University* (MSW - Forensic Studies).

1.2 Teoretické východiská, hodnoty a etické aspekty forenznjej sociálnej práce

Maschi a Killian (2011, s.8) považujú za základ teórie a praxe forenznjej sociálnej práce *filozofiu sociálnej spravodlivosti a univerzálnych ľudských práv*. Súčasná sociálna práca vníma svoje pôsobenie v kontexte sociálneho prostredia, tvoreného istými podmienkami, okolnosťami a interakciami medzi ľuďmi (Zastrow a Kirst-Ashman, 2009). Miera do akej je prostredie spravodlivé, je daná charakterom situácií, usporiadania alebo interakcií, ako aj charakterom právneho systému, platných zákonov a opatrení (Saltzman a Furman, 1999; Schroeder, 1997). Pritom sa vychádza z predpokladu, že všetci členovia spoločnosti majú mať rovnaké práva, ochranu, príležitosti, povinnosti a sociálne výhody (Barker, 2003; s. 404).

Pre prístup orientovaný na sociálnu spravodlivosť je centrálnou perspektívou *teória sociálnych systémov*, ktorá sa sústreďí na vzťahy medzi jedincami, systémami a subsystémami (DuBois a Miley, 2010). Teória sociálnych systémov predpokladá, že v každom väčšom systéme sa nachádzajú subsystémy, a ak dôjde k zmene v jednej časti systému prejaví sa to zmenou aj v iných častiach systému (Johnson a Yanca, 2009). V ideálnom svete by jedinci v systémoch ako aj samotné sociálne systémy fungovali s primeraným využitím svojho potenciálu. Za ideálnych podmienok by rodiny boli schopné postarať sa o telesný, psychický a sociálny vývin svojich členov. V prípade, že by člen rodiny potreboval intervenciu zo systému zdravotníctva, tento systém by bol primerane vybavený k tomu, aby asistoval jedincovi pri dosahovaní a udržaní stavu optimálneho blaha. Vzdelávacie inštitúcie by boli schopné poskytnúť všetkým študentom rovnaké príležitosti na vzdelávanie, tak aby všetci získali vedomosti a zručnosti potrebné na plné využitie svojho intelektuálneho potenciálu. Systém

Vo vzdelávaní v oblasti forenznjej sociálnej práce sa objavuje niekoľko kľúčových predmetov, ktoré možno rozdeliť do nasledovných troch klastrov:

- spomedzi **právnych disciplín** je to predovšetkým: trestné právo, rodinné právo, ostatné národné zákony a medzinárodné dokumenty vzťahujúce sa na obeť a páchatel'ov trestných činov, relevantná administratívna agenda (vrátane prípravy vyjadrení pre súd, ochrany osobných údajov klientov a pod.),
- spomedzi **psychologických disciplín** je to predovšetkým: forenzná psychológia, viktimológia, psychotraumatológia, psychológia výpovede a vypočúvania, psychoterapia obeť a páchatel'ov trestných činov,
- spomedzi **disciplín z oblasti sociálnej práce** je to predovšetkým: teória a metódy forenznjej sociálnej práce, etické aspekty a supervízia v praxi forenznjej sociálnej práce, sociálna práca s väzňami, teória a metodika probácie a mediácie v trestných veciach, socioterapia, multidisciplinárna spolupráca pri riešení problémov navodených zločinom a traumou, výskumné metódy vo forenznjej sociálnej práci.

sociálnych služieb by pomáhal všetkým s uspokojením základných potrieb, ako sú jedlo, ošatenie a bývanie. Politický a právny systém by poskytoval ochranu a bezpečnosť všetkým jedincom a rodinám prostredníctvom zákonov a udržiavania poriadku. V skutočnosti však naša spoločnosť nezodpovedá uvedenému ideálu. Fungovanie systému služieb je často neprimerané a koordinácia medzi jednotlivými zložkami systému je zanedbaná, čo ústi do rôznych podôb sociálnej nespravodlivosti. Z tohto dôvodu sa vo forenznej sociálnej práci zdôrazňuje potreba efektívnej **multidisciplinárnej spolupráce** (Maschi a Killian, 2011, s. 23-25).

Ďalším teoretickým pilierom forenznej sociálnej práce je **filozofia restoratívnej spravodlivosti**. Jej základným postulátom je, že zločin poškodzuje ľudí a vzťahy, a že spravodlivosti možno zadosťučiť vtedy, ak sa pokúsime v maximálnej možnej miere napraviť spôsobené škody. Restoratívny prístup vyžaduje, aby všetci, ktorých sa konkrétny zločin týka, spoločne určili, akým spôsobom budú škody napravené a čo sa podnikne v záujme prevencie recidívy. Dôraz sa pritom kladie na perspektívu a potreby obetí (Zehr, 2002, s.22-24). Restoratívny prístup poskytuje obetiam príležitosť, aby dosiahli odškodnenie, cítili sa bezpečnejšie a mali záujem na uzatvorení vecí; umožňuje páchatelom, aby pochopili príčiny a dôsledky svojho konania a významným spôsobom prevzali zaň zodpovednosť; a umožňuje spoločnosti, aby pochopila základné príčiny trestných činov, podporila verejné blaho a predchádzala trestným činom (*Základné princípy OSN pre používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach*, 2002).

Dôležitou hodnotou vo forenznej sociálnej práci je **participácia**. Jadrom tejto hodnoty je téza, že trvalú zmenu možno dosiahnuť iba cez aktívnu účasť jedinca. Aby boli zvolené intervencie efektívne, mali by byť realizované spolu s jedincom a nie *na ňom* alebo *pre neho*. S týmto pravidlom je úzko prepojená aj ďalšia zásada, a to **zásada individuálneho prístupu** (*National Outcomes and Standards for Social Work Services in the Criminal Justice System*, 2010, s. 20-21). Individualizácia predpokladá uvedomenie a pochopenie jedinečných kvalít každého klienta a prispôbenie metód práce každému klientovi tak, aby boli čo najlepšie zohľadnené jeho individuálne odlišnosti (Cehlár, 2011, s. 13-16).

Vyváženosť (alebo **komplexnosť**) predstavuje ďalšiu kľúčovú hodnotu, ktorá má charakterizovať prístup ku klientom v praxi forenznej sociálnej práce. Vyváženosť sa vzťahuje na zohľadnenie potrieb všetkých zúčastnených strán (Kracík, 2010, s. 33), t.j. obeť, páchatel'a, i tých, ktorých život je s nimi spätý (možno tu hovoriť o sekundárnych obetiach). Princíp vyváženosti je aktuálny aj v súvislosti s požiadavkou uplatňovať správnu mieru medzi podporou a kontrolou páchatel'a trestného činu

(Cehlár, 2011, s.11-12). V tomto ohľade platí, že priveľa podpory vedie k zaháľaniu páchatel'a, zatiaľ čo priveľa kontroly vzbudzuje v páchatel'ovi odpor.

Vo forenznej sociálnej práci sa uplatňuje aj **zásada klientovho sebaurčenia**. Táto zásada „je praktickým uznaním práva a potreby klientov na ich vlastný slobodný výber a rozhodnutia v procese sociálnej práce. Sociálni pracovníci (...) majú príslušnú zodpovednosť rešpektovať toto právo, rozoznať túto potrebu, stimulovať a pomáhať klientovi aktivizovať potenciál riadenia seba samého tak, aby videl a používal dostupné a pre neho vhodné zdroje spoločnosti a svoju vlastnú osobnosť. Klientovo právo na sebaurčenie je však limitované klientovou schopnosťou robiť pozitívne a konštruktívne rozhodnutia v rámci občianskeho a morálneho práva a funkciou kompetentného orgánu“ (Cehlár, 2011, s. 13-16). Právo klientovho sebaurčenia musí byť vyvažované potrebou chrániť bezpečie spoločnosti. Sociálni pracovníci by mali informovať klienta o tom, že majú záväzky nielen voči nemu, ale aj voči spoločnosti. Najvyšším etickým záväzkom forenznych sociálnych pracovníkov je **obhajovať a chrániť práva tých, ktorí sú najviac zraniteľní** (Butters a Vaughan-Eden, 2011, s. 64).

Dôležité miesto pri práci s klientmi má aj **zásada dôvernosti**. Forenzni sociálni pracovníci pri výkone svojej profesie prichádzajú do kontaktu s množstvom citlivých osobných údajov o svojich klientoch. Klienti majú právo na to, aby sa tieto dôverné informácie nedostali k nepovolaným osobám. Rešpektovaním tohto práva zostáva nedotknutá všeobecná povinnosť pracovníkov predchádzať trestnému činu, alebo oznámiť spáchaný trestný čin.

Hodnotou, ktorú pri práci so špecifickou klientelou forenznych sociálnych pracovníkov rozhodne nemožno podceňiť, je **rešpektovanie ľudskej dôstojnosti** každého klienta. Ľudská dôstojnosť je chápaná ako vnútorná neodňateľná hodnota, ktorá prináleží každému človeku v rovnakej miere, bez ohľadu na jeho činy, rasu, kultúru, pohlavie, sexuálnu orientáciu, vek, presvedčenia alebo status v spoločnosti. Preto si každý človek zaslúži, aby sa k nemu pristupovalo s rešpektom, aby boli chránené jeho práva a záujmy. To platí aj vo vzťahu k páchatel'ovi akéhokoľvek trestného činu. Pritom však treba zdôrazniť, že ochrana legitímnych práv a záujmov klienta nijako neznižuje jeho zodpovednosť za spáchané činy a povinnosti, ktoré z toho pre neho plynú vo vzťahu k obeti a k spoločnosti.

Vo vzťahu k páchatel'om trestných činov má osobitný význam uplatňovanie troch zásad, a to **zásady minimálnej intervencie** (to znamená, že nemá byť použitej viac sily alebo obmedzenia, ako je potrebné), zásady

včasnej intervencie a zásady **kontinuity intervencie** (Van Kalmhout a Derks, 2000, s.9).

Naliehavou etickou požiadavkou na výkon forenznej sociálnej práce, zvlášť vo vzťahu k páchatelom trestných činov, je **prax založená na výskumne overených poznatkoch**. Zatiaľ čo použitie neúčinných alebo nedostatočných liečebných postupov vedie k chabým individuálnym výsledkom pri akomkoľvek klientovi, neprimerané intervencie voči páchatelom trestných činov majú ďalekosiahle následky. Osobitným nebezpečenstvom je predovšetkým recidíva páchatelov a pribúdanie obetí zločinu, ako aj následne finančné náklady spojené s činnosťou polície, súdov a väznic, ako aj s pomocou adresovanou obetiam. Preto by implementovanie vedeckých poznatkov do praxe ako aj neustále vyhodnocovanie používaných postupov a generovanie nových poznatkov prostredníctvom výskumu malo byť považované za etický záväzok (Butters a Vaughan-Eden, 2011, s. 67).

Využívanie supervízie predstavuje akési zastrešenie etickej praxe vo forenznej sociálnej práci. V tejto profesii čelia odborníci množstvu etických problémov a dilem, ktoré by mali byť riešené prostredníctvom kvalitnej supervízie (Butters a Vaughan-Eden, 2011, s. 64).

1.3 Miesto forenznej sociálnej práce v našom systéme a jeho nedostatky vo vzťahu k problematike CSA

Forezná sociálna práca ako samostatná špecializácia v sociálnej práci, v podmienkach slovenského vzdelávacieho systému ani sústavy profesií nie je etablovaná. Mnohé činnosti vlastné forenznej sociálnej práci vykonávajú pracovníci, ktorí nadobudli vysokoškolské vzdelanie zväčša v odbore sociálna práca a pôsobia ako sociálni pracovníci na Úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny (najmä na oddeleniach sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately), ďalej v Zbore väzenskej a justičnej stráže, na súdoch ako probační a mediační úradníci, alebo v štátnych či neštátnych organizáciách poskytujúcich služby pre obeť trestných činov, resp. pre osoby vo alebo po výkone trestu odňatia slobody.

V tejto subkapitole chceme priblížiť podstatu a úroveň kvality forenznej sociálnej práce v uvedených inštitúciách a organizáciách. Poukážeme na niektoré nedostatky na poli forenznej sociálnej práce v Slovenskej republike, pričom spomenieme tak všeobecné nedostatky, ako aj tie, ktoré bezprostredne súvisia s riešením problematiky CSA. Pri hodnotení situácie sa opierame o analýzu dostupných údajov a dokumentov, výsledky prieskumov, ako aj názory odborníkov pôsobiach v predmetnej problematike. (Návrhom na odstránenie nedostatkov sa budeme venovať v závere tejto práce.)

1.3.1 Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny

Forenzná sociálna práca realizovaná prostredníctvom ÚPSVaR sa opiera predovšetkým o Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov. „Tento zákon upravuje sociálnoprávnu ochranu detí a sociálnu kuratelu na zabezpečenie predchádzania vzniku krízových situácií v rodine, ochrany práv a právom chránených záujmov detí, predchádzania prehlbovaniu a opakovaniu porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb a na zamedzenie nárastu sociálnopatologických javov“ (§ 1, ods.1).⁶ Podľa uvedeného zákona „opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa vykonávajú pre dieťa, plnoletú fyzickú osobu, rodinu, skupinu a komunitu najmä prostredníctvom sociálnej práce, metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi poznatkom spoločenských vied a poznatkom o stave a vývoji sociálnopatologických javov v spoločnosti“ (§ 3, ods.1).

Problematika **sociálnej práce s páchatelmi trestných činov** je v uvedenom zákone zachytená najprv v § 16 „Sociálna kuratela detí“, kde sa medzi cieľovými skupinami zákonných opatrení uvádzajú aj maloletí, ktorí sa dopustili páchania činu inak trestného a mladiství páchatelia trestnej činnosti alebo mladiství podozriví z páchania trestnej činnosti (§ 16, písm. a, b). Vo vzťahu k tejto klientele má orgán sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately viaceré kompetencie a úlohy:

- zisťuje a oznamuje orgánom činným v trestnom konaní a súdu dôležité skutočnosti o vývine mladistvého, životných udalostiach, ktoré ovplyvnili jeho správanie, o vzťahoch v rodine, v škole, o jeho rodinných pomeroch, o rodinnom prostredí a sociálnom prostredí,
- plní úlohy v trestnom konaní podľa osobitných predpisov – t.j. informuje súd o okolnostiach dôležitých pre voľbu prostriedkov vhodných na nápravu mladistvého, najmä na posúdenie, či má byť nariadená ochranná výchova mladistvého, na hlavnom pojednávaní má právo robiť návrhy, dávať vypočúvaným otázky a predniesť konečný návrh – záverečnú reč (§ 295, ods. 3, § 343, ods. 4 a § 337 Zákona č.301/2005 Z.z. - Trestný poriadok),

⁶ **Sociálnoprávna ochrana detí** je definovaná ako „súbor opatrení na zabezpečenie (a) ochrany dieťaťa, ktorá je nevyhnutná pre jeho blaho a ktorá rešpektuje jeho najlepšie záujem podľa medzinárodného dohovoru, (b) výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí, (c) náhradného prostredia dieťaťa, ktoré nemôže byť vychovávané vo vlastnej rodine“ (§ 1, ods. 2). **Sociálna kuratela** je vymedzená ako „súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.“ (§ 1, ods. 3)

- udržiava písomný kontakt a osobný kontakt s mladistvým počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu ochranej výchovy a spolupôsobí pri jeho prevýchove a riešení jeho osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov,
- podieľa sa na príprave mladistvého na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody, z výkonu väzby a z výkonu ochranej výchovy,
- pôsobí na rodinné prostredie mladistvého a pripravuje rodinu na návrat mladistvého do rodiny,
- pomáha mladistvému po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, z výkonu väzby a z výkonu ochranej výchovy, najmä pri uľahčení návratu do rodiny, hľadani možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie, pri hľadaní zamestnania, riešení osobných problémov a vzťahových problémov (Zákon č. 305/2005 Z. z., § 17, ods. 1, písm. a-f).

Nasledujúce paragrafy (18 a 19) sa vzťahujú na sociálnu kuratelu dospelých jedincov, vrátane páchatel'ov trestných činov. Pritom § 18, ods. 2 upresňuje, že „osobitná pozornosť sa pri výkone opatrení sociálnej kurately pre plnoletú fyzickú osobu venuje mladým dospelým“ (t.j. osobám vo veku 18 až 25 rokov). Zoznam opatrení vo vzťahu k tejto klientele zahŕňa najmä to, že „orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

- udržiava písomný kontakt a osobný kontakt s plnoletou fyzickou osobou počas výkonu trestu odňatia slobody, výkonu väzby a spolupôsobí pri jej prevýchove a riešení jej osobných problémov, rodinných problémov a sociálnych problémov, najmä pri udržiavaní a posilňovaní rodinných väzieb,
- podieľa sa na príprave plnoletej fyzickej osoby na prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby,
- pomáha plnoletej fyzickej osobe po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody alebo z výkonu väzby, najmä pri uľahčení návratu do rodiny, pracovnom uplatnení, hľadaní bývania, hľadaní možností pokračovať v ďalšej príprave na povolanie a pri riešení osobných problémov a vzťahových problémov⁷“ (Zákon č. 305/2005 Z. z. § 19, ods.1, písm. a-c).

Sociálna kuratela plnoletých fyzických osôb sa vykonáva na základe dobrovoľnosti klienta, preto jej úspešnosť vo veľkej miere závisí od ochoty klienta spolupracovať.

⁷ Napr. odporúča a sprostredkúva klientovi pomoc špecializovaných inštitúcií, ponúka mu účasť na resocializačných programoch a iných programoch, motivuje ho k účasti v svojpomocných skupinách zameraných na psychosociálnu podporu pri konkrétnych druhoch problémov.

Oddelenia SPOaSK sa venujú aj **sociálnej práci s obeťami trestných činov**, osobitne pokiaľ ide o násilie páchané na deťoch. Postup sociálnych pracovníkov v týchto prípadoch usmerňuje interná norma č. IN - 071/2010 "Vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pre maloleté obeť násilia páchaného v rodinách", účinná od 15.12.2010. „V prípade, ak existuje akékoľvek podozrenie, že dieťa je obeťou násilia, orgán SPODaSK poskytne maloletej obeť, jeho rodičom alebo osobe, ktorá sa osobne stará o dieťa sociálne poradenstvo a informácie o orgánoch a organizáciách, ktoré v danej oblasti pôsobia (o dostupnosti zdravotníckych služieb, sociálnych služieb a ostatnej pomoci na zabezpečenie náležitej a promptnej ochrany a pomoci).“

V spomenutej internej norme sa ďalej uvádza, že „sociálna práca v tejto oblasti vyžaduje včasnú sociálnu diagnostiku. Sociálna diagnostika sa vykonáva:

- osobnou návštevou rodiny dieťaťa a pohovorom s rodičmi alebo osobami, ktorým je dieťa zverené do osobnej starostlivosti, starými rodičmi, súrodencami, ako aj so samotným dieťaťom,
- konzultáciou s ošetrojúcim lekárom dieťaťa a zabezpečením vyšetrenia dieťaťa po somatickej, ako aj po psychickej stránke,
- zabezpečením ďalších informácií zo školského zariadenia, ktoré dieťa navštevuje, susedov, príbuzných, správu obce a pod.“

Na riešení situácie viktimizovaných detí sa podieľa aj ďalší úsek ÚPSVaR, konkrétne **Referát poradensko-psychologických služieb**. Tento poskytuje psychologické posúdenie dopadu udalosti na psychický stav a správanie obeť násilia – obranných mechanizmov a mechanizmov zvládania, ako i posúdenie funkčnosti vzťahov v rodine obeť násilia a v širšej sociálnej sieti. V kompetencii referátu je tiež poskytovanie psychologického a podporného poradenstva pre obeť násilia na zvládanie dopadov traumatickej udalosti, a pre členov rodiny obeť násilia na zvládanie dopadu udalosti. Referát zároveň poskytuje odporúčanie na ďalšie inštitúcie, občianske združenia a svojpomocné skupiny.

Na základe celkovej anamnézy prípadu orgán SPODaSK vypracuje plán sociálnej práce s dieťaťom, jeho rodičmi alebo osobou, ktorá sa osobne stará o dieťa a formou opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately navrhne riešenie situácie dieťaťa.

Orgán SPODaSK vykonáva aj krízovú intervenciu. V závislosti od povahy prípadu zabezpečí prostredníctvom opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately náležitú ochranu dieťaťa (§ 11 ods. 3 zákona č. 305/2005 Z.z.).

Podozrenie z trestného činu násilia páchaného na dieťati orgán SPODaSK oznámí orgánom činným v trestnom konaní⁸. Zúčastňuje sa na výsluchoch maloletého pred vyšetrovacími orgánmi a zastupuje maloletého v trestnom konaní vo funkcii opatrovníka. Súdu a orgánom činným v trestnom konaní zisťuje a oznamuje dôležité skutočnosti o vzťahoch v rodine, o jeho rodinných pomeroch, o rodinnom prostredí a sociálnom prostredí. Po ukončení vyšetrovania prípadu vykonáva ďalšie opatrenia na ochranu práv a právom chránených záujmov maloletého.

V prípade, ak je dieťa v prostredí vlastnej rodiny ohrozené a nie je možné zabezpečiť jeho výchovu prostredníctvom širšej rodiny, orgán SPODaSK postupuje podľa § 27 zákona č. 305/2005 Z.z. a zabezpečí výchovu a starostlivosť maloletej obeti násilia na základe rozhodnutia súdu v zariadení určenom na výkon rozhodnutia súdu (53 ods. 4 písm. c bod 3 zákona č. 305/2005 Z.z.). Orgán SPODaSK v spolupráci so zariadením na výkon rozhodnutia súdu, s obcou a akreditovaným subjektom, ktorý vykonáva opatrenia zamerané na pomoc a ochranu obeti násilia v prirodzenom rodinnom prostredí, vypracúva plán sociálnej práce s rodinou dieťaťa, ktorého súčasťou je sledovanie psychického, fyzického a sociálneho vývinu dieťaťa. Na tento účel orgán SPODaSK dieťa v zariadení najmenej raz za šesť mesiacov navštevuje (§ 32 ods. 3 zákona č. 305/2005 Z.z.). Ak je to potrebné, zariadenie na výkon rozhodnutia súdu zabezpečí dieťaťu individuálny študijný plán. Orgán SPODaSK najmenej raz za šesť mesiacov predkladá súdu správu o účinkoch opatrení, ktoré boli prijaté na odstránenie dôvodov, pre ktoré bola nariadená ústavná starostlivosť a informuje súd o možnostiach zrušenia ústavnej starostlivosti alebo zverenia dieťaťa do osobnej starostlivosti inej fyzickej osoby než rodiča, pestúnskej starostlivosti alebo o možnosti osvojenia (§ 32 ods. 5 zákona č. 305/2005 Z.z.).

V závere citovanej internej normy sa zdôrazňuje, že „o jednotlivých krokoch a dosiahnutých výsledkoch je nevyhnutná vzájomná informovanosť všetkých zainteresovaných subjektov (s ohľadom na ochranu dieťaťa)“.

Súhrnne možno konštatovať, že forenzná sociálna práca na ÚPSVaR je sústredená na problematiku viktimizácie detí, na sociálnu diagnostiku a krízovú intervenciu v týchto prípadoch, ako aj na poskytovanie poradenstva a sociálno-psychologických intervencií pre primárne a sekundárne obeť trestných činov, najmä pokiaľ ide o násilie na deťoch. ÚPSVaR majú vo svojej kompetencii aj sociálnu starostlivosť vo vzťahu k mla-

⁸ Orgány činné v trestnom konaní sú v zmysle § 10 zákona č. 301/2005 Z.z. trestného poriadku v znení neskorších predpisov prokurátor a policajť (ďalej len „zákona č. 301/2005 Z.z. trestného poriadku“).

distvým a plnoletým páchatel'om trestných činov, a to v období trestného konania, výkonu trestu, ako i v období po prepustení z výkonu trestu.

Forenzná sociálna práca na úrovni ÚPSVaR vykazuje viaceré **nedostatky**. V Zákone č. 305/2005 Z. z. § 3, ods.1 sa uvádza, že „opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa vykonávajú (...) najmä prostredníctvom sociálnej práce, metódami, technikami a postupmi zodpovedajúcimi poznatkom spoločenských vied a poznatkom o stave a vývoji sociálnopatologických javov v spoločnosti“. Domnievame sa, že ak majú používané metódy, techniky a postupy zodpovedať aktuálnym poznatkom, musia byť vypracované a pravidelne aktualizované všeobecne záväzné **manuály** pre konkrétne okruhy problematik, s ktorými pracovníci ÚPSVaR prichádzajú do kontaktu. Ak takéto manuály neexistujú, potom sú pracovné postupy otázkou ľubovôle, a ich kvalita závisí od mnohých faktorov (ako je napr. úroveň vedomosti konkrétneho pracovníka, jeho osobné postoje, aktuálna motivácia, možnosti poskytované zamestnávateľom a podobne).

Nie je možné, aby všeobecné **vzdelanie** v odbore sociálna práca poskytovalo dostatočné vedomosti a zručnosti pre prácu s obeťami a páchatel'mi trestných činov. Bez ďalšieho špecializovaného vzdelávania alebo podrobnej pracovnej metodiky, úroveň pracovných kompetencií sociálnych pracovníkov ešte viac klesá, ak ide o prácu s tak špecifickou problematikou, akou je sexuálne zneužívanie detí.

Na základe zákona č.211/2000 Z.z. o slobodnom prístupe k informáciám sme na Ústredí práce, sociálnych vecí a rodiny zisťovali, či existujú osobitné smernice, predpisy, metodiky alebo iné nariadenia, ktoré by upravovali postup sociálnych pracovníkov pri riešení prípadov sexuálneho zneužívania detí. Zároveň sme chceli vedieť, či sa realizovali pod hlavičkou ÚPSVaR **vzdelávacie aktivity** zamerané špeciálne na problematiku sexuálneho zneužívania detí pre sociálnych pracovníkov pracujúcich na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a pracovníkov z odboru poradensko-psychologických služieb. Dňa 22. mája 2012 sme obdržali odpoveď, z ktorej vyplýva, že **metodika** práce zameraná špecificky na problematiku CSA neexistuje, ani vzdelávacie aktivity s takýmto zameraním sa nerealizovali. Avšak Ústredím PSVR bola vypracovaná (vyššie spomínaná) interná norma č. IN - 071/2010 "Vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pre maloleté obeť násilia páchaného v rodinách", ktorá je účinná od 15.12.2010.

Analýzou uvedenej internej normy sme zistili, že CSA je tu charakterizované v jedinom riadku, ako „vystavovanie dieťaťa pohlavnému kontaktu, činnosti, správaniu“. V texte sú v piatich bodoch zhrnuté najčastejšie

šie príznaky syndrómu CAN, pričom v bode 2 a 5 sa ako príznaky uvádzajú:

- „poruchy správania – utiahnutosť alebo naopak agresivita, citová labilita, apatia, úteky z domu, zaostávanie v škole, náchylnosť k drogovej závislosti,
- zmeny v genitálnej oblasti (najmä u pohlavne zneužívaných detí) – modriny, výtok, poranenia“.

Nazdávame sa, že uvedené informácie nemôžu absolútne postačovať k tomu, aby pracovníci ÚPSVaR odborným spôsobom vykonali činnosti, ktoré im daná norma stanovuje vykonať – predovšetkým sociálnu diagnostiku, psychologické posúdenie a poradenstvo (cez referát poradenskopsychologických služieb), plán sociálnej práce s dieťaťom a jeho rodinou, a účasť sa na výsluchoch maloletého pred vyšetrovacími orgánmi. Predpokladom adekvátneho realizovania uvedených činnosti je poznanie rozsiahleho spektra možných symptómov CSA, komplikovanej dynamiky CSA, vrátane negatívnych tendencií v reakciách najbližšieho okolia obete, spektra možných následkov traumy, ďalej spôsobov, akými sa trauma zaznamenáva a vyvoláva v pamäti a v neposlednom rade tiež palety potrieb, ktorých naplnenie má kľúčový význam v procese zotavovania primárnych i sekundárnych obetí CSA.

Problém nedostatočného **vzdelania** pracovníkov vnímame nielen vo vzťahu k oblasti sociálno-právnej ochrany detí, ale aj k oblasti sociálnej kurately. Klientelu sociálnych kurátorov tvoria aj mladiství páchatelia trestných činov. Interná norma, ktorou sa stanovuje postup pri riešení problematiky násilia na deťoch, by mala obsahovať aj časť zameranú na postupy vo vzťahu k mladistvým (i dospelým) páchatelom. Obzvlášť pri CSA je podiel mladistvých páchatelov značne vysoký. Pre adekvátny prístup k tejto skupine klientov je nevyhnutné, aby pracovníci ÚPSVaR disponovali relevantnými poznatkami. Táto požiadavka získava na naliehavosti aj z toho dôvodu, že systém opatrení určených na pomoc deťom ohrozeným CSA (v rodinnom prostredí) generuje neraz nové prípady výskytu CSA (v prostredí detských domovov).⁹

⁹ V júni 2007 som na základe pozvania ÚPSVaR v Prešove viedla seminár na tému „Sexuálne zneužívanie detí – formy, prejavy, dôsledky a intervencia“, ktorý bol určený sociálnym pracovníkom a vedúcim výchovy detských domovov v Prešovskom kraji. Podnetom k realizácii seminára s touto tematikou bola skutočnosť, že sa v detských domovoch často vyskytuje problém CSA, kde sú páchatelmi práve maloletí zverenci detských domovov. Adresáti seminára si prednášku bez zvláštneho záujmu vypočuli, ale nedali podnet k ďalším systematickým krokom zameraným na riešenie problému (napr. k vypracovaniu internej metodiky pre postup v takýchto prípadoch). Obdobný problém s výskytom CSA medzi zverencami detských domovov mi bol avizovaný aj z iných kútov Slovenska (avšak v záujme predchádzania stigmatizácii nebudem zdroje informácií konkretizovať).

Za závažnú slabinu systému práce na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately ÚPSVaR považujeme tiež absenciu **supervízie** na týchto oddeleniach. Zákon č. 305/2005 Z.z. § 47, ods.7 totiž ukladá povinnosť supervízie len pre pracovníkov v zariadeniach na výkon rozhodnutí súdu (krízové stredisko, detský domov, resocializačné stredisko).

1.3.2 Zbor väzenskej a justičnej stráže

Systém, podmienky, postup a rozsah sociálnej práce s obvinenými a odsúdenými v ústavoch na výkon väzby a s odsúdenými v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody, upravuje *Rozkaz č. 60/2008 o sociálnej práci v Zbore väzenskej a justičnej stráže*, ktorý bol uverejnený v Zbierke rozkazov generálnej riaditeľky Zboru väzenskej a justičnej stráže, ročník 2008 a účinnosť nadobudol 1. januára 2009.

V § 4, ods.2 uvedeného rozkazu sa uvádza, že „Sociálnu prácu vykonáva sociálny pracovník s obvinenými a odsúdenými na základe: (a) písomnej žiadosti obvineného alebo odsúdeného, (b) podnetu príslušníka zboru, (c) ponukových listov, (d) programu zaobchádzania stanoveného odsúdenému, (e) harmonogramu činnosti špecializovaného oddielu, (f) podnetu sociálneho kurátora, probačného a mediačného úradníka, prípadne iných orgánov alebo inštitúcií, (g) písomného podnetu blízkej osoby odsúdeného.“

Paragraf 5, ods.1 len stručne vymedzuje sociálnu prácu s obvinenými ako odbornú činnosť zameranú na riešenie sociálnej situácie obvineného v súvislosti s pobytom vo výkone väzby, pričom v ods. 3 je upresnené, že riešenie sociálnych problémov mimo ústavu si obvinený zabezpečuje prostredníctvom advokáta, blízkych osôb alebo sociálneho kurátora. V prílohe rozkazu č. 60/2008, časť A, sa uvádza, že „nakoľko sa na obvineného vzťahuje prezumpcia neviny, a teda z výkonu väzby môže byť kedykoľvek prepustený, sociálna práca s obvineným je istým spôsobom limitovaná a sústredená na riešenie aktuálnych, resp. akútnych sociálnych problémov obvinených“.

Sociálna práca s odsúdenými je v citovanom rozkaze priblížená podrobnejšie. Uvádza sa tu, že „sociálny pracovník vykoná pri nástupe odsúdeného do výkonu trestu vstupný pohovor zameraný na získanie poznatkov o jeho sociálnej situácii, zisťuje pritom aktuálnosť alebo možný vznik sociálnych problémov odsúdeného; zistené poznatky zaznamená do osobnej karty odsúdeného, sociálny pracovník tiež vykonáva poučenie odsúdeného o vyživovacej povinnosti podľa zákona o rodine, zisťuje vyživovaciu povinnosť odsúdeného voči nezaopatreným deťom a po jej nahlásení vydáva odsúdenému žiadosť na vykonanie úhrady výživného z pracovnej

odmeny odsúdeného. V prípade aktuálneho sociálneho problému odsúdeného sociálny pracovník vykoná sociálnu diagnostiku zameranú na zistenie príčin vzniku, rozsah a závažnosť sociálneho problému a stanoví plán riešenia sociálneho problému, resp. realizovania sociálneho poradenstva.; pritom prihliada na údaje psychologického vyšetrenia odsúdeného, dĺžku trestu odňatia slobody, možnosti spolupráce s inými právnickými osobami a fyzickými osobami, ktoré sa môžu podieľať na riešení problému a iné dostupné údaje o odsúdenom. U odsúdeného so sociálnymi problémami sociálny pracovník dokumentuje všetky údaje dôležité pre riešenie problému odsúdeného v osobnej karte odsúdeného v časti o sociálnej situácii. Pri riešení sociálnych problémov poskytuje sociálny pracovník odsúdenému sociálnu pomoc, ktorá spočíva v individuálnej a skupinovej poradenskej činnosti, nácviku sociálnych zručností zameraných na podporu a usmernenie prosociálneho správania, na zmenu postojov a získanie sociálnych zručností, ako aj sprostredkovanie sociálnej pomoci. (...) Osobitnú pozornosť venuje sociálny pracovník odsúdeným pred ich prepustením na slobodu o spôsobe poskytovania sociálnej pomoci v rámci postpenitenciárnej starostlivosti a o výkone sociálnej kurately, o podmienkach poskytovania resocializačného príspevku“ (§ 6, ods. 1-3,5).

Ďalej sa v citovanom rozkaze uvádza, že „obsahom individuálnej a skupinovej formy sociálnej práce s odsúdenými je pôsobenie na osobnosť odsúdených tak, aby sa dosahoval účel výkonu trestu, ciele zaobchádzania a vytvárali sa podmienky na resocializáciu odsúdených. Pôsobenie je zamerané najmä na zmenu postojov a správania odsúdených tak, aby sa dosiahlo ich začlenenie do spoločnosti. Skupinové formy sociálnej práce sociálny pracovník zameriava na zvyšovanie právneho vedomia odsúdených, nácvik sociálnych zručností, získavanie sociálnych kompetencií a rozvíjanie prosociálneho správania. Skupinové formy zamerané na nácvik sociálnych zručností vykonáva sociálny pracovník spravidla s 8-12 - člennými skupinami odsúdených v rozsahu 4-6 hodín mesačne. Sociálne poradenstvo zamerané na oboznamovanie s aktuálnymi predpismi z oblasti poskytovania sociálnej pomoci, sociálneho zabezpečenia, sociálneho poistenia, zamestnávania a dôchodkového zabezpečenia a pod. vykonáva sociálny pracovník s početne rôznymi skupinami odsúdených podľa aktuálnej situácie, záujmu odsúdených a podmienok v ústave“ (§ 6, ods. 6-8).

Súčinnosť pri výkone sociálnej práce upravuje § 8 citovaného rozkazu: Sociálny pracovník pri výkone svojej práce spolupracuje s odborníkmi v ústave, najmä s pedagógmi a psychológom ústavu, vedúcim oddelenia, a pracovníkmi poskytujúcimi duchovné služby. „V rámci zabezpečovania

kontinuálnej penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti sociálny pracovník spolupracuje so sociálnymi kurátormi úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, probačnými a mediačnými úradníkmi, mestskými a obecnými úradmi, školami, azylovými zariadeniami, charitatívnymi organizáciami, notármi, matrikami a inými štátnymi a neštátnymi orgánmi a organizáciami, ako aj rodinami odsúdených, prostredníctvom ktorých participuje na riešení sociálnych problémov odsúdených.“

Súčasťou rozkazu č.60/2008 je aj príloha s názvom „Zásady sociálnej práce s obvinenými a odsúdenými v podmienkach penitenciárneho zaobchádzania“, obsahujúca nasledovné časti: (A) Východiská a zameranie sociálnej práce, (B) Vymedzenie základných pojmov, (C) Postupy a metódy sociálnej práce, (D) Dokumentácia a (E) Princípy a štandardy etiky sociálnej práce. V časti C sa uvádza, že „k základným predpokladom realizácie sociálnej práce s odsúdenými patrí poznanie: (a) osobnosti obvineného alebo odsúdeného v sociálnom kontexte, (b) charakteru problému, (c) činiteľov vzniku problému, (d) vhodných postupov a metód pôsobenia, (e) variabilných spôsobov riešenia problémov vzhľadom na individuálne odlišnosti osobnosti a správania obvineného alebo odsúdeného.“ Po prvom kontakte s klientom, sociálnej diagnostike a spracovaní plánu sociálnej pomoci, nasleduje fáza realizácie sociálnej pomoci. Podľa prílohy rozkazu č.60/2008, časť C, bod 4 sa sociálna pomoc obvineným a odsúdeným realizuje formou individuálnej a skupinovej práce. Základom individuálnej sociálnej práce je sociálne poradenstvo. Poradenský proces je zameraný na rozvoj a využitie spôsobilostí klienta vysporiadať sa so sociálnymi problémami. Skupinová sociálna práca využíva skupinovú dynamiku, sociálny pracovník skupinu riadi sám alebo sa podieľa na práci skupiny, ktorú vedie iný odborník ústavu. „Pri poskytovaní sociálnej pomoci sociálny pracovník uplatňuje najmä poradenstvo, krízovú intervenciu, nácvik sociálnych zručností, osvetu a vzdelávanie.“

V prílohe rozkazu č.60/2008, časť C, bod 5 sa uvádza, že „pri poradenskej činnosti sa sociálny pracovník zameriava na poskytnutie informácií o možnostiach riešenia sociálnej situácie a na usmernenie obvineného alebo odsúdeného pri uplatňovaní foriem sociálnej pomoci. Sociálne poradenstvo zahŕňa i odbornú psychosociálnu starostlivosť, na vykonávaní ktorej sa sociálny pracovník podieľa v rozsahu svojej odbornej kompetencie; pritom využíva informáciu, distribúciu, klarifikáciu, ventiláciu a povzbudenie.“ Pokiaľ ide o nácvik sociálnych zručností, ich „cieľom je získanie sociálnych zručností v sociálnom styku, v situáciách, ktoré môžu nastať počas výkonu väzby alebo výkonu trestu a po prepustení na slobodu. Pri nácviku sociálnych zručností (...), sociálny pracovník môže aplikovať najmä: (a) modelovanie, ktoré spočíva v napodobňovaní určitých

reálnych situácií zo života, do ktorých sa odsúdený môže dostať počas výkonu trestu a po prepustení na slobodu, (b) tréning, ktorý spočíva v učení odsúdeného efektívnej komunikácii, zvládaniu riešenia problémových situácií nekonfliktným spôsobom alebo asertivite. Hlavnými zložkami sú učenie, opakovanie a nácvik.“ Osvetová a vzdelávacia činnosť sa vykonáva najmä formou: prednášky, besedy, a názornej agitácie (napr. formou oznamov na nástenkách) (Príloha rozkazu č.60/2008, časť C, bod 7-8).

Forenzná sociálna práca vykonávaná vo väzenskom prostredí vypovedá o svojich **nedostatkoch** predovšetkým v súvislosti s **vysokou mierou recidívy** páchatel'ov trestnej činnosti. Jedným z hlavných dôvodov tohto stavu „je skutočnosť, že v minulosti neexistovala ucelená koncepcia starostlivosti o odsúdených počas plnenia výkonu trestu odňatia slobody.“ Aj v súčasnosti je sociálna starostlivosť o odsúdených „zabezpečovaná paralelne predstaviteľmi niekoľkých profesií. Patria medzi nich sociálni pracovníci, pedagógovia, psychológovia, sociálni kurátori, probační a mediační úradníci, (...) a pod. Napriek tomu, že spomenuté profesie spája rovnaký cieľ, nemajú vytvorený dostatočný priestor pre vzájomnú **koordináciu a spoluprácu**“ (Špániková a Špánik, 2011, s.7). Upozornenie na vysokú mieru recidívy kriminality, nedostatok **postpenitenciárnych opatrení** na jej elimináciu a nedostatočnú prepojenosť aktivít v oblasti penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti sa nachádza aj v zozname aktuálnych slabých stránok Slovenského systému prevencie kriminality (Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, 2012).

V dokumente výslovne zameranom na sociálnu prácu v Zbore väzenskej a justičnej stráže sa medzi „základnými zásadami“, z ktorých vychádza sociálna práca vo väzenstve spomínajú „nedostatočne rozvinuté celospoločenské **programy a koncepcie plynulej penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti**, ktorými by sa vymedzila a koordinovala pôsobnosť štátnych a neštátnych orgánov a organizácií a zabezpečovala aspoň nevyhnutná starostlivosť najmä u odsúdených so závažnými sociálnymi problémami po výkone trestu a ich prepustení na slobodu“ (Rozkaz č.60/2008, príloha, bod A, písmeno d).

Popis sociálnej práce vo väzenstve v citovanom dokumente je relatívne podrobný. No hoci sa v ňom uvádza, že obsahom individuálnej a skupinovej formy sociálnej práce s odsúdenými je pôsobenie na osobnosť odsúdených (najmä na zmenu ich postojov a správania tak, aby sa dosahoval účel výkonu trestu, vrátane rozvoja ich sociálnych zručností), zdá sa, že v praxi je sociálna práca vo väzenstve výrazne redukovaná. Dôraz je kladený na **administratívnu činnosť**, resp. na zabezpečovanie záležitostí, ktoré sú z hľadiska sociálneho komfortu dôležité, ale osobnosť

odsúdeného sotva formujú v takom smere, aby bol po prepustení z výkonu trestu pripravený podieľať sa na vytváraní pozitívneho sociálneho prostredia a schopný vyvarovať sa recidíve.

Na ilustráciu si dovoľíme uviesť aktuálne štatistické údaje, ktoré sme objavili v Ročenke Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2011. K 31.12.2011 sa v Slovenských väzniciach nachádzalo celkom 9118 odsúdených. V tabuľke č. 22 nazvanej „Metódy sociálnej práce pri zaobchádzaní s odsúdenými“ sa nachádza druh a počet realizovaných výkonov. Keď sme tieto úkony usporiadali od najviac frekventovaných po najmenej frekventované, ich poradie vyzerá nasledovne: spracovanie oznámení o nadchádzajúcom prepustení (4736), vydanie žiadostí o výživné (3419), písomné a osobné kontakty sociálneho pracovníka so zástupcami štátnych a neštátnych orgánov a inštitúcií (3037), vybavovanie dokladov a overenia dokladov (spolu 1205), poskytnutie príspevku na cestovné a stravné pri prepustení (874), kontakty s blízkymi osobami odsúdených (793), preverovanie situácie v rodine, získavanie informácií o deťoch (750), intervencia u *obvinených*, zabezpečenie sociálneho poradenstva (492)¹⁰, vybavovanie dôchodku (367), návšteva sociálneho kurátora v ústave (361), zabezpečovanie zamestnania, ukončenia školy, umiestnenia (v azylovom dome, v zariadení sociálnych služieb), kontaktov a pomoci v oblasti sociálneho zabezpečenia a poistenia (spolu 251), poskytnutie odevu a obuvi pri prepustení (227), účasť na návštevách odsúdených (219), návšteva probačného a mediačného úradníka v ústave (4) (Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, 2012, s. 39, 59).

Zdá sa, že v našom systéme zaobchádzania s väzňami absentujú **programy na formovanie žiaducich sociálnych postojov odsúdených**, ktorých realizáciu by zabezpečoval práve sociálny pracovník. Chýbajú tiež **programy**, ktoré by boli „**šité na mieru**“ **páchatelom špecifickej trestnej činnosti** (ako je napr. sexuálne násilie a zneužívanie, domáce násilie a podobne). Veľkou výzvou pre sociálnu prácu v systéme slovenského väznenstva je implementácia rôznorodých **programov restoratívnej spravodlivosti**, ktoré sú zamerané predovšetkým na to, aby sa u páchatelov rozvíjala schopnosť empatie voči obeťam, uvedomenie si dôsledkov trestného činu na život obeť a vedomie zodpovednosti. Cieľom je mobilizovať potenciál páchatel'a k pokániu a k aktívnym formám zadosťučinenia, ktoré by boli pre obeť zmysluplné a užitočné a tým prispievali k náprave narušených vzťahov. Takéto restoratívne programy sú obzvlášť potrebné v tých prípadoch, kde sú obeť a páchatel' trestného činu v príbuzneckom vzťahu a z rôznych dôvodov nehodlajú tento vzťah prerušiť.

¹⁰ Vzhľadom na názov tabuľky, nie je celkom zrejmé, či v uvedenej položke ide o prácu s *odsúdenými* alebo *obvinenými*.

Hlavnou prekážkou realizácie takýchto programov je však znova skutočnosť, že všeobecné **vzdelanie** v odbore sociálna práca na aplikáciu takýchto špecifických metód sociálnej práce nie je postačujúce.

Ak je základom forenznej sociálnej práce filozofia sociálnej spravodlivosti a univerzálnych ľudských práv, potom majú vo vzťahu k väzenskému prostrediu sociálni pracovníci ešte jednu dôležitú úlohu – a to formovať u klientov adekvátny **postoj k téme ľudských práv**. Veľmi často je totiž táto téma vo väzenskej populácii zneužívaná a stáva sa nástrojom na zdokonaľovanie ich sebestva a bezohľadnosti.

Napokon v tejto subkapitole uvedieme zvláštnu anomáliu Slovenského právneho systému a praxe v zaobchádzaní s páchatelmi trestných činov: hoci máme v platnej legislatíve ukotvený **inštitút detencie** (určený pre duševne chorých a obzvlášť nebezpečných páchatel'ov, teda potenciálne i sexuálnych deviantov), v skutočnosti žiadny detenčný ústav u nás zatiaľ neexistuje. Výkon detencie nie je síce výhradne v kompetencii Zboru väzenskej a justičnej stráže (dôležitú úlohu tu majú taktiež zdravotnícki pracovníci), avšak jeho nariadenie by mal stanoviť súd ešte v priebehu penitenciárnej starostlivosti. Trestný zákon č.300/2005 Z.z. sa prvýkrát o detencii zmieňuje v § 33, písm. d), keď ju zaradzuje medzi druhy ochranných opatrení. V § 81, ods. 1-4 sa ďalej k detencii uvádza nasledovné:

- (1) „Ak je odsúdenému vo výkone trestu odňatia slobody zistená duševná porucha, ktorá je podľa odborného lekárskeho posudku nevyliciteľná a jeho pobyt na slobode je aj s prihliadnutím na spáchanú trestnú činnosť pre spoločnosť nebezpečný, súd na návrh prokurátora alebo riaditeľa ústavu na výkon trestu preruší výkon trestu odňatia slobody a nariadi jeho umiestnenie v detenčnom ústave.
- (2) Súd môže pred skončením výkonu trestu odňatia slobody rozhodnúť o umiestnení do detenčného ústavu aj takého páchatel'a úmyselného trestného činu, ktorý sa odmieta podrobiť ochrannému liečeniu alebo u ktorého ochranné liečenie pre negatívny postoj pacienta neplní svoj účel a ktorého pobyt na slobode je pre spoločnosť nebezpečný; páchatel' sa umiestni do detenčného ústavu po výkone trestu odňatia slobody.
- (3) Ak to považuje súd za potrebné, môže pred skončením výkonu trestu odňatia slobody rozhodnúť o umiestnení do detenčného ústavu aj páchatel'a zločinu spáchaného zo sexuálneho motívu alebo páchatel'a, ktorý opätovne spácha obzvlášť závažný zločin; páchatel' sa umiestni do detenčného ústavu po výkone trestu odňatia slobody.
- (4) Súd môže na základe odborného lekárskeho posudku rozhodnúť o umiestnení páchatel'a do detenčného ústavu aj vtedy, ak páchatel', ktorého pobyt na slobode je nebezpečný, vykonáva ochranné liečenie

v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti a svojím správaním ohrozuje život alebo zdravie iných osôb; súd rozhodne na návrh zariadenia ústavnej zdravotnej starostlivosti.“¹¹

V § 82, ods. 1-3 sa ďalej uvádza, že „Účelom umiestnenia páchatel'a v detenčnom ústave je osobitným liečebným režimom a dôslednou izoláciou od spoločnosti zabrániť páchatel'ovi v ďalšom páchaní trestných činov a činov inak trestných. Pobyť páchatel'a v detenčnom ústave trvá do vtedy, kým ochranu spoločnosti pred páchatel'om nemožno zabezpečiť miernejšími prostriedkami. Najmenej jedenkrát ročne a vždy na návrh detenčného ústavu súd preskúma dôvodnosť držania páchatel'a v detenčnom ústave a na základe odborného lekárskeho posudku rozhodne o ďalšom trvaní detencie alebo o prepustení páchatel'a z detenčného ústavu, ak dôvody detencie pominuli, a rozhodne o ďalšom výkone trestu.“

Hoci slovenskí psychiatri po zriadení detenčného ústavu volajú už dve desaťky rokov, dosiaľ ho nemáme. Legislatíva v tomto prípade prebehla prax. O potrebe zriadiť detenčný ústav sa uvažovalo ešte pred rokom 1989. V roku 2004 zriadilo ministerstvo spravodlivosti skupinu odborníkov pre prípravu vytvorenia ústavu. V roku 2006 bola podpísala zmluva medzi ministerstvami spravodlivosti a zdravotníctva o zriadení detenčného ústavu. Plán zrekonštruovať na tento účel chátrajúci objekt patriaci Psychiatrickej liečebni v Sučanoch pri Martine nevyšiel. V roku 2008 vtedajšia vláda rozhodla o stavbe detenčného ústavu v areály Psychiatrickej nemocnice v Hronovciach pri Leviciach. V uznesení vlády z 1. júla 2008 sa uvádza, že stavebné práce budú trvať približne 18 mesiacov, ale termín ich začatia bude závislý od skončenia verejného obstarávania na výber dodávateľa stavebných prác. Na dostavbu ústavu vláda v roku 2008 vyčlenila 4,310 mil. €, ale nakoniec sa v rozpočte neobjavili. Psychiatrická nemocnica Hronovce vyhlásila v októbri 2010 verejné obstarávanie na dostavbu detenčného ústavu. Avšak Úrad pre verejné obstarávanie nariadil súťaž zrušiť, pretože ju napadol jeden z uchádzačov. Pôvodne plánovaný termín dostavby detenčného ústavu – 31. december 2009, bol neskôr predĺžený do 30. novembra 2012, ale ani tento termín nebol dodržaný. Podľa posledných medializovaných údajov (z 13. januára 2013) je výstavba detenčného ústavu v nedohľadne. Stavba mala mať charakter väzenia, obohnaného vysokým múrom a ostatným drôtom a zabezpečeného elektronickým systémom. Ústav mal mať kapacitu 36 až 72 postelí vo

¹¹ Odsek 4, platný od septembra 2011, sa vzťahuje na páchatel'ov, ktorí trpia nevyliciteľnou duševnou poruchou a trestné stíhanie voči nim bolo zastavené pre nepričetnosť v čase spáchania činu. Pritom ale platí, že nie každý páchatel' trestnej činnosti s duševnou poruchou je adeptom na umiestnenie v detenčnom ústave. Sú duševné poruchy, ktoré sú náhle a akútne a dajú sa liečiť.

vyše 30 izbách. Na pacientov mala dohliadať väzenská a justičná stráž a zhruba 40 zdravotníkov. Zatiaľ, kým na Slovensku nemáme funkčný detenčný ústav, prax je taká, že ak odsúdený po skončení trestu odňatia slobody potrebuje ďalšiu liečbu, končí v psychiatrickom ústavnom zariadení (teda civilných psychiatrických nemocniciach) či dokonca v ambulantnej liečbe. Niektorí z pacientov napriek liečbe nezískajú na svoje ochorenie dostatočný náhľad, sú hodnotení ako nebezpeční pre spoločnosť a teda neprepustiteľní. Avšak podľa odborníkov bežné zdravotnícke zariadenia nie sú pre týchto pacientov vhodné, pretože z nich môžu utiecť, prípadne ohrozovať iných pacientov či personál (Zelenková, 2013; Kopcsayová, 2010; *Otvorenie detenčného ústavu v Hronovciach sa stále odsúva*, 2011; *Detenčný ústav v Hronovciach dostávajú koncom roka 2012*, 2011; *Detenčný ústav sa oddiaľuje – Súťaž zrušili*, 2011).

1.3.3 Inštitút probácie a mediácie v systéme trestnej justície

Do kontaktu s páchatelmi a obeťami trestných činov prichádzajú pri výkone svojho povolania aj probační a mediálni úradníci, ktorí pôsobia na okresných súdoch. Výkon ich činnosti upravuje Zákon č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediálnych úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Tento zákon v § 2, ods.1 vymedzuje probáciu ako „1) organizovanie a výkon dohľadu nad obvineným, obžalovaným alebo odsúdeným (ďalej len "obvinený"), 2) kontrola výkonu trestu nespojeného s odňatím slobody vrátane uloženej povinnosti alebo obmedzenia, 3) dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby pri podmienenom prepustení z výkonu trestu odňatia slobody, 4) pomáhanie obvinenému v priebehu skúšobnej doby a počas kontroly výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, aby viedol riadny život a vyhovel podmienkam, ktoré mu boli uložené rozhodnutím prokurátora alebo súdu v trestnom konaní“. Mediácia je charakterizovaná ako „mimosúdne sprostredkovanie riešenia sporu medzi poškodeným a obvineným“. Podľa § 2, ods. 2 sa mediácia „vykonáva len so súhlasom poškodeného a obvineného. Ak je obvineným mladistvý, na vykonanie mediácie je potrebný aj súhlas jeho zákonného zástupcu.“

Podľa § 3, ods. 1 „Probačný a mediálny úradník napomáha tomu, aby trestná vec mohla byť vo vhodných prípadoch prejednaná v niektorom z osobitných spôsobov trestného konania alebo aby mohol byť uložený a riadne vykonaný trest nespojený s odňatím slobody, alebo aby mohla byť väzba nahradená iným vhodným opatrením¹². Na tento účel probačný

¹² V trestnom zákone (Zákon č. 300/2005 Z.z., § 32) sa rozlišujú nasledovné **druhy trestov**: a) trest odňatia slobody, b) trest domáceho väzenia, c) trest povinnej práce, d) peňažný trest, e) trest prepadnutia majetku, f) trest prepadnutia vecí, g) trest zákazu činnosti, h)

a mediálny úradník: (a) obstaráva podklady týkajúce sa osoby obvineného a jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom prostredí, (b) utvára podmienky na rozhodnutie o podmieničnom zastavení trestného stíhania alebo schválení zmiernu, (c) uskutočňuje úkony na účely uzavretia dohody medzi poškodeným a obvineným o náhrade škody, ktorá vznikla trestným činom, alebo na účely odstránenia ujmy, ktorá vznikla trestným činom, (d) vykonáva dohľad¹³ nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby a kontrolu výkonu trestov nespojených s odňatím slobody, (e) uskutočňuje pri výkone probácie a mediácie ďalšie úkony v trestnom konaní.“ Podľa § 3, ods. 5, probačný a mediálny úradník vykonáva taktiež ochranný dohľad podľa osobitného zákona.“¹⁴

trest zákazu pobytu, i) trest straty čestných titulov a vyznamenaní, j) trest straty vojenskej a inej hodnosti, k) trest vyhodenia.

Pokiaľ ide o **druhy ochranných opatrení**, v § 33 sa uvádzajú tieto: a) ochranné liečenie, b) ochranná výchova, c) ochranný dohľad, d) detencia, e) zhabanie vecí, f) zhabanie peňažnej čiastky, g) zhabanie majetku.

Uvedený zákon v § 51, ods. 3 a 4 vymenováva tiež obmedzenia a povinnosti, ktoré stanovuje súd **ak rozhodne o podmieničnom odklade výkonu trestu** odňatia slobody s probačným dohľadom.

Obmedzenia spočívajú najmä v zákaze a) návštev športových alebo iných hromadných podujatí, b) požívania alkoholických nápojov a iných návykových látok, c) stretávaní sa s osobami, ktoré majú na páchatela negatívny vplyv alebo ktoré boli jeho spolupáchateľmi alebo účastníkmi na trestnom čine, d) vstupu na vyhradené miesta alebo priestory, na ktorých trestný čin spáchal, e) účasti na hazardných hrách, hrania na hracích automatoch a uzatvárania stávok.

Povinnosti spočívajú najmä v príkaze a) nepriblížiť sa k poškodenému na vzdialenosť menšiu ako päť metrov a nezdržiavať sa v blízkosti obydli poškodeného, b) vystáť alebo sa z bytu alebo domu, v ktorom sa neoprávnene zdržuje alebo ktorý protiprávne obsadil, c) nahradit' v skúšobnej dobe spôsobenú škodu, d) zaplatit' v skúšobnej dobe dlh alebo zameškané výživné, e) osobne alebo verejne sa ospravedlnit' poškodenému, f) v skúšobnej dobe získať určitú pracovnú kvalifikáciu alebo zúčastniť sa na rekvalifikačnom kurze, g) podrobiť sa v súčinnosti s probačným a mediálnym úradníkom alebo iným odborníkom programu sociálneho výcviku alebo inému výchovnému programu, h) podrobiť sa liečeniu závislosti od návykových látok, ak mu nebolo uložené ochranné liečenie, i) podrobiť sa v skúšobnej dobe psychoterapii alebo zúčastniť sa na psychologickom poradenstve, j) zamestnať sa v skúšobnej dobe alebo uchádzať sa preukázateľne o zamestnanie.

¹³ „Pri rozhodovaní o forme probačného dohľadu možno na účely výberu vhodnej formy probačného dohľadu požiadať o stanovisko probačného a mediálneho úradníka“ (§ 241a, ods 3), vyhlášky č. 543/2005 Z.z.).

¹⁴ Účelom ochranného dohľadu je vytvorenie podmienok na zabránenie páchaniu trestnej činnosti zvlášť narušenými odsúdenými osobami a na dovŕšenie ich nápravy (§ 1 Zákona č. 448/2002 Z.z. o ochrannom dohľade). Osoba, ktorej súd uložil **ochranný dohľad**, je **povinná**: (a) oznamovať orgánu vykonávajúcemu ochranný dohľad (§ 6) potrebné údaje o spôsobe a zdrojoch svojej obživy a na jeho žiadosť tieto údaje preukazovať, (b) osobne sa hlásiť tomuto orgánu v lehotách, ktoré určí súd, (c) vopred oznamovať tomuto orgánu vzdialenie sa z miesta pobytu a (d) podriaďiť sa starostlivosti pracovníka sociálnej prevencie.

Osobe, ktorej sa ukladá ochranný dohľad, môže súd uložiť **ďalšie povinnosti a obmedze-**

Pri výkone svojej činnosti je „probačný a mediačný úradník oprávnený získavať informácie a poznatky o osobe obvineného a stanoviská poškodeného, ktoré sú významné pre rozhodnutie súdu alebo prokurátora“ (§ 3, ods.3). „Ak je to účelné, (...) pri výkone probácie a mediácie postupuje v súčinnosti s orgánmi sociálneho zabezpečenia, so školami a školskými zariadeniami, zdravotníckymi zariadeniami, s registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami, so záujmovými združeniami občanov, s nadáciami a ďalšími inštitúciami, ktoré poskytujú všeobecne prospešné služby“ (§ 4, ods.1). „V súvislosti s výkonom probácie a mediácie je probačný a mediačný úradník oprávnený obracať sa na štátne orgány, obce, iné právnické osoby a fyzické osoby so žiadosťou o poskytnutie potrebných údajov“ (§ 4, ods.2). Probačný a mediačný úradník je taktiež „oprávnený zisťovať stanovisko strán trestného konania k podmienčnému zastaveniu trestného stíhania, zmieru, uloženiu trestu nespojeného s trestom odňatia slobody a k iným úkonom vykonávaným pri probácii a mediácii“ (§ 6, ods.5).

Forenzána sociálna práca vykonávaná na súdoch prostredníctvom probačných a mediačných úradníkov obsahuje celý rad závažných **nedostatkov**, ktoré sa postupne pokúsime objasniť.

V prvom rade je veľmi závažné, že na Slovensku neexistuje závažná **metodika pre prípadový manažment páchatel'ov** trestnej činnosti v rámci probácie a pre výkon mediácie v trestných veciach (Joklová a Vavrinčíková, 2010, Biroščíková, 2011, Lulei 2011). V dôsledku toho sú probační a mediační úradníci vystavení napospas vlastnému tápaniu, resp. tápaniu ich nadriadených. Pracovníci sa riadia pokynmi sudcov na trestnom úseku a pokynmi predsedu súdu, čo v praxi znamená, že každý okresný súd má svoje vlastné postupy (Biroščíková, 2011, s. 38-39). V Zákone č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediačných úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa v § 1, ods. 4) uvádza, že „Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky koncepcne a metodicky riadi a usmerňuje výkon probácie a mediácie. Na ten účel minister spravodlivosti Slovenskej republiky zriadi ako svoj poradný orgán *Radu pre probáciu a mediáciu* zloženú zo sudcov, z prokurátorov, probačných a

nia, a to (a) nenavštevovať určité miesta, miestnosti alebo zhromaždenia, (b) zdržiavať sa v prikázanom mieste alebo obvode a nevzdáľovať sa z neho bez súhlasu orgánu vykonávajúceho ochranný dohľad (§ 2, ods. 1-2). Ochranný dohľad uloží súd páchatel'ovi, ktorého odsudzuje ako obzvlášť nebezpečného recidivistu na nepodmienečný trest odňatia slobody. Ochranný dohľad môže súd uložiť aj páchatel'ovi, ktorého odsudzuje za úmyselný trestný čin na nepodmienečný trest odňatia slobody, ak sa vzhľadom na osobu páchatel'a, najmä s prihliadnutím na jeho doterajší spôsob života, na prostredie, v ktorom žije, a na povahu spáchanej trestnej činnosti nedá očakávať, že bez ochranného dohľadu nebude pokračovať v trestnej činnosti (§ 4, ods.1-2).

mediačných úradníkov, zo zástupcov orgánov štátnej správy a z odborníkov z teórie a praxe“. V skutočnosti je však tento poradný orgán prakticky nefunkčný (Lulei, 2011). Iné orgány existujúce v rámci štruktúry Ministerstva spravodlivosti, ktoré sú zodpovedné za metodické riadenie činnosti probácie a mediácie v tejto úlohe dosiaľ taktiež zlyhávajú¹⁵. Vzhľadom na skutočnosť, že inštitút probácie a mediácie je v systéme trestnej justície na Slovensku začlenený už osem rokov (príslušný č. 550/2003 Z.z. nadobudol účinnosť 1. januára 2004), je vyššie opísaný stav znepokojujúci. Jeho najvýstižnejšou charakteristikou je žiaľ stagnácia (Lulei, 2011).

Výskumy poukazujú na to, že východisková **vedomostná výbava** probačného a mediačného úradníka by mala byť tvorená poznatkami z oblasti sociálnej práce, kriminológie, psychológie, trestného práva, prevencie kriminality, viktimológie a sociológie (Lulei, 2011, s. 112). Požiadavky na vzdelanie probačných a mediačných úradníkov obsiahnuté v Slovenskej legislatíve však nezabezpečujú, že uchádzači o túto prácu ju budú vykonávať na vysokej profesionálnej úrovni. Zákomom akceptovateľné vzdelanie uchádzačov je veľmi rôznorodé a ich ďalšie vzdelávanie nie je systematicky zabezpečované. V súvislosti s predpokladmi na výkon funkcie probačného a mediačného úradníka sa v zákone (č. 550/2003 Z.z. v § 5) uvádza, že pracovník musí mať vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa v právnickom, učiteľskom, teologickom alebo inom spoločenskovednom študijnom programe a je povinný zúčastňovať sa na odbornej príprave, ktorej spôsob a formy vymedzuje Zákon č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch. Posledná úprava tohto zákona (549/2003), účinná od 1.1. 2009 avšak zrušila tie paragrafy, ktoré sa vzťahovali na odbornú prípravu

¹⁵ V aktuálne platnej organizačnej štruktúre Ministerstva spravodlivosti sa pod sekciou trestného práva nachádza aj „odbor milostí, prevencie kriminality, mediácie a probácie“. V popise jeho činnosti sa okrem iného uvádza, že tento odbor „plní úlohy súvisiace s výkonom probácie a mediácie na okresných súdoch, v rozsahu svojej pôsobnosti sleduje a vyhodnocuje pracovnú zaťaženosť probačných a mediačných úradníkov a spolupracuje s odborom rezortných ľudských zdrojov pri návrhoch na určenie počtu miest probačných a mediačných úradníkov, vypracováva návrhy na zjednotenie praxe v oblasti probácie a mediácie, v spolupráci s Justičnou akadémiou pripravuje podklady na vzdelávanie probačných a mediačných úradníkov, vypracováva koncepčné a metodické materiály v oblasti probácie a mediácie“ (Organizačný poriadok 14/2012 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky zo 14. mája 2012 č. 20366/2012/30, čl. 38, písm. o-s). V predošlej verzii organizačného poriadku Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky (z 10. mája 2007 č. 3424/2007-130) figurovalo pod odborom trestného súdnictva oddelenie prevencie kriminality a mediácie, ktoré malo v popise svojej činnosti aj úlohu vypracovávať koncepčné a metodické materiály v oblasti probácie a mediácie (Inštrukcia 1/2011 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky zo 4. januára 2011 č. 25073/2010/100, článok 21, písmeno m).

probačného a mediačného úradníka¹⁶. V súvislosti s odbornou prípravou súdnych úradníkov v stálej štátnej službe sa zákon obmedzil len na to, že súdnemu úradníkovi stanovil povinnosť „zúčastňovať sa na vzdelávaní zameranom na zdokonaľovanie a dopĺňanie požadovaných vedomostí potrebných na výkon jeho činnosti“, pričom toto vzdelávanie je v kompetencii Justičnej akadémie (§ 21 Zákona č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch).

Podľa informácií dostupných v archíve Justičnej akadémie (<http://www.ja-sr.sk/node/41>), bolo v období rokov 2006-2011 zrealizovaných desať podujatí adresovaných probačným a mediačným úradníkom (pričom niektoré z nich sa opakovali na rôznych miestach v odlišných termínoch), a tri podujatia boli plánované na rok 2012¹⁷. Pri obsahovej analýze zverejnených materiálov z týchto podujatí sme zistili, že zahŕňali nasledovné témy: vymedzenie základných pojmov, legislatívne súvislosti výkonu probácie a mediácie, teória konfliktov a agresivity, teória delikvencie, teória komunikácie a základné komunikačné zručnosti, obsah rozho-

¹⁶ V zákone č. 549/2003 Z. z. o súdnych úradníkoch sa § 13, ods.3 sa ešte donedávna uvádzalo, že „Odborná príprava súdneho úradníka sa uskutočňuje a) adaptačným vstupným vzdelávaním, a b) adaptačným prípravným vzdelávaním. Nasledujúci paragraf (§ 14, ods. 1-3) objasňoval, že „adaptačné vstupné vzdelávanie súdnych úradníkov trvá tri mesiace. Skončí sa pohovorom u predsedu príslušného súdu za účasti školiteľa. Cieľom adaptačného vstupného vzdelávania je získanie vedomostí o 1. územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky, 2. organizácii a štruktúre štátnych orgánov, 3. súdoch, ich pôsobnosti, organizácii a riadení, 4. sudcoch, ich postavení a o výkone súdnictva, 5. vybavovaní súdnej agendy, 6. rozvrhu práce, 7. pracovnom poriadku, 8. spravovacom poriadku, 9. právnej ochrane utajovaných skutočností, 10. verejnom prístupe k informáciám. Adaptačné prípravné vzdelávanie trvá tri mesiace. Skončí sa vykonaním kvalifikačnej skúšky podľa tohto zákona.“ V § 17 bolo upresnené, že „u probačného a mediačného úradníka je cieľom adaptačného prípravného vzdelávania získanie podrobných vedomostí z oblasti 1. trestného práva, 2. ústavného práva a základných práv a slobôd, 3. sociálneho práva a sociológie, 4. organizácie práce na súde a spôsobe vykonávania úkonov podľa osobitného predpisu, 5. služobných predpisov.“ Avšak paragrafy 13 - 20 boli s účinnosťou od 1. 1. 2009 zrušené.

¹⁷ V roku **2006** sa realizovali štyri podujatia: (1) *Spoločné stretnutie PaMÚ, sudcov, prokurátorov, a zástupcov rady pre PaMÚ*: 21.-22. september, (2) *Psychológia pre PaMÚ s právnickým vzdelaním*: 4.-6. december, (3) *Seminár pre PaMÚ (EDUKOS) – opakovanie z decembra*: 13-14. marec, (4) *Alternatívny spôsob ukončenia trestného stíhania*: 17-18. máj. V roku **2007** sa konal jeden seminár s názvom „PaMÚ“: 12.-14. marec. V roku **2008** sa realizoval *Psychologický výcvik PaMÚ*: 21.-23., 23.-25. január. V roku **2009** sa uskutočnili dva semináre *Pôsobnosť probačných a mediačných úradníkov v trestnom konaní I a II.*: 16. marec, 22. september. V roku **2010** jeden *Seminár pre PaMÚ – aplikačné problémy (pokračovanie z roku 2009)*: 29. november, 6. a 13. december. V roku **2011** sa v archíve nachádza podujatie s názvom: *Seminár pre probačných a mediačných úradníkov – aplikačné problémy*: 12., 19 a 26. september. Na rok **2012** boli plánované tri dvojďňové podujatia: (1) *Trestná činnosť mladistvých, kriminalita mládeže, restoratívna justícia*, (2) *Seminár pre PaMÚ, sociálno psychologický výcvik*, (3) *Mediácia v trestnom konaní*.

voru pri prvom kontakte s klientom, otázky na klientov v prípravnej fáze mediácie, cieľ a princípy mediácie, rola mediátora, proces mediácie, podmienky a prekážky mediácie, výstupy mediácie (zmier, podmienčne zastavenie trestného stíhania), prvý kontakt s klientom v probácii, druhy alternatívnych trestov, navrhované povinnosti a obmedzenia pri probácii (sociálny výcvik, výchovný program, psychoterapia, psychologické poradenstvo), zásady probácie, postupnosť činností pri probácii, obsah probačného plánu, možné tematické zameranie probačného programu, význam motivácie klienta pri probácii a štatistiky súvisiace s probáciou a mediáciou na Slovensku. Vzhľadom na nepravidelnosť a pomerne nízku časovú dotáciu venovanú jednotlivým **vzdelávacím podujatiam**, ako aj absenciu preverovania, či vyhodnocovania získaných vedomostí a spôsobilostí, je efektívnosť týchto podujatí otázna.

Hlavným trendom a výzvou pre probáciu v súčasnosti je znižovanie rizika recidívy a zmena správania páchatel'a, a to prostredníctvom postupov, ktorých efektívnosť je výskumne podložená (Burrell, 2010). Kľúčový význam v tejto súvislosti má používanie **nástrojov na hodnotenie potrieb páchatel'a a rizika recidívy**. Takéto nástroje sú v mnohých krajinách používané s úplnou samozrejmosťou, no v slovenských podmienkach absentujú (Lulei, 2011, s.12). Realizované a plánované vzdelávacie aktivity pre probačných a mediačných úradníkov neobsahujú predstavenie takýchto pracovných nástrojov.

Aktuálnym svetovým trendom súvisiacim so zvyšovaním efektivity probácie a mediácie, je ich **diferenciácia na základe rôznorodných cieľových skupín** (Burrell, 2005, s.1, Lulei, 2011, s.51). Dôvodom je skutočnosť, že dynamika niektorých druhov kriminality je natoľko komplikovaná, že adekvátny prístup k páchatel'om i k obeťom si vyžaduje, aby sa probační a mediační pracovníci špecializovali. V USA je napríklad samozrejmosťou špecializácia na probáciu zameranú na sexuálnych delikventov. Avšak systém vzdelávania probačných a mediačných úradníkov na Slovensku zatiaľ neobsahuje vzdelávacie programy, ktoré by zodpovedali týmto svetovým trendom. Pritom treba podotknúť, že absencia špecializovaných vedomostí a spôsobilostí môže viesť k poškodeniu klientov a k ohrozeniu spoločenskej bezpečnosti, ako aj k tomu, že istej skupine klientov sa špecializované restoratívne programy (najmä mediácia) ani nebudú ponúkať, čo predstavuje vlastne formu diskriminácie.

Ďalšou nevýhodou a ohrozením kvality probácie a mediácie v trestných veciach je **nerozlišovanie profesií**. V Slovenskom systéme je funkcia probátora a mediátora zlúčená do jednej pracovnej pozície. Inak povedané „probačný a mediačný úradník pri výkone svojej činnosti vystupuje v podstate v dvoch rozdielnych polohách: 1. v činnostiach týkajúcich sa

probácie – vystupuje ako „sociálny kuratel“ obvineného, 2. pri výkone *mediácie* – ako nezávislý a nestranný sprostredkovateľ urovnania konfliktu medzi páchatelom a obeťou. Táto dvojjediná úloha (...) môže byť v praxi pre probačného a mediačného úradníka problematická. Kým v pozícii probátora má byť (...) zameraný „v prospech páchatel’a“, (...) v pozícii mediátora má vystupovať ako neutrálny, nezávislý a nestranný článok“ (Dolanská, 2011, s. 39).

Výrazným nedostatkom v praxi probácie a mediácie na Slovensku je taktiež absencia **supervízie** u probačných a mediačných pracovníkov (Joklová a Vavrínčiková, 2010, Lulei 2011). Z výskumu realizovanom na vzorke 39 probačných a mediačných úradníkov v období od septembra 2008 do marca 2009 vyplynulo, že absencia supervízie je týmito pracovníkmi vnímaná ako najdominantnejší hendikep pri výkone ich profesie. Takmer všetci respondenti (92,31 %) uviedli, že by uvítali možnosť byť supervidovaní za účelom zefektívnenia a skvalitnenia ich práce (Joklová a Vavrínčiková, 2010). Azda netreba objasňovať, že v pomáhajúcich profesiách je využívanie pravidelnej supervízie chápané nielen ako nástroj zabezpečujúci kvalitu služieb a teda aj ochranu klientov, ale aj ako predpoklad ochrany pracovníkov pred syndrómom vyhorenia. Reakciou na chýbajúce systémové zabezpečenie kvalifikovanej supervízie je to, že probační a mediační úradníci siahajú po svojpomocných alternatívach: napr. pracovníci zo všetkých okresných súdov v rámci Prešovského samosprávneho kraja sa z vlastnej iniciatívy dvakrát do roka stretávajú, aby si navzájom odovzdávali svoje skúsenosti, zdieľali problémy, ktoré pri ich práci vznikajú a spoločne hľadali riešenia (Biroščíková, 2011, s. 38-39).

V záujme zvýšenia efektivity programov restoratívnej spravodlivosti je nevyhnutné do procesu kontroly dodržiavania podmienok a obmedzení stanovených páchatel’ovi, ako aj do procesu plánovania a riadenia alternatívnych trestov **zaangažovať členov komunity** (Derks et al, 2002, s.12, Burrell, 2005, s.1). „Označenie komunita je v prípade restoratívnej spravodlivosti značne široké – má sa na mysli užšia i širšia rodina, priatelia, susedia, kolegovia, lokálne spoločenstvo a pod. Zainteresovanosť týchto ľudí do procesu vyrovnania znamená posilenie morálneho záväzku odčiniť nepriaznivé účinky trestného činu zo strany páchatel’a, ako aj výkon neformálnej kontroly nad ďalším správaním páchatel’a“ (Lubelcová, 2005, s. 48). No hoci aktívna participácia komunity na procese probácie a mediácie výrazne prispieva k prevencii kriminality, v Slovenskej praxi je spolupráca probačného a mediačného úradníka so širším sociálnym prostredím klienta označená za činnosť, ktorá je najmenej vykonávaná a je zároveň považovaná za najmenej významnú (Joklová a Vavrínčiková, 2010). Vedomosti a zručnosti týkajúce sa zapojenia komunity možno teda

chápať ako ďalšiu aktuálnu výzvu (Evans, 2005, s. 119) pre slovenských probačných a mediálnych úradníkov.

Je dosť pravdepodobné, že vyššie uvedený nedostatok súvisí s prílišnou pracovnou zaťaženosťou v tejto profesii. **Nízky počet probačných a mediálnych úradníkov** kritizujú viacerí odborníci. Cehlár (2011, s. 42) uvádza, že od nástupu probačných a mediálnych úradníkov do úradu (t.j. od 1.1.2004) na Slovensku dochádza k iracionálnemu znižovaniu ich počtov, čo ohrozuje napĺňanie cieľov restoratívnej spravodlivosti v praxi. Joklová a Vavrinčíková (2010) upozorňujú, že zaťaženosť probačných a mediálnych úradníkov sa „dostáva do rozporu so zásadou individuálneho prístupu ku klientovi“. Lulei (2011, s. 42) pri súčasnom poddimenzovanom počte týchto pracovníkov vyjadruje pochybnosti o efektívnosti ich práce z hľadiska kontroly kriminality.

Podľa niektorých autorov (Burrell, 2005, s. 1, Lulei, 2011, s. 51) je efektívnosť práce obmedzená aj vtedy, ak chýbajú **technické zariadenia**, používané ako doplnkový nástroj špecializovaného dohľadu nad niektorými páchatelmi. Napr. pri kontrole páchatel'ov sexuálnych deliktov sa využívajú softvéry, ktoré vytvárajú samostatné správy pre probačného pracovníka, informujúce o internetových serveroch, ktoré klient v rámci svojho počítača využíva. Existuje viacero spôsobov elektronického monitoringu, avšak tieto moderné technológie na Slovensku zatiaľ neboli zavedené.

Zvláštnou črtou slovenského systému je, že v snahe o dosiahnutie kompatibility s modernou Európou v oblasti restoratívnej justície sa u nás prijímajú zákony skôr, než sú v praxi vytvorené podmienky na ich aplikáciu. Príkladom je § 51, ods.4, písm. g) Trestného zákona, podľa ktorého môže súd pri podmienenom odklade výkonu trestu odňatia slobody s probačným dohľadom uložiť odsúdenému povinnosť „podrobiť sa v súčinnosti s probačným a mediálnym úradníkom alebo iným odborníkom **programu sociálneho výcviku** alebo inému **výchovnému programu**“. Problém je v tom, že zákonodarcu neurčil, aký majú mať tieto sociálne výcviky a výchovné programy obsah a rozsah, kto ich má zabezpečovať a kto financovať (Vajzerová, 2011, a). Sociálnych výcvikov a výchovných programov pre odsúdených je zatiaľ akútny nedostatok (Joklová a Vavrinčíková, 2010, Vajzerová, 2011 a, b). Niekoľko málo mimovládnych organizácií sa snaží ponúknuť takéto programy¹⁸, ich financovanie si však

¹⁸ Napr. mimovládna organizácia I EDUKOS skoncipovala sociálny výcvik „založený na zážitkovej forme, empatii a cvičeniach postavených na hraní rôznych rolí tak, aby“ sa u klientov rozvíjalo „pozitívne sociálne správanie, sebakontrola, zvýšili sa sociálne zručnosti a spôsobilosti, ktoré posilňujú bezkonfliktný spôsob života a pozitívny vzťah ku komunite, v ktorej tieto osoby žijú (Vajzerová, 2011 b), s.149-150).

musí vykryť prostredníctvom grantov, ktorých administrácia je veľmi náročná. Medzitým nedostatky v legislatíve vytvárajú priestor na špekulácie: „Bohatý odsúdený zájde za komerčným psychológom, zaplatí, má potvrdenie, že absolvoval výcvik. Ale človek odkázaný na sociálne dávky na to nemá. A tak po uplynutí doby, ktorú na splnenie nariadenia trestu má, môže ísť za mreže“ (Vajzerová, 2011 a). Okrem toho skúsenosť ukazuje, že povinnosť podrobiť sa sociálnemu výcviku sa nie vždy ukladá vhodným klientom, napr. klientom s podpriemernou inteligenciou alebo psychiatrickou diagnózou, či klientom prežívajúcim aktuálnu životnú krízu (Vajzerová, 2011 b, s. 149-150). K tomuto fenoménu nepochybne prispieva už spomínaná absencia podrobnej metodiky pre výkon probácie (a mediácie).

1.3.4 Forezná sociálna práca mimo uvedených inštitúcií

Obete trestných činov môžu byť klientmi zariadení určených na vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately podľa príslušného zákona (č. 305/2005 Z. z.). Napríklad môžu byť dočasne umiestnené v krízovom stredisku, resp. v detskom domove (v prípade maľoletých obetí).

Páchatelia a obeť trestných činov môžu byť taktiež v pozícií prijímateľov rôznych sociálnych služieb podľa zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách. Sociálna služba je definovaná ako „odborná činnosť, obslužná činnosť alebo ďalšia činnosť alebo súbor týchto činností, ktoré sú zamerané na: (a) prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie, riešenie nepriaznivej sociálnej situácie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, rodiny alebo komunity, (b) zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopnosti fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti, (c) zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby, (d) riešenie krízovej sociálnej situácie fyzickej osoby a rodiny, (e) prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby a rodiny“ (§ 2, ods. 1 Zákona č. 448/2008 Z.z.). Páchatelia trestných činov môžu byť v prípade potreby napr. klientmi domova na pol ceste, zatiaľ čo obeť násillia môžu byť v prípade ohrozenia napr. klientmi zariadenia núdzového bývania. Jedinci, trpiaci v dôsledku situácie navodenej trestným činom môžu byť taktiež klientmi poradní sociálneho poradenstva.¹⁹

¹⁹ „Sociálne poradenstvo je odborná činnosť zameraná na pomoc fyzickej osobe v nepriaznivej sociálnej situácii. Sociálne poradenstvo sa vykonáva na úrovni základného sociálneho poradenstva a špecializovaného sociálneho poradenstva. Základné sociálne poradenstvo je posúdenie povahy problému fyzickej osoby, rodiny alebo komunity, poskytnutie základných informácií o možnostiach riešenia problému a podľa potreby aj odporúča-

Je však otázne, či v súvislosti s poskytovaním uvedených foriem sociálnej pomoci možno hovoriť o forenznej sociálnej práci, pretože nebývajú výslovne špecializované na klientelu, ktorá čelí rozmanitým dôsledkom trestného činu (a už vôbec nebývajú diferencované podľa rôznych druhov trestných činov).

Istá špecializácia na sociálnu prácu s obeťami a páchatelmi trestných činov sa objavuje v rámci niektorých mimovládnych organizácií.

Za zmienku stojí predovšetkým občianske združenie **Pomoc obeťam násilia**, ktoré „sa zameriava na pomoc obeťam trestných činov, domáceho násilia, nešťastných udalostí a na prevenciu kriminality. Poskytuje bezplatnú a diskretnú pomoc obeťam a ich blízkym a ľuďom, ktorí sa odôvodnene obávajú, že sa stanú obeťou trestného činu, poskytuje právne rady a psychologickú pomoc formou osobných konzultácií, ale aj telefonicky a písomne, poskytuje klientom sprievod na súdne pojednávanie a pri úradnom vybavovaní, poskytuje informácie pre svedkov, ktorí majú obavy z účasti na súdnom pojednávaní, usiluje sa o zabezpečenie a naplnenie práv obetí násilia a trestnej činnosti a o zlepšenie ich právneho postavenia, (...) informuje verejnosť o možnostiach a prostriedkoch prevencie kriminality, najmä o zásadách správania zameraných na zníženie rizika stať sa obeťou, prostredníctvom svojich publikácií a v spolupráci s médiami informuje verejnosť o problémoch obetí trestnej činnosti, v najťažších prípadoch usiluje o sprostredkovanie finančnej pomoci obeťam trestnej činnosti“ (<http://www.pomocobetiam.sk>).

Ďalej existuje celý rad mimovládnych organizácií zameraných na problematiku násilia na deťoch a násilia na ženách, ktoré poskytujú zväčša sociálne, právne a psychologické poradenstvo a krízové ubytovanie. Ich neúplný zoznam možno nájsť napr. na webovej stránke <http://www.zastavmenasilie.sk>.

Podľa našich vedomostí existujú na Slovensku len dve občianske združenia, ktoré sa úzko špecializujú na problematiku CSA. Prvým z nich je Občianske združenie **Labyrint**, ktoré sa venuje výlučne prevencii sexuálneho zneužívania dievčat a chlapcov. Jeho práca vychádza z predpokladu, že „deti, ktoré sa cítia slobodné, silné a nezávislé, sa oveľa menej stávajú obeťami sexuálneho zneužívania alebo ak boli sexuálne zneužití, rýchlejšie vyhľadajú pomoc“. Ďalším východiskovým bodom jeho aktivít je skutočnosť, že „dievčatá a chlapci sú v 90 % zneužívaní osobami z ich najbližšieho sociálneho okolia (otcom, bratom, nevlastným ot-

nie a sprostredkovanie ďalšej odbornej pomoci. (...) Špecializované sociálne poradenstvo je zistenie príčin vzniku, charakteru a rozsahu problémov fyzickej osoby, rodiny alebo komunity a poskytnutie im konkrétnej odbornej pomoci“ (§ 19, ods.1-3 Zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách).

com, strýkom, učiteľom...). Preto varovania pred „zlým“ neznámym nestačia” (<http://www.oz-labyrinth.sk>). Cieľovou skupinou občianskeho združenia Labyrinth sú deti a mladiství, rodičia, vychovávatelia, učiteľky materských škôl, základných škôl a všetci, ktorí pracujú s deťmi. Občianske združenie uskutočňuje workshopy pre deti, prednášky a taktiež vzdelávací program *Prevenčia sexuálneho násillia na deťoch*, akreditovaný Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu, SR pod číslom 534/2011 – KV. Vzdelávací program je určený pre pedagogických zamestnancov, psychológov, školských psychológov, špeciálnych pedagógov a liečebných pedagógov. Žiaľ, medzi adresátmi tohto vzdelávania sa nenachádzajú sociálni pracovníci.

Ďalšou organizáciou zameranou na problematiku CSA je občianske združenie **ASCEND**, ktorého som zakladateľkou a zároveň riaditeľkou. „Cieľom združenia je najmä: (1) pomáhať obetiam sexuálneho zneužívania, teda jednotlivcom (najmä dospelým), párom, rodinám, skupinám a komunitám, ktorých život je priamo alebo nepriamo zasiahnutý touto špecifickou traumou; (2) pomáhať ľuďom, ktorí pri výkone svojej profesie prichádzajú alebo môžu prichádzať do kontaktu s obeťami sexuálneho zneužívania, (3) hľadať cesty k dosahovaniu restoratívnej spravodlivosti v prípadoch sexuálneho zneužívania“ (*Stanovy občianskeho združenia ASCEND*, 2011). Medzi činnosťami občianskeho združenia ASCEND dominuje poradenstvo pre dospelých, ktorí boli sexuálne zneužívaní v detstve a žijú s dôsledkami tejto traumy, ďalej vzdelávacie semináre pre sociálnych pracovníkov, pastoračných pracovníkov a pedagógov a príprava vydania série publikácií o problematike sexuálneho zneužívania detí.

V oblasti sociálnej práce s páchatel'mi trestných činov je na Slovensku činných niekoľko neštátnych organizácií. Medzi nimi vyniká napr. občianske združenie s názvom **vázeň.sk**, ktoré sa špecializuje na poskytovanie poradenstva pre odsúdených, obvinených a prepustených z výkonu trestu, ako aj pre ich rodinných príslušníkov. Jeho ambíciou je tiež prispievať k rozvoju osobnosti väzňov a k ochrane ich ľudských práv a slobôd (www.vazen.sk).

Významné aktivity v oblasti sociálnej práce s trestanými osobami vyvíja občianske združenie **Máják**, so sídlom v Zlatých Moravciach. Združenie okrem iného poskytuje aj sociálne poradenstvo pre odsúdených ľudí vo/a po výkone trestu, vyučovanie odsúdených ľudí vo výkone trestu, špeciálny elektronický sociálny program zameraný na osoby odsúdené na sociálny výcvik alebo výchovný program. Združenie taktiež vytvára chránené pracoviská, realizuje výskum a spolupracuje s medzinárodnými ľudskoprávnymi organizáciami v oblasti reformy väznenstva. Združenie od roku 2007 ponúka akreditované vzdelávanie v sociálnej práci s trestanými

osobami pre pomáhajúce profesie v rozsahu 220 hodín. Riaditeľka združenia PhDr. Martina Justová PhD. je autorkou dvoch odborných monografií. Prvá, vydaná v roku 2005 s názvom *Cisár je nahý: represia verzus prevýchova*, je na Slovensku priekopníckou prácou popisujúcou spôsoby a postupy terénnej sociálnej práce vo väzniciach na Slovensku. Druhá monografia vydaná v roku 2009 má názov *Zem, ktorá nemá svoje nebo: Sociálna práca s trestanými osobami* (www.majak.org).

Ďalšou organizáciou, ktorá realizuje okrem iných projektov aj projekty zamerané na penitenciárnu a postpenitenciárnu starostlivosť, je **EDUKOS - Konzultačné a informačné centrum**, Dolný Kubín. Cieľom aktuálne prebiehajúcich projektov je poskytovanie informácií a odporúčaní dôležitých pre trestaných a to od vstupu do výkonu trestu až po jeho ukončenie, ďalej rozšírenie rozsahu efektívnych a vhodných vzdelávacích programov, ktoré napomôžu v zlepšovaní sociálnych a pracovných zručností osôb vo (a po) výkone trestu, ako aj vytváranie podmienok pre opätovné začlenenie trestaných osôb do sociálneho prostredia (www.edukos.sk).

Projekt zameraný na prácu s odsúdenými má medzi svojimi aktivitami aj občianske združenie **Ain Karim**. Obsahom projektu je skupinová a individuálna práca s odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody a po jeho ukončení, ktorá predstavuje duchovnú, sociálnu a psychologickú starostlivosť o odsúdených. Ciele projektu sú definované ako zvyšovanie zmysluplnosti života odsúdených, zvyšovanie sociálnych zručností odsúdených, primárna prevencia sociálno-patologických javov, a znižovanie recidívy (www.ainkarim.sk).

Napokon je v oblasti forenznej sociálnej práce čiastočne aktívna aj **Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov**, a to v rámci svojho projektu *Alcatraz* zameraného na sociálne poradenstvo pre rodiny s členom vo/po výkone trestu. Súčasťou ponuky pre klientov je pomoc s vybavovaním dokladov a „zorientovaním sa“ na úradoch, spoločné vytvorenie „životného programu“ prvých mesiacov po prepustení (hľadanie zamestnania, vzťahy v rodine...), ako aj tréningy sociálnych zručností (www.assp.sk).

Mimovládne organizácie vyplňajú medzery v štátnom systéme forenznej sociálnej práce. Dá sa predpokladať, že pracovníci občianskych združení vykonávajú svoju prácu s väčším zánietením, a majú viac odvahy pre zavádzanie inovatívnych postupov. Obmedzuje ich azda len nedostatok finančných prostriedkov, resp. prílišná byrokracia v procese financovania projektov cez rôzne granty. Nedostatkom je taktiež to, že ich pôsobnosť nepokrýva celé územie Slovenska, a teda k poskytovaným službám má reálny prístup len obmedzený počet klientov.

1.3.5 Spolupracujúce profesie

V tejto subkapitole sa chceme aspoň stručne zmieniť o ďalších profesiách (mimo sociálnej práce), ktoré taktiež reagujú na situácie navodené trestným činom. Ide zároveň o profesie, s ktorými sociálni pracovníci pôsobiaci v oblasti forenznej sociálnej práce pravdepodobne prichádzajú do kontaktu a ktoré majú vplyv na kvalitu sociálnej starostlivosti o obeť a páchatel'ov trestných činov. Cieľom subkapitoly je poukázať na niektoré nedostatky daných profesií, s potenciálom negatívneho dopadu na obeť a páchatel'ov sexuálneho zneužívania detí.

Dôležitú rolu v reakcii na trestné činy sexuálneho zneužívania detí zohrávajú **policajti, prokurátori a sudcovia**. Orgány činné v trestnom konaní sú povinné preverovať podozrenia zo spáchania trestnej činnosti. Ak sa zhromaždí dostatok predbežných informácií potvrdzujúcich podozrenie, vyšetrovateľ začne trestné stíhanie a obvinenému doručí písomné uznesenie o vznesení obvinenia. Od momentu vznesenia obvinenia sa začína viesť tzv. vyšetrovací spis, ktorého obsahom sú rôzne písomné doklady, správy, zápisnice o výsluchu svedkov, znalecké posudky a pod. Je pravdepodobné, že vyšetrovateľ vypočuje aj oznamovateľa a obeť. Ak sa podozrenia v priebehu vyšetrovania potvrdia, spis sa predloží prokurátorovi s návrhom na *podanie obžaloby*. Prokurátor môže následne podať na obvineného žalobu a spis predložiť na príslušný súd. Ak sa naopak nepodarí podozrenie preukázať, prokurátor, vyšetrovateľ alebo policajný orgán vec uznesením odloží. V prípade, že sa trestné stíhanie už začalo a dôvodnosť podozrenia zmizne, vyšetrovateľ trestné stíhanie zastaví. Ak bola podaná obžaloba, súd ju môže predbežne prejednať, alebo vo veci nariadiť hlavné pojednávanie, pričom obžalovanému doručí obžalobu a predvolanie na pojednávanie. Poslaním súdu je zistiť objektívnu pravdu a spravodlivo rozhodnúť o vine či nevine obžalovaného. Po skončení dokazovania súd vynesie rozsudok – obžalovaného buď oslobodí, alebo ho uzná vinným, definuje aké trestné činy spáchal, uloží výšku trestu a ochranné opatrenia) (Viciánová et al, 2000, s.63-66).

Kritickým momentom vo vyššie popísanom procese je nepochybne **výsluch** obeť. „Keďže obeť je často jediným priamym svedkom inkriminovaného skutku (...) je dokazovanie zamerané predovšetkým na podrobný výsluch obeť“ (Generálna prokuratúra Slovenskej Republiky, 2002). Trestný poriadok upravuje spôsob realizácie výsluchu v prípadoch kedy je vypočúvané dieťa a vyšetrovaná záležitosť je obzvlášť psychicky náročná. Konkrétne sa v Trestnom poriadku uvádza:

- (1) „Ak je ako svedok vypočúvaná osoba mladšia ako 15 rokov o veciach, ktorých oživovanie v pamäti by vzhľadom na jej vek mohlo nepriaznivo ovplyvňovať jej duševný a mravný vývoj, treba výsluch

vykonávať obzvlášť ohľaduplne a po obsahovej stránke tak, **aby sa výsluch** v ďalšom konaní **už nemusel opakovať**. K výsluchu sa priberie pedagóg, sociálny pracovník, psychológ alebo znalec, ktorý so zreteľom na predmet výsluchu a stupeň duševného vývoja vypočúvanej osoby prispeje k správne mu vedeniu výsluchu. Ak to môže prispieť k správne mu vykonaniu výsluchu, prizve sa k výsluchu aj zákonný zástupca.

- (2) V ďalšom konaní má byť taká osoba vypočúvaná znova len v nevyhnutných prípadoch, v prípravnom konaní len so súhlasom prokurátora. V konaní pred súdom možno na podklade rozhodnutia súdu vykonať dôkaz prečítaním zápisnice i bez podmienok uvedených v § 263. Osoba, ktorá bola pribraná k výsluchu, sa podľa potreby vypočuje na správnosť a úplnosť zápisnice alebo na spôsob, akým bol výsluch vykonaný, ako aj na spôsob, akým vypočúvaná osoba vypovedala.
- (3) Ak je ako svedok vypočúvaná osoba mladšia ako 15 rokov a ak ide o trestný čin spáchaný voči blízkej osobe alebo zverenej osobe alebo je zrejmé z okolností prípadu, že opätovná výpoveď osoby mladšej ako 15 rokov môže byť ovplyvnená, alebo je odôvodnený predpoklad, že výsluch by mohol nepriaznivo ovplyvňovať duševný a mravný vývoj osoby mladšej ako 15 rokov, výsluch sa vykoná **s využitím technických zariadení určených na záznam zvuku a obrazu** tak, aby osoba mladšia ako 15 rokov mohla byť v ďalšom konaní vypočutá len výnimočne. Ak treba zopakovať výsluch osoby mladšej ako 15 rokov po vznesení obvinenia, vykoná sa spôsobom upraveným v prvej vete; ďalší výsluch osoby mladšej ako 15 rokov sa v prípravnom konaní môže vykonať len so súhlasom jej zákonného zástupcu a v prípadoch podľa § 48 ods. 2 so súhlasom opatrovníka.
- (4) Ak bola vypočutá osoba mladšia ako 15 rokov podľa odseku 3, v konaní pred súdom sa pri vykonávaní tohto dôkazu postupuje podľa § 270 ods. 2²⁰; výsluch tohto svedka možno v konaní pred súdom vykonať len výnimočne.“ (Zákon č. 301/2005 Z. Z. Trestný poriadok, § 135, ods. 1-4).

Na základe zákona č. 211/2000 Z. Z. O slobodnom prístupe k informáciám sme zistovali: (1) či existujú osobitné smernice, predpisy, metódy alebo iné nariadenia, ktoré by upravovali postup vyšetrovateľov pri vyšetrovaní prípadov sexuálneho zneužívania detí?, (2) či sa v období od

²⁰ „Zvukový, obrazový alebo obrazovo-zvukový záznam sa ako dôkaz vykoná na technickom zariadení. Ak to povaha dôkazu pripúšťa, môže sa vykonať aj oboznámením jeho písomného prepisu. Súčasťou výkonu tohto dôkazu je aj správa o tom, akým spôsobom a kým bol záznam vyhotovený alebo získaný“ (§ 270, ods.2 Trestného poriadku).

r. 1989 do súčasnosti realizovali špeciálne školenia, semináre a pod. pre policajtov/vyšetrovateľov zamerané špeciálne na problematiku CSA? Dňa 25. 5. 2012 sme z odboru komunikácie a prevencie kancelárie prezidenta Policajného zboru obdržali odpoveď, z ktorej jednoznačne vyplýva, že v rámci Prezídia Policajného zboru neboli vydané žiadne interné predpisy ani metodiky vzťahujúce sa na vyšetrovanie prípadov CSA. A pokiaľ ide o **školiace aktivity** zamerané na predmetnú problematiku, tie sa v období rokov 2008 až 2011 **nerealizovali** (a o predošlom období sú informácie o školiacich aktivitách nedostupné, pretože boli v zmysle nariadenia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 43/2010 o registratúrnom poriadku skartované).

Považujeme za zvláštne, že údaje o školiacich aktivitách pre príslušníkov policajného zboru sa nearchivujú ani len v elektronickej podobe (ako ich archivuje napr. Justičná akadémia). V tejto súvislosti si kladieme otázku, ako je potom zabezpečené systematické kontinuálne vzdelávanie v policajnej profesii?

Vyšetrovatelia spravidla disponujú len všeobecnými poznatkami o procese vyšetrovania a vedenia výsluchu (Daly, 2004), teda nemajú špecializovaný výcvik pre vyšetrovanie tak komplikovaného typu trestnej činnosti, akou je CSA. Pritom ale výskumníci, ktorí sa zaoberajú štúdiom dynamiky prítomnej pri vyšetrovaní prípadov CSA, zdôrazňujú, že špecializovaný výcvik má kľúčový význam pre úspešný proces vyšetrovania a trestného stíhania sexuálnych zločinov páchaných na deťoch (McBride, 1996; Lieb et al, 1997; Hammond a Lanning, 2001). Takýto výcvik by mal zahŕňať najmä témy ako: dynamika CSA, pamäť a sugestibilita u detí, proces odhaľovania CSA a techniky vypočúvania (McBride, 1996; Lieb et al, 1997). Na nevyhnutnosť špecializovaného výcviku upozorňujú aj medzinárodné dokumenty. Napr. *Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním* (2007)²¹ stanovuje zmluvným stranám povinnosť prijať „potrebné opatrenia na zabezpečenie toho, aby sa osoby, jednotky alebo služby poverené vyšetrovaním špecializovali na oblasť boja proti sexuálnemu vykorisťovaniu a sexuálnemu zneužívaniu detí, alebo aby tieto osoby boli školené na tento účel“ (článok 34). V článku 35, ods. 1, písm. c) citovaného dohovoru sa stanovuje, že rozhovory s dieťaťom v priebehu vyšetrovania majú vykonávať výlučne na tento účel vyškolení odborníci.

V Slovenskej republike nielenže „neexistuje osobitná policajná zložka, ktorá by sa špecializovala výlučne na oblasť boja proti sexuálnemu

²¹ Dohovor bol prijatý Výborom ministrov Rady Európy 13. júla 2007 a podpísaný 25. októbra 2007 v Lanzarote. Dohovor vstúpil do platnosti 1. júla 2010. Slovenská republika ho podpísala v septembri 2009.

zneužívaniu, či vykorisťovaniu detí“ (Čentěš a Kolcunová, 2010, s.94), ale ako vyplýva z odpovede na vyššie uvedené otázky, ktoré sme adresovali Prezidiu policajného zboru, zanedbáva sa aj kontinuálne vzdelávanie vyšetrovateľov.²²

Vzhľadom na absenciu špecializovaného výcviku pre vyšetrovanie prípadov CSA, nás ešte viac znepokojuje **absencia metodiky pre vedenie vyšetrovania, najmä výsluchu obetí CSA**. Vyššie citovaná právna úprava výsluchu maloletého svedka síce umožňuje k výsluchu pribrať odborníka (ktorý má prispieť k správne mu vedeniu výsluchu), avšak bližšie neobjasňuje, čo to znamená. Kto vlastne vedie výsluch? Ako je pri danom výsluchu vymedzená rola policajného vyšetrovateľa a akú rolu má prizvaný odborník?²³ Akým spôsobom je prizvaný odborník oprávnený prispieť k adekvátnemu vedeniu výsluchu? Ďalším problémom je, že zákonodarca bližšie neučil kritéria, ktorých splnenie by zaručilo, že pribratý odborník je skutočne odborníkom na danú problematiku. Pokiaľ ide o CSA, vo vyspelom svete je už dávno samozrejmosťou, že výsluch vykonávajú odborníci so špeciálnym výcvikom na túto problematiku (American Academy of Child Adolescent Psychiatry, 1986). Bez špeciálneho (certifikovaného) výcviku a bez jednotnej národnej metodiky vyšetrovania budú postupy vyšetrovateľov na rôznych policajných oddeleniach nielenže veľmi odlišné, ale hrozí aj nebezpečenstvo, že sa pri výsluchu dieťaťa nebude postupovať správne.

Nesprávny postup znamená nielen riziko sekundárnej viktimizácie dieťaťa, ale aj možné skreslenie získaných informácií a z nich vyvedených záverov, možnú stratu dôkaznej hodnoty výsluchu maloletej obeť, a následné zmarenie trestného stíhania (Davies et al., 1998, Wood a Garven, 2000, Turkovic, 2008, s.13, Čentěš a Kolcunová, 2010, s. 94). Podcenenie prípravy na výsluch dieťaťa a nedostatočná odborná kompetentnosť k jeho realizácii spôsobuje, že sa v praxi (napriek ustanoveniu § 135 trestného zákona) výsluch maloletej obeť realizuje opakovane (Čentěš a Kolcunová, 2010, s. 96).

Na základe komunikácie s policajtmi z praxe sme zistili, že na Slovensku existuje iba „Metodika odhaľovania a objasňovania trestnej činnosti mládeže a trestnej činnosti páchanej na mládeži“, vydaná v roku 2009 Prezidiom policajného zboru v Bratislave. Text tejto metodiky sme si následne s odvolaním sa na zákon č. 211/2000 Z.z. o slobodnom prístu-

²² Pritom právne predpisy Európskej únie a legislatíva medzinárodných organizácií preferujú **nevyhnutnosť systematického vzdelávania** všetkých pracovníkov kontaktujúcich sa s maloletými obeťami (Čentěš a Kolcunová, 2010, s. 95).

²³ V tejto súvislosti odborníci považujú za nevýhodu, že „že výsluchy maloletých obeť realizujú podľa noriem slovenského trestného práva príslušníci Policajného zboru“ (Čentěš a Kolcunová, 2010, s. 95).

pe k informáciám, vyžiadali z Prezídia policajného zboru. Pri obsahovej analýze uvedeného dokumentu sme zistili, že k samotnému výsluchu obeť v prípadoch sexuálnej trestnej činnosti na deťoch sú odporúčania formulované veľmi stručne. Konkrétne sa v tejto súvislosti uvádza: „Vyšetrovateľ PZ vykonáva výsluch dieťaťa s ohľadom k jeho veku a rečovým schopnostiam dieťaťa. Všetky úkony sa vykonávajú tak, aby nebolo dieťa zbytočne traumatizované ďalším výsluchom. Preto je potrebné už pri prvom výsluchu zabezpečiť potrebné osoby k výsluchu (...). Samotný výsluch dieťaťa je potrebné dokumentovať kamerou a zaznamenávať každý priebeh výpovede“²⁴ (Prezídium policajného zboru, 2009, s.15).

Citovaná smernica uvádza, že v procese vyšetrovania dieťaťa s podozrením na syndróm CAN vyšetrovateľ spolupracuje aj so zdravotníckymi pracovníkmi. Pritom platí, že tak ako trestno-právne, aj medicínske postupy majú byť realizované „tak, aby nedošlo k ďalšiemu poškodeniu dieťaťa. Akékoľvek opakované vyšetrenia urobené zbytočne alebo nešetrne môžu vyvolať u dieťaťa ireverzibilné poškodenie jeho duševného zdravia. Prístup k riešeniu problému týraných, zneužívaných a zanedbávaných detí musí byť vždy komplexný. Liečba postihnutých detí a ich rodín je zložitá a vyžaduje si komplexnosť a multidisciplinárny prístup všetkých zainteresovaných zložiek (zdravotníkov, sociálnych pracovníkov aj represívnych orgánov). **Lekár** pri každom kontakte s dieťaťom a rodinou musí venovať pozornosť aj rodinnému prostrediu a posúdiť funkčnosť rodiny. Ak je v rodine viac detí, treba ich vyšetrovať zvlášť. (...) Vyšetrenie lekára musí sledovať štyri základné požiadavky, vedúce k správnej diagnóze CAN: (1) anamnéza, (2) fyzikálne vyšetrenie, (3) laboratórne a zobrazovacie vyšetrenia, (4) dokumentácia. Fyzikálne vyšetrenie dieťaťa musí byť vykonané veľmi podrobne a dôkladne. Pri vyšetrení treba myslieť aj na „skryté časti tela“ ako napr. (...) okolie konečníka a stopy násilia v ústnej dutine. (...) Dôležitý je detailný popis nálezu, doplnený fotodokumentáciou, prípadne video-záznamom“ (Prezídium policajného zboru, 2009, s. 17-18).

Zo smernice však nie je vôbec zrejmé, **ako sa zabezpečí to, aby sa lekárske vyšetrenie obeť realizovalo maximálne odborne a citlivo** (t.j. spôsobom, ktorý nebude pre psychiku obeť ohrozujúci). Nie je napr. zrejmé, či vyšetrujúci lekár disponuje špeciálnymi znalosťami týkajúcimi sa problematiky sexuálneho zneužívania detí; taktiež nie je určené, akého pohlavia má byť vyšetrujúci lekár; či môže obeť, alebo jej zákonný zástupca ovplyvniť výber lekára; v akých priestoroch sa vyšetrenie realizuje

²⁴ Nariadenie ministra vnútra Slovenskej republiky č. 33/2006 o špeciálnej výsluchovej miestnosti využívanéj pri vyšetrovaní.

– či je obeť transportovaná do bežného zdravotníckeho zariadenia, kde môže byť vystavená pohľadom mnohých zamestnancov a pacientov, alebo či sa zabezpečuje maximálna diskrétnosť procesu; či je pri medicínskom vyšetrení prítomná osoba, ktorá sa stará o maximálnu možnú psychickú pohodu obeť, a podobne.

Smernica sa zároveň zmieňuje o spolupráci Policajného zboru a mimovládnych organizácií, pričom medzi oblasťami spolupráce uvádza najmä vzdelávanie, odborné konzultácie, diagnostiku, prítomnosť MVO pri výsluchu obeť aby sa zabránilo jej sekundárnej viktimizácii, zriadenie výsluchových miestností v priestoroch MVO, delegovanie obeť, ktoré sú zachytávané políciou do opatery MVO, vznik expertných skupín ktoré by definovali problémy pri riešení problematiky, navrhovali legislatívne zmeny, tvorili akčné národné plány či štandardy starostlivosti. Zároveň sa ale v smernici konštatuje, že „toto všetko sa v súčasnosti deje ojedinele alebo vôbec a preto možno v **spolupráci Policajného zboru a MVO vidieť veľké medzery**. K ich zaplneniu musia rovnakou mierou prispieť oba subjekty“ (Prezídium policajného zboru, 2009, s.25-26).

Ak sa vrátíme späť k problematike výsluchu obeť CSA, máme potrebu poukázať ešte na jednu skutočnosť nezanedbateľného významu: Hoci zákonodarca mal snahu chrániť psychiku maloletých svedkov pred zbytočne traumatizujúcimi opakovanými výsluchmi, pozabudol na obdobnú **ochranu tých svedkov, ktorí prekročili vekovú hranicu 15 rokov**.²⁵ Pritom pre trestný čin sexuálneho zneužívania (najmä vzhľadom na to, že zasahuje intímnu sféru osoby a generuje u obeť silné pocity zahanbenia, sebaobviňovania, obáv a nedôvery) je príznačná obzvlášť vysoká miera latencie – až 90 % všetkých prípadov zostáva utajených (Cheit a Freyd, 2005, s. 8). Znamená to, že v čase, kedy zneužívanie aktuálne prebieha, sa vec nemusí dostať k orgánom činným v trestnom konaní. Mnohé obeť túto skúsenosť nezverejnčia nikdy, iné sa zdôveria s odstupom aj niekoľkých rokov. Niektoré obeť naberú odvalu a rozhodnú sa ohlásiť záležitosť kompetentným orgánom. Ak to stihnú do uplynutia premlčacej doby²⁶, môže sa spustiť proces vyšetrovania. Sexuálne zneužívanie detí sa

²⁵ V tejto súvislosti odborníci podotýkajú, že svedkovia, ktorí majú viac než 15 rokov, bývajú častokrát opakovane podrobovaní „výsluchom tak v štádiu prípravného konania, ako aj v konaní pred súdom. Nie je ničím výnimočným, že žena, obeť znásilnenia je vypočúvaná v priebehu jedného trestného konania aj štyrikrát a nemá žiadnu zákonnú možnosť takúto výpoveď odoprieť alebo sa odvolať na svoju predchádzajúcu výpoveď“ (Rajtáková, 2003).

²⁶ **Premĺčaním trestného stíhania** sa venuje § 87, ods.1) Trestného zákona: „Trestnosť činu zaniká uplynutím premlčacej doby, ktorá je (a) tridsať rokov, ak ide o zločin, za ktorý tento zákon dovoľuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie, (b) dvadsať rokov, ak ide o zločin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti dovoľuje uložiť trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov, (c) desať rokov, ak ide o ostatné

zaradzuje medzi mimoriadne traumatizujúce skúsenosti, s potenciálom dlhodobých následkov na psychiku a ďalšie aspekty života obete. Pre človeka, ktorý bol sexuálne zneužívaný v priebehu detstva či dospievania, a v dospelosti je ako svedok vypočúvaný, môže byť opakovaný výsluch zbytočne traumatizujúci. Vzhľadom na odhaľovanie veľmi nepríjemných intímnych zážitkov by mal zákon chrániť aj dospelých svedkov pred opakovaným vypočúvaním. Z dôvodu vysokého rizika opätovnej traumatizácie a manipulácie zo strany páchatel'a by mal zákon taktiež chrániť obeť sexuálneho zneužívania pred aplikáciou priamej konfrontácie medzi obvineným a svedkom (podľa § 125, ods.1 Trestného poriadku²⁷).

Ďalšou dôležitou profesiou v kontexte prejednávanej problematiky sú **súdni znalci**. V prípadoch CSA sa využíva inštitút znaleckého dokazovania a to tak vo vzťahu k obeti ako aj vo vzťahu k páchatel'ovi, resp. obvinenému. Pokiaľ ide o obvineného znalci (z odboru psychológie, psychiatrie a sexuológie) skúmajú jeho celkovú osobnostnú štruktúru, povahové rysy, možnú prítomnosť sexuálnej deviácie a potrebu ochranného sexuologického liečenia. Pokiaľ ide o maloleté obeť, vo väčšine prípadov sa „realizuje aj ich psychologické (a niekedy i psychiatrické) vyšetrenie, za účelom posúdenia negatívneho dopadu na psychický vývoj dieťaťa, potreby odbornej psychoterapeutickej pomoci, prípadne nariadenia ústavnej výchovy“ (Generálna prokuratúra Slovenskej Republiky, 2002).

Register súdnych znalcov obsahuje zoznamy znalcov podľa študijných odborov a špecializácií (odvetví). Špecializácia na problematiku CSA sa v tomto registri samozrejme nenachádza. A tak sa nedá **overiť, či daný znalec disponuje poznatkami, ktoré zodpovedajú aktuálnemu stavu skúmania problematiky CSA vo vedeckom a odbornom svete**. Zúčastnila som sa viacerých medzinárodných konferencií zameraných na predmetnú problematiku, avšak medzi účastníkmi sa okrem mňa už iný Slovák spravidla nenachádzal (s výnimkou konferencií konaných v Českej republike). Od roku 2000 sledujem a zhromažďujem odbornú a vedeckú literatúru týkajúcu sa problematiky CSA, no nezaregistrovala som žiadnu významnú štúdiu, ktorej autorom by bol slovenský psychológ, psychiatier alebo sexuológ.²⁸

zločiny, (d) päť rokov, ak ide o prečin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti dovoľuje uložiť trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej tri roky, (e) tri roky pri ostatných prečinoch.“

²⁷ „Ak výpoveď obvineného v závažných okolnostiach nesúhlasí s výpoveďou (...) svedka a rozpor nemožno vyjasniť inak, môže byť obvinený postavený tejto osobe tvárou v tvár“ (§ 125, ods.1 Trestného poriadku).

²⁸ Mimočodom, pokiaľ ide o súdnych znalcov z odboru sexuológie, tých máme na Slovensku aktuálne 21 (stav k júnu 2012), pričom ich vekový priemer je 63 rokov (JASPI, 2012).

Podľa č. 34 *Dohovoru Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním* (z 25. 10. 2007) sa na vyšetrovaní prípadov CSA majú podieľať na tento účel špecializovaní / školení odborníci. Vzhľadom na to, že znalecký posudok má slúžiť ako dôkaz vo vyšetrovanom prípade, požiadavka špecializácie na CSA sa logicky vzťahuje aj na znalcov, ktorí sú k prípadu prizvaní. Okrem toho, „**znalec má právo pribrať so súhlasom orgánu, ktorý ho pribral k znaleckému posudku, aj konzultanta na riešenie zvlášť ťažkých či špecifických otázok**“ (Heretik, 2004, s. 42). Napriek závažnosti prípadov CSA sa však táto možnosť v praxi opomína.

Ako už bolo uvedené, sexuológovia by sa mali vo svojom súdnoznaleckom posudku vyjadriť aj k potrebe ochrannej liečby u páchatela. Nevedno ale, **kto túto ochrannú liečbu zabezpečuje a na akej kvalitatívnej úrovni**. Z dostupných údajov vyplýva len to, že psychoterapeutickú liečbu sexuálnych delikventov zabezpečujú psychiatri alebo klinickí psychológovia s psychoterapeutickým vzdelaním (Balko, 2013).

V tejto súvislosti chceme poukázať na to, že už 15 rokov existuje Medzinárodná asociácia pre liečbu sexuálnych delikventov (*International Association for the Treatment of Sexual Offenders – IATSO*)²⁹, ktorá sídli v neďalekom Rakúsku, vo Viedni (www.iatso.org). Asociácia sa zameriava na podporu výskumu a liečby sexuálnych delikventov po celom svete. Organizuje konferencie, ktorých cieľom je šíriť poznatky z najnovších výskumov, predstavovať liečebné metódy a poskytovať kontinuálne vzdelávanie pre zainteresovaných odborníkov. Spracúva a (s ohľadom na pokrok v stave poznania) aktualizuje taktiež štandardy týkajúce sa liečby dospelých a mladistvých sexuálnych delikventov. Zasadzuje sa o humánnu, dôstojnú, komplexnú, etickú a efektívnu liečbu sexuálnych delikventov po celom svete. V júni 2012 som prostredníctvom komunikácie s IATSO zisťovala, či sa medzi jej členmi nachádza aj nejaký Slováč. Odpoveď, ktorú som obdržala len potvrdila môj predpoklad – asociácia medzi svojimi členmi neevidovala žiadneho Slováka (Osobná emailová korešpondencia s IATSO, 2012).³⁰ Uvedené zistenie vyvoláva obavy ohľadne kvality psychiatrickej a psychoterapeutickej liečby sexuálnych delikventov na Slovensku.

Vráťme sa ešte k profesii **sudcu**, v ktorého kompetencii je po skončení dokazovania vyniesť rozsudok. V náročnom procese rozhodovania sudca berie do úvahy informácie, ktoré má k dispozícii, výpovede sved-

²⁹ IATSO bola oficiálne založená 24. marca 1998.

³⁰ Ako prvá aspirantka zo Slovenska, som na základe posúdenia môjho odborného a publikačného profilu bola v roku 2013 prijatá medzi členov IATSO, ako tzv. *akademický člen*.

kov, znalcov, atď. Domnievame sa, že predpokladom spravodlivého rozsudku je tiež dostatočný náhľad sa problematiku CSA. Vzhľadom na to, že ide o zločiny, ktoré môžu mať dlhodobý negatívny dopad na život obeť, je potrebné prijať účinné opatrenia na ich ochranu a zároveň aj na ochranu ďalších potenciálnych obetí, ktoré sa v budúcnosti môžu objaviť v prípade, že páchateľ nebude podrobený liečbe. Podotýkame, že „za sexuálne zločiny naše súdy posielajú do väzenia každý rok okolo 200 páchatel'ov. Časť z nich sa na základe rozsudku musí podrobiť aj ochrannému liečeniu“ (Pavluvová, 2012). „Deficit je v tom, že sa zriedka nariaďuje liečba prvopáchateľom a mladým mužom“ (Caisová, In: Pavluvová, 2012). Náhľad na túto závažnú problematiku by malo zabezpečovať kontinuálne vzdelávanie sudcov.

V tejto súvislosti chceme ako podnet na zamyslenie predložiť nasledujúcu informáciu, ktorú sme sa dozvedeli takmer nechtiac. Keď sme v zmysle zákona č.211/2000 Z.z. o slobodnom prístupe k informáciám na Justičnej akadémii zisťovali, či v období rokov 2004-2012 realizovala vzdelávacie aktivity zamerané špeciálne na problematiku CSA (pričom sme v odpovedi žiadali uviesť okrem iného aj počet a pracovné zaradenie účastníkov danej vzdelávacej aktivity), získali sme zaujímavé údaje. Justičná akadémia zorganizovala dve dvojdnové podujatia, ktoré neboli zamerané špecificky na problematiku CSA, ale v širšom zmysle s predmetnou problematikou aspoň súviseli. Prvé podujatie sa konalo v termíne 28.-29.10.2009 pod názvom *Poškodený v trestnom konaní. Domáce násilie a trestná činnosť na ženách a deťoch* a zúčastnili sa ho 2 sudcovia, 9 prokurátorov, 6 právnych čakatel'ov prokuratúry, 2 vyšší súdni úradníci a 8 justičných čakatel'ov. Druhé podujatie sa realizovalo v termíne 14.-15.11.2011 s názvom *Obete domáceho násillia, ich ochrana s dôrazom na násillie páchané na ženách* a zúčastnili sa ho 2 sudcovia, 10 prokurátorov, 12 právnych čakatel'ov prokuratúry a 11 vyšších súdnych úradníkov (Justičná akadémia, 2012). V súvislosti s počtom účastníkov nás zaujala nízka účasť z radov sudcov. Pre dokreslenie situácie dodajme, že v súčasnosti máme na Slovensku 1468 sudcov, z toho 1352 aktívnych (stav k 22. 5. 2012, <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Sudcovia/SudcaZoznam.aspx>). Účasť **prokurátorov** bola v porovnaní so sudcami o niečo vyššia, no vzhľadom na ich celkový počet (takmer 800)³¹, z nášho pohľadu taktiež nedostačujúca. Nedovolíme si tvrdiť, že dôvodom takejto nízkej účasti na uvedených podujatiach je nezáujem zo strany sudcov či prokurátorov.

³¹ V trestnej oblasti v roku 2011 pôsobilo na Slovensku celkom 772 prokurátorov „Ide o prokurátorov okresných, krajských prokuratúr, odborov Generálnej prokuratúry Slovenskej republiky, ako aj Úradu špeciálnej prokuratúry“ (Generálna prokuratúra Slovenskej Republiky, 2012).

Skôr predpokladáme, že tu významnú rolu zohráva ich prílišná pracovná zaťaženosť a nedostatok času. Ak je naše tušenie čo len z časti správne, potom by bolo azda vhodné, aby kompetentní pracovníci Justičnej akadémie prehodnotili či termíny školení sú vhodne zvolené, alebo aby zvážili využívanie nových (dištančných) foriem kontinuálneho vzdelávania pre príslušné profesie. V tejto súvislosti *Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním* (2007), v článku 36, ods. 1 uvádza, že je nutné prijať legislatívne a iné opatrenia, „ktoré zabezpečia, aby školenie o právach detí a o sexuálnom vykorisťovaní a sexuálnom zneužívaní detí bolo dostupné v prospech všetkých osôb zúčastnených na konaní, najmä sudcov, prokurátorov a právnych zástupcov.“

Ďalšou profesiou, ktorá zohráva nezanedbateľnú rolu v reakcii na situácie navodené zločinom CSA, sú **pastorační pracovníci**. Obete i páchatelia CSA sa vyskytujú v každej spoločnosti, sociálnej vrstve, kultúre i náboženskej denominácii. Je viac než pravdepodobné, že pastorační pracovníci prichádzajú do kontaktu s páchatelmi a obeťami CSA (tak primárnymi ako i sekundárnymi). Prax i výskum ukazujú, že pre veriacich ľudí je kňaz alebo náboženská inštitúcia zväčša prvým miestom, kde hľadajú pomoc skôr, než by ju hľadali u pracovníka akejkoľvek inej pomáhajúcej profesie vo svetskej organizácii, niektorí okrem kňaza nehľadajú pomoc už nikde, a z tých, ktorí kontaktujú odborníka, väčšina navštívi zároveň aj kňaza (Delaplane a Delaplane, 2004). Reakcia pastoračného pracovníka môže byť kritickým okamihom, ktorý ovplyvní životnú trajektóriu osôb, ktorých sa zločin CSA bezprostredne dotýka. Naša skúsenosť s klientmi občianskeho združenia ASCEND i participácia na medzinárodnom výskume, v rámci ktorého sa realizovali rozhovory s týranými ženami, potvrdzuje, že väčšina veriacich ľudí aspoň raz konzultovala s kňazom svoju skúsenosť s násilím a pri tejto príležitosti dostala rady, ktoré v konečnom dôsledku prispeli k sekundárnej viktimizácii. Také náboženské témy, ako sú odpustenie, láska k blížnemu, obeta, kríž (utrpenie), modlitba, pokora, dôvera v Božiu prozreteľnosť a podobne, bývajú mnohokrát interpretované spôsobmi, ktoré zamedzujú konštruktívnemu riešeniu zločinu a traumy (Michančová, 2011). Podľa dostupných informácií vysokoškolské vzdelávanie kandidátov (katolíckeho) kňazstva na Slovensku neobsahuje študijné predmety zamerané na oblasť forenznej psychológie a viktimológie, a taktiež absentuje aj predmet týkajúci sa prevencie sexuálneho zneužívania detí. Ani v rámci postgraduálneho štúdia sa tejto problematike nevenuje systematická pozornosť, a to napriek medializovaným škandálom a následným apelom k prijatiu efektívnych

preventívnych opatrení. Tento stav preto považujeme za hlboko znepokojivý.

V reagovaní na prípady CSA zohrávajú významnú rolu aj **pracovníci médií**, zvlášť **novinári**. Majú veľkú moc a preto aj zodpovednosť v tom, ako sa vyjadrujú o týchto prípadoch (Gorny a Hazlitt, 2012). Ide o veľmi náročnú tému, ktorá vzbudzuje silné emócie; a polarizuje spoločnosť – jedna jej časť svojimi postojmi chráni podozrivého, kým druhá súcitiť s obeťou. Za takýchto okolností je pre každého, vrátane novinára veľmi ťažké zostať objektívny. Novinári by v záujme dosiahnutia čo najväčšej objektivity mali dať priestor na vyjadrenie sa všetkým zainteresovaným stranám, vrátane odborníkov na danú problematiku (Hechler, 1991). Ak média neoboznamujú verejnosť s odbornými stanoviskami, ktoré zodpovedajú súčasnému stavu poznania problematiky v odbornom a vedeckom svete – potom hrozí riziko, že budú podporovať neprímerané postoje verejnosti voči páchatelom i voči obetiam. Takmer pravidelne sa vyskytujúcim nedostatkom pri prinášaní správ o rôznych prípadoch CSA v denníkoch je, že správy sa obmedzujú na popis toho, čo sa údajne stalo, aký trest hrozí podozrivému v prípade dokázania viny, alebo aký rozsudok bol v konkrétnom prípade vynesený – no zabúdajú pridať dôležité informácie o tom, kde môžu občania v prípade potreby nájsť odbornú pomoc.

Svoju úlohu v riešení problematiky CSA by mali plniť aj **pracovníci prevencie kriminality**. Avšak SWOT analýza stavu prevencie kriminality v našom štáte poukazuje na celý rad slabých stránok, medzi inými aj: „nedostatok preventívnych programov pre (...) deti v predškolskom veku, obeť domáceho násillia, (...) ohrozených členov rodiny; nedostatok disponibilných finančných prostriedkov na podporu preventívnych projektov; nedostatočné vzdelávanie pracovníkov prevencie kriminality na jednotlivých úrovniach; absencia prevencie kriminality predovšetkým na regionálnej a miestnej úrovni; legislatívne a organizačne nevyšpecifikované povinnosti samosprávy pri plnení úloh na úseku prevencie kriminality“ (Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, 2012). Uvedené nedostatky predstavujú výzvu, na ktorú je potrebné reagovať, a to aj vo vzťahu k tak závažnému druhu kriminality, akým je sexuálne zneužívanie detí.

Napokon sa v súvislosti s profesiami, ktoré spolupracujú alebo by mali spolupracovať pri riešení problémov spätých s kriminalitou, zmienime aj o **výskumných pracovníkoch**. Aktuálna SWOT analýza stavu prevencie kriminality na Slovensku konštatuje, že jednou zo slabých stránok nášho systému je aj nedostatočný podiel vedy a výskumu na tvorbe stratégií prevencie kriminality (Rada vlády SR pre prevenciu kriminality,

2012). Sporadicky sa na Slovensku objavujú výskumy zamerané na zistenie výskytu a dôsledkov rôznych druhov kriminality, či na skúmanie postojov verejnosti voči nim. Tieto výskumy sa však spravidla nezaoberajú otázkami praktického riešenia problematiky kriminality. Nezaznamenali sme žiadnu informáciu o slovenskom výskume v oblasti praktickej sociálnej práce s obeťami a páchatelmi trestných činov. Lulei (2011) vo svojej publikácii o sociálnej práci v trestnej justícii opakovane upozorňuje, že na Slovensku absentuje výskum o dôsledkoch probácie. Obdobný stav v oblasti výskumu je aj na poli sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Podľa našich informácií, Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, ani ich ústredie nevyvíjajú úsilie v oblasti skúmania efektivity aplikovaných intervencií či v oblasti vývoja nových druhov intervencií. Pri nahliadnutí do zoznamov schválených a financovaných projektov VEGA v období rokov 2007 až 2012 sme našli iba jediný výskum., ktorý čiastočne spadá do okruhu problematiky forenznej sociálnej práce³² (Vedecká grantová agentúra MŠVVaŠ SR, 2012). Tento stav rozhodne nepovažujeme za uspokojivý.

V čase, kedy som pripravovala túto publikáciu do tlače, bol zverejnený text návrhu *Národnej stratégie pre ochranu detí pred násilím* (2013), ktorý vyjadruje výraznú nespokojnosť so súčasným stavom systému, ktorý by mal chrániť deti pred rôznymi formami násilia.

V časti „Základné výstupy rozboru inštitucionálneho a právneho zabezpečenia mechanizmu ochrany detí“ sa okrem iného uvádza nasledovné: „Inštitucionálna a najmä právna ochrana je na štandardnej úrovni, je zrejmé, že najmä oblasť legislatívneho zabezpečenia nevykazuje výrazné odchýlky – právne prostredie vo všetkých oblastiach sa systematicky zlepšuje. Jasným problémom je samotný praktický výkon“ (*Národná stratégia...*, 2013, s. 17).

Ďalej sa v texte konštatuje, že “doteraz stanovené legislatívne a nelegislatívne opatrenia v boji proti zanedbávaniu, týraniu a zneužívaniu maloletých osôb, resp. ochrane detí pred násilím, kde je najdôležitejšia prevencia a skorá intervencia (...) sa javia ako nízko efektívne v oblasti prepojenia a spolupráce orgánov zodpovedných za ochranu detí pred násilím, v oblasti zberu dát v prípadoch podozrenia na zanedbávanie, týranie a zneužívanie, v oblasti včasnej identifikácie príznakov a v oblasti kontinuálneho sledovania dieťaťa v systéme poskytovania zdravotnej starostlivosti (...). Absolútnym rizikom je možné inštitucionálne a systémové

³² Ide o projekt s názvom „Možnosti psychologickkej, sociálnej a logoterapeutickej intervencie v systéme poradenských služieb „pomoc obeťami násilia“ na Slovensku: retrospektívna analýza a ďalšie perspektívy“, so začiatkom riešenia v r. 2008.

porušovanie práv dieťaťa v časti reálneho vykonávania politik“ (*Národná stratégia...*, 2013, s. 17-18).

Z tohto dôvodu je jedným z piatich strategických cieľov *Národnej stratégie pre ochranu detí pred násilím* „Predchádzanie inštitucionálnemu a systémovému porušovaniu práv dieťaťa. V tejto súvislosti sa v texte návrhu stratégie zdôrazňuje, že takéto porušovanie práv dieťaťa je tiež druhom násillia na deťoch. „Za inštitucionálne a systémové porušovanie práv dieťaťa sa považuje nedostatok účinných prostriedkov na vykonávanie povinností a záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru [o právach dieťaťa] v orgánoch na všetkých úrovniach zodpovedných za ochranu detí pred všetkými formami násillia. Môže znamenať, že orgány priamo alebo nepriamo zapríčinia ujmu dieťaťu. Takéto opomenutia zahŕňajú neprijatie alebo nezrevidovanie legislatívy a iných predpisov, nevhodné vykonávanie zákonov a iných predpisov a nedostatočné zabezpečenie materiálnych, technických a ľudských zdrojov a kapacít na odhaľovanie, prevenciu a odozvu na násillie páchané na deťoch. Pracovníci sa tiež môžu dopúšťať porušenia práva dieťaťa na ochranu pred násilím, napr. pri výkone svojich zodpovedností spôsobom, ktorý prehliada záujem dieťaťa, jeho názory a vývojové ciele“ (*Národná stratégia...*, 2013, s. 24).

„Na Slovensku je významná pozornosť venovaná revidovaniu legislatívy a iných predpisov s cieľom zabezpečiť dobré legislatívne prostredie na ochranu detí pred násilím. Napriek existencii klasického rámca ochrany detí je detská populácia na Slovensku (...), o.i. vystavená priamo alebo nepriamo riziku ujmy nevhodným vykonávaním zákonov a iných predpisov, resp. ich nevykonávaním. Celý systém primárnej, sekundárnej aj terciárnej prevencie (predchádzanie násilliu, zabraňovanie prebiehajúcemu násilliu a predchádzanie dlhodobým následkom násillia na deťoch) nie je rozvinutý a hlavne, okrem dostatku erudovaných odborníkov je jeho problémom komplexnosť a systematickosť preventívnych programov. Rovnako riziko pre deti vyplýva aj z nedostatočného zabezpečenia materiálnych, technických a ľudských zdrojov a kapacít na odhaľovanie, prevenciu a odozvu na násillie páchané na deťoch. Ako vyplýva z rozboru inštitucionálneho a právneho zabezpečenia mechanizmu ochrany detí, nedostatky sú najmä v spoločných postupoch zodpovedných subjektov a znepokojení môžeme byť aj s informáciami k ujasnenosti, resp. neujasnenosti kompetencií ostatných subjektov a s informáciami k nevyužívaniu regionálneho potenciálu“ (*Národná stratégia...*, 2013, s. 24)

Ako sme sa už zmienili v kapitole 1.2, efektívnosť forenznnej sociálnej práce je do značnej miery závislá na spolupráci všetkých zainteresovaných profesií. Spoločnosť musí vyvíjať koordinované úsilie, aby predchá-

dzala kriminalite v akejkoľvek podobe a uplatnila účinné mechanizmy nápravy, ochrany a pomoci tam, kde k zločinom už došlo.

V nasledujúcich kapitolách tejto publikácie budeme **zdôrazňovať potrebu komplexného a teda aj multidisciplinárneho prístupu** k riešeniu problematiky CSA. Základným predpokladom efektivity akýchkoľvek snáh o riešenie problému je však **kompetencia pomáhajúcich pracovníkov**. Kontakt s páchatelmi či obeťami trestných činov kladie vysoké nároky na úroveň vedomostí, profesionálnych zručností a osobnostných kvalít na strane pracovníkov. Čím závažnejší charakter má daný trestný čin, tým viac tieto nároky stúpajú. Podcenenie profesionálnej prípravy, nereflektovanie aktuálneho stavu poznania problematiky vo vedeckom a odbornom svete, a z toho plynúci **neodborný prístup ku klientom môže mať ďalekosiahle negatívne následky** nielen na život konkrétnych klientov, ale aj na širšiu spoločnosť.

Návrhom na odstránenie nedostatkov (brániacich efektívnemu riešeniu problémov navodených trestným činom), na ktoré sme v tejto subkapitole poukázali, sa budeme bližšie venovať v závere tejto práce. V druhej a tretej kapitole chceme zhfnúť tie **poznatky, ktoré považujeme za východisko profesionálnej forenzej sociálnej práce s páchatelmi a obeťami CSA**.

2 Sociálna práca s páchatel'mi CSA

Eva Mydlíková, v predhovore k číslu časopisu Sociálna práca / Sociálna práca 2/2012, ktoré je tematicky zamerané na sociálnu prácu s páchatel'mi trestných činov, konštatuje: „Páchatelia trestných činov nie sú veľmi atraktívna klientska skupina, s ktorou by sa masívne odborne pracovalo a výsledky práce by sa intenzívne publikovali. Vzhľadom na ťažkú sociálnu symptomatológiu sú práve títo klienti veľkou výzvou pre odborných pracovníkov“ (Mydlíková, 2012).

K citovanému konštatovaniu si dovoľíme dodať, že sociálna práca s páchatel'mi CSA, vzhľadom na špecifickosť daného zločinu, predstavuje ešte väčšiu výzvu. „Sexuálna kriminalita má medzi ostatnými druhmi kriminality špecifické postavenie. Zasahuje do najcitlivejšej sféry osobnej integrity“ (Čentéš a Kolcunová, 2010, s.86) a preto dopad tohto zločinu na obeť môže byť enormný. U laikov i odborníkov sexuálne zneužívanie detí vyvoláva vo všeobecnosti veľmi negatívne emočné reakcie. Dalo by sa predpokladať, že sa to prejaví aj v ich praktickom správaní sa v situáciách, keď sa stretnú s konkrétnym prípadom: teda, že podniknú kroky na ochranu, podporu a rehabilitáciu obeť CSA, páchatel'a nejakým spôsobom sankcionujú za porušenie noriem, a prijímú účinné opatrenia na prevenciu recidívy. V skutočnosti je však takýto scenár skôr výnimočný.

Azda najväčšou prekážkou pre adekvátnu a účinnú intervenciu v prípadoch CSA je nedostatočná znalosť problematiky. V tejto kapitole predstavíme najprv právne aspekty CSA, ďalej profil páchatel'a, a napokon rôzne intervenčné metódy, ktorých primárnym cieľom je zamedziť recidívu páchatel'a, chrániť obeť a podporiť jej rehabilitáciu.

2.1 Právne aspekty CSA ako orientač ný bod pre forezných sociálnych pracovníkov

Pod pojmom **sexuálne zneužívanie detí** všeobecne rozumieme nepatričné vystavenie dieťaťa sexuálnemu kontaktu, činnosti či správaniu. Konkrétnejšie CSA chápeme ako zneužitie dieťaťa (alebo neplnoletej osoby) k dosiahnutiu sexuálneho vzrušenia na strane dospelého jedinca (páchatel'a). Sexuálnym zneužitím avšak môže byť aj sexuálny kontakt medzi dvoma (či viacerými) neplnoletými osobami (či už pubertálnymi alebo predpubertálnymi), a to vždy keď jedna stránka nemôže dať alebo nedala k aktivite platný súhlas (Dominguez et al, 2001, Hedges-Goettl, 2004). Publikácia vydaná spoločne Svetovou zdravotníckou organizáciou a Medzinárodnou spoločnosťou pre prevenciu zneužívania a zanedbávania detí definuje CSA ako zahrnutie dieťaťa do sexuálnej aktivity, či už zo strany

dospelých alebo iných detí, majúcich pozíciu zodpovednosti, dôvery a moci nad dieťaťom, ktorej dieťa plne nerozumie, nemôže k nej dať informovaný súhlas, alebo na ktorú dieťa nie je vývinovo pripravené, alebo ktorá inak porušuje zákony alebo sociálne zákazy spoločnosti (Butchart et al, 2006, s. 10).

Za hlavné **faktory**, ktoré odlišujú zneužívajúce sexuálne akty od nezneužívajúcich odborníci (Faller, 1993; Van Dam, 2002, s. 50; Heggen, 1993, s. 20-21) považujú:

1. *rozdiel moci* – teda skutočnosť, že jedna strana (páchateľ) ovláda druhú (obeť), a to prostredníctvom rôznych zdrojov a nástrojov moci (prirodzená autorita, manipulácia, násilie, atď.);
2. *rozdiel poznania* – páchatel' má dokonalejšie porozumenie významu a dôsledkov sexuálneho stretnutia, čo zahŕňa, že páchatel' je tiež starší, vývinovo dokonalejší alebo inteligentnejší ako obeť;
3. *rozdiel uspokojenia* – primárnym cieľom páchatel'a je sexuálne uspokojiť seba samého (skutočnosť, že páchatelia sa často postarajú o to, aby aj u obeť vyvolali sexuálne vzrušenie, je len súčasťou ich zákernej manipulácie);
4. *potrebu utajovania* – páchatel' sa dôkladným utajovaním svojho konania chráni pred odhalením a jeho následkami (to, že obeť často dlho uchováva tajomstvo, je následkom traumy, nie jej slobodnou voľbou).

Prvým dvom faktorom sa pripisuje osobitný význam. Rozdiel moci a poznania totiž spôsobuje, že ak aj dieťa spolupracovalo, ak aj dalo k sexuálnej aktivite nejaký súhlas, v nijakom prípade to nemohol byť súhlas slobodný a informovaný, a teda ani platný. Súhlas neznamená nič, je bezpredmetný, ak sa „nie“ nenachádza medzi možnosťami volieb (Van Dam, 2002, s. 70-71; Bentovim, 1998, s. 29; Hedges-Goettl, 2004, s. 40-41; Hindman, 1989, s. 9-10; Wirtz, 2005, s. 15-16).

Existuje **mnoho foriem** CSA. Tie sa v odbornej literatúre najčastejšie delia na *bezdotykové* a *dotykové* (Faller, 1993; Vaničková et al, 1999, s. 39; Dominguez et al, 2001; Heggen, 1993, s. 22-24; Vágnerová, 2004, s. 618-619). K **dotykovým** formám CSA sa zaradzuje najmä:

- pohlavný styk vaginálny, análny, orálny ale tiež intrafemurálny (medzi stehná);
- prenikanie prstom, jazykom alebo predmetmi do pošvy alebo konečníka;
- dotýkanie sa (alebo pokus o dotýkanie sa) erotogénnych zón detského tela (či už cez odev alebo na nahé telo);
- vyzliekanie (alebo pokus o vyzliekanie) dieťaťa v sociálne neprimeraných situáciách;

- láskanie alebo bozkávanie dieťaťa spôsobom, ktorý v ňom vyvoláva citovú nepohodu (distres);
- kúpanie sa s dieťaťom spôsobom, ktorý mu spôsobuje distres;
- nútenie dieťaťa dotýkať sa intímnych oblastí páchatel'a;
- pohlavné dráždenie trením genitálií o telo obeť (frotérstvo);
- nútenie dieťaťa k prostitúcii;
- nútenie dieťaťa k sexuálnej aktivite so zvieratami.

Výpočet **bezdotykových** foriem CSA zahŕňa predovšetkým:

- obťažovanie dieťaťa obscénnymi telefonickými hovormi, ktoré deti desia svojím obsahom (ktorý je pre nich nezrozumiteľný) a vyhrávaním sa, čo by sa stalo, ak by niečo prezradili (čomu naopak veľmi dobre rozumejú);
- prinútenie dieťaťa k obnaženiu a pózovaniu za účelom fotografovania;
- ukazovanie pornografických materiálov dieťaťu;
- obnažovanie intímnych oblastí pred dieťaťom (exhibicionizmus);
- masturbovanie pred dieťaťom;
- vedomé vystavenie dieťaťa situácii, keď musí byť svedkom sexuálneho styku dospelých alebo svedkom sexuálneho zneužívania iných detí;
- špehovanie intímnych úkonov dieťaťa (voyeurimus) pri prezliekaní, toalete, kúpaní;
- narušovanie súkromia nedovoleným vstupovaním do miestnosti (alebo dokonca odstránením dverí), keď sa deti alebo dospievajúci kúpu či prezliekajú;
- slovné a citové zneužitie sexuálnej povahy: vysmievanie sa z vyvíjajúceho sa tela dieťaťa; zvädzavé sexuálne komentáre; návrhy k sexuálnej aktivite; nútenie počúvať sexualizované rozprávanie, vtipy; zdieľanie takých dôverností dieťaťu, ktoré sú primerané iba medzi manželmi (napr. ak rodičia hovoria deťom o svojich sexuálnych praktikách či problémoch – označované aj ako *psychologický incest*).

Hoci akákoľvek forma CSA môže byť pre obeť traumatizujúca, nie každá forma CSA je zároveň aj trestnoprávne postihovaná. Či je dané konanie považované za trestné, záleží od legislatívnej úpravy CSA v konkrétnom štáte. Trestný čin je taký, pre spoločnosť nebezpečný čin, ktorého znaky sú popísané v Trestnom zákone (ide o popis správania sa – t.j. skutkovú podstatu trestného činu – ktoré je zakázané a za ktoré sa stanovujú tresty).

Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (2007) je prvým medzinárodným dokumentom, ktorý „zakotvuje **skutkové podstaty** všetkých **trestných činov**,

ktoré sú spojené s rôznymi formami sexuálneho zneužívania detí“ (Čentěš a Kolcunová, 2010). Podľa uvedeného dokumentu treba postihovať ako trestný čin také úmyselné konanie, ktoré zahŕňa:

- **sexuálne aktivity s dieťaťom**, ktoré podľa príslušných ustanovení vnútroštátneho právneho poriadku nedosiahlo právom stanovený vek pre sexuálne konanie³³;
- sexuálne aktivity s dieťaťom, ak sa: používa nátlak, sila alebo hrozby; alebo zneužíva uznávaná pozícia dôvery, autorita alebo vplyv na dieťa vrátane rodiny; alebo zneužíva osobitne zraniteľná situácia dieťaťa, predovšetkým z dôvodu mentálneho alebo fyzického postihnutia alebo z dôvodu jeho odkázanosti,
- **detskú prostitúciu**³⁴: (a) získavanie dieťaťa na prostitúciu alebo spôsobenie, že dieťa sa prostitúcie zúčastní; (b) nútenie dieťaťa do prostitúcie alebo získavanie prospechu z prostitúcie alebo iné spôsoby vykorisťovania dieťaťa na takéto účely; (c) využívanie detskej prostitúcie,
- **detskú pornografiu**³⁵: (a) výroba detskej pornografie; (b) poskytovanie alebo sprístupňovanie detskej pornografie; (c) distribúcia alebo prenos detskej pornografie; (d) obstaranie detskej pornografie pre seba alebo pre inú osobu; (e) držba detskej pornografie; (f) vedomé získavanie prístupu, cez informačné alebo komunikačné technológie k detskej pornografii, (g) získavanie dieťaťa na účasť v pornografických vystúpeniach alebo spôsobenie, že dieťa sa na takýchto vystúpeniach zúčastní; (h) nútenie dieťaťa na účasť v pornografických vystúpeniach alebo získavanie prospechu z nich, či iné vykorisťovanie dieťaťa na takéto účely; (i) vedomé navštevovanie pornografických vystúpení zahrňujúcich účasť detí,
- **ohrozovanie mravnosti detí** prostredníctvom toho, že dieťa je účinné svedkom sexuálneho zneužívania alebo sexuálneho konania, a to aj vtedy, ak sa ho nezúčastnilo,
- **navádzanie dieťaťa na sexuálne aktivity** prostredníctvom informačných a komunikačných technológií, spojené s úkonmi vedúcimi k spáchaniu trestného činu na dieťaťu,

³³ nevzťahuje sa na dobrovoľné sexuálne konanie medzi maloletými

³⁴ V citovanom dohovore (v článku 19) sa **detská prostitúcia** definuje ako „skutočnosť, že dieťa sa využíva na sexuálne konanie za peňažnú alebo inú formu odmeny alebo protiplnenia alebo ich príslub, bez ohľadu na to, či sa táto platba, sľub alebo zvýhodnenie poskytuje dieťaťu alebo tretej osobe“.

³⁵ V citovanom dokumente (v článku 20) sa za **detskú pornografiu** považuje „každý materiál, ktorý vizuálne zobrazuje dieťa zúčastňujúce sa na skutočnom alebo simulovanom zreteľne sexuálnom konaní alebo iné zobrazenie detských pohlavných orgánov primárne pre sexuálne účely“.

- **napomáhanie** a **navádzanie** k spáchaniu, alebo **pokus** spáchať akýkoľvek z vyššie uvedených trestných činov (*Dohovor Rady Európy, 2007, čl.18-24*).

Nedávno prijatá *Smernica Európskeho Parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii* okrem konkretizácie trestných činov súvisiacich s CSA stanovuje aj minimálnu hornú hranicu trestnej sadzby nasledovne:

Tabuľka 1: Trestné činy súvisiace s CSA podľa Smernice 2011/92/EÚ

článok	Úmyselné konanie, ktoré je považované za trestné	Horná hranica tr. sadzby najmenej
3.2	Zámerné učinenie dieťaťa svedkom sexuálnych aktivít	1 rok
3.3	Zámerné učinenie dieťaťa svedkom sexuálneho zneužitia	2 roky
3.4	Zapojenie sa do sexuálnych aktivít s dieťaťom	5 rokov
3.5 i	-/- pri ktorom sa zneužije uznané postavenie, ktoré vyplýva z dôvery, autority alebo vplyvu na dieťa	8 rokov
3.5 ii	-/- pri ktorom sa zneužije zvlášť zraniteľné postavenie dieťaťa, najmä v dôsledku duševného alebo telesného postihnutia alebo závislosti dieťaťa	8 rokov
3.5 iii	-/- pri ktorom sa použije donucovanie, násilie alebo hrozby,	10 rokov
3.6	Donútenie dieťaťa na sexuálne aktivity s tretou stranou nátlakom, násilím alebo hrozbami	10 rokov
4.2	Spôsobenie účasti dieťaťa na pornografických predstaveniach alebo jeho získanie na účasť na nich, alebo získanie prospechu z dieťaťa, alebo jeho iné vykorisťovanie na takéto účely	5 rokov
4.3	Donútenie dieťaťa nátlakom alebo násilím na účasť na pornografických predstaveniach alebo vyhrážanie sa dieťaťu u na takéto účely	8 rokov
4.4	Vedomá účasť na pornografických predstaveniach zahŕňajúcich účasť detí	2 roky
4.5	Navedenie alebo zlákanie dieťaťa na účasť na detskej prostitúcii alebo získanie prospechu z dieťaťa alebo jeho iné vykorisťovanie na takéto účely	8 rokov
4.6	Nútenie dieťaťa na detskú prostitúciu nátlakom alebo násilím alebo vyhrážanie sa dieťaťu na takéto účely	10 rokov
4.7	Zapojenie sa do sexuálnych aktivít s dieťaťom spojených s detskou prostitúciou	5 rokov
5.2	Nadobúdanie alebo držba detskej pornografie	1 rok

5.3	Vedomé získavanie prístupu k detskej pornografii pomocou informačných a komunikačných technológií	1 rok
5.4	Distribúcia, šírenie alebo ďalšie postupovanie detskej pornografie	2 roky
5.5	Ponúkание, dodávanie alebo sprístupňovanie detskej pornografie	2 roky
5.6	Výroba detskej pornografie	3 roky
6.1	Návrh dospeléj osoby, uskutočnený pomocou informačných a komunikačných technológií, na stretnutie s dieťaťom, s cieľom spáchať niektorý z trestných činov uvedených v článku 3, ods.4 a článku 5, ods. 6, ak po tomto návrhu nasledovali faktické činy vedúce k takémuto stretnutiu	1 rok
7.1	Podnecovanie, napomáhanie a navádzanie na trestné činy uvedené vyššie	Bez uvedenia
7.2	Pokus o spáchanie ktoréhokoľvek z trestných činov uvedených v článku 3 ods. 4, 5 a 6, článku 4 ods. 2, 3, 5, 6 a 7 a článku 5 ods. 4, 5 a 6	Bez uvedenia

Podľa aktuálne platnej Slovenskej legislatívy (v tomto kontexte máme na mysli Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, ktorého posledná úprava nadobudla účinnosť od 1.11.2011) sa na konanie zahŕňajúce sexuálne zneužívanie detí môže vzťahovať viacero ustanovení (paragrafov) trestného zákona. V nasledujúcom texte si ich postupne priblížime, keďže ich poznanie je dôležitým orientačným bodom pre adekvátny prístup (nielen) sociálnych pracovníkov k páchatelom sexuálnych deliktov.

Začneme tými paragrafmi Trestného zákona, ktorými zákonodarca postihuje sexuálne násilie všeobecne, bez ohľadu na vek obeť. Ide najmä o § 199 – znásilnenie a 200 – sexuálne násilie.

Podľa § 199:

- (1) *Kto násilím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti ženu k súložiu alebo kto na taký čin zneužije jej bezbrannosť, potrestá sa odňatím slobody na päť rokov až desať rokov.*
- (2) *Odňatím slobody na sedem rokov až pätnásť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) závažnejším spôsobom konania³⁶, (b) na chránenej osobe³⁷, (c) z osobitného motívu³⁸ (...).*

³⁶ Podľa § 138 Trestného zákona sa *závažnejším spôsobom konania* rozumie páchanie trestného činu: (a) so zbraňou (...), (b) po dlhší čas, (c) surovým alebo trýznivým spôsobom, (d) násilím, hrozbou bezprostredného násillia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy, (e) vlámaním, (f) lšťou, (g) využitím tiesne, neskúsenosti, odkázanosti alebo podriadenosti, (h) porušením dôležitej povinnosti vyplývajúcej z páchatelovho zamestnania, postavenia

- (3) *Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví.*
- (4) *Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a spôsobí ním smrť, alebo (b) za krízovej situácie.*

Ešte širšie vymedzenie sexuálneho násillia obsahuje § 200, v ktorom sa uvádza:

- (1) *Kto násillím alebo hrozbou bezprostredného násillia donúti iného k orálnemu styku, análnemu styku alebo k iným sexuálnym praktikám alebo kto na taký čin zneužije jeho bezbrannosť³⁹, potrestá sa odňatím slobody na päť rokov až desať rokov.*
- (2) *Odňatím slobody na sedem rokov až pätnásť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) závažnejším spôsobom konania, (b) na chránenej osobe, (c) z osobitného motívu, (...)*
- (3) *Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví.*
- (4) *Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a spôsobí ním smrť, alebo (b) za krízovej situácie.*

alebo funkcie alebo uloženej mu podľa zákona, (i) organizovanou skupinou, alebo (j) na viacerých osobách.

³⁷ Podľa § 139, ods. 1 Trestného zákona sa **chránenou osobou** rozumie aj: (a) dieťa, (c) blízka osoba, (d) odkázaná osoba, (f) chorá osoba. **Blízkou osobou** sa (v kontexte rôznych foriem sexuálneho zneužívania postihovaných v trestnom zákone) rozumie príbuzný v priamom pokolení, osvojenec, súrodeneč, dieťa partnera alebo bývalého partnera, osoba, ktorá s páchatelom žije alebo žila v spoločnej domácnosti (§ 127, ods.4-5)

³⁸ Podľa § 140 Trestného zákona sa **osobitným motívom** rozumie spáchanie trestného činu: (a) na objednávku, (b) z pomsty, (c) v úmysle zakryť alebo uľahčiť iný trestný čin, (d) v úmysle verejne podnecovať k násilliu alebo nenávisti voči skupine osôb alebo jednotlivcovi pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine, pôvodu rodu alebo pre ich náboženské vyznanie, ak je zámienkou pre vyhrážanie sa z predchádzajúcich dôvodov, (e) v úmysle spáchať trestný čin terorizmu a niektorých foriem účasti na terorizme podľa § 419, (f) z národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisti alebo nenávisti z dôvodu farby pleti, alebo (g) so sexuálnym motívom.

³⁹ **Zneužitím bezbrannosti** má zákonodarca na mysli zneužitie situácie, kedy je obeť v stave, v ktorom nemôže klásť odpor (napr. v spánku, v horúčke, v opilosti, pod vplyvom drog, liekov a pod). Prítom nie je rozhodujúce, či sa obeť do tohto stavu dostala s pričinením alebo bez pričinenia páchatela (Kloubek, 2000, s.12, Mitlöchner, 2001. s. 23). Podľa § 127, ods.7 Trestného zákona sa za bezbrannú považuje „osoba, ktorá vzhľadom na svoj vek, zdravotný stav, okolnosti činu alebo okolnosti na strane páchatela nemala nádej účinne sa ubrániť pred jeho útokom“.

Nasledujúci paragraf trestného zákona – § 201 vymedzuje trestné sadzby za **sexuálne zneužívanie maloletých** osôb. V štyroch odsekoch § 201 sa konkrétne uvádza:

- (1) *Kto vykoná súlož s osobou mladšou ako pätnásť rokov alebo kto takú osobu iným spôsobom sexuálne zneužije, potrestá sa odňatím slobody na tri roky až desať rokov.*
- (2) *Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) závažnejším spôsobom konania, (b) na chránenej osobe, alebo (c) z osobitného motívu.*
- (3) *Odňatím slobody na dvanásť rokov až pätnásť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví.*
- (4) *Odňatím slobody na pätnásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a spôsobí ním smrť, alebo (b) za krízovej situácie.*

Z hľadiska naplnenia skutkovej podstaty tohto trestného činu nie je dôležité, či bola vykonaná súlož (t.j. dokonaný sexuálny akt spočívajúci v spojení pohlavných orgánov dvoch osôb rozdielneho pohlavia). Zákonnodarca tu trestá v podstate všetky sexuálne aktivity (dotykové i nedotykové zásahy do pohlavnej sféry), ktoré majú slúžiť k sexuálnemu ukojeniu páchatel'a, pričom nie je rozhodujúce, či ukojenie skutočne dosiahol. Rovnako nie je podstatné ani to, či si obeť uvedomila svoje zneužívanie (sú totiž známe aj prípady sexuálneho zneužívania kojencov či batoliat), resp. či s činom súhlasila alebo nie. Dokonca aj keď podnet vyšiel od obeť a páchatel' vedel o jej veku, dopustil sa trestného činu. Ak bol čin sprevádzaný fyzickým alebo psychickým násilím, trestná sadzba sa zvyšuje (Kloubek, 2000, s.11, Mitlöchner, 2001. s. 21, Viciánová et al. 2000, s. 54).

Trestný zákon v § 202 pamätá aj na možnosť **sexuálneho zneužitia osôb starších ako pätnásť rokov**:

- (1) *Kto osobu mladšiu ako osemnásť rokov pohne k mimomanželskej súložii alebo ju iným spôsobom sexuálne zneužije, (a) ak takou osobou je osoba zverená do jeho starostlivosti alebo pod jeho dozor alebo odkázaná osoba, alebo (b) za odmenu, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.*
- (2) *Odňatím slobody na dva roky až osem rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 na osobe mladšej ako osemnásť rokov, ktorá bola k takému konaniu donútená z poslušnosti, nátlakom alebo hrozbou.*

V súvislosti s CSA je dôležité tiež ustanovenie § 203 trestného zákona – **Súlož medzi príbuznými**, podľa ktorého:

- (1) *Kto vykoná súlož s príbuzným v priamom rade alebo so súrodencom, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.*
- (2) *Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 na chránenej osobe.*

Pri tomto ustanovení trestného zákona nie je rozhodujúce, či išlo o dobrovoľný alebo nútený styk.

Detskú prostitúciu a detskú pornografiu⁴⁰ ako formu CSA postihujú viaceré paragrafy trestného zákona, konkrétne § 179 – **Obchodovanie s ľud'mi**, § 181 – **Obchodovanie s det'mi** a § 367 – **Kupliarstvo**.

Podľa § 179:

- (1) *Kto s použitím podvodného konania, lsti, obmedzovania osobnej slobody, násilia, hrozby násilia, hrozby inej ťažkej ujmy alebo iných foriem donucovania, prijatia alebo poskytnutia peňažného plnenia či iných výhod na dosiahnutie súhlasu osoby, na ktorú je iná osoba odkázaná, alebo zneužitia svojho postavenia alebo zneužitia bezbrannosti alebo inak zraniteľného postavenia zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme iného, hoci aj s jeho súhlasom, na účel jeho prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, (...), potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.*
- (2) *Rovnako ako v odseku 1 sa potrestá, kto zláka, prepraví, prechováva, odovzdá alebo prevezme osobu mladšiu ako osemnásť rokov, hoci aj s jej súhlasom, na účel jej prostitúcie alebo inej formy sexuálneho vykorisťovania vrátane pornografie, (...).*
- (3) *Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2 (a) a získa ním pre seba alebo pre iného väčší prospech, (b) na chránenej osobe, (c) z osobitného motívu, alebo (d) závažnejším spôsobom konania.*
- (4) *Odňatím slobody na dvanásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2 (a) a získa ním pre seba alebo pre iného značný prospech, (b) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, alebo iný obzvlášť závažný následok, alebo (c) ako člen nebezpečného zoskupenia.*
- (5) *Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov alebo trestom odňatia slobody na doživotie sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 alebo 2 (a) a získa ním pre seba alebo pre iného*

⁴⁰ **Detskou pornografiou** sa podľa slovenskej legislatívy rozumie „zobrazenie súložu, iného spôsobu pohlavného styku alebo iného obdobného sexuálneho styku s dieťaťom alebo zobrazenie obnažených častí tela dieťaťa smerujúce k vyvolaniu sexuálneho uspokojenia inej osoby“ (§ 132, ods. 3 Trestného zákona).

prospech veľkého rozsahu, alebo (b) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb.

V § 181- Obchodovanie s deťmi sa stanovuje:

- (1) Kto za odmenu zverí dieťa do moci iného na účel jeho využívania na detskú prácu alebo na iný účel, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.*
- (2) Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a získa ním pre seba alebo pre iného väčší prospech, alebo (b) závažnejším spôsobom konania.*
- (3) Odňatím slobody na dvanásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, alebo iný obzvlášť závažný následok, alebo (b) a získa ním pre seba alebo pre iného značný prospech.*
- (4) Odňatím slobody na dvadsať rokov až dvadsaťpäť rokov alebo trestom odňatia slobody na doživotie sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a získa ním pre seba alebo pre iného prospech veľkého rozsahu, (b) a spôsobí ním smrť viacerých osôb, alebo (c) ako člen nebezpečného zoskupenia.*

Podľa § 367 – Kupliarstvo:

- (1) Kto iného zjedná, pohne, zvedie, využije, získa alebo ponúkne na vykonávanie prostitúcie, alebo kto korisť z prostitúcie vykonávanej iným, alebo umožní jej vykonávanie, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.*
- (2) Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha taký čin závažnejším spôsobom konania.*
- (3) Odňatím slobody na tri roky až desať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 na chránenej osobe.*
- (4) Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a získa ním pre seba alebo pre iného značný prospech, (b) ako člen nebezpečného zoskupenia, alebo (c) na osobe mladšej ako pätnásť rokov.*
- (5) Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť.*

Detskú pornografiu okrem už spomenutého § 179 ďalej postihujú § 368-372 Trestného zákona. V § 368 – **Výroba detskej pornografie**, sa uvádza:

- (1) Kto využije, získa, ponúkne alebo inak zneužije dieťa na výrobu detskej pornografie alebo umožní také jeho zneužitie, alebo sa inak*

podieľa na takejto výrobe, potrestá sa odňatím slobody na štyri roky až desať rokov.

- (2) Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) na dieťati mladšom ako dvanásť rokov, (b) závažnejším spôsobom konania, alebo (c) verejne.
- (3) Odňatím slobody na desať rokov až pätnásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví alebo smrť, alebo (b) a získa ním značný prospech.
- (4) Odňatím slobody na dvanásť rokov až dvadsať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a spôsobí ním ťažkú ujmu na zdraví viacerým osobám alebo smrť viacerých osôb, (b) a získa ním prospech veľkého rozsahu, alebo (c) ako člen nebezpečného zoskupenia.

Rozširovanie detskej pornografie postihuje hneď nasledujúci paragraf (§ 369), podľa ktorého:

- (1) Kto rozmnožuje, prepravuje, zadovážuje, sprístupňuje alebo inak rozširuje detskú pornografiu, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.
- (2) Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) závažnejším spôsobom konania, alebo (b) verejne.
- (3) Odňatím slobody na štyri roky až desať rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a získa ním značný prospech.
- (4) Odňatím slobody na sedem rokov až dvanásť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a získa ním prospech veľkého rozsahu.

Prechovávanie detskej pornografie postihuje § 370 podľa ktorého: Kto prechováva detskú pornografiu, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

Ďalšie dva paragrafy vymedzujú a postihujú **Ohrozovanie mravnosti**. V § 371 sa uvádza:

- (1) Kto vyrába, kupuje, dováža alebo si inak zadovážuje a následne predáva, požičiava alebo inak uvádza do obehu, rozširuje, robí verejne prístupnými alebo zverejňuje pornografiu, nosiče zvuku alebo obrazu, zobrazenia alebo iné predmety ohrozujúce mravnosť, v ktorých sa prejavuje neúcta k človeku a násilie alebo ktoré zobrazujú sexuálny styk so zvieratom alebo iné sexuálne patologické praktiky, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.

- (2) *Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) závažnejším spôsobom konania, alebo (b) verejne.*
- (3) *Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 a získa ním značný prospech.*

Podľa § 372:

- (1) *Kto pornografiu (a) ponúka, prenecháva alebo predáva osobe mladšej ako osemnásť rokov alebo (b) na mieste, ktoré je osobám mladším ako osemnásť rokov prístupné, vystavuje alebo inak sprístupňuje, potrestá sa odňatím slobody až na dva roky.*
- (2) *Odňatím slobody na jeden rok až päť rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) závažnejším spôsobom konania, alebo (b) verejne.*
- (3) *Odňatím slobody na tri roky až osem rokov sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) a získa pre seba alebo pre iného značný prospech, alebo (b) tým, že ponúka, sprístupňuje alebo vystavuje pornografiu, nosiče zvuku alebo obrazu alebo zobrazenia, v ktorých sa prejavuje neúcta k človeku a násilie alebo ktoré zobrazujú sexuálny styk so zvieratom alebo iné sexuálne patologické praktiky.*

Problematika CSA je čiastočne zachytená aj v § 364 – **Výtržníctvo**, podľa ktorého:

- (1) *Kto sa dopustí slovne alebo fyzicky, verejne alebo na mieste verejnosti prístupnom hrubej neslušnosti alebo výtržnosti najmä tým, že (...) (e) vyvoláva verejné pohoršenie vykonávaním pohlavného styku alebo vykonávaním sexuálneho **exhibicionizmu** alebo iných patologických sexuálnych praktík, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.*
- (2) *Odňatím slobody na šesť mesiacov až tri roky sa páchatel potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (a) z osobitného motívu, (b) závažnejším spôsobom konania, alebo (c) v prítomnosti skupiny osôb mladších ako osemnásť rokov.*

Napokon spomenieme ustanovenie § 211 – **Ohrozovanie mravnej výchovy mládeže**, v ktorom sa uvádza:

- (1) *Kto vydá, čo aj z neobľúbivosti, osobu mladšiu ako osemnásť rokov nebezpečenstvu spustnutia tým, že (a) zvädza ju k záhalčivému alebo nemravnému životu, (b) umožní jej viesť záhalčivý alebo nemravný život, (c) umožní jej dopúšťať sa konaní, ktoré sú podľa tohto zákona trestnými činmi, (...) potrestá sa odňatím slobody až na dva roky. (...)*

(3) *Odňatím slobody na šesť mesiacov až päť rokov sa páchatel' potrestá, ak spácha čin uvedený v odseku 1 (...) (a) závažnejším spôsobom konania, alebo (b) z osobitného motívu.*

Skutková podstata tohto trestného činu sa naplňa ak v dôsledku konania a pôsobenia páchatel'a (napr. aj navádzania k promiskuite či prostitúcii), vznikne pre maloletého nebezpečenstvo osvojenia škodlivých návykov, povahových čŕt alebo sklonov a záujmov, ktoré môžu viesť k morálnemu úpadku. Hoci obeť tohto trestného činu nemusí mať pocit bezprávia – spoločnosť má záujem na tom, aby každý vyrastal v zdravom a morálnom prostredí, preto si osvojuje zákonné právo na ochranu výchovných hodnôt (Viciánová et al. 2000, s. 57).

Hoci zákonodarca ku každému druhu trestného činu priradzuje maximálnu možnú výšku trestu, na aký možno páchatel'a odsúdiť, existujú aj výnimky kedy môže byť horná hranica trestnej sadzby prekročená. Pokiaľ už bol páchatel' za niektoré z vyššie uvedených trestných činov (obchodovanie s ľuďmi podľa § 179, obchodovanie s deťmi podľa § 180 alebo § 181, znásilnenie podľa § 199, sexuálne násilie podľa § 200, sexuálne zneužívanie podľa § 201, výroba detskej pornografie podľa § 368) hoci aj v štádiu pokusu v minulosti dva krát potrestaný nepodmienečným trestom odňatia slobody, súd mu uloží **trest odňatia slobody minimálne dvadsať rokov**. Dokonca ho môže odsúdiť aj na **doživotie**, ak uloženie takého trestu vyžaduje účinná ochrana spoločnosti a nie je nádej, že by páchatel'a bolo možné napraviť trestom odňatia slobody na dobu do dvadsaťpäť rokov (§ 47 Trestného zákona).

Pre vyššie uvedené trestné činy vzťahujúce sa na rôzne formy CSA, môže byť **trestne stíhaný páchatel'**, ktorý v čase spáchania trestného činu dovŕšil **štrnásť rok** svojho veku. Za trestný čin sexuálneho zneužívania podľa § 201 Trestného zákona môže byť trestne stíhaný páchatel', ktorý v čase spáchania činu dovŕšil **pätnásť rok** svojho veku (§ 22 Trestného zákona). U páchatel'ov sexuálneho zneužívania (podľa § 201 Trestného zákona), mladších než pätnásť rokov, súd namiesto trestu odňatia slobody uloží páchatel'ovi ochrannú výchovu (§ 105 Trestného zákona).

CSA patrí k najzávažnejším trestným činom z kategórie skutkov proti ľudskej dôstojnosti. Zákonná ochrana práv dieťaťa je dôležitá, ale nepostačuje. Náš aktívny prístup k ochrane práv dieťaťa je imperatívom zvlášť preto, že dieťa má zníženú schopnosť obrany.

V tejto súvislosti je potrebné spomenúť, že trestný zákon pozná a postihuje tzv. **formy trestnej súčinnosti**. Ide o konanie, ktoré v podstate súvisí s trestnou činnosťou inej osoby, na ktorej sa síce priamo nepodieľame, ale svojím postojom, prípadne svojou nečinnosťou ju umožňujeme (Viciánová et al. 2000, s. 59). Medzi formy trestnej súčinnosti zákono-

darca zaradil: podnecovanie (§ 337 Trestného zákona), schvaľovanie trestného činu (§ 338), nadržovanie (§ 339), neoznámenie trestného činu (§ 340) a neprekaženie trestného činu (§ 341). Zatiaľ čo prvé tri menované formy trestnej súčinnosti sú v súvislosti s prípadmi CSA menej pravdepodobné, posledné dve formy sa vyskytujú bežne. Práve z tohto dôvodu si ich teraz priblížime.

Trestný zákon v § 340 (**Neoznámenie trestného činu**) stanovuje:

- (1) *Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný spáchal zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou najmenej desať rokov, (...), a taký zločin (...) neoznámí bez odkladu orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru (...), potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.*
- (2) *Kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak nemohol oznámenie urobiť bez toho, že by seba alebo blízku osobu uviedol do nebezpečenstva smrti, ublíženia na zdraví, inej závažnej ujmy alebo trestného stíhania.*
- (3) *Kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak by oznámením trestného činu porušil (a) spovedné tajomstvo alebo tajomstvo informácie, ktorá mu bola zverená ústne alebo písomne pod podmienkou mlčanlivosti ako osobe poverenej pastoračnou činnosťou, alebo (b) zákonom uznanú povinnosť mlčanlivosti⁴¹.*

Nie je podstatné, akým hodnoverným spôsobom sa niekto o trestnom čine dozvie, teda či vlastným poznatkom alebo z oznámenia obeť či inej osoby (Mitlöchner, 2001, s. 22). **Je v kompetencii orgánov činných v trestnom konaní, aby podozrenie preverili.** Oznamovateľ nezodpovedá za to, ak sa aj neskôr pôvodné podozrenie nepreukáže. Trestnoprávneho postihu by sa však oznamovateľ mohol obávať v prípade, že si úmyselne vymýšľal, resp. klamal, s cieľom poškodiť inej osobe⁴².

V súvislosti s neoznámením trestných činov zahŕňajúcich rôzne formy CSA je potrebné zdôrazniť, že páchatelmi sú zväčša osoby, ktoré dieťa a jeho okolie bližšie pozná a má k nim istú citovú väzbu. Práve to je jeden z dôvodov, prečo **okolie na dôvodné podozrenie reaguje zdráhavo** a prečo je pri tomto druhu kriminality tak **vysoká miera latencie**, t.j. skrytosti, utajenia (Mitlöchner, 2001, s. 22). Van Dam (2001, s. 76, 85) uvádza, že ak ide o páchatel'a, ktorý je z kategórie príbuzných alebo zná-

⁴¹ U osôb, ktoré majú zákonom alebo vnútornými predpismi stanovenú povinnosť zachovávať mlčanlivosť (ako je tomu v prípade lekárov či psychológov) je potrebné rozhodnutie o zbavení mlčanlivosti, ktoré na požiadanie vydá kompetentný orgán, alebo ho udelí samotný pacient či klient.

⁴² Na takúto situáciu pamätá zákonodarca v § 345 (**Krivé obvinenie**), prípadne aj v § 346 (**Krivá výpoveď a krivá prisaha**) Trestného zákona.

mych, iba v jednom z tritisíc prípadov je páchatel' odhalený, usvedčený a odsúdený.

Zatiaľ čo vyššie citovaný paragraf (§ 340) trestného zákona zaväzuje k intervencii voči trestnému činu, ku ktorému došlo v minulosti (a možno sa v ňom už nepokračuje), nasledujúci paragraf trestného zákona sa vzťahuje na aktuálne prebiehajúce trestné činy.

Trestný zákon v § 341 (**Neprekazenie trestného činu**) ustanovuje:

- (1) *Kto sa hodnoverným spôsobom dozvie, že iný pripravuje alebo pácha zločin, na ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej desať rokov (...) a spáchanie alebo dokončenie takého zločinu (...) neprekazí osobne alebo prostredníctvom inej spôsobilej osoby, alebo príslušného orgánu, potrestá sa odňatím slobody až na tri roky.*
- (2) *Kto spácha čin uvedený v odseku 1, nie je trestný, ak nemohol zločin prekaziť bez značných ťažkostí alebo bez toho, že by seba alebo blízku osobu uviedol do nebezpečenstva smrti, ťažkej ujmy na zdraví, inej závažnej ujmy alebo trestného stíhania. Uvedenie blízkej osoby do nebezpečenstva trestného stíhania však nezabruje páchatel'a trestnosti, ak sa týka neprekazenia zločinu, za ktorý tento zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody na doživotie.*
- (3) *Prekaziť zločin možno aj jeho včasným oznámením orgánu činnému v trestnom konaní alebo Policajnému zboru (...).*
- (4) *Povinnosť podľa odseku 1 sa nevzťahuje na osobu, ak by jej splnením porušila sposedné tajomstvo.*

Oznámenie trestného činu je možné urobiť osobne na polícii alebo prokuratúre, kde kompetentný pracovník spíše zápisnicu. Oznámenie je možné realizovať aj písomne. Hoci tu nie je formálne stanovená forma a obsah oznámenia, oznamovateľ by sa mal riadiť súborom otázok stanovených už rímskym právom: *Kedy* (k udalosti došlo)? *Kde* (miesto)? *Kto* (totožnosť páchatel'a, poškodeného, svedkov)? *Ako* (popis jednanja zúčastnených osôb)? *Čo* (následky udalosti)? *Čím* (predmety, nástroje, dôkazy)? *Prečo* (motív jednanja páchatel'a)? Pritom platí zásada, že ak oznamovateľ odpoveď na niektorú otázku nepozná, výslovne to v oznámení uvedie (Kloubek, 2001, s.81).

2.2 Charakteristika páchatel'ov CSA, ich konania a myslenia

Predstava o tom, čo charakterizuje páchatel'ov CSA, obyčajne chýba alebo je veľmi skreslená, a to tak u laickej ako i odbornej verejnosti. Táto skutočnosť značne ohrozuje promptnosť a kvalitu intervencie v prípadoch CSA. Preto sa v nasledujúcom texte pokúsime načrtnúť, kto môže byť

páchatelom CSA a čo charakterizuje tú oblasť jeho konania, ktorá je spätá s CSA.

Ponajprv je potrebné zdôrazniť, že neexistuje všeobecný psychosociálny profil, ktorý by vystihoval každého páchatel'a CSA. Skôr je pre túto skupinu delikventov príznačná diverzita. Azda jedinou charakteristikou, ktorá platí takmer na každého páchatel'a CSA je, že ide o jedinca, ktorý prostredníctvom moci ovláda obeť, na rozdiel od obeť má dokonalejšie vedomosti o povahe sexuálneho stretnutia, jeho primárnym cieľom je sexuálne uspokojiť seba samého, a svoje konanie sa pokúša všemožne utajovať (Faller, 1993; Van Dam, 2002, s. 50; Heggen, 1993, s. 20-21). Nositeľom tejto charakteristiky však už môže byť **ktokoľvek**: páchatelia CSA môžu byť rôzneho veku, pohlavia, rasového a etnického pôvodu, vierovyznania, úrovne vzdelania, môžu sa vyskytnúť v akejkolvek sociálnej vrstve, povolaní či inštitúcií (Salter, 1995, s. 27; Pöthe, 1996, s. 47; Van Dam, 2001, s. 82; Wooden et al, 2012).

Dokonca ani úroveň mentálneho zdravia nemôže byť použitá k predpovedaniu sexuálne delikventného konania. Z diagnostického hľadiska je najznepokojujúcejšou charakteristikou páchatel'ov ich zjavná normalita. Výskumy potvrdzujú, že mnoho páchatel'ov nemá žiadnu patológiu rozlíšiteľnú na základe psychologických testov alebo klinického interview. Odhaduje sa, že 60% až 99% páchatel'ov nemá žiadnu psychopatológiu okrem sexuálnej deviácie⁴³; a 12% má antisociálnu poruchu osobnosti (Salter, 1995, s. 29-32). Van Dam (2001, s. 87-88) ozrejmjuje, že páchatelia CSA síce vykazujú niektoré znaky psychopatie (ako je nedostatok empatie, impulzívne správanie a chabá kontrola správania), ale nie v takej miere, aby spĺňali kritéria pre diagnózu psychopatie. Zväčša je to najmä preto, že psychopati sa zapájajú do mnohých kriminálnych aktivít, zatiaľ čo azda väčšina páchatel'ov CSA, odhliadnuc od ich sexuálne delikventného konania, patrí k sporiadaným, zákony zachovávajúcim občanom⁴⁴.

Becker a Quinsey (1993, s. 169) kategoricky vyhlasujú, že keďže niet žiadnych psychologických testov alebo techník, ktoré by preukazovali, že niekto praktizuje CSA, takéto otázky je najlepšie nechať na vyšetro-

⁴³ Seto (2008, s. 8, 20) uvádza, že výskyt pedofílie u jedincov, ktorí sa dopúšťajú sexuálnej trestnej činnosti na deťoch, je približne 50%. Taktiež konštatuje, že parafilici, t.j. jedinci s diagnostikovateľnou sexuálnou deviáciou predstavujú heterogénnu skupinu a nijako podstatne sa nelišia od ostatných ľudí vo väčšine sociodemografických alebo osobnostných charakteristík.

⁴⁴ Tomu zodpovedá aj zistenie, ku ktorému dospeli Lalumière et al (2005) na základe analýzy literatúry týkajúcej sa sexuálnych agresorov – a síce, že jedinci, ktorí sa dopúšťajú sexuálnych deliktov na deťoch majú výrazne nižšiu mieru antisociálneho správania než jedinci, ktorí svoje sexuálne útoky zameriavajú na dospelé obeť. K rovnakým záverom vo svojej štúdií dospeli aj Rice a Harris (1997).

vateľov a súdy. Pokiaľ totiž máme určitú mýtickú predstavu o páchatel'ovi (napr. že je to čudný, násilný či starý muž, homosexuál, retardovaný alebo bláznivý človek) a zároveň tendenciu miešať charakterové črty so sexuálnou orientáciou alebo sexuálnymi záujmami či praktikami jedinca, mylne predpokladáme, že môžeme rozlíšiť či niekto je alebo nie je páchatel'om CSA. Teda **môže sa stať, že páchatel'om je niekto, kto sa ním v našich očiach vôbec nezdá byť** (Van Dam, 2001, s. 81; Salter, 1995, s. 29, 32; Kinney, 2002).

Skúsená expertka na problematiku páchatel'ov CSA, Anna Salter (1995, s. 31) uvádza, že sa stretla s mnohými forenznými hodnoteniami, ktoré tvrdili, že je nepravdepodobné, aby obvinený spáchal zločin, pretože mu chýbajú určité charakteristiky. Autorka konštatuje, že títo forenzní odborníci hľadali nejaký profil páchatel'a. Problémom však je, že páchatelia nezdediajú žiadnu definovateľnú osobnostnú črtu, ktorá by ich odlišovala a identifikovala (Maletzky, 1991, s. 16-17; Van Dam, 2001, s. 53).

Napriek rôznorodosti páchatel'ov CSA, existujú pokusy o ich diferenciaciu, pričom sa najčastejšie rozlišujú (hoci používajúc rôzne označenia) v podstate dve kategórie, v rámci ktorých páchatel'ov CSA odborníci ďalej špecifikujú (Groth, 1978; Howells, 1981; Vaničková, 1999, s. 33; Brichtin, 2003, s.13-14; United States Conference Of Catholic Bishops, 2002; Van Dam, 2001, s. 53-55; Vlčková, 2001, s. 81-82; Ondrejkovič et al., 2000, s. 89; Salter, 1995, s. 14; Friberg a Laaser, 1998, s. 16-17; Hedges-Goettl, 2004, s. 52-53):

- (1) **chronickí, fixovaní, preferenční** či **predátorskí** páchatelia – ktorí sa deliktu dopúšťajú v rámci primárne deviantnej pohlavnej orientácie: praví pedofili, hebefili, efebofili, exhibicionisti, voyeri, frotéri, sadisti, patologickí agresori;
- (2) **epizodickí, regresní, situační** či **impulzívni** páchatelia – ktorí nie sú primárne sexuálne orientovaní na deti a deliktu sa dopúšťajú v kontexte: stresovej situácie a príležitosti (dostupnosť dieťaťa), alkoholom či drogami oslabených zábran, sociosexuálnej nezrelosti (a experimentovania), poruchy osobnosti (impulzívneho typu), neurózy (so sklonom ovplyvňovať druhých), mentálnej retardácie alebo demencie.

Početné výskumy jasne demonštrujú **márnosť vyhranených kategórií**, pretože napr.: páchatelia CSA (dokonca aj praví pedofili) môžu byť rovnako vzrušovaní stimulmi dospelého ako i dieťaťa; iba malá časť pedofilných páchatel'ov dáva jednoznačne prednosť detským objektom pred dospelými⁴⁵; páchatelia incestu, tradične zaradzovaní do druhej kate-

⁴⁵ Langevin (2004, s. 30) uvádza, že takmer tri štvrtiny mužov usvedčených z CSA malo se-

górie, sa angažujú aj v extrafamiliárnom zneužívaní detí; páchatelia prevádzajú množstvo rôznych sexuálnych aktivít – jedinci s jednou vyhranenou parafiliou sú zriedkaví (Van Dam, 2001, s. 54-55; Salter, 1995, s. 14-17; Zvěřina, 2000, s. 139).

Sexuálni agresori sú nepochybne veľmi heterogénnou skupinou, preto majú klasifikačné systémy, ktoré sa pokúšajú obsiahnuť ich rôznorodosť, len obmedzené uplatnenie (Fisher a Mair, 1998). Pridržanie sa vyhranených profilov páchatel'ov CSA môže mať negatívny dopad na kvalitu práce v oblasti ich forenzného posudzovania, ako aj trestno-právnych a iných intervenčných postupov voči nim. Preto Salter (1995, s. 104) zastáva jedine rozlíšenie páchatel'ov CSA na: (1) **sadistických** a (2) **nonsadistických** a to vzhľadom na diametrálne odlišný prístup a stopu, ktorú zanechajú v psychike obetí.

V súvislosti s otázkou, kto je páchatel'om CSA, je potrebné vyvrátiť taktiež mýtus, že páchatel' je – vzhľadom na vzťah k obeť – neznámym, cudzím človekom. Niektoré štúdie uvádzajú, že asi pre dve z troch obetí ženského pohlavia, a pre jednu z troch obetí mužského pohlavia, je páchatel' známy (Vaničková et al, 1999, s. 29, 34). Podľa iných štúdií, k sexuálnemu zneužitiu cudzincom dochádza iba v 11-13% prípadov (Van Dam, 2001, s. 84). Každopádne platí, že väčšina **detí je sexuálne zneužívaná niekým, koho poznajú** prinajmenšom na určitej úrovni – susedom, trénerom, opatrovateľom, rodinným priateľom, vedúcim krúžku či letného tábora, kňazom, alebo dokonca rodinným príslušníkom. Navyše v očiach dieťaťa, dokonca aj úplný cudzinec, ktorý s dieťaťom nadviaže priateľskú konverzáciu, sa rýchlo stane niekým, koho dieťa „pozná“ (Wooden, 2002).

Pri vykresľovaní „profilu“ páchatel'a, považujeme za najužitočnejšie priblížiť predovšetkým to, čo charakterizuje jeho konanie. **Často sa totiž o CSA uvažuje ako o nehode** – ako o niečom čo „sa stalo, prihodilo“. No všetko nasvedčuje tomu, že je omnoho **primeranejšie uvažovať o tom ako o deviantnom cykle**, pozostávajúcom zo série na seba nadväzujúcich myšlienok, pocitov a správaní, ktoré vyvrcholia v sexuálnom napadnutí a ktoré jedincovi ďalej umožňujú v deštruktívnom správaní pokračovať, teda sexuálny útok opakovať (Salter, 1995, s. 36). Tento deviantný cyklus začína často pred adolescenciou a je v ňom evidentná postupnosť od zdanlivo nevýznamného zneužívania sexuality až k vážnym sexuálnym zločinom (Van Dam, 2001, s. 85-86).

xuálne vzťahy s dospelými ženami. Elliot et al (1995) zistili, že spomedzi páchatel'ov usvedčených za sexuálne trestné činy proti osobám mladším než 18 rokov, 7% zaútočilo v minulosti aj na dospelých jedincov.

Páchatelia CSA rutinne hádzu vinu na stres, impulz, nehodu, problémy, ktorým čelia v manželskom spolužití, alkohol či dokonca na obeť. A nanešťastie sa týmto racionalizáciami často verí (Salter, 1995, s. 37). Podľa Pithersa (1990, s. 343-361) predstava, že CSA je momentálna, krátkodobá, prechodná úchylka u inak rozumnej osoby – je pre ľudí nejako pohodlnejšia. **Je nám akosi ľahšie akceptovať otázku chyby než zla.** Avšak diskusie s páchatelmi, ktorí sa priznávajú k svojim činom, odhaľujú, že CSA je čokoľvek, len nie impulzívne správanie – je to často hlboko premyslený a dobre naplánovaný proces. Po dlhoročných skúsenostiach z práce s páchatelmi, Salter (1995, s. 38-40) jednoznačne zastáva mienku, že CSA je kompulzívne opakujúce sa správanie a nie izolovaný impulzívny čin.

Zdá sa, že koncept závislosti vystihuje mnoho aspektov sexuálne deviantného správania: je tu zameranie na okamžité hoci krátkodobé uspokojenie na úkor neskorších negatívnych dôsledkov, správanie ovplyvňuje náladu, je kompulzívne a vysoko repetitívne, má tendenciu k stupňovaniu, nadobúda vzrastajúci význam v organizácii života a v hodnotovom systéme jedinca, má deštruktívny vplyv na ďalší vývoj ega a identity jedinca, je utajované a popierané, je zvládnuteľné ale nie vyliečiteľné (Salter, 1995, s. 40-41; Weiss, 2002, s.136). Popri podobnostiach s inými závislosťami však narážame aj na významné odlišnosti: z hľadiska dopadu závislosti na iných ľudí znamená sexuálna agresia priamu viktimizáciu inej osoby (na rozdiel od nepriamej viktimizácie), z čoho vyplýva, že etické a legálne úvahy sú tu problematickejšie než pri iných závislostiach. Ďalšou podstatnou odlišnosťou je aspekt fantázie – tá sa totiž pri sexuálnej deviacii uplatňuje oveľa viac než pri iných závislostiach a je takmer tak uspokojujúca, ako reálna udalosť, niektorí dokonca preferujú fantáziu (čo u iných závislostí neplatí); navyše, cez používanie fantázie páchatel môže uchovávať deviantné vzrušenie dokonca aj keď je vo väzbe. (Salter, 1995, s. 41-43).

Úplné aplikovanie konceptu závislosti na sexuálnu agresiu (dokonca jej ponímanie ako choroby) by bolo kontroverzné – najmä kvôli riziku minimalizovania zodpovednosti človeka za svoje skutky. Zdá sa, že je najprimeranejšie opisovať sexuálne deviacie ako kompulzívne správanie, ale nie celkom ako závislosť. Pritom ale treba uznať, že koncept závislosti je užitočný pre vedenie liečby sexuálnych deviacii – zvlášť preto, lebo konfrontuje najčastejšie popieranie páchatelov CSA – a síce, že išlo o izolovaný čin, ktorý sa skrátka prihodil a už sa viac nestane. Samotný termín závislosť implikuje pretrvávajúcu príťažlivosť k deštruktívnemu správaniu, ktorú je ťažké zmeniť a ktorá spontánne nezmizne. Tak ako pri iných závislostiach teda platí, že prevencia relapsu je zameraná na identifikáciu

prvkov deviantného cyklu a jeho včasné prerušenie (Salter, 1995, s. 41-44).

Prvé významné pokusy o priblíženie deviatného cyklu u páchatel'ov CSA sa objavili v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Wolf (1984) popísal **cyklus útočenia** (*cycle of offending*), obsahujúci vzájomne sa posilňujúce prvky. Páchatel' dysfunkčným spôsobom reaguje na vlastné pocity zlyhania a beznádeje, často má nízku sebaúctu a neverí si, zanedbáva sociálne kontakty a začína používať fantáziu na uspokojenie svojich sexuálnych potrieb, k čomu môže využívať pornografické materiály. Akonáhle jedinec prekoná vnútorné prekážky, vytypuje si obeť a začína sa pokúšať o naplnenie svojich fantázií, pričom obeť rôznymi spôsobmi manipuluje, aby si získal jej dôveru a zabezpečil mlčanie. Po zneužití sa objavuje strach z odhalenia a dočasné pocity viny, ktoré sú potláčané, prítom ale vedú k redukcii sebaúcty a cyklus začína znova. Celým cyklom sa prelínajú kognitívne distorzie, ktorými si chce páchatel' napraviť svoj sebaobraz, ospravedlniť svoje konanie a minimalizovať pocity viny.

Podobný model predstavil Finklehor (1984), pričom v deviantnom cykle rozlíšil **štyri štádia, resp. predpoklady**, ktoré musia byť splnené skôr než dôjde k samotnému zneužitiu:

- (1) **motivácia k sexuálnemu zneužitiu**, vyplývajúca z: (a) emocionálnej kongruencie s dieťaťom (dieťa napĺňa emočné potreby budúceho agresora), (b) pociťovaného sexuálneho vzrušenia z detí, (c) blokácie – nemožnosti naplniť sexuálne a emočné potreby adaptívnym spôsobom,
- (2) **prekonanie vnútorných zábran** – teda akési vypnutie sebaregulačných mechanizmov, ktoré inak umožňujú jedincovi vzdorovať túžbe alebo nutkaniu zneužiť dieťa,
- (3) **prekonanie vonkajších prekážok**, ktoré sa objavujú na ceste k zneužitiu dieťaťa,
- (4) **prekonanie odporu dieťaťa** s použitím manipulačných stratégií.

Finklehor (1984) predpokladal, že deviantný cyklus má vždy lineárny charakter. Podľa Eldridge (1998) môže byť **cyklus kontinuálny**, alebo niektoré štádia cyklu môžu byť preskočené (**skrátенý** cyklus). V prípade strachu z odhalenia alebo pocitov viny zo zneužívania dieťaťa, môže dôjsť u páchatel'a k zablokovaniu alebo zabrzdzeniu (**inhibovaný** cyklus) a môže v páchaní CSA na určitý čas prestať. Ward, Louden, Hudson a Marshall (1995) presadzovali teóriu, podľa ktorej každému útoku predchádza **ret'az rozhodnutí** (Decision Chain).

Ward a Hudson (1998) predstavili **model štyroch ciest** k sexuálnemu útoku, vytvorený na základe kombinácií postojov voči deviantnému sexu (otvorený alebo vyhybavý postoj) a stratégií, ktoré páchatel' používa

(aktívne alebo pasívne): (1) *explicitný prístup* – páchatel' je aktívny, hľadá príležitosti na útok, pripravuje si vhodné situácie, v ktorých môže zaútočiť, (2) *automatický prístup* – páchatel' je pasívny, hoci má motiváciu k útoku, zaútočí iba keď sa príležitosť sama naskytne, (3) *vyhýbavý aktívny prístup* – páchatel' sa usiluje vyhnúť tomu, aby zaútočil, ale používa k nemu nesprávne stratégie, (4) *vyhýbavý pasívny prístup* – páchatel' by najradšej neútočil, ale nerobí nič preto, aby predišiel svojmu zlyhaniu.

Salter (1995, s. 45-97) v **deviantnom cykle** s prehľadom rozoznáva **deväť komponentov** – prekursorov a následností, ktoré ústia do konkrétneho útoku. Vzhľadom na rozpracovanosť tohto modelu, ako aj jeho užitočnosť pre nadobudnutie náhľadu na konanie páchatel'ov CSA, si jednotlivé komponenty tohto modelu bližšie charakterizujeme.

Prvým komponentom je **afekt, deviantné vzrušenie alebo antisociálny postoj**, ktoré sa typicky objavujú ako spúšťače deviantného cyklu. *Silne negatívne emocionálne stavy* (ako je hnev, úzkosť, odmietnutie, frustrácia, depresia, nuda, vzrušenie) páchatelia často udávajú ako svoje prekursory. No podľa odborníkov je tvrdenie páchatel'ov, že boli obeťou vlastných emócií, len ich snahou ospravedlňovať svoje správanie. Podľa Laasera (1996, s. 39) sexuálne závislí používajú sex ako prostriedok na zmenu nálady, útechu, únik od riešenia ťažkých situácií. *Chronicky deviantný vzorec vzrušenia* sa považuje za dôležitejší prekursor, než viac nestály emocionálny stav. Dlhá história deviantných fantázií spojených s masturbáciou sa môže vyvinúť do stabilného, narušeného vzorca vzrušenia. Niet pochýb o tom, že určité percento páchatel'ov má narušený vzorec vzrušenia, čo znamená, že sú sexuálne priťahovaní k deťom alebo k násiliu a nepotrebujú žiaden konkrétny afekt, aby konali na základe tejto príťažlivosti – teda o nič viac, než normálne sexuálne orientovaný jedinec potrebuje byť v úzkosti alebo depresii, aby konal podľa svojich sexuálnych záujmov. Vlastne ak je deviantný sexuálny záujem sprevádzaný emóciou – môže ísť aj o pozitívny emocionálny stav. *Antisociálny postoj, v rámci ktorého je jedinec ochotný použiť čokoľvek alebo kohokoľvek k dosiahnutiu sexuálneho uspokojenia*, je tretou možnosťou pre spustenie deviantného cyklu. Stačí, že jedinec vníma všetko ako objekt k použitiu a sexuálny útok nastane, keď sa naskytne príležitosť. Znepokojujúcou črtou mnohých páchatel'ov je ich esenciálny narcizmus a ochota ublížiť (Briere, 1995, s. xii). Nech už cyklus začne akokoľvek, ďalším krokom páchatel'a je získať prístup k potenciálnym obetiam.

Druhým komponentom deviantného cyklu je **vedomý zámer alebo nevedomé, zdanlivo nedôležité rozhodnutia**, ktoré sú vlastne vnútornou lžou – pokusom páchatel'a presvedčiť samého seba, že akcia, ktorú sa chystá urobiť – aby sa dostal do pozície, kde by mal prístup a moc nad

potenciálnymi obeťami – nemá nič dočinenia so sexuálnou agresiou. Prístup k potenciálnym obeťom páchatel' najčastejšie získava cez (Elliott et al, 1995; Wooden et al, 2012):

- a) *zamestnanie, dobrovoľníctvo či koniček* – ktoré umožňujú kontakt s deťmi;
- b) *vzťahy (priateľstvo) s dospelými* – získaním dôvery dospelých si páchatel' získa aj dôveru dieťaťa. Nezriedka sa páchatel' nastáhuje k žene, ktorá má deti rovnakého veku a pohlavia ako jeho predošlé obeť – a predsa je schopný vehementne popierať, že funkciou správania bolo získať prístup k potenciálnym obeťom, jeho výhovorky sú nekonečné;
- c) *fyzickú blízkosť* – ide o tendenciu páchatel'a pohybovať sa v miestach, kde obyčajne možno nájsť deti (ihriská, parky, obchodné domy, atď.), či navštevovať podujatia pre deti (súťaže, karnevaly a pod.);
- d) *emočnú blízkosť* – teda prístup k obeťom cez spriatelenie sa alebo ponúknutie pomoci v nejakom smere (hoci páchatel' je schopný sa vyhovárať, že išlo o lásku, záchranu, altruizmus – nie o zneužitie, vykorisťovanie, perverziu).

Akýkoľvek spôsob si páchatelia zvolia, vždy ide o to, aby sa dostali do vysoko rizikových situácií, kde majú prístup k potenciálnym obeťom. Tretím komponentom deviantného cyklu sú práve **vysoko-rizikové faktory**, ktoré môžu byť buď:

- a) *všeobecné* – teda vzťahujúce sa na všetkých páchatel'ov CSA (ako sú všetky situácie, ktoré umožňujú páchatel'om prístup k deťom); alebo
- b) *špecifické* – teda rizikové iba pre niektorých páchatel'ov (napr. pornografia, ak je užívaná za účelom zvýšenia vzrušenia, alebo ako súčasť manipulácie detí).

Akonáhle je páchatel' vo vysoko rizikovej situácii, kde má prístup k potenciálnym obeťom, začína proces zamerania sa na niektorú z nich. Táto (v poradí už štvrtá) zložka deviantného cyklu sa nazýva **výber terča** a zahŕňa dva prvky:

1. *výber obeť, ktorá páchatel'a priťahuje* – niektorí páchatelia sa zamerajú na ktorékoľvek dostupné dieťa v rámci veku a pohlavia, ktoré preferujú; iní hľadajú deti s určitými fyzickými či osobnostnými charakteristikami alebo s určitou zraniteľnosťou (najmä deti osamelé, núdzne, odstránené inými deťmi, tiché, dôverčivé, stiesnené, s nižším sebedovomým, deti, ktoré sa chcú zapáčiť dospelým, ba dokonca deti príliš malé, ktoré ešte nevedia rozprávať) (Elliott et al, 1995; Van Dam, 2001, s. 104-106);
2. *zvolenie si niekoho, pri kom páchatel' verí, že ho môže bezpečne zneužiť* – páchatelia posudzujú svoje šance najmä vzhľadom na vzťah

detí s ich rodičmi, a preto často využívajú, ak deti žijú mimo biologickej matky či otca, chorobu alebo nedostupnosť matky, chabý vzťah s matkou či konflikty medzi rodičmi.

Piatym komponentom cyklu je *deviantná fantázia a plánovanie*. *Deviantná fantázia* má tendenciu nasledovať skryté správanie (zdanlivo nedôležité rozhodnutia) a predchádzať otvorené správanie (vedomý zámer). Páchateľ, ktorý od začiatku vie, že plánuje sexuálny útok, môže začať cyklus s masturbačnou fantáziou (často o predošliých obetiach), kým u páchatel'a, ktorý skrýva pred sebou svoju skutočnú motiváciu, sa sexuálna fantázia objaví počas alebo po výbere terča. Podobne je to s *plánovaním*: U páchatel'ov, ktorí majú vedomý zámer je plánovanie *aktívne* a objavuje sa na začiatku cyklu – rozplánujú si stratégiu ako získať prístup k potenciálnym obetiam a po výbere terča plán dolaďujú prihliadajúc na aktuálne situačné faktory. Plánovanie stratégie ako zmanipulovať či prinútiť zamýšľanú obeť na sexuálnu aktivitu je neuveriteľne dôkladné, dalo by sa povedať že profesionálne. U páchatel'ov, ktorí používajú zdanlivo nedôležité rozhodnutia, je plánovanie skôr *pasívne* a pravdepodobnejšie sa objavuje po voľbe terča. Stratégia sa často objavuje vo forme *chyby myslenia* – páchatel' sa napr. zameria na dieťa, ktoré ostatné deti vylúčili z hry a povie si „úbohé dieťa, určite sa cíti tak osamelé ako ja, možno by som k nemu mohol ísť a prihovoriť sa“. Ponúkne mu sympatiu a emocionálnu podporu,... lenže dieťa bude mať čoskoro viac problémov než predtým, ako sa mu páchatel' rozhodol pomôcť.

Šiestym komponentom deviantného cyklu je zapojenie zamýšľanej obeť do sexuálnej aktivity, k čomu páchatelia používajú *donútenie alebo manipuláciu*. Páchatelia, ktorí používajú *donútenie*, často používajú viac sily, než je nevyhnutné k dosiahnutiu špecifických sexuálnych cieľov – napr. až 45% páchatel'ov incestu používa silu alebo hrozbu sily, hoci moc a kontrolu nad svojimi obeťami majú už z titulu vzťahu samotného. Títo páchatelia používajú násilie, lebo ich sexuálne vzrušuje, niektorých dokonca vzrušuje aj násilie bez sexuálneho komponentu. *Manipulácia* sa objavuje takmer u všetkých páchatel'ov (či už namiesto donútenia alebo v spojení s ním). Budovanie náklonnosti a dôvery, teda emocionálne zvädzanie (cez základné ľudské potreby), je najefektívnejší spôsob manipulácie detí i dospelých (Van Dam, 2001, s. 35, 38). Získanie dôvery dieťaťa, ale i rodiny, je pre páchatel'a dôležité kvôli zníženiu rizika odhalenia, preto mnoho páchatel'ov postupuje pomaly a venuje veľa času (týždne, mesiace i roky) práve získavaniu dôvery. Manipulácia však postupuje oveľa rýchlejšie, ak páchatel' vsádza na nevedomosť a zvedavosť detí, alebo používa rôzne lákadlá. Súčasťou manipulácie je aj vytváranie príležitosti k prekročeniu fyzických hraníc (napr. šteklením, zdvíhaním, nose-

ním na chrbte, držaním hračky takým spôsobom, aby sa dieťa dostalo medzi nohy – a ak si sadlo do lona, potom objatie okolo ramien, tesnejšie pritlačenie) a nebadané posúvanie hraníc medzi primeraným a neprimeraným dotykom (napr. od mávania na rozlúčku, cez krátke objatia, bozky na líce až po bozky na ústa) (Wooden et al, 2012; Van Dam, 2001, s. 110-111). Pascou v procese manipulácie je, že skoré odhalenie páchatel'a neusvedčí (pretože často ešte neporušil zákon), kým neskoršie odhalenie znamená ťažké následky pre obeť.

Siedmym komponentom páchatel'ovho konania je **útok**. Po prípravných častiach cyklu sa páchatel' dostáva k sexuálnemu útoku. Prvé sexuálne útoky sa neraz objavujú, keď je páchatel' ešte pomerne mladý; prinajmenšom 1/3 páchatel'ov začne svoju delikventnú kariéru už v tínedžerskom veku (Elliot et al, 1995; Masson a Erooga, 1999). Sexuálny záujem o deti v priebehu adolescencie priznáva 50 až 80% páchatel'ov (Abel et al, 1993). Podľa zahraničných štúdií prinajmenšom za 1/3 všetkých nahlásených prípadov sexuálneho zneužívania sú zodpovední páchatelia vo veku 17 a menej rokov (Glasgow et al, 1994, Snyder a Sickmund, 1999, Finkelhor et al, 2009). Salter (1995, s.26) uvádza, že u sexuálnych delikventov je priemerný vek prvého činu 15 rokov. Naproti tomu, priemerný vek páchatel'ov v čase vyšetrovania a uväznenia sa pohybuje okolo 28-37 rokov, kedy je obdobie najvyššej aktivity a recidivity u väčšiny sexuálnych delikventov (Kafka, 2004, s.48, 54). Sexuálne delikventné konanie sa môže postupom rokov stupňovať, čo je niekedy dané potrebou po väčšom vzrušení. Stupňovanie môže zahŕňať formu útoku (smerom k dotieravejším formám), počet obetí, či oboje.⁴⁶

Ôsmym komponentom deviantného cyklu je **utajovanie**. Aby sa páchatelia vyhli právnym a sociálnym dôsledkom svojho správania, musia sa postarať o to, aby dieťa, ale ani členovia komunity, zneužívanie neodhalili. Vo svojom úsilí nebyť odhalení sú páchatelia nepochybne úspešní. Smutnou realitou tohto trestného činu je, že je preň príznačná vysoká miera latencie. Páchatelia CSA, ktorí sú už usvedčení z trestného činu, priznávajú v priemere 5 ďalších neodhalených sexuálnych útokov (za posledných 6 rokov), za ktoré neboli oficiálne stíhaní (Elliot et al, 1995,

⁴⁶ Kým sa deštruktívny cyklus podarí zastaviť, veľa sexuálnych delikventov stihne zneužiť obrovské množstvo detí. Van Dam (2001, s. ix) uvádza, že jedinci, ktorí sa zameriavajú skôr na dievčatá, majú v priemere 50 obetí, kým tí, ktorí sú zameraní na chlapcov, majú v priemere až 150 obetí. Z niektorých výskumov (napr. Elliot et al., 1995) vyplynulo, že počet obetí sa líši v závislosti od toho, či si páchatel' k zneužívaniu vyberá cudzie deti (v tomto prípade sa objavuje tendencia zneužiť konkrétne dieťa jednorázovo, a potom hľadať ďalšiu obeť), alebo deti, s ktorými je v bližšom vzťahu (tu je zas typickejšia snaha prostredníctvom manipulácií udržiavať dieťa dlhodobejšie v zneužívajúcom vzťahu).

Groth et al, 1982). Spôsoby, ktorými si páchatelia zabezpečujú mlčanie a lojalitu, sú rôzne:

- a) *Sluby a úplatky*. Páchatel dieťaťu ponúka finančnú platbu alebo nejaký iný druh odmeny, takže dieťa sa podvolí požiadavke, nakoľko dá prednosť sľúbenej odmene. Ako odmena môže slúžiť čokoľvek, čo dieťaťu pôsobí potešenie, čo je preň hodnotné a dôležité – dokonca i pochvala, prejav obdivu, pozornosť, diskutovanie ako so seberovným, privilégium blízkeho vzťahu. Týmto spôsobom páchatel voči dieťaťu uplatňuje tzv. *kompenzačnú moc* (Gill, 1995, s. 5-6; Allender, 1993, s. 78-93; Van Dam, 2001, s. 108).
- b) *Vyhrážky*. Podvolenie sa dieťaťa vôli páchatela je dosahované tým, že mu páchatel hrozí nejakými nepriaznivými dôsledkami, ak by odmietlo vyhovieť požiadavke. Páchatel sa vyhráza niečím fyzicky či emocionálne natoľko bolestným (napr. smrťou alebo hanbou, ktorá implikuje prisúdenie viny dieťaťu), že sa dieťa z vlastnej vôle poddá, len aby sa vyhol hroziacej bolesti. Páchatel tu voči dieťaťu uplatňuje tzv. *trestajúci moc* (Gill, 1995, s. 5-6; Weiss, 2000, s. 80; Allender, 1993, s. 78-93).
- c) *Využitie lásky a dôvery dieťaťa*. Láska a dôvera je tak mocný nástroj, že páchatelia sa často ani nepotrebujú vyhrážať. Ak je niekto populárny, známy a medzi deťmi obľúbený, deti urobia čokoľvek, aby sa mu zapáčili, pretože ho majú radi.
- d) *Mlčanie*. Aby páchatelia neupozornili dieťa (zvlášť malé), že na správaní je niečo neprimerané, často o tom, čo sa deje, ani nediskutujú – jednoducho sa spoľahnú na to, že dieťa nič nepovie, alebo že nebude považované za vierohodné. Ak sa objaví nejaké podozrenie, páchatel je naďalej milý k rodine a zároveň bočí od dieťaťa, kým podozrenie neupadne. Skrátka páchatel urobí čokoľvek, aby presvedčil rodinu, že všetko je v poriadku.
- e) *Uistovanie o normálnosti správania*. Presvedčaním, že to, čo sa deje, je prirodzené, správne alebo vhodné, páchatel dieťa disponuje k tomu, aby sa poddalo jeho vôli. V tomto prípade páchatel voči dieťaťu uplatňuje tzv. *podmienenu moc* (Gill, 1995, s. 5-6). Páchatel napr. dieťaťu tvrdí: *Toto robia aj iné dievčatká/chlapci so svojimi otcami. Mama chce, aby si to robila.*
- f) *Vyhýbanie sa*. Páchatel načas alebo trvalo nechodí na miesta, kde sa zneužitie odohrávalo, prípadne opustí miesto bydliska alebo zamestnanie a pokračuje vo svojich aktivitách inde.
- g) *Imidž*. Páchatelia sú obyčajne vysoko fungujúci jedinci, ktorí používajú svoje sociálne zručnosti k páchaniu svojich zločinov. Vytvoria si komplikovaný a pevný psychologický a sociálny systém, vďaka kto-

rému pred druhými úspešne prezentujú fasádu a skrývajú pravdu. Efektívnym zdrojom moci páchatel'a sú také vlastnosti jeho osobnosti, ako šarm, zdvorilosť, láskavosť, ochota pomôcť, ba až iniciatívnosť, hravosť vo vzťahu k deťom, zaujímavosť, inteligencia, humornosť, vážnosť, zdanlivá počestnosť a schopnosť vyjadrovať myšlienky presvedčivým, výstižným, opakovaným alebo inak pôsobivým štýlom. Významným zdrojom moci, schopným podmieňovať reakcie ľudí, je aj autorita organizácie, ktorú páchatel' môže reprezentovať (Gill, 1995, s. 6-7; Travis, 1997; Van Dam, 2001, s. 96-103).

Posledným, deviatym komponentom deviantného cyklu sú **vina, výčitky a hanba**. Boer (2002) tvrdí, že všetci páchatelia do určitej miery zažijú myšlienky a pocity viny nasledujúce po spáchaní trestného činu. Bežne sa objavujú negatívne emocionálne stavy (ako je úzkosť, depresia) a myšlienky na samovraždu. Tieto reakcie ostatní ľudia naivne interpretujú ako páchatel'ovo prežívanie viny nad správaním. Avšak vzhľadom na egocentrizmus, narcizmus a nedostatok empatie, ktorý je páchatel'om vlastný, ich vnútorná nepohoda sa točí len okolo ich vlastného „ja“. Skôr než vinu nad správaním a škodou, ktorú spôsobili obeťam, prežívajú hanbu nad verejným odhalením a jeho dôsledkami. Páchatelia sa často ospravedlňujú len aby zmenšili svoju vinu a otupili hnev iných. Úprimná kajúcnosť je zriedkavý zázrak. Pre rozlišovanie je dôležité všimnúť si, či známky pokánia boli zrejme už pred odhalením (niektorí páchatelia sa napr. v minulosti snažili získať informácie a pomoc). Avšak aj keď je vina a výčitky nad správaním evidentné, je ľahké preceniť ich význam. Vina a výčitky nie sú totižto efektívnym kontrolórom správania – svedčí o tom skutočnosť, že páchatelia sú napriek vnútornej nepohode schopní pokračovať v správaní mnoho rokov; z útočenia a ospravedlňovania sa stáva nekonečný cyklus. Vina je teda dôležitá akurát pre motiváciu k liečbe.

Yochelson a Samenow (1976, s. 359) zistili, že delikventov charakterizujú chyby v ich myšlienkových vzoroch, a že negatívne city (zvlášť týkajúce sa viny) môžu byť zmenené či neutralizované použitím odlišných myšlienkových procesov. Týmto uviedli do života **koncept chýb myslenia** (označované tiež ako *kognitívne distorzie*), ktorými rozumeli mentálne procesy vyžadované delikventom, aby mohol žiť svoj spôsob života. Teda aby páchatel' obišiel či bránil sa pred prirodzenými morálnymi námietkami proti sexu s dieťaťom, určitým spôsobom redefinoval realitu (Van Dam, 2001, s. 92). Na jednej strane popiera všetko, čo by mohlo byť interpretované ako ponižujúce jeho ja, na druhej strane si k svojmu dobru pripisuje to, čo sa v jeho správaní javí ako dobré a vznesené. Týmto sebaklamom si chráni vnútornú integritu svojho ja, svoju sebaúctu a znižuje pocit úzkosti (Nakonečný, 1998, s. 223). Zdá sa, že

v každom štádiu deviantného cyklu možno nájsť nasledujúce chyby myslenia, slúžiace ako ego-obranné mechanizmy (Salter, 1995, s. 97-101):

1. **„Nemôžem“.** Ide o tendenciu delikventa skryť „nechcem“ za „nemôžem“, keď odmieta urobiť veci, ktoré nechce urobiť. On „nemôže“ vzdorovať impulzom, držať sa od detí, vzdať sa práce pre mládež, atď.
2. **Postoj obeť.** Je to tvrdenie (či presvedčenie) delikventa, že skutočnou obeťou je on – zneužíva, lebo bol zneužitý či zanedbávaný v detstve. Hovorí napr.: „Keby ľudia ku mne neboli takí..., všetko by bolo bývalo v poriadku“ (Laaser, 1996, s. 46).
3. **Selektívny nedostatok časovej perspektívy.** Delikvent sa sústreďuje na okamžité uspokojenie – krátkodobé potešenie z útoku – a ignoruje budúce dôsledky súčasného správania (Boer, 2002). To však neznamená, žeby celkom stratil perspektívu budúcnosti – keďže je dosť prefikáný pokiaľ ide o plánovanie prístupu k potenciálnym obeťiam a ich manipuláciu.
4. **Superoptimizmus** delikventa sa týka jeho presvedčenia, že nebude prichytený či potrestaný.
5. **Zlyhanie v položení sa do pozície druhého.** Delikvent sa nezamýšľa nad tým, o čo druhého olúpi. Je tu evidentná ľahostajnosť k druhému, ktorá je podľa Polákovvej (2002) príznakom zrútenia základnej komunikačnej osi ja–ty. Páchateľ tým demonštruje, že zmysel má len jeho myslenie, pocity a vôľa jeho ja, že vžívať sa do druhého je nezmysel. Páchateľ teda pohŕda dôstojnosťou obeť; vníma ju iba ako kus mäsa – nie ako ľudskú bytosť (Poláková, 2002; Owens, 2012; Wolbert, 2002).
6. **Zlyhanie v zväžení ublíženia druhým.** Delikvent presvedča sám seba, že to, čo robí je v poriadku; popiera, že je to zraňujúce a škodlivé, hoci hlboko vo vnútri vie, že to, čo si nahovára, je lož (Owens, 2012; Laaser, 1996, s. 43).
7. **Vlastníctvo alebo nárokovateľnosť.** Sexuálne závislý jedinec sa domnieva, že po strese alebo naopak po nejakom úspechu si zaslúži sexuálnu odmenu (Laaser, 1996, s. 39). Keď chce sex, mať ho považuje za svoje právo, pričom zaobchádza s druhým ako so svojim vlastníctvom, nie ako s ľudskou bytosťou, ktorá má tiež svoje práva.
8. **Obviňovanie obeť.** Ide o projekciu viny do obeť trestného činu. Páchateľ sa snaží zbaviť vlastnej viny napr. konštatovaním, že dieťa si to zaslúžilo svojím provokačným správaním; že dieťa bolo ochotným sexuálnym partnerom dospelého a vyhľadávalo tento vzťah; že dieťa nejavilo známky odporu a teda súhlasilo (čím sa páchateľ pokúša zvrátene definovať súhlas jednoducho ako absenciu otvoreného

násilia) (Van Dam, 2001, s. 93; Laaser, 1996, s. 43, 46; Brichcín, 1999; Salter, 1995, s. 118-121; Salter, 2003, s. 63).

9. **Preznačkovanie zneužívania ako nejako užitočného pre dieťa.** Páchatel sa snaží svoje konanie racionalizovať – teda odôvodňuje odsúdeniahodný čin kvázi čestnými pohnútkami. Tvrdí napr. že je to spôsob sexuálnej výchovy; že je to výraz lásky a teda napĺňanie potrieb zanedbávaných detí; že sex s deťmi je prospešný a prirodzený a že negatívne psychické dôsledky sú len produktom toho, že spoločnosť deťom zakazuje sex s dospelými (Van Dam, 2001, s. 93-95; Brichcín, 1999.; Rossetti, 1990, s. 37).
10. **Ospravedlňujúce prirovnania slúžiace k minimalizácii správania.** Páchatel je schopný povedať napr. aj: „Bol som k nej milý, nebil som ju – len som ju znásilnil.“

Kognitívne distorzie sú vnímané ako centrálny faktor v zahájení a pokračovaní v sexuálne zneužívajúcom konaní (Burn a Brown, 2006). Brichcín (1999) však poznamenáva, že hoci u sexuálnych deviantov tieto mechanizmy tvoria tuhý obranný pancier, časom prestanú plniť svoju funkciu a ostane len realita viny, s ktorou sa páchatel bude musieť vysporiadať.

Skôr než uzavrieme túto subkapitolu, považujeme za potrebné zdôrazniť význam a kultúrno-sociálne súvislosti jednej informácie, ktorá bola uvedená v jej úvode. Zmienili sme sa tam (okrem iného aj) o tom, že páchatelia CSA môžu byť rôzneho pohlavia. Znamená to, že **páchatelmi CSA sú nielen muži, ale aj ženy**. Niektorí autori odhadujú, že pomer medzi mužmi a ženami v súboroch páchatelov CSA je 10:1 až 20:1. Iní sa domnievajú, že až jedna tretina prípadov CSA je spáchaná ženami (Van Dam, 2001, s. 56; Weiss, 2002, s. 105). Metaanalýza výskumov, kde respondentmi boli obeť, ukázala, že v priemere 2,5 % dievčat a 21,3% chlapcov bolo sexuálne zneužitých ženou (Fergusson a Mullen, 1999).

V najnovšej publikácii venovanej výlučne problematike žien-páchateliek CSA sa uvádza, že **ženy zodpovedajú za približne 5% všetkých prípadov CSA** (Gannon a Cortoni, 2010). To však neznamená, že rovnaké percento páchateliek je aj trestne stíhaných – miera latencie (skrytosti, utajenosti) je v týchto prípadoch ešte vyššia než v prípadoch, kde páchatelom je osoba mužského pohlavia. Skutočnosť, že by žena mohla sexuálne zneužiť dieťa, je pre väčšinu ľudí ešte väčšmi nepredstaviteľná a neuveriteľná, než v prípade, že podozrivým páchatelom je muž.

Odborníci v tejto súvislosti upozorňujú na nebezpečnú kultúrnu predpojatosť: Bežné kultúrne presvedčenia (napr. že *CSA páchajú len muži*, že *CSA zo strany žien nie je škodlivé, resp. je menej škodlivé než CSA páchané mužmi*) podporujú rozšírené **popieranie, že by páchatelom**

CSA mohla byť aj žena (Gannon a Rose, 2008, s. 444). Takéto presvedčenia upriamujú pozornosť spoločnosti na CSA páchané mužmi, dokonca aj vtedy, ak je prítomné CSA spáchané ženou. Mnoho prípadov CSA spáchaných ženami nie je nikdy ohlásených ani objavených, či rozpoznaných (Gannon a Rose, 2008, s. 444).

Odhaľovanie prípadov CSA, kde páchatelkami sú ženy, je sťažené aj pre silné **rodové stereotypy** o ženách ako starostlivých osobách, ktorým nie je vlastné agresívne či ubližujúce správanie, zvlášť nie voči deťom (Center for Sex Offender Management, 2007). Obzvlášť rozšírená a nebezpečná je predpojatosť, že matky nemôžu spáchať CSA (*The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, 2012, s. 2). V skutočnosti sú ale ženy-páchateľky **lepšie vybavené k tomu, aby mohli maskovať zneužívanie ako konanie súvisiace so starostlivosťou o dieťa**, ako je napr. kúpanie, prebaľovanie, atď. (Herberton, 1999). Latenciu týchto trestných činov podporuje aj to, že **chlapci ako obeť majú ťažkosti vnímať sexuálny kontakt ako zneužívanie** (*The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, 2012, s. 3).

Presvedčenia objavujúce sa na makro-úrovni, ovplyvňujú reakcie na mikro-úrovni. Existujú dôkazy, že širšia **kultúrna predpojatosť hraje rolu v ochote rôznych profesionálov pripustiť CSA spáchané ženou**. Podľa výsledkov zahraničných výskumov, predpojatosť, že iba muži sú páchatelmi tohto typu zločinu, viedla policajtov k tomu, že na udania reagovali nedôverčivo, minimalizovali vážnosť oznámení, vnímali podozrivé ženy ako menej nebezpečné, a boli náchylní označovať prípady ako nepodložené (nedôvodné). Obdobné tendencie boli identifikované u zdravotníkov a pracovníkov v oblasti duševného zdravia. Napr. psychiatri a iní klinickí pracovníci reagovali na tieto prípady so skepticizmom, marginalizáciou, a ženy-páchateľky považovali za menej vinné a škodiace (Denov, 2004, Hislop, 2001, Becker, Hall a Stinson, 2001). V tomto kontexte treba zdôrazniť, že **spoločenská minimalizácia CSA spáchaného ženami, môže vskutku zintenzívňovať negatívny dopad tohto typu zneužívania** (Saradjian, 2010), okrem iného aj preto, že sa neprijmú náležité opatrenia na ochranu obeť.

Fenomén CSA, v rámci ktorého sa v roli páchatel'a objavuje žena, je oblasťou, ktorá bola v minulosti značne opomínaná a podceňovaná, a začala byť intenzívne skúmaná iba v období posledných rokov. Gannon a Cortoni (2010, s. 1-9) v úvode najnovšej publikácie venovanej výlučne ženám-páchateľkám CSA konštatujú, že ešte pred desiatimi rokmi by bolo ťažké, ak nie priam nemožné, dať dokopy súbor prác venovaných výlučne tejto problematike. Avšak posledné roky prepukla výskumná aktivita zameraná na spoznávanie tohto špecifického fenoménu.

Medzi základné zistenia vyplývajúce z realizovaných výskumov patrí (okrem iného aj to), že:

- Ženy zodpovedajú za približne **5% všetkých prípadov CSA** (Gannon a Cortoni, 2010, s. 1-9).
- Priemerný vek žien-páchateľiek CSA sa pohybuje v rozpätí **26-36 rokov** (Gannon a Rose, 2008, s. 444).
- Vo vzťahu k obeti sú často v roli opatrovateľa, **vo viac než 50% prípadov ide o matky** (Gannon a Rose, 2008, s. 445).
- Ich **obete sú zväčša v predpubertálnom veku** (Gannon a Rose, 2008, s. 445).
- **Diagnóza pedofílie** je u žien **málo pravdepodobná**, resp. menej pravdepodobná než u mužov-páchateľov (Gannon a Rose, 2008, s. 451). V porovnaní s mužmi, ženy s menšou pravdepodobnosťou vnímajú deti ako sexuálne bytosti, s výnimkou obetí (Gannon a Rose, 2009) .
- V porovnaní s mužmi-páchateľmi, mávajú ženy-páchateľky **nižšiu úroveň emocionálnej kongruencie s deťmi** (Gannon, Rose a Ward, 2008), **nižšie sebavedomie, zvýšený pocit emočnej osamelosti**, a vonkajší *locus* kontroly⁴⁷ (Beckett, 2007).

Medzi možné **motivačné schémy** či **kognitívne štruktúry**, podporujúce sexuálne zneužívajúce konanie žien, odborníci zaradzujú predovšetkým nasledovné stanoviská:

- *nekontrolovateľnosť* – stanoviská, z ktorých je zrejmé, že ťažisko ich kontroly má externý charakter – teda, že za konanie môže alkohol, drogy, alebo iné osoby, ktoré mohli zneužívaniu zabrániť,
- *nebezpečný svet* – stanoviská, v ktorých ženy prisudzujú iným jedincom, zvyčajne dospelým, nepriateľské a zlomyseľné úmysly,
- *deti vnímané ako sexuálne bytosti* – stanoviská, ktoré deťom prisudzujú sexuálne poznatky a úmysly, resp. presvedčenia, že dieťaťu sa konanie páčilo a že aktívne hľadalo jeho opakovanie,
- *povaha poškodenia* – stanoviská, v ktorých ženy minimalizujú či zľahčujú psychické poškodenie, ktoré obetiam spôsobili (Beech et al, 2009).

⁴⁷ V psychológii osobnosti sa termín *miesto* (v lat. *locus*) *kontroly* vzťahuje k rozsahu, v akom jednotlivci veria, že môžu riadiť udalosti, ktoré sa ich týkajú. Miesto kontroly je buď *interné, vnútorné* (osoba verí, že môže ovládať svoj život) alebo *externé, vonkajšie* (osoba verí, že jej rozhodnutia a život sú riadené faktormi životného prostredia, ktoré nemôže ovplyvniť). – Jedinci s vysokou vnútornou lokalizáciou kontroly veria, že udalosti v ich živote sú predovšetkým odvodené od ich vlastných činov – napr. pri obdržaní výsledkov testu, ľudia s vnútornou lokalizáciou kontroly budú chváliť alebo obviňovať seba a svoje schopnosti, kým ľudia s vysokou vonkajšou lokalizáciou kontroly budú chváliť alebo obviňovať učiteľa alebo test (Carlson, 2007).

Sexuálne zneužívajúce konanie môže byť u žien motivované rôznymi cieľmi, napr. sexuálnym uspokojením, či vytvorením intimity s obeťou (Cortoni a Gannon, 2011, s. 40).

V **oblasti emócií**, sexuálne zneužívajúce konanie u žien podporuje najmä znížená schopnosť empatie vo vzťahu k obeti a zvýšený pocit emočnej osamelosti (Gannon a Rose, 2008, s. 451). Avšak pred plánovanou aktivitou môžu ženy zažívať aj príjemné pocity, napr. vzrušenie z očakávania (excitement) (Cortoni a Gannon, 2011, s. 40).

Pokiaľ ide o **vývinové charakteristiky a osobnostné črty** žien-páchateľiek CSA, vo všeobecnosti ich charakterizuje zneužívajúce a chaotické zázemie, v ktorom boli verbálne, fyzicky alebo sexuálne zneužívané. Ich pôvodnú rodinu často charakterizujú dysfunkčné vzťahy, ktoré mohli ovplyvniť schopnosť vytvárať bezpečné vzťahové väzby počas detstva. Ženy-páchateľky CSA svoju matku zvyčajne opisujú negatívne, napr. ako vyžadujúcu, chladnú, dominantnú, kritizujúcu, porušujúcu sľuby, navodzujúcu pocity bezcennosti, a všeobecne ako takú, ktorá im neposkytla dostatočne dobrú starostlivosť. Obdobne aj ota opisujú negatívne, napr. ako sebeckého, agresívneho, násilného, všeobecne ako takého ktorý im neposkytol dostatočne dobrú starostlivosť. Pravdepodobne v dôsledku takýchto vplyvov vo vývine má mnoho žien-páchateľiek nízke sebavedomie a nedostatočné sociálne zručnosti vedúce k osamelosti a ťažkostiam vo formovaní trvácich intímnych vzťahov v dospelosti. Pre niektoré ženy-páchateľky je sexuálna aktivita s dieťaťom jediný spôsob, akým dokážu zažívať intimitu, cítiť sa bezpečne a cítiť sa milované inou osobou (Gannon a Rose, 2008, s. 444, 452-453).

Ženy-páchateľky CSA taktiež nemusia mať vytvorené primerané zvládacie (copingové) stratégie na vyrovnávanie sa s emočnou nepohodou v každodennom živote (napr. zlosť, úzkosť, smútok, depresia); môžu mať črty hraničnej poruchy osobnosti, ktorej centrálnym symptómom je impulzivita. U žien, ktoré sa dopúšťajú intrafamiliárneho CSA (na rozdiel od CSA mimo rodiny) je pravdepodobnejší výskyt problémov v oblasti duševného zdravia. Avšak niektoré ženy-páchateľky CSA môžu úspešne unikať odhaleniu práve preto, že nevykazujú problémy v oblasti duševného zdravia (Gannon a Rose, 2008, s. 449-450, 454).

Ženy-páchateľky CSA mávajú problémy v intímnych vzťahoch, majú slabšie copingové zručnosti, kognitívne distorzie o sexuálnom kontakte medzi dospelým a dieťaťom, deficity empatie vo vzťahu k obeti. Chcú vyživujúce (nurturing) vzťahy, ale často im chýba schopnosť vytvoriť tento typ vzťahu v dospelosti. Ich dojmy z detí sú pozitívne, zatiaľ čo seba a dospelých mužov vnímajú negatívne (*The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, 2012, s. 3).

2.3 Riziko a jeho posudzovanie ako predpoklad adekvátnych intervencií

Riziko možno definovať ako odhad pravdepodobnosti a závažnosti nežiaduceho výsledku (Yates a Stone, 1992). V prípade delikventov je oným nežiaducim javom predovšetkým opakovaná trestná činnosť, teda **recidíva**.

Vo všeobecnosti možno **prognózovanie** recidívy chápať ako snahu o rozlíšenie príčin, na základe ktorých, časť delikventov reaguje uspokojivo na nápravné opatrenia, avšak druhá časť reaguje neuspokojivo a recidivuje. Úlohou prognózovania nemôže byť stanovenie istoty do budúcnosti, ale len istého stupňa pravdepodobnosti. Pritom platí, že čím viac validných dát o osobe máme zistených, tým presnejšie možno odhaliť mechanizmus jej správania, a tým aj správania do budúcnosti (Kuchta, 1993, s. 203). V tejto súvislosti Grubin a Wingate (1996) podotýkajú, že u páchatel'ov CSA nemožno posúdiť riziko a pomôcť im v predchádzaní relapsu, bez toho aby sme najprv identifikovali špecifiká spojené so spôsobom ich útočenia.

Základným výsledkom procesu posudzovania rizika by malo byť **stanovenie stupňa rizika** (recidívy), od ktorého sa má následne odvíjať stupeň a druh bezpečnostných a preventívnych opatrení. Čím kvalitnejšie je posudzovanie rizika recidívy realizované, tým adresnejšie môžu byť zvolené aj stratégie na zvládnutie páchatel'a. Dostupné zdroje a služby, ktoré majú zabezpečovať starostlivosť a dohľad nad páchatel'om, môžu byť zamerané na tých jedincov, ktorí sú najviac nebezpeční – teda u ktorých je vysoká pravdepodobnosť recidívy v prípade, ak by boli ponechaní napospas svojmu osudu. Komplexné posúdenie rizika je nevyhnutné preto, aby bolo možné rozlíšiť, ktorí sexuálni delikventi môžu byť liečení a podrobení dohľadu v rámci komunity (čo podporí ich šance na resocializáciu), a ktorí vzhľadom na nebezpečenstvo, ktoré predstavujú pre svoje okolie, musia byť umiestnení vo väzniciach alebo špeciálnych nemocniciach. V konečnom dôsledku môže správne nastavenie a využitie zdrojov na zvládanie rizika výrazne prispieť k bezpečiu detí (Craig et al, 2008, s. xvi).

Koncept posudzovania a kategorizácie úrovni rizika recidívy delikventov je nielen komplexný ale aj **kontroverzný problém**. Praktici sú voči posudzovaniu rizika recidívy často skeptickí, zvlášť preto, že vždy existuje šanca, že osoba recidivuje (Craig et al, 2008, s.33). Problémom pri posudzovaní miery rizika je tiež to, že kategorizácia páchatel'ov na *slabo, stredne a vysoko* rizikových zvädza k predpokladu, že pre uvedené kategórie je primeraná *slabá, stredná a vysoká* **intenzita liečby**. Argumentuje sa tým, že liečebných zdrojov je nedostatok, preto nimi netreba

plytvať u tých, ktorí liečbu až tak nepotrebujú. Naproti tomu však stojí námietka, že tí páchatelia, ktorí sú považovaní za najrizikovejších a ktorým sa nariaďuje intenzívna liečba, nemusia z tejto liečby vôbec profitovať, resp. môžu reagovať lepšie na menej intenzívnu liečbu. Rovnako je možné aj to, že práve tí, ktorým liečbu nepriznáme, pretože sú považovaní len za mierne rizikových, by z liečby profitovali najviac (Reddon, 2011, s.203-204).

Pokiaľ ide o **mieru recidivity** u páchatel'ov CSA, Langan et al (2003) zistili, že 5% z celkového počtu 4 295 sledovaných páchatel'ov CSA bolo do troch rokov od prepustenia z väzenia znovu uväznených za sexuálny trestný čin. Hanson a Bussière (1998) pri metaanalýze výsledkov 61 rôznych štúdií z rôznych krajín zistili, že u páchatel'ov CSA sledovaných v priebehu piatich až šiestich rokov od prepustenia z väzenia, je v priemere riziko recidívy 12,7%. Hanson, Steffy a Gauthier (1993) sledovali 197 páchatel'ov CSA v priemere 21 rokov od ich prepustenia z väzenia, pričom zistili, že v priebehu uvedeného obdobia bolo 42% sledovaných jedincov usvedčených z násilného/alebo sexuálneho útoku.

U sexuálnych delikventov všeobecne vývoj recidivity v čase vykazuje tendenciu približne 5% nárastu recidívy každých 5 rokov. Tento trend možno vysvetliť dvojakým spôsobom: buď sa niektorým sexuálnym delikventom darí dlhodobo (aj 20-25 rokov) správať v súlade so zákonom, nakoniec však zlyhajú a recidivujú – alebo v priebehu rokov pokračujú vo svojom delikventom konaní, a úspešne ho utajujú, až kým sa im na to nepríde. Keďže nemáme vedomosť o tých sexuálnych zločinoch, ktoré neboli odhalené, nevieme, ktoré vysvetlenie je správne a pre ktorých ľudí (Craig et al, 2008, s. 171).

Problémom akýchkoľvek percentuálnych vyjadrení o recidivite páchatel'ov CSA je práve to, že väčšina výskumov definuje recidivitu ako nové uväznenie, obvinenie, alebo usvedčenie z kriminálneho činu a na zber informácií o týchto udalostiach používa oficiálne (úradné) záznamy. Nakoľko však mnoho trestných činov týkajúcich sa CSA nie je ohlásených, alebo sa pre nedostatok dôkazov nepodarí usvedčiť páchatel'a, úradné záznamy nemožno považovať za verný obraz skutočnej miery recidívy (Seto, 2008, s. 163, Craig et al, 2008, s. 171). Hanson, Morton a Harris (2003) odhadujú, že reálna miera recidívy je o 10-15% vyššia. Hoci presnú mieru recidívy u páchatel'ov CSA nepoznáme, možno sa domnievať, že niektorí z nich už nikdy nerecidivujú. Úlohou zodpovedných orgánov a odborníkov je rozlíšiť, ktorí jedinci majú pravdepodobnosť recidívy vyššiu, a ktorí nižšiu (Seto, 2008, s. 143). Dôležitým predpokladom k naplneniu tejto úlohy sú poznatky o relevantných rizikových faktoroch.

Rizikové faktory sa v odbornej literatúre rozdeľujú na statické a dynamické, pričom v rámci dynamických sa ďalej rozlišujú stabilné dynamické a akútne dynamické faktory. **Statické** rizikové faktory predstavujú: (1) tie skutočnosti, ktoré sú súčasťou minulosti a už ich nemožno zmeniť (napr. osobná história vývinu jedinca, trestné činy, ktoré jedinec spáchal, vek jedinca v čase spáchania trestného činu alebo v okamihu odsúdenia, charakteristiky obeť), alebo (2) vysoko stabilné charakteristiky, u ktorých je zmena veľmi nepravdepodobná, ak vôbec možná (napr. diagnóza pedofílie) (Seto, 2008, s.150). Z prítomnosti statických faktorov možno vyvodit' štatistickú pravdepodobnosť recidívy. Sú užitočné na posúdenie dlhodobého rizika, ale nemožno ich použiť na posúdenie zmien v úrovni rizika v priebehu času. **Dynamické** rizikové faktory sú meniteľné, a preto v princípe môžu byť predmetom intervencií. **Stabilné** dynamické faktory predstavujú relatívne trvalé charakteristiky páchatel'a, ktoré sú meniteľné v priebehu dlhšej doby, ako napr. úroveň zodpovednosti, kognitívne distorzie a sexuálne vzrušenie. **Akútne** dynamické faktory sa menia rýchlo – zo dňa na deň alebo z hodiny na hodinu, ako napr. zneužívanie drog, získavanie obeť, negatívne emočné stavy, ktorých prítomnosť zvyšuje riziko (Craig et al, 2008, s. 55).

Na základe analýzy 26 štúdií zameraných na problematiku recidívy u sexuálnych delikventov, odborníci vytvorili **súbor statických faktorov**, ktoré roztriedili do piatich skupín:

- *Vývinové faktory*: (1) sexuálne útoky v období dospievania, (2) vek v čase prvého útoku, (3) vek v čase prepustenia z väzenia, (4) zlé rodinné pozadie, (5) osobná skúsenosť so sexuálnym zneužitím,
- *Faktory súvisiace s obeťou*: (6) obeť mimo príbuzenstva, (7) obeť mužského pohlavia, (8) neznáma obeť, (9) mnoho obeť,
- *Faktory sexuálnych záujmov*: (10) bezdotykový typ sexuálneho útoku, (11) diagnostikované deviantné sexuálne záujmy, pociťované sexuálne vzrušenie voči deťom, parafílie,
- *Forenzné faktory*: (12) trestná činnosť v minulosti, (13) usvedčenie zo sexuálneho alebo násilného zločinu v minulosti, (14) čas strávený vo väzení,
- *Klinické faktory*: (15) nižšie IQ, (16) manželská/vzťahová história, (17) prerušenie komunitných liečebných programov, (18) diagnóza osobnostnej poruchy – psychopatie (Craig et al, 2005).

Hoci sa vek v rôznych súvislostiach vyskytuje medzi statickými faktormi, **vplyv veku** na recidívu nie je celkom jasný, pretože štúdie dospeli k rozporuplným výsledkom (Craig et al, 2008, s. 62, 67). Craig (2007) skúmal mieru recidívy u sexuálnych delikventov, ktorých rozdelil do štyroch vekových skupín: pod 24 rokov, 25-34, 35-44, 45 a viac rokov.

Zistil, že u sexuálnych delikventov mladších ako 24 rokov je významne vyššia miera recidívy, než u ostatných vekových skupín. Súvislosť medzi recidívou a vekom páchatel'a v čase prepustenia z väzenia skúmali napr. Barbaree et al. (2003), pričom zistili, že čím vyšší je vek páchatel'a pri prepustení, tým väčšmi klesá riziko recidívy. Uvedené zistenia pripísali tomu, že s pribúdajúcim vekom klesá vzrušivosť a sexuálne nabudenie. Thornton (2006) nezistil žiadnu spojitosť medzi recidívou a vekom v čase prepustenia z väzby u jedincov, ktorí si odpykávajú trest za prvý sexuálny zločin. No pokiaľ ide o recidivistov, ktorí už boli v minulosti dva a viac-krát trestne stíhaní za sexuálny zločin, ukázalo sa, že riziko recidívy je takmer 80% ak sú z väzenia prepustení do veku 25 rokov. Ak sú prepustení medzi 25 a 60 rokom veku, riziko recidívy sa udržiava na takmer 50%. Po šesťdesiatke riziko recidívy výrazne klesá.

Långström a Grann (2000) potvrdili výsledky predošlých výskumov keď zistili, že faktory, ktoré predpovedajú recidívu vo všeobecnosti (teda spáchanie akéhokoľvek trestného činu) nie sú totožné s faktormi, ktoré súvisia so sexuálnou recidívou. **Predošlé sexuálne trestné činy, chabé sociálne zručnosti, mužské obeť, dva a viac obetí**⁴⁸ – sú všetko faktory súvisiace so sexuálnou recidívou. Rané poruchy správania, predošlá kriminalita, psychopatia a používanie vyhrážok a zbrani pri sexuálnych trestných činoch, predikujú skôr všeobecnú kriminalitu.

Deviantné sexuálne záujmy a antisociálna orientácia (psychopatia) sú považované za **najrizikovejšie faktory** recidívy sexuálnych delikventov (Hanson a Hariss, 1998, Serin et al, 2001, Seto et al, 2004, Craig et al, 2008, s 67). Sexuálni delikventi, ktorí sú **psychopatickí** a zároveň majú sexuálnu deviáciu vykazujú podstatne vyššie riziko opakovaného spáchania sexuálneho deliktu, než psychopatickí páchatelia bez sexuálnej deviácie, alebo neppsychopatickí páchatelia so sexuálnou deviáciou, alebo bez sexuálnej deviácie (Hildebrand et al, 2004). Serin et al (2001) zistili, že skúmaní sexuálni delikventi, u ktorých bola zistená vyššia miera sexuálne deviantného vzrušenia a zároveň vyššia miera (skóre) psychopatie, recidivovali skôr a častejšie, než jedinci s rovnakou mierou sexuálnej deviácie ale nižšou mierou psychopatie. Pritom treba poznamenať, že psychopatia nemusela u rizikových jedincov vôbec dosahovať takú mieru, aby spĺňala kritéria na stanovenie diagnózy psychopatie. Pre diagnostikovanie psychopatie v USA a Kanade sa vyžaduje, aby jedinec v príslušnom texte na psychopatiu – *Psychopathy Checklist-Revised* (PCL-R, Hare, 1991) – dosiahol skóre 30, zatiaľ čo v Európe je

⁴⁸ Niektorí autori považujú za faktor zvyšujúci riziko recidívy aj **nepríbuzenský vzťah** medzi obeťou a páchatel'om (Craig et al, 2008, s.56).

kritické skóre určené na 25. Tí jedinci, ktorí boli z hľadiska recidívy považovaní za vysoko rizikových dosahovali skóre nad 15,5.

Odborníci si uvedomujú, že hoci je užitočné poznať štatistické predpovede rizika recidívy, založené na statických faktoroch, je potrebné zamerať tiež pozornosť na **dynamické rizikové faktory**, ktoré sa môžeme pokúsiť ovplyvniť v záujme zníženia rizika recidívy. Pravdepodobnosť, že sexuálny delikvent recidivuje, nie je rovnomerne rozložená v čase. Sú obdobia, kedy je recidíva pravdepodobnejšia, a obdobia, kedy je pravdepodobnosť nižšia. Dynamické faktory pomáhajú identifikovať práve tieto obdobia zvýšenej hrozby (Seto, 2008, s.151).

Craig et al (2003) analyzovali dvadsaťšesť štúdií týkajúcich sa recidívy u sexuálnych delikventov, pričom identifikovali súbor **stabilných** dynamických rizikových faktorov recidívy. Tieto rozdelili do troch skupín.

- *Skupina sexuálnych faktorov*: zahŕňala deviantné sexuálne nutkania, sexuálny záujem o deti (zistený na základe PPG metódy – *penile plethysmography*), parafílie, a sexuálnu preokupáciu.
- *Skupina afektívnych faktorov*: zahŕňala socio-afektívne fungovanie, nízku sebaúctu, zlosť a emocionálnu identifikáciu s deťmi.
- *Skupina klinických faktorov*: zahŕňala postoje podporujúce sexuálne útoky, chabé sebazvládacie schopnosti, nedostatok empatie, impulzivitu, hostilitu a osobnostnú poruchu.

Thornton (2002) rozlíšil a charakterizoval šesťnásť **stabilných** dynamických faktorov, ktoré sú rozčlenené do štyroch oblastí, a to: deviantné sexuálne záujmy, narušené postoje, problematické socio-afektívne fungovanie a problémy týkajúce sa self-manažmentu.

V oblasti sexuálnych záujmov sa za rizikové faktory považujú:

- *Sexuálna preokupácia* („posadnutosť“ sexom), ktorá sa vzťahuje na intenzitu sexuálnych záujmov páchatel'a, ako je opakovaná sexualizácia nesexuálnych situácií alebo sústredenie sa na sexuálne aspekty situácie, alebo nadmerné premýšľanie o sexe.
- *Preferovanie násillia alebo sily v sexe*, čo sa vzťahuje na uprednostňovanie núteného sexu pred súhlasným sexom.
- *Sexuálna preferencia vo vzťahu k deťom*, čo znamená, že sexuálne myšlienky a fantázie sú zamerané na deti tak často ako na dospelých, alebo sú častejšie zamerané na deti než na dospelých, alebo sú výlučne zamerané na deti.

- *Iné sexuálne záujmy súvisiace s útokom, zvlášť parafílie (teda deviantné sexuálne záujmy).*⁴⁹

Oblasť narušených postojov tvorí súbor presvedčení týkajúcich sa útokov, sexuality alebo obetí, ktoré môžu byť použité na ospravedlňovanie sexuálne zločinného konania. Prítomnosť narušených postojov u páchatel'ov sexuálnych deliktov je v literatúre značne popisovaná (Pithers et al, 1988; Hanson et al, 1994; Hanson a Scott, 1995; Ward et al, 1995; Beech et al, 1999). Za rizikové možno považovať nasledovné formy narušených postojov:

- *agresívne sexuálne postoje voči opačnému pohlaviu* – presvedčenie, že muži majú ovládať ženy, zatiaľ čo ženám prináleží podriaďovať sa mužom;
- *presvedčenia podporujúce zneužívanie detí* – niektorí muži veria, že niekedy je sexuálne správanie voči dieťaťu akceptovateľné. Zdôvodňujú to napr. tým, že dieťa ich „nezastavilo“, alebo že sa zdalo byť zaujaté sexom. Prípadne vnímajú sex s dieťaťom ako niečo, čo je pre dieťa užitočné (ako výraz lásky či druh sexuálnej výchovy), alebo prinajmenšom nie škodlivé.
- *presvedčenie o nárokovateľnosti sexu* – niektorí si myslia, že ak majú sexuálnu „potrebu“, majú právo si ju uspokojiť. Agresor sa nazdáva, že neuspokojenie jeho sexuálneho nutkania je pre neho bolestnejšie, než je pre obeť podvolenie sa agresii.
- *Znásilnenie ospravedlňujúce presvedčenia* – v tomto prípade agresor verí, že znásilnenie nie je neprimerané ak sa žena správala nevhodne. Znásilnenie považuje vtedy za niečo, čo si žena zaslúžila alebo čím jej bola udelená výchovná lekcia.
- *Presvedčenia o nečestnosti alebo zákernosti žien* – v tejto oblasti sa sexuálnych agresorov najčastejšie objavuje predpoklad, že vonkajšie správanie ženy nezodpovedá jej skutočným pocitom a že ženy mužov len využívajú.⁵⁰

⁴⁹ Najčastejšie používanou metódou na vyhodnotenie sexuálnych záujmov je **PPG** (Penile Plethysmograph), pri ktorej sa merajú zmeny v obvode alebo veľkosti pohlavného údu vyvolané audio alebo vizuálnymi podnetmi. Ďalšou metódou je **Polygraf** – prístroj, ktorý pomáha odhaliť pravdivosť odpovede na položené otázky tým, že registruje také mimovoľné fyziologické zmeny ako pulz a dýchanie. Použitie polygrafu pri súčasnom kladení otázok zameraných na sexuálnu históriu jedinca môže taktiež odhaliť charakter jeho sexuálnych záujmov (Craig et al, 2008, s. 96-97).

⁵⁰ Existuje niekoľko psychometrických nástrojov, ktoré boli vyvinuté na odhalenie postojov podporujúcich sexuálne násilie, napr: škála ospravedlnení (*Justifications scale*) v rámci MSI (*Multiphasic Sex Inventory*, Nichols a Molinder, 1984), *Abel and Becker Cognitions scale* (Abel et al, 1984), *Bumby Rape and Molest scales* (Bumby, 1996), *The Children and Sex: Cognitive distortions scale* (Beckett, 1987). Avšak v zozname psychodiagnostic-

Oblasť socio-afektívneho fungovania zahŕňa spôsoby vzťahovania sa k iným ľuďom, ako aj motivujúce emócie, ktoré sú pociťované v kontexte medziľudských interakcií. Za rizikové sa považujú najmä:

- *Mrzutosťou poznačené myslenie* – jedinec sa často vníma ako ukrivdený, podozrievavo sleduje okolie, či sa mu niekto nechystá ublížiť, zlostne rozдумuje nad minulými alebo očakávanými krivdami, živí v sebe pomstychtivé myšlienky. Nie je ochotný vnímať alebo prijať hľadisko iných ľudí, vnucuje iným svoju interpretáciu situácie.
- *(Sociálna) neadekvátnosť* – tento trs problémov zahŕňa nízku sebaúctu, subjektívne pocity osamelosti a externý *locus* kontroly.
- *Nedostatok emocionálnej intimity (chýbanie intímneho vzťahu)* – na jednej strane tento nedostatok umožňuje páchatelovi prekonať zábrany voči sexuálnemu útoku (skutočná vzťahová intimita totiž vytvára medzi partnermi lojalitu, ktorá inak brzdí agresiu), na druhej strane sa páchatel pokúša nedostatok intimity kompenzovať práve agresiou.
- *Narušená rovnováha intimity* – rizikový jedinec je viac emočne otvorený a uvoľnený pri deťoch, než pri dospelých. Niektorí muži majú strach zo vzťahu s dospelými. Cítia sa byť sebaistejší pri deťoch a šťastnejší pri aktivitách realizovaných s deťmi, skôr než s dospelými. Majú dojem, že deti ich prijímajú, že ich majú radi a tešia sa ich prítomnosti. Taktiež cítia, že majú viac spoločného s deťmi než s dospelými, ba dokonca, že sú viac deťmi než dospelými osobami. Môžu si zvoliť povolanie alebo koníčky, ktoré zahŕňajú kontakt s deťmi.⁵¹

V oblasti self-manažmentu (self-regulácie) sa taktiež môžu objaviť rizikové faktory. Sebaregulácia sa vzťahuje na schopnosť zadržať okamžité impulzy (nutkania) kvôli dlhodobým alebo širším záujmom self. Medzi poruchy v oblasti sebaregulácie patrí najmä:

- *Impulzívny životný štýl* – je tvorený návykmi alebo postojmi, ktoré nepodporujú sebareguláciu, ale vedú k trvalej a všeobecnej tendencii robiť impulzívne, nezodpovedné, antisociálne a pravidlá-porušujúce rozhodnutia.

kých testov používaných v Slovenskej republike, resp. v Českej republike, sme tieto nástroje nenašli (pozri: <http://www.psychodiagnostika.sk>, <http://www.testcentrum.cz/testy>).

⁵¹ Odborná literatúra uvádza, že k posúdeniu problémov v popísanej oblasti možno využiť klinické interview (jeho efektivita je však závislá na miere klientovej úprimnosti), alebo niekoľko psychometrických nástrojov, napr.: *The Children and Sex: Emotional Congruence Scale* (Beckett, 1987), *The UCLA Loneliness scale* (Russell et al, 1980), *Thornton Self Esteem Questionnaire* (Thornton et al, 2004), *The Nowicki-Strickland Locus of Control Scale* (Nowicki, 1976), *The Novaco Anger Scale* (Novaco, 1975). Aj v tomto prípade sa uvedené psychodiagnostické nástroje nenachádzajú v zozname testov a dotazníkov používaných v rámci SR.

- *Neschopnosť riešiť životné problémy* – pre rôzne typy páchatel'ov je príznačné, že k riešeniu problémov používajú neprimerané stratégie.
- *Chabá kontrola emócií* – jedinec sa javí ako nadmerne sa ovládajúci, no pravidelne u neho dochádza k nepredvídateľným výbuchom agresie.⁵²

Na posúdenie stabilných dynamických faktorov sa v **anglických väzniciach a probačných úradoch** používa napr. testovací nástroj **SARN** (Structured Assessment of Risk and Need) – obsahujúci všetkých 16 vyššie opísaných položiek (Thornton, 2002).

Pokiaľ ide o **akútne dynamické faktory** vzťahujúce sa na riziko recidívy Craig et al (2003) identifikovali pätnásť faktorov, ktoré zatriedili do štyroch skupín:

- *sexuálne záujmy*: (1) frekvencia sexuálnych fantázií,
- *správanie počas liečby*: (2) delikventné správanie, (3) chabá spolupráca v terapii, (4) chabá spolupráca s osobami vykonávajúcimi dohľad, (5) zhoršenie úrovne uvedomovania si vysoko rizikových situácií a stratégií prevencie relapsu, (6) krátke trvanie liečebného programu, (7) zhoršenie v oblasti dynamického rizika,
- *klinické faktory*: (8) afektívne poruchy, (9) zneužívanie látok (alkoholu, drog),
- *kontextuálne faktory*: (10) izolácia, (11) nezamestnanosť, (12) deviantné sociálne vplyvy, (13) chaotický životný štýl, (14) chabá sociálna podpora, (15) vzťahové problémy.

Hanson a Harris (1998) skúmali akútne dynamické rizikové faktory, pričom analyzovali údaje získané z úradných spisov, ako i z rozhovorov s úradníkmi, ktorí v rámci komunity vykonávali dohľad nad sexuálnymi delikventmi. Zistili, že sexuálni recidivisti (v porovnaní s jedincami, ktorí nerecidivovali) boli častejšie nezamestnaní, častejšie zneužívali drogy alebo alkohol, nespolupracovali s terapeutom a probačným úradníkom, mali tendenciu podceňovať u seba riziko recidívy a zanedbávali vyhybanie sa vysoko-rizikovým situáciám. Z výskumu zároveň vyplynulo, že najvýznamnejšími akútnymi rizikovými faktormi boli: **negatívna nálada** (napr. depresia, úzkosť), **zlostné až nepriateľské postoje a príležitosti prístupu k obetiam**.

Na posúdenie akútnych dynamických faktorov Hanson a Harris (2000) vyvinuli a overili testovací nástroj, ktorého posledná verzia má

⁵² Za účelom posúdenia problémov v oblasti sebaregulácie sa používajú psychologické texty ako napr. *PCL-R* (Hare, 1991), *BIS-II*, *Barratt Impulsivity Scale* (Barratt, 1994), *Porteus mazes* (Porteus, 1955). V SR sa nenachádzajú na zozname psychodiagnostických testov.

názov **ACUTE-2007** a používa sa spolu so **STABLE-2007**. Uvedené nástroje sa bežne používajú napr. v **Kanade a USA**.

Odborníci predpokladajú, že stabilné a akútne dynamické rizikové faktory sa vzájomne ovplyvňujú a zvyšujú riziko recidívy u sexuálnych delikventov (Craig et al, 2008, s.110).

V **metódach posudzovania rizika recidívy** u sexuálnych delikventov, došlo v posledných desaťročiach k značnému progresu. Zvlášť v priebehu posledných dvadsiatich rokov bolo vyvinutých mnoho techník, nástrojov a procedúr, ktoré sa v odbornej literatúre zvyčajne zaradzujú do troch odlišných kategórií: (1) neštruktúrovaný klinický úsudok, (2) štatistické nástroje, (3) štruktúrovaný profesionálny úsudok.

Neštruktúrovaný klinický úsudok predstavuje tzv. *prvú generáciu* metód posudzovania rizika. Ide o metódu, ktorá je považovaná za najmenej spoľahlivú. Poverený odborník po rozhovore s posudzovaným páchatelom a po preštudovaní dokumentov z príslušného spisu vyjadrí názor ohľadne ďalšej prognózy (rizika recidívy) (Seto, 2008, s.145). Najdôležitejšou časťou v tomto procese je zvyčajne skúsenosť a intuícia klinického pracovníka. Hoci intuitívne posudzovanie môže byť v mnohých životných situáciách relevantné, neplatí to vo vzťahu k posudzovaniu miery rizikovosti páchatela. Je totižto netransparentné, potenciálne ovplyvnené zaujatnosťou a navyše nie je založené na empiricky validných údajoch. Klinický úsudok môže byť síce teoreticky zdôvodnený, ale zároveň môže byť veľmi subjektívny a nezodpovedajúci aktuálnym vedeckovýskumným zisteniam (Craig et al, 2008, s.69). Okrem toho výskumy preukázali, že intuitívny úsudok expertov na duševné zdravie je z hľadiska kvality prognózy na relatívne mizernej úrovni, a nelíši sa od úsudku inak inteligentných laikov (Rettenberger a Hucker, 2011, s.85-86).

Nástroje založené na štatistikách rizikovosti, tzv. *druhá generácia* metód posudzovania rizika, je z hľadiska prognostiky omnoho presnejšia. Posudzovateľ sa tu neriadí intuíciou, ale postupuje podľa presnej štruktúry, pričom zisťuje u jedinca prítomnosť alebo neprítomnosť faktorov, ktoré sú na základe štatistických metód považované za vysoko rizikové.⁵³ Hoci sú tieto nástroje empiricky odvodené a ich praktická užitočnosť je

⁵³ Používa sa tu rovnaká logika, aká je príznačná pre poisťovne. Štatistické metódy používajú veľké vzorky k tomu, aby vypočítali, ako často sa v rámci istého časového obdobia vyskytuje nežiaduce správanie, alebo javy u špecifickej skupiny jedincov. Zo štatistik napríklad vyplýva, že mladí muži (pod 25 rokov veku) majú najvyššie riziko autonehody. U tých, ktorí v minulosti už zapríčinili nejakú dopravnú nehodu, sa pravdepodobnosť ďalšej nehody ešte zvyšuje. Aplikácia štatistických dát na konkrétneho jedinca umožňuje síce odhadnúť riziko, ale len pravdepodobné, teda nie presné. Konkrétny mladý muž, ktorý raz spôsobil nehodu, sa z nej totiž mohol poučiť, a v skutočnosti je omnoho zodpovednejším vodičom, než tvrdia všeobecné štatistiky (Reddon, 2011, s. 194).

vedecky preukázaná, vyčíta sa im, že neberú do úvahy špecifiká rôznych podskupín sexuálnych delikventov, zovšeobecňujú charakteristiky pôvodnej výskumnej vzorky a nezohľadňujú individuálne odlišnosti aktuálne posudzovaného jedinca, sú vo svojej podstate ateoretické, sústredia sa na statické (teda nemenné) faktory, a neobjasňujú, čím môže byť riziko recidívy znížené a prípadná zmena zohľadnená pri neskoršom opätovnom posudzovaní úrovne rizika (Craig et al, 2008, s.69, 169, Rettenberger a Hucker, 2011, s.87).

V súčasnosti medzi najviac používané štatistické nástroje na posudzovanie rizikovosti sexuálnych delikventov patria najmä:

- STATIC 99 (Hanson a Thornton, 2000),
- RRASOR – *Rapid Risk Assessment for Sexual Offense Recidivism* (Hanson, 1997),
- SORAG – *Sex Offender Risk Appraisal Guide* (Quinsey et al, 2006),
- MsSOST-R – *Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised* (Epperson, Kaul a Hesselton, 1998),
- SAJC – *Structured Anchored Clinical Judgement Scale* (Grubin, 1998),
- RM2000-SV – *Risk Matrix 2000 - Sexual/Violence* (Thornton et al, 2003).

Spomenuté nástroje môžu byť administrované vyškoleným pracovníkom a nevyžadujú si psychologické či psychiatrické vzdelanie (Seto, 2008, s. 222).

Štruktúrovaný profesionálny úsudok predstavuje *tretiu generáciu* metód posudzovania rizika, ktoré sú označované aj ako *škály rizík a potrieb*. Ide o posudzovacie nástroje, ktoré sú založené na troch základných princípoch: prevencia, štruktúra a flexibilita. Zvyčajne obsahujú zoznam empiricky založených rizikových a ochranných faktorov a skórovanie spravidla závisí od profesionálneho posúdenia, ktorá položka najlepšie vystihuje konkrétny prípad. Konečný odhad rizika (napr. či má byť páchateľ klasifikovaný ako *slabo*, *mierne* alebo *vysoko* rizikový) je doplnený o stratégie, odporúčané k zníženiu vnímaného rizika. V tomto prístupe sa dôraz kladie nie tak na presnosť odhadu rizika recidívy, ale skôr na systematické a objektívne meranie páchateľových potrieb a prevenciu recidívy. Navyše tento prístup umožňuje objektívnym spôsobom zaznamenávať zmeny v miere rizikovosti pri opätovnom posudzovaní. Svoj posudok odborník opiera o klinickú skúsenosť ako aj solídne teoretické a empirické poznatky o problematike sexuálneho násillia (o jeho povahe a príčinách, o manažmente páchateľa, o recidivite, atď.). Posudzovať musí mať spravidla špeciálny výcvik zameraný na administráciu a interpretáciu kon-

krétného posudzovacieho nástroja a taktiež musí mať zabezpečenú supervíziu (Rettenberger a Hucker, 2011, s.87-91). V tejto kategórii sú najbežnejšie používané nasledovné nástroje:

- SVR-20 – *Sexual Violence Risk-20* (Boer et al, 1997),
- RSVP – *Risk for Sexual Violence Protocol* (Hart et al, 2003),
- ARMIDILO-S – *Assessment of Risk Manageability for Individuals with Developmental and Intellectual Limitations Who Offend – Sexually* (Boer, 2006).

Reddon (2011, s. 207) konštatuje, že zodpovední profesionáli musia zamedziť tomu, aby sa súčasné nedokonalé poznatky stali dogmou. Problém recidívy je ďaleko komplexnejší, než dokážu poňať súčasné nástroje na posudzovanie rizika recidívy. Schémy na predpovedanie recidívy sú vo svojej podstate hrubým zjednodušením konkrétneho jedinca. Striktné lipnutie na jednom type stratégie na posudzovanie rizika Reddon (2011, s.207) považuje za nezrelý prístup. Používanie nástrojov na predpovedanie rizika bez pochopenia ich obmedzenosti je podľa neho rovnako nebezpečné, ako to, keď sa tieto nástroje vôbec nevyužívajú.

Vzhľadom na vyššie uvedené Craig et al (2008, s. 178-183) odporúčajú globálnejší, viacosový prístup, ktorý označili ako *Multi-axial Risk Appraisal (MARA) model*. V tomto modele sa berú do úvahy:

- 1) štatistické odhady vyplývajúce z výsledkov testovacích nástrojov ako napr. Static 99, RRASOR, RM2000-SV, SORAG,
- 2) údaje o stabilných dynamických faktoroch (súvisiacich so psychopatológiou klienta, vyplývajúce z výsledkov psychologických diagnostických testov (zameraných na osobnostné črty a psychosexuálne charakteristiky),
- 3) údaje vyplývajúce zo štruktúrovaného, vedecky podloženého klinického posúdenia, pozostávajúceho z analýzy vývinových vplyvov, kriminogénnych faktorov a potrieb, ako aj faktorov vzťahujúcich sa na konkrétny trestný čin (kam možno zaradiť akútne dynamické faktory, facilitátory a inhibítory rizika, kontextuálne a dispozičné faktory). Pri posudzovaní sa tu bežne využívajú nástroje ako SVR-20 či RSVP.

Na základe všetkých relevantných informácií sa urobí úsudok o pravdepodobnosti recidívy, vrátane odhadu jej frekvencie, hrozby a závažnosti. Posudzovateľ sa napokon vyjadruje aj k manažmentu rizika, teda k intervenčným stratégiám.

Značná časť výskumníkov ako aj profesionálov, ktorí v praxi posudzujú mieru rizikovosti páchatel'ov CSA, sa domnieva, že v **nástrojoch používaných na posudzovanie rizika musia byť zahrnuté aj dynamické faktory**. Ak by sme totiž riziko odvodzovali len na základe statických

faktorov, v praxi to povedie k absurdným situáciám. Páchatel', ktorému by raz bola prisúdená konkrétna miera rizikovosti – od ktorej by sa odvíjali aj dôležité rozhodnutia týkajúce sa toho, ako oficiálne orgány štátu naložia s daným páchatel'om – by už nemohla byť nijako zmenená. Teda nič, čo by páchatel' ďalej urobil alebo čo by sa zmenilo v jeho životných okolnostiach – napr. že by bol v procese terapie maximálne spolupracujúci, že by mal stabilné zamestnanie alebo žeby získal také sociálne zázemie, ktoré by ho aktívne podporovalo v resocializácii – by už nezmenilo úradné rozhodnutia. Za takýchto okolností by páchatel' nemal dôvod k tomu, aby na sebe pracoval – a pomáhajúci pracovníci (terapeuti, probační úradníci a pod.) by nemali nič, čím by mohli klienta motivovať (napr. podmienené prepustenie z väzenia, zmiernenie probačných podmienok) (Seto, 2008, s.150-151).

Hoci je prístup založený na posudzovaní rizikových faktorov považovaný za najefektívnejší spôsob podchytenia kriminálneho správania, objavujú sa aj kritiky voči tomuto prístupu. Ward et al (2007, s.88) prirovnávajú klasický prístup k manažmentu rizika k špendlíkovému vankúšiku, kde každý rizikový faktor predstavuje špendlík a liečba sa sústreďuje na to, aby boli všetky špendlíky odstránené. V manažmente rizika sa zriedkakedy berú do úvahy relatívne silné stránky, ktorými jedinec disponuje a ktoré môže využiť k prevencii recidívy. Avšak za posledných pätnásť rokov vzrástol v pomáhajúcich profesiách záujem o **prístupy založené na silných stránkach** (*strengths-based approaches*) a odolnosti (*resilience*). Koncept resiliencie sa zaoberá tým, ako ľudia prekonávajú nepriazeň osudu a dokážu viesť zdravý a úspešný život (Masten a Reed, 2005). Benard (2006) sa domnieva, že koncept resiliencie je novou paradigmou v spôsobe myslenia a práce s ľuďmi, ktorá sa sústreďuje na klady skôr než na deficity, a na prácu s ľuďmi namiesto toho, aby boli týmto ľuďom veci robené. Gilgun (1999) poznamenáva, že prax založená na silných stránkach jedincov, vychádza z pozorovaní, že jedinci dokážu prekonať značné riziko, pokiaľ sú schopní mobilizovať zdroje, ktoré im pomôžu zvládnuť, adaptovať sa alebo prekonať dané problémy.

Hoci je recidíva u sexuálnych delikventov vážnou hrozbou, predsa existujú takí, ktorí nerecidivujú. Pre vysvetlenie toho, prečo niektorí jedinci prestanú konať kriminálne, začali kriminológovia používať termín „**upustenie**“ (*desistence*), ktorým označujú moment, kedy je kriminálna kariéra ukončená.(Farrall a Bowling, 1999). Upustenie od zločinu je v podstate o tom, že jedinec uskutoční základný a zámerný posun vo vnímaní seba a svojho miesta v spoločnosti. Niektorí prestanú páchať zločiny a začnú konať dobro v zmysle akéhosi spásneho scenára, v rámci ktorého chcú prepísať svoju hanebnú minulosť a žiť život, ktorý má neja-

kú cenu. Tento proces zahŕňa to, že optimisticky začnú vnímať možnosť vlastnej kontroly nad svojím osudom a majú túžbu žiť produktívne a splatiť niečo spoločnosti (Maruna, 2001). Tieto ideí poukazujú na dôležitosť silných stránok jedinca, v zmysle takých jeho pozitívnych psychologických charakteristík, ako je seba-účinnosť (*self-efficacy*)⁵⁴ a vnútorné miesto (*locus*) kontroly (*internal locus of control*).

Ward et al (2007) tvrdia, že existuje niekoľko typov ľudských dohier, ku ktorým ľudia prirodzene inklinujú a majú pocit blaha, keď tieto dobrá dosiahnu. Do zoznamu týchto základných dohier zaradzujú: (1) zdravý život a vysokú úroveň osobného fungovania, (2) získanie vedomostí, (3) úspechy v práci a hre, vrátane schopnosti byť v niečom dobrý, (4) vynikajúce sebaovládanie a schopnosť dokončiť veci, (5) vnútorný pokoj, v zmysle zbavenia sa stresu a vnútorných tlakov, (6) priateľstvo, vrátane intímneho a romantického vzťahu a rodinných vzťahov, (7) komunitu, v zmysle kontaktov presahujúcich intímne a rodinné vzťahy, (8) spiritualitu, v širšom zmysle ako nájdanie zmyslu a cieľa života, (9) šťastie a (10) tvorivosť. Neprimeraný spôsob sledovania týchto dohier vytvára rôzne druhy problémov. Niektorí sa tieto dobrá snažia dosiahnuť páchaním trestných činov.

Ward et al (2007) navrhujú, aby **súčasťou procesu posudzovania rizikovosti sexuálnych delikventov** bolo aj **posúdenie ich silných stránok**. Vo vzťahu ku každému z vyššie menovaných základných ľudských dohier, by mali byť posudzovanému páchatelovi adresované nasledovné otázky: (1) Čo pre vás toto dobro (napr. priateľstvo) znamená? (2) Ako dôležité je pre vás? Pripisovali ste tomu niekedy inú mieru dôležitosti? (3) Ako ste sa toto dobro vo vašom živote snažili dosahovať? Ktoré stratégie boli najviac a ktoré najmenej účinné? (4) Chceli by ste mať v živote viac tohto dobra? (5) Čo bolo podľa vás prekážkou v tom, aby ste toto dobro dosiahli? (6) Kde vidíte seba o rok, o päť, desať rokov? Odpovede na uvedené otázky nás môžu navigovať v tom, akým smerom sa má uberať intervencia. Hlavným cieľom intervencií u sexuálnych delikventov je „vybaviť ich“ zručnosťami, hodnotami, postojmi a zdrojmi nevyhnutnými

⁵⁴ Bandura (1994, s. 71-72) poznamenáva, že to, aké je jedincovo presvedčenie o jeho *seba-účinnosti*, v konečnom dôsledku podmieňuje jeho myslenie, cítenie i správanie, no osobitne ovplyvňuje motiváciu. Ľudia si formujú myšlienky o tom, čoho sú schopní, robia si plány ako to dosiahnuť a predpokladajú možné výsledky svojho konania. Presvedčenia jedinca o jeho seba-účinnosti sa môžu vytvárať cez skúsenosti vlastného úspechu (zvládnutie niečoho silne povzbudzuje vieru vo vlastné schopnosti), ďalej cez zástupné skúsenosti poskytované sociálnymi vzormi (keď človek vidí, že niekto jemu podobný je úspešný), cez sociálne presvedčanie, ako aj cez redukciu stresových reakcií (usmernenie negatívnych emočných sklonov a interpretácií).

k tomu, aby viedli iný život, život ktorý je pre nich osobne zmysluplný a uspokojujivý a nezahŕňa ubližovanie iným ľuďom (Ward et al, 2007, s.6).

Aj v tejto subkapitole zameranej na riziko a jeho posudzovanie vo vzťahu k páchatelom CSA, považujeme za potrebné zmieniť sa o špecifikách vzťahujúcich sa na ženy-páchateľky CSA. V tejto súvislosti odborníci upozorňujú, že **nástroje na posudzovanie rizika** vytvorené pre mužskú populáciu **nemusia platiť na ženy** (Cortoni a Gannon, 2011, s. 41). Posúdiť riziko recidívy je obzvlášť náročné, keďže dosiaľ **neexistujú žiadne validizované nástroje** na posudzovanie rizika recidívy u žien-páchateľiek CSA (*The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, 2012, s.3, Cortoni, 2010).

Predošlé zneužívanie dieťaťa (nie sexuálne) je jediný **statický rizikový faktor**, špecificky identifikovaný ako súvisiaci s rizikom recidívy u žien (Sandler a Freemant, 2009). Vyšší **vek** v čase objavenia sa zneužívania môže byť signifikantný (čím vyšší vek, tým väčšie riziko) (*The Child Sex Offender (CSO) Disclosure Scheme...*, 2010, s. 2). **Dynamické rizikové faktory** zostávajú nejasné, ich oblasti môžu byť podobné ako u mužov-páchateľov, ale s genderovými odlišnosťami (Cortoni, 2010). Zvlášť **skúsenosti** danej ženy **s mužmi**, a jej **vzťah s mužmi** sa javí ako špecifický faktor, ktorý si vyžaduje dôkladné posúdenie. Tieto skúsenosti budú ovplyvňovať tak sexuálne zneužívanie ako aj úsilie o rehabilitáciu (Cortoni a Gannon, 2011, s. 49).

Deviantné sexuálne vzrušenie je u žien menej časté než u mužov, avšak môže byť prítomné a preto treba vyvinúť úsilie k preskúmaniu tejto oblasti. Avšak posudzovateľ musí zohľadniť, že ženská sexualita je odlišná od mužskej. Posudzovateľ by preto mal byť schopný diskutovať o otázkach sexuality (napr. obsah sexuálnych fantázií, atď.) spôsobmi, ktoré sú genderovo špecifické. Taktiež treba pamätať na to, že sexuálne neprimerané konanie mohlo byť **motivované** aj inak než sexuálne, napr. túžbou po moci a kontrole, odplate či po prekonaní emočnej osamelosti. Pozornosť musí byť venovaná „funkcii“ potrieb, ktorých naplnenie bolo neprimeraným konaním sledované. **Kognície** používané matkou na vysvetlenie jej správania sú signifikantné a je potrebné ich preskúmať (Ashfield, 2013).

Pri posudzovaní treba zohľadniť aj informácie týkajúce sa rodičovských kompetencií posudzovanej ženy všeobecne, i možných (iných než sexuálnych) foriem zneužívania (*The Child Sex Offender (CSO) Disclosure Scheme...*, 2010, s. 3). Ženy-páchateľky CSA totiž môžu zneužívať deti aj inými spôsobmi. Pozornosť musí byť preto venovaná **celkovému rodičovskému prístupu ženy** k dieťaťu a jej schopnosti uprednostniť potreby dieťaťa pred svojimi potrebami. Zneužívanie môže

byť súčasťou rutínnej starostlivosti o dieťa; implikácie pre dieťa sú v tomto ohľade signifikantné. Individuálna chronológia spojená s dieťaťom môže byť taktiež významná a mala by byť preskúmaná, napr. okolnosti za akých bolo dieťa počaté a **psychické významy, ktoré matka premieta na dieťa** (Ashfield, 2013).

Podľa manuálu na posudzovanie rizika v týchto prípadoch (či už v trestno-právnom alebo občiansko-právnom konaní) je **potrebné u posudzovanej ženy preskúmať predovšetkým:**

- **vývinové faktory**, ktoré mohli prispieť k zneužívajúcemu správaniu, najmä v oblasti vzťahov k rodičom (napr. narušená vzťahová väzba k rodičom, neprítomnosť otca, odmietanie alebo zanedbávanie zo strany rodičov, nedostatok adekvátnych rodičovských podnetov, akákoľvek forma zneužívania v pôvodnej rodine),
- **psychologické dispozície a historické markery**, najmä: (1) *interpersonálne fungovanie* (napr. znížená sebahodnota, sebavedomie, asertívnosť, znížený pocit bezpečia, nedostatok empatie, emočná osamelosť a sociálna izolácia, séria nestabilných vzťahov, veľké vekové rozdiely vo vzťahu, iné problémy v interpersonálnom fungovaní), kognície podporujúce zneužívanie (napr. že dieťa súhlasilo s konaním, že nešlo o zneužívajúce konanie, že nešlo o konanie sexuálnej povahy, že nešlo o škodlivé konanie, že išlo o výraz lásky a blízkosti, že dospelá posudzovaná osoba je vlastne obeťou, nie dieťa, a pod.), (2) *seba-reguláciu* (napr. neschopnosť zvládať neprijemné emócie, vysoká úroveň impulzivitu, akékoľvek formy zneužívania a zanedbávania dieťaťa), (3) *sexuálne záujmy / sexuálnu seba-reguláciu* (napr. deviantné sexuálne záujmy, používanie sexu ako copingovej stratégie, nechápanie rozdielu medzi zneužívajúcim a nezneužívajúcim sexuálnym konaním),
- **možné spúšťače**, napr. sexuálna neuspokojenosť, depresia, iné psychické problémy, chabý vzťah s vlastným dieťaťom, nestabilný rodinný život, rodinné stresy, vzťahové problémy, nedostatok sociálnej podpory,
- **akútne faktory**, napr. dysfória⁵⁵, potreba intimity, potreba moci či dominancie, potreba odplaty,
- **ochranné faktory**, napr. primerané sexuálne záujmy, postoje a správanie, zvýšené uvedomenie si vlastných vzorcov útočenia, zvýšené uvedomenie si dôsledkov útočného správania, prejavovanie ľútosti a empatie, schopnosť chrániť vlastné dieťa pred poškodením, pozitívny pohľad na seba, prosociálne postoje a správanie, efektívne interperso-

⁵⁵ druh nálady, ktorá sa prejavuje nahnevanosťou, rozladenosťou a napätím

nálne zručnosti, interný *locus* kontroly, efektívna seba-regulácia, primerané zručnosti v oblasti riešenia problémov a rozhodovania, pozitívne záujmy a plány do budúcnosti, efektívne rodičovské zručnosti, primerané sexuálne hranice v rodine, schopnosť príbuzných rozpoznať zneužívajúce správanie a zabezpečovať efektívny monitoring, schopnosť príbuzných zohľadniť perspektívu obeť, pozitívny vzťah k druhému rodičovi, primeraná sociálna oporná sieť, primerané intímne vzťahy, motivácia k terapii, otvorenosť a záväzok rodiny k efektívnym spôsobom riešenia situácie (*Assessment guidance framework...*, 2013).

Všetky posudky týkajúce sa jedincov, ktorí sa mohli dopustiť CSA **by mali obsahovať:**

- vyjadrenie ohľadne rizikových faktorov,
- vyjadrenie ohľadne špecifických terapeutických potrieb a silných stránok,
- odporúčanie ohľadne intenzity a typu žiaducich intervencií,
- odporúčanie ohľadne stratégií k eliminácii rizika (ATSA).

Posudok by samozrejme nemal obsahovať závery ohľadne toho, či jedinec daný skutok spáchal alebo nie, ani by nemal obsahovať žiadne stanoviská ohľadne viny či neviny danej osoby (ATSA).

Poverený posudzovateľ by v každom prípade mal mať skúsenosti s problematikou týkajúcou sa páchatel'ov a páchateliek CSA (*The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, 2012, s. 12).

Vždy treba mať na pamäti, že **správnosť posudku má vplyv aj na rozhodovanie v otázke bezpečia dieťaťa** (*The Child Abuse Prevention and Treatment Act*, 2012, s. 8-9).

2.4 Multidisciplinárny rámec intervencií a rola forezných sociálnych pracovníkov

Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (2007) sa v piatej kapitole venuje intervenciám zameraným na páchatel'ov CSA. Štátom, ktoré ratifikovali dohovor sa tu stanovuje povinnosť, aby v súlade s vnútroštátnym právnym poriadkom zabezpečili alebo podporili účinné intervenčné programy alebo opatrenia určené osobám, voči ktorým sa vedie trestné stíhanie⁵⁶, alebo ktoré boli odsúdené pre akýkoľvek trestný čin súvisiaci s CSA, pričom tieto intervencie majú byť zacielené na prevenciu recidívy a majú byť pre

⁵⁶ za podmienok, ktoré neobmedzujú práva obhajoby a požiadavky na spravodlivé a nestranné súdne konanie a nie sú s nimi v rozpore, a najmä s náležitým ohľadom na zásadu prezumpcie neviny (článok 16, ods.1).

príjemcov dostupné kedykoľvek počas trvania konania, vo väznici alebo mimo nej.⁵⁷ Zároveň sa zmluvným štátom určuje povinnosť zabezpečiť alebo podporiť rozvoj partnerstva alebo iných foriem spolupráce medzi príslušnými orgánmi, najmä zdravotníckymi a sociálnymi službami, justičnými orgánmi a inými orgánmi zodpovednými za dohľad nad páchatelmi CSA (*Dohovor*, 2007, článok 15, ods.1-2, článok 16, ods.1-2).

Odborníci na problematiku CSA zhodne konštatujú, že v záujme efektívnej intervencie voči páchatelom je nevyhnutná spolupráca zástupcov viacerých disciplín (Craig et al. 2008, s.21). V tejto kapitole načrtne-
me model multidisciplinárneho prístupu voči páchatelom CSA, pričom ako východisko nášho modelu volíme koncept restoratívnej spravodlivosti.

Wachtel a McCold (2000), zástancovia filozofie restoratívnej spravodlivosti, veria, že najlepším spôsobom ako udržať sociálnu disciplínu je **kombinácia vysokej miery kontroly** (ktorej podstatou je stanovenie jasných hraníc a uvalenie obmedzení za ich porušenie) a **vysokej miery podpory** (spočívajúcej v starostlivosti a aktívnej asistencii pri napĺňaní dôležitých potrieb). Tak kontrola ako aj podpora majú kritický význam a musia byť aplikované vo vyváženej miere. Prílišná alebo nedostatočná miera ktoréhokoľvek z týchto prvkov má negatívne následky⁵⁸. Princíp vyváženej kontroly a podpory považujeme za kľúčový aj v našom modeli interdisciplinárneho prístupu voči páchatelom CSA.

Nazdávame sa, že **prvok kontroly** je predovšetkým obsiahnutý v intervenciách trestno-právneho charakteru. Možno sem zaradiť:

⁵⁷ V rovnakom zmysle sa vyjadruje aj *Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu zneužívaniu detí a proti detskej pornografii*, v článku 24, ods.1 a 3.

⁵⁸ Citovaní autori popisujú rôzne kombinácie kontroly a podpory a ich dôsledky nasledovne: (1) Nízka miera kontroly a zároveň nízka miera podpory predstavuje tzv. **zanedbávajúci** prístup, ktorý sa vyznačuje indiferenciou a pasivitou – ľudia skrátka neurobia nič v reakcii na zlé správanie, čo vedie k tomu, že nežiaduce správanie pokračuje. (2) Vysoká miera kontroly a nízka miera podpory predstavuje tzv. **punitívny** (t.j. trestajúci) prístup. V tomto prípade ľudia na delikventné správanie reagujú tak, že robia opatrenia voči páchatelovi, obviňujú, kárajú a trestajú, ale vyžadujú málo zamyslenia alebo aktívneho zaangažovania na strane páchatela. Páchatel sa cíti stigmatizovaný, zavrhnutý a nemá chuť spolupracovať. (3) Nízka miera kontroly ale vysoká miera podpory je označená ako **permisívny** prístup. Ľudia páchatela často ospravedľujú, chránia ho pred dôsledkami jeho činov, robia všetko pre jeho blaho, ale vyžadujú len málo naspät' – čo utvrdzuje páchatela v tom, že môže v konaní zla ľudne pokračovať, pretože vie, že za to nebude nemá sankcionovaný. Uvedené prístupy považujú autori nielen za nedostatočne efektívne, ale aj potenciálne neetické. (4) **Restoratívny** prístup kladie dôraz na ľudskú dôstojnosť a zároveň zodpovednosť za vlastné činy, u páchatela podporuje jeho potenciál k zmene a k aktívnej náprave spôsobených škôd.

- *vyšetrovanie* prípadov CSA, v rámci ktorého musí páchatel' strpieť niektoré zásahy do svojho súkromia (prípadne aj obmedzenie slobody, ak je vo vyšetrovacej väzbe) – proces vyšetrovania a zhromažďovania dôkazov je doménou policajných vyšetrovateľov a kriminalistov, ale môžu tu byť zaangažované aj ďalšie profesie, najmä súdni znalci a sociálni pracovníci,
- *výrok o vine a trest stanovený súdom*, najmä trest odňatia slobody, prípadne aj finančný trest – zatiaľ čo vynesenie rozsudku, vrátane špecifikácie druhu a výšky trestu je v kompetencii sudcu, za zabezpečenie realizácie trestu sú zodpovední pracovníci zboru väzenskej a justičnej stráže,
- *ďalšie obmedzenia a povinnosti stanovené súdom* – ide tu o ďalšie opatrenia, ktorých cieľom je prevencia recidívy a ochrana spoločnosti, pričom druh, intenzita a trvanie týchto opatrení by malo byť odvodené z výsledkov kvalifikovaného posúdenia rizikových faktorov u konkrétneho páchatel'a. Odporúčania ohľadne týchto opatrení by mali sudcovi predkladať probační pracovníci, ktorí zároveň vykonávajú dohľad nad ich plnením.

Prvok podpory je obsiahnutý v intervenciách, ktorých cieľom je liečba, prevencia recidívy a resocializácia. V našom modeli pritom rozlíšujeme tri dimenzie podpory, ktorými sú:

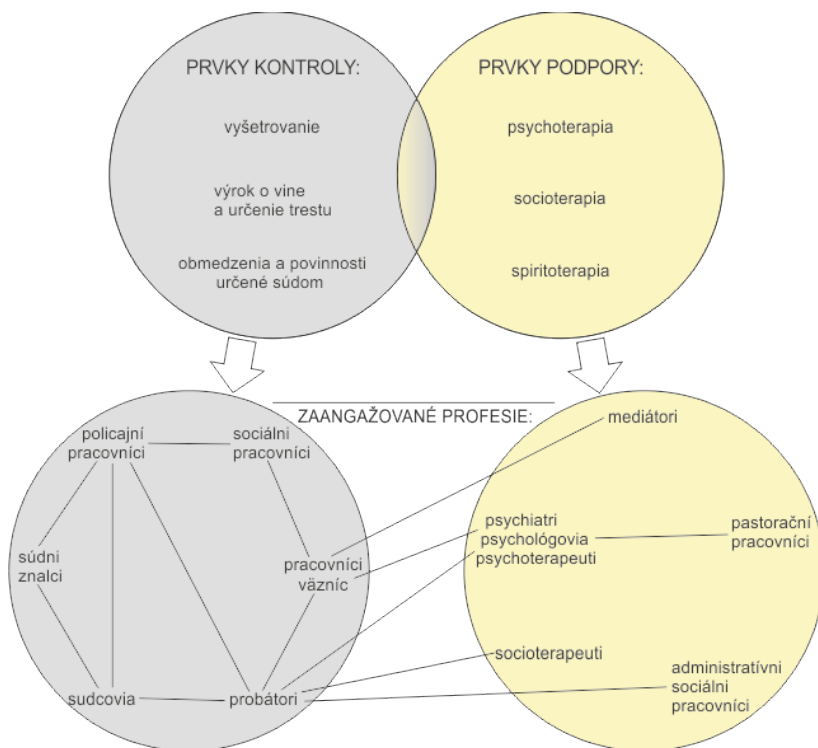
- *psychoterapia* – je zabezpečovaná psychológmi, psychiatrami a psychoterapeutmi,
- *socioterapia* – je v kompetencii sociálnych pracovníkov, socioterapeutov a mediátorov,
- *spiritoterapia* – je doménou kňazov, pastorov a špecialistov na pastoriálne poradenstvo.

Prvky kontroly a podpory sa v mnohých aspektoch prelínajú a vzájomne ovplyvňujú.⁵⁹ Napriek tomu má však niektorý z prvkov v konkrétnej fáze intervencie dominantný význam, vďaka čomu možno jednotlivé súčasti intervencií usporiadať do prehľadnej schémy (viď Obrázok 1) a zároveň naznačiť hranice kompetencií jednotlivých zaangažovaných profesií, ako aj nutnosť ich vzájomnej spolupráce (efektívna spolupráca musí byť napr. medzi sudcami a probátormi, probátormi a psychotera-

⁵⁹ Napríklad súd (ktorý v kontexte vyššie uvedeného možno považovať za orgán kontroly) môže uložiť páchatel'ovi povinnosť podrobiť sa psychoterapii, ktorá patrí k prvkom podpory, ale svojím pôsobením mobilizuje v klientovi vnútorné mechanizmy sebakontroly. Nedostatočné prijímanie ponúkanej podpory v podobe psychoterapie, môže vyústiť k sprisneniu obmedzení (ktoré sú súčasťou kontroly).

peutní⁶⁰, psychoterapeutmi a pastoračnými pracovníkmi, atď.). Samozrejme spolupráca zaangažovaných profesií môže byť intenzívnejšia než naznačujú prepojenia v schéme nižšie. Taktiež môžu byť v prípade potreby k spolupráci prizvaní aj ďalší odborníci, ktorí v schéme nie sú uvedení. Okrem toho schéma nezachytáva možný príspevok školených dobrovoľníkov k manažmentu rizika, ktorého nositeľmi sú páchatelia CSA (viac sa role dobrovoľníkov budeme venovať v kapitole 2.4.3).

Obrázok 1: **Multidisciplinárny intervenčný model zameraný na osobu páchatel'a**

⁶⁰ Terapeuti napríklad potrebujú od probátora externé informácie o živote páchatel'a, ktorými si pomáhajú pri overovaní jeho výrokov počas terapií. Ak páchatel' stratí motiváciu pre terapiu, terapeutom v ich úsilí môžu pomôcť probátori, ktorí klienta opakovane upovedomia o tom, že účasť na terapiách je podmienkou probácie. Probátori zas potrebujú od terapeutov informácie o posunutí páchatel'a v terapii, o úrovni jeho aktivity, atď. Na základe spoločnej komunikácie terapeuti i probátori vypracovávajú správy pre súd a iné authority v rámci trestnej justície (Jenuwine et al, 2003, s. 25-27).

Skôr než prejdeme k popisu intervencií, ktorých sa môžu zhostiť špecializovaní sociálni pracovníci, stručne priblížime trestnoprávne, psychoterapeutické a spiritoterapeutické intervencie zamerané na páchatel'ov CSA.

Trestno-právne intervencie voči páchatel'om CSA sú reakciou na porušenie tých spoločenských noriem, ktoré zakazujú rôzne formy CSA (viď kap. 2.1). Odsúdenie páchatel'a prostredníctvom verejnej autority (sudcu) vysiela jemu i všetkým ostatným členom spoločnosti jasný signál, že sexuálne násilie na deťoch je neakceptovateľné. Odsúdenie páchatel'a možno považovať za prvý terapeutický akt vo vzťahu k obetiam (Brichcín, 2003, s. 22, 24), nakoľko je vina verejne pripísaná tomu, komu skutočne prináleží, t.j. páchatel'ovi. Väčšina obetí CSA totiž v dôsledku manipulácie zo strany páchatel'a trpí sebaobviňovaním sa za zločin, ktorý bol na nich spáchaný.

Trestnoprávna intervencia potvrdzuje legitímnosť nárokov na nápravu páchatel'a a ochranu spoločnosti, a zároveň „zastrešuje“ opatrenia smerujúce k naplneniu týchto nárokov – najmä trest odňatia slobody, liečbu a probačný dohľad. V USA boli na ochranu spoločnosti pred sexuálnymi delikventmi prijaté špeciálne zákony, ktoré majú pomerne agresívny charakter⁶¹. Keďže považujeme za užitočné, aby odborníci podieľajúci sa na systéme intervencií voči páchatel'om CSA, mali o týchto opatreniach aspoň základnú vedomosť, ich obsah stručne charakterizujeme v nasledovných bodoch:

- *registrácia* odsúdených sexuálnych delikventov, ktorej súčasťou sú aj údaje o aktuálnom bydlisku páchatel'a, pričom registre sú verejne dostupné prostredníctvom národných webstránok,
- *notifikácia* verejnosti, teda upovedomovanie občanov o tom, že sa do danej lokality príst'ahoval páchatel', pričom sa predpokladá, že informovaní občania môžu účinnejšie chrániť svoje deti pred možnou viktimizáciou⁶²,
- *pobytové obmedzenia*, ktoré zakazujú registrovaným páchatel'om ubytovať sa v blízkosti lokalít, kde sa združujú deti, najmä škôl, ihrísk, či komunitných centier (Levenson, 2011).

Zákony tohto druhu mnohí odborníci považujú za kontroverzné a kontraproduktívne a to najmä preto, že: (1) vytvárajú u rodičov falošný

⁶¹ Čo je odrazom toho, že vznikli v reakcii na extrémne brutálne prípady CSA, ktoré skončili smrťou obeť.

⁶² Prvé formy notifikácie zahŕňali napr. distribuovanie letákov, uverejňovanie oznamov v novinách, spolu s fotografiou páchatel'a, osobné upovedomovanie občanov prostredníctvom policajtov, organizovanie komunitných stretnutí, neskôr sa začali k tomuto účelu zriaďovať webstránky, kde sa občania mohli dopracovať k informáciám o registrovaných páchatel'och žijúcich v danej lokalite.

pocit bezpečia ohľadne ich detí, tým, že posilňujú mýtus o páchatel'ovi-cudzincovi, zatiaľ čo v skutočnosti väčšina páchatel'ov CSA je s obeťou v blízkom vzťahu a miestom činu býva najčastejšie domácnosť, v ktorej býva obeť alebo páchatel' (Levenson, 2007), (2) vytvárajú spoločenské podmienky, ktoré ohrozujú proces znovuzачlenenia páchatel'a do spoločnosti a tým skôr zvyšujú, než znižujú pravdepodobnosť recidívy.

Viaceri výskumníci (napr. Levenson a Cotter, 2005a; 2005b, Tewksbury, 2005; Tewksbury a Lees, 2006; Zevitz et al, 2000; Sample a Streveler, 2003; Mustaine et al, 2006; Tewksbury a Mustaine, 2006) zistili, že k nezamýšľaným dôsledkom spomínaných zákonov patrí najmä: zosilnenie sociálnej stigmatizácie jedinca (cez zahanbovanie, vyhrážky, fyzické útoky, obťažovanie či vandalizmus zo strany pobúrených spoluobčanov), sťaženie možnosti zamestnať sa a nájsť si ubytovanie, vytlačenie do okrajových mestských štvrtí, alebo vidieckych území, kde sú ešte menej dostupné pracovné príležitosti a kde často chýbajú aj zdroje podpory (napr. ponuka terapeutických programov), sociálna izolácia od príbuzných a iných blízkych vzťahov.

Takéto okolnosti s veľkou pravdepodobnosťou zhoršujú úroveň dynamických faktorov spojených s recidívou. Podľa výskumov je u páchatel'ov, ktorí majú pozitívne sociálne zázemie nižšia pravdepodobnosť recidívy a porušenia probačných podmienok, než u tých, ktorí sú vystavení negatívnym sociálnym vplyvom alebo nezájmu (Colorado Department of Public Safety, 2004). Rovnaký vplyv má aj stabilné zamestnanie (Kruttschnitt et al, 2000) a bývanie (Zevitz a Farkas, 2000). **Bezpečnostné opatrenia** by teda mali mať **taký charakter, aby neprispievali k riziku recidívy**. Najprísnejšie opatrenia by mali byť aplikované na tých sexuálnych agresorov, ktorí sú na základe výsledkov posudzovania rizikovosti zaradení do kategórie vysoko rizikových (Levenson, 2007).

Ako už bolo vyššie zmienené, „Americká“ verzia opatrení na ochranu spoločnosti pred páchatelmi sexuálnych deliktov má pomerne agresívny charakter. Okrem USA, už nikde inde na svete neexistujú obmedzenia týkajúce sa bydliska páchatel'ov. Systém registrácie páchatel'ov CSA však v pozmenenej, miernejšej podobe existuje aj v Anglicku (kde je register prístupný iba polícii, probačným úradníkom a väzniciam⁶³) a v Austrálii (kde register vedie polícia) (Levenson, 2011). Je však dosť pravdepodobné, že takéto registre budú postupne zavádzať aj ďalšie krajiny. *Smernica Európskeho parlamentu a rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti*

⁶³ No v Anglicku sa používa hrozba notifikácie verejnosti a hrozba trestu odňatia slobody až na 5 rokov v prípade, že páchatel' nerespektuje povinnosť hlásiť úradom údaje o svojom bydlisku a jeho prípadných zmenách (Craig et al, 2008, s. 166).

detskej pornografii, totiž v bode 43 odporúča členským štátom, aby zväžili zriadenie registrov páchatel'ov sexuálnych trestných činov, pričom prístup do týchto registrov by mal podliehať obmedzeniu v súlade s vnútroštátnymi ústavnými zásadami a platnými normami na ochranu údajov, napríklad tým, že sa obmedzí prístup na orgány presadzovania práva.

Tresty a obmedzenia legálne uložené páchatel'om CSA majú nepochybne svoj význam, avšak samé o sebe sú málo účinným opatrením pre ochranu verejnosti pred sexuálnymi deliktami. Pobyt vo väzbe bez súčasnej terapie, skôr roznečuje útočný potenciál páchatel'ov a nakoniec robí recidívu po prepustení ešte pravdepodobnejšou (N.C.S.A.C, 2004). Práve preto by mal súd páchatel'om CSA nariadiť aj ochrannú liečbu, ktorá by mala byť realizovaná už počas výkonu trestu v nápravnovychovnom ústave a trvať dovtedy, dokiaľ to vyžaduje jej účel. Teda v prípade potreby by mala kontinuálne pokračovať aj po prepustení páchatel'a z väzenia v liečebnom alebo ambulatnom zariadení.

Psychoterapeutická intervencia má vskutku nezastupiteľné miesto. Odborníci zdôrazňujú, že všetci páchatelia CSA musia byť liečení, ak sa má znižovať riziko ich recidívy v budúcnosti (Marshall, 2004, s. 98, Craig et al, 2008, s. xvi, 18). Zatiaľ čo sexuálne delikventné správanie môže mať množstvo pravdepodobných etiologických faktorov, efektívna terapeutická intervencia sa sústreďuje na tie faktory, ktoré podporujú túžbu, kapacitu a príležitosť k útoku. Kognitívno-behaviorálne prístupy (spolu s podpornými farmakologickými, edukačnými, tréningovými, svojpomocnými a inými metódami) sa v súčasnosti považujú za najefektívnejšie metódy liečby (CSOM, 2007, s.205).⁶⁴ Špecializovaná liečba trvá približne dva roky⁶⁵ a typicky zahŕňa individuálnu i skupinovú formu terapie (Spilková a Brichtín, 2003, s. 36; Adkerson, 2003, s. 96-97). Cieľom terapie páchatel'ov CSA je:

- 1) rozvinúť vedomie osobnej zodpovednosti za kompletnú históriu sexuálneho útoku,
- 2) identifikovať a detailne analyzovať všetky emocionálne, kognitívne a behaviorálne vzorce, ktoré predchádzali, sprevádzali a nasledovali sexuálne útočenie (t.j. jednotlivé komponenty deviantného cyklu),

⁶⁴ Psychofyziologické techniky, najmä polygraf, sú tiež užitočné, keďže väčšina páchatel'ov vstupuje do terapie so značným popieraním a minimalizáciou (Adkerson, 2003, s. 96-97).

⁶⁵ Beech et al (1998) pri hodnotení terapeutického programu pre sexuálnych delikventov realizovaného vo väzniciach, zistili, že dlhodobá liečba v rozsahu 160 hodín bola účinnejšia, než krátkodobá liečba (v rozsahu 80 hodín). Medzinárodná asociácia pre liečbu sexuálnych delikventov odporúča, aby aj po ukončení liečebného programu bolo sexuálnym delikventom umožnené pokračovať v udržiavacej terapii, alebo aby bolo následné terapeutické sledovanie nariadené (IATSO, 2000, princíp č. 10).

- 3) identifikovať a korigovať chyby myslenia,
- 4) rozvinúť a zaviesť praktické stratégie k prerušeniu deviantného cyklu a nahradeniu minulých reakcií zdravým správaním,
- 5) rozvinúť schopnosť empatie, porozumieť rozsahu ublíženia obetiam CSA (tak primárnym ako aj sekundárnym) a zvýšiť motiváciu pre zdržanie sa ubližovania druhým,
- 6) mobilizovať v páchatel'ovi potenciál k náprave spôsobených škôd (t.j. k odškodneniu primárnym i sekundárnym obeť),
- 7) intervenovať tiež v oblastiach konkurenčných problémov, ako sú napr. závislosti, nespracované traumy, nízka sebaúcta, chýbajúce sociálne zručnosti, nevhodné mechanizmy zvládania záťažových situácií (Michančová, 2005).

Za hlavné princípy, podľa ktorých sa má orientovať liečba sexuálnych delikventov, sa považujú (Craig et al, 2008, s. 114-119, Seto, 2008, s.194-195):

- *princíp rizikovosti* – čo znamená, že najintenzívnejšia liečba by mala byť adresovaná tým jedincom, ktorí sú vyhodnotení ako najviac rizikoví,⁶⁶
- *princíp potrieb* – čo znamená, že v priebehu liečby by sa mala venovať osobitná pozornosť dynamickým rizikovým faktorom, ktoré boli u konkrétneho jedinca identifikované,
- *princíp citlivosti alebo reagovania na liečbu* – podľa ktorého by liečba mala byť prispôbena štýlu učenia a schopnostiam klienta. To, ako klient reaguje na liečbu je taktiež dávané do súvisu s faktormi ako sú psychopatia⁶⁷, motivácia⁶⁸ a terapeutický štýl⁶⁹.

Medzinárodná asociácia pre liečbu sexuálnych delikventov (IATSO) vypracovala **minimálne štandardy kvality**, v ktorých sa uvádza, že jedi-

⁶⁶ Mann et al (2011, s.334) avšak uvádzajú, že praktici majú výhrady voči tomu, aby sa tým jedincom, ktorí sú považovaní za menej rizikových poskytovala len menej intenzívna liečba. Argumentujú predovšetkým tým, že menej rizikoví páchatelia sú v podstate vysoko rizikoví páchatelia, ktorí sú iba na začiatku svojej delikventnej kariéry.

⁶⁷ Jedinici s diagnózou psychopatie sú v psychologických kruhoch vo všeobecnosti považovaní za neliečiteľných (Reddon, 2011, s.206). No pokiaľ ide o sexuálnych delikventov, ktorí v testoch dosiahli vysoké skóre na škále psychopatie, najnovšie výskumy ukazujú, že terapeutické úsilie nie je márne (Doren a Yates, 2008).

⁶⁸ Nedostatočnú motiváciu k liečbe mnohí autori považujú za prekážku úspešnej terapie (Beech a Fisher, 2002, Miller a Rollnick, 2002, Tierney a McCabe, 2002).

⁶⁹ Marshall et al (2003) zistili, že terapeuti s usmerňujúcim ale empatickým a vľúdny prístupom, boli v terapii sexuálnych agresorov úspešnejší, než tí, ktorým bol vlastný tvrdý konfrontačný štýl. Craig (2005) uvádza, že u terapeutov, ktorí absolvovali výcvikový program zameraný na liečbu sexuálnych delikventov, sa podstatne zlepšila kvalita ich terapeutického prístupu k tejto špecifickej klientele.

nec poskytujúci liečbu sexuálnych delikventov musí mať vysokoškolské vzdelanie aspoň magisterského stupňa a oprávnenie na výkon praxe v oblasti medicíny, psychológie, klinickej sociálnej práce, profesionálneho poradenstva alebo manželského a rodinného poradenstva. Zároveň však musí byť absolventom psychoterapeutického výcviku a špecializovaného výcviku na liečbu sexuálnych delikventov⁷⁰. V štandardoch sa tiež zdôrazňuje, že liečba sexuálnych delikventov je stále rozvíjajúcou sa oblasťou a preto je potrebné, aby profesionáli sledovali tento vývoj a poskytovali liečbu, ktorá je podľa vedeckých štúdií najefektívnejšia. Je tiež vhodné, aby sa psychoterapeuti samotní podieľali na výskume efektivity terapie, ktorú poskytujú. V prípade, že psychoterapeuti nie sú schopní vnímať klientovu dôstojnosť a pristupovať k nemu so súcitom, mali by ho odporúčať k inému profesionálovi. Profesionáli venujúci sa liečbe sexuálnych delikventov musia byť tiež pripravení náležite spolupracovať so systémom trestnej justície (IATSO, 2000).

Kvalitná psychoterapeutická starostlivosť by mala byť poskytovaná aj mladistvým páchatelom CSA. Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním (2007, článok 16, ods. 3) zaväzuje zmluvné štáty k tomu, aby zabezpečili, že sa „intervénčné programy alebo opatrenia vypracujú alebo prispôbia vývojovým potrebám detí, ktoré spáchali sexuálny trestný čin vrátane tých, ktoré nedosiahli vek trestnej zodpovednosti, s cieľom zaoberať sa problémami ich sexuálneho správania“.⁷¹

Za možný, ale nie povinný, doplnok v komplexnej starostlivosti o potreby páchatelov CSA, považujeme **spiritoterapiu**. Týmto termínom máme na mysli terapeutické pôsobenie na tie (nezdravé) prvky v spirituálite jedinca, ktoré spôsobujú škodu jemu samému alebo ľuďom, s ktorými prichádza do kontaktu⁷². Uvedenej úlohy sa môžu zhostiť profesionáli, ktorí sa venujú pastoračnej starostlivosti a pastorálnemu poradenstvu. Mali by disponovať primeranými vedomosťami nielen z oblasti teológie a/alebo religionistiky, ale aj psychoterapie, forenzej psychológie a viktimológie. U páchatelov CSA môže byť spiritoterapia užitočná vtedy, ak vhodným spôsobom podporuje spracovanie témy osobnej viny, najmä

⁷⁰ Alternatívou špecializovaného výcviku môže byť supervidovaná klinická skúsenosť a kontinuálne vzdelávanie v predmetnej problematike.

⁷¹ V obdobnom zmysle sa vyjadruje aj *Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii*, v článku 24, ods.2.

⁷² Vychádzame tu z celistvého pohľadu na problém zdravia. Podľa Křivohlavého (2001, s. 40) je zdravie „celkový (telesný, psychický, sociálny i duchovný) stav človeka, ktorý mu umožňuje dosahovať optimálnu kvalitu života a nie je prekážkou obdobnému snaženiu druhých ľudí.“

apelom na aktívne pokánie. Východiskovým bodom pokánia je konfrontovanie vlastného života s univerzálnymi normami a hodnotami (ktoré sú zamerané na ochranu ľudskej dôstojnosti a života), a identifikovanie vlastných prehrešení voči nim. Následne sa pokánie má prejavovať:

- 1) *lútosťou* nad vlastným previnením,
- 2) *vyznaním*, teda pomenovaním vlastného previnenia, čo sa má udiť nielen na súkromnej úrovni, alebo v maximálnej diskretnosti (napr. u veriaceho kresťana v rámci spovede), ale vhodnou formou aj vo vzťahu k poškodeným (t.j. primárnym a sekundárnym obeťom) a pred tými, ktorí sa podieľajú na dohľade nad správaním páchatel'a prepusteného z väzenia (probátor, členovia podpornej skupiny),
- 3) *zadosťučinením*, ktoré spočíva v prijatí dôsledkov vlastného previnenia sa (t.j. sankcií, povinností a obmedzení), v aktívnom úsilí o nápravu spôsobených škôd (odškodnenie obeť), ako aj v aktívnej práci na prevencii recidívy (Michančová, 2005).

V rámci spiritoterapie by páchatelia CSA mali byť tiež vedení k porozumeniu skutočnosti, že adekvátne pokánie je predpokladom nielen vnútorného pokoja, ale i potenciálneho odpustenia zo strany tých, ktorým páchatel' ublížil, resp. nápravy vzťahov (zmierenia) (Michančová, 2005).

Zdravá spiritualita podporuje u človeka etické postoje a konanie (Říčan, 2007, s.106) a taktiež pozitívne ovplyvňuje zvládanie záťažových životných situácií (Pargament, 1997). Preto (nielen) pre jedincov, ktorí spáchali závažné trestné činy, predstavuje výzvu i zdroj nádeje zároveň.

V nasledujúcich subkapitolách priblížime vybrané intervencie adresované páchatel'om CSA, ktoré je žiaduce realizovať pred, počas a po výkone trestu odňatia slobody, pričom tieto intervencie spadajú aj do kompetencie špecializovaných forénznych sociálnych pracovníkov. Justová (2012, s.47-48) zdôrazňuje, že sociálna práca s trestanými osobami nemôže dosahovať cieľ prevencie pred recidívou, ak nebude pracovať s trestanými osobami kontinuálne počas trestu odňatia slobody i po jeho uplynutí. Vzhľadom na značnú zanedbanosť tejto oblasti sociálnej práce na Slovensku predkladáme obsah nasledujúcich subkapitol ako výzvu či víziu, s nádejou, že sa nájdú zanietení sociálni pracovníci, ktorí ju raz – v záujme našej bezpečnejšej budúcnosti – začnú naplňovať.

2.4.1 Intervenčné programy vo väzniciach

V štátoch, kde je systém intervencie voči páchatel'om sexuálnych deliktov rozvinutý, je bežnou praxou, že páchatelia majú možnosť absolvovať terapeutické programy už počas výkonu trestu odňatia slobody. Terapeuti pritom nutne nie sú psychológmi alebo psychiatrami, môžu to byť aj

pracovníci väznic alebo sociálni pracovníci, ktorí sú však na tento účel špeciálne školení. Pre priblíženie fungujúceho terapeutického systému vo väzniciach stručne opíšeme Anglický model.

Viacerí autori (napr. Davidson, 2008, s.144-145, Craig et al, 2008, s.120) uvádzajú, že do väznic v Anglicku sa už v r.1991 začali zavádzať terapeutické programy pre páchatel'ov sexuálnych deliktov (*Sex Offender Treatment Programme*). Tieto programy vychádzajú z kognitívno-behaviorálnych teórií, majú skupinový charakter a sú rozdelené do rôznych modulov.

Prvý modul (tzv. *Rolling Programme*) je určený páchatel'om, ktorí majú pomerne málo terapeutických potrieb. Páchatelia dostávajú úlohy, ktoré majú dokončiť predtým, než program opustia. Typické úlohy zahŕňajú: spracovanie úvahy nad spáchaným trestným činom, písomné vyjadrenie ľútosti a ospravedlnenia sa obeti, identifikovanie vlastných scestných myšlienkových postupov a vyjadrenie námietok proti nim. Program zvyčajne trvá okolo 100 hodín, avšak je veľmi flexibilný – páchatelia sa doň môžu zapojiť a opustiť ho kedykoľvek podľa toho, ako zvládajú zadané úlohy (Craig et al, 2008, s.122).

Druhý modul (tzv. *Core Sex Offender Treatment Programme*) trvá okolo 160 terapeutických kontaktných hodín a zameriava sa na nasledovné oblasti:

- *páchatel'ovo popieranie a minimalizácia* – program sa snaží eliminovať tendencie páchatel'ov obviňovať obeť, iných alebo okolnosti namiesto prijímania zodpovednosti za vlastné konanie,
- *nedostatok empatie voči obeti* – páchatelia sú vedení k tomu, aby začali vnímať a nepodceňovali negatívny dopad trestného činu na obeť a jej blízkych; často sa tu využíva metóda hrania rolí, pri ktorej sa páchatelia majú vžívať do pozície a perspektívy obetí,
- *stratégie prevencie recidívy* – hlavným cieľom programu je zvýšiť motiváciu páchatel'ov k tomu, aby nerecidivovali a rozvinúť u nich seba-zvládacie zručnosti k tomu, aby to dokázali (Craig et al, 2008, s.121; Davidson, 2008, s.145-146).

Tretí modul (tzv. *Extended Programme*) je určený tým páchatel'om, u ktorých bolo identifikovaných veľa terapeutických potrieb. Cieľom programu je identifikovanie a náprava dysfunkčných vzorcov myslenia, zlepšenie zvládania emócií, zlepšenie zručností potrebných k budovaniu vzťahov a intimity, zvládanie deviantnej fantázie a sexuálneho vzrušenia, a porozumenie tomu, ako všetko toto súvisí so sexuálne delikventným konaním (Craig et al, 2008, s.121). Páchatelia sú tu vedení k budovaniu sebaucty, nakoľko sa predpokladá, že jej nedostatok súvisí s tendenciou

k sociálnej izolácii a s neúspešnosťou v sociálnych vzťahoch s dospelými (Davidson, 2008, s.145).⁷³

To, do ktorého modulu je páchatel' zaradený a či je vôbec vhodné, aby sa účastnil programu, ktorý má skupinový charakter, sa určuje za základe výsledkov procesu posudzovania jednotlivých páchatel'ov. Možnosť zaradenia do programu sa zamietne v prípade, že páchatel': (1) celkom popiera spáchanie trestného činu, (2) trpí, alebo v čase spáchania trestného činu trpel psychotickým ochorením, (3) vykazuje vysokú mieru psychopatie (skóre 26 a vyššie)⁷⁴. Súčasťou procesu posudzovania je aj vyplnenie psychometrických testov, ďalej aplikácia posudzovacieho nástroja *SARN (Structured Assessment of Risk and Needs*, Thornton, 2002), a tiež *Risk Matrix-2000* (Thornton et al, 2003). V prípade, že páchatel' má nižšie IQ (medzi 70-80) a teda má zhoršenú schopnosť učenia sa, je zaradený do programu, ktorý je špeciálne upravený (používa sa v ňom viac neverbálnych metód, a dôraz na empatiu je znížený) (Craig et al, 2008, s.120).

Očakáva sa, že páchatel', ktorý absolvoval špeciálne terapeutické programy vo väzniciach, v nich bude pokračovať aj po prepustení z väzenia. Preto väznice a probačná služba v Anglicku úzko spolupracujú pri tvorbe týchto terapeutických programov, pričom ich cieľom je, aby jednotlivé terapeutické moduly ktoré ponúkajú, boli vzájomne kompatibilné a nadväzujúce. Za týmto účelom tak väznice ako i probačná služba používajú rovnaké metódy na posudzovanie rizikovosti páchatel'a (Davidson, 2008, s.145-146).

V USA sa ako podporná terapeutická technika využíva aj **podrobný popis dopadu zločinu na obeť** (tzv. *Victim Impact*), zväčša za prítomnosti reálnej obeť. Williams a Goodman (2007, s.528-529) uvádzajú, že ide o techniku, ktorej účelom je nabúravať u páchatel'ov ich tendencie k popieraniu a bagatelizácii škôd, ktoré spôsobili. Zároveň dodávajú, že použitiu tejto techniky, ukotvenej vo filozofii restoratívnej spravodlivosti, musí predchádzať dôkladná príprava páchatel'ov i obeť.

V rámci USA sa program *Victim Impact* začal používať v r. 1998 v Californii, odkiaľ sa rozšíril aj do ďalších štátov USA. Originálny program pozostáva z trinástich tématických celkov, zameraných na rôzne druhy zločinov a je adresovaný všetkým väzňom. Avšak ktorákoľvek téma môže byť aplikovaná aj samostatne, v rámci skupinovej terapie špecifíc-

⁷³ V **Kanadských** väzniciach zaradzujú páchatel'ov na základe posúdenia do jedného z troch uzavretých programov, ktoré sa líšia v intenzite terapie (nízka, stredná a vysoká intenzita). V **Austrálii** taktiež rozlišujú tieto tri stupne intenzity terapeutických programov, avšak preferujú programy s tzv. otvoreným koncom, ktoré sú flexibilejšie (Mann et al, 2011, s. 333-334).

⁷⁴ Pri použití testovacieho nástroja „Hare Psychopathy Checklist“.

kej skupiny páchatel'ov. Každý tematický celok pozostáva z nasledovných častí:

- definovanie konkrétneho trestného činu,
- predstavenie štatistík a vyzvanie účastníkov k tomu, aby sa vyjadrili, ak ich na štatistických údajoch niečo prekvapilo,
- uvedenie príkladov, t.j. konkrétnych kazuistík obetí daného trestného činu a následné vyzvanie účastníkov, aby sa zamysleli, ako by sa cítili, keby sa oni sami, alebo niekto z ich rodiny stal obeťou tohto trestného činu; súčasťou tohto bodu je diskusia alebo písomné vyjadrenie účastníkov,
- vyzvanie účastníkov, aby uvažovali nad dopadom trestného činu v oblasti finančnej, fyzickej, emočnej, náboženskej/spirituálnej,
- sledovanie DVD klipu, ktorý ilustruje dopad zločinu na obeť a následná skupinová diskusia,
- prečítanie príkladov toho, ako páchatelia prevzali zodpovednosť za svoje činy; následná diskusia a písomné spracovanie vlastného stanoviska o prevzatí zodpovednosti,
- vypočutie osobného svedectva pozvanej obete,
- diskusia a ukončenie.

Základné východiská programu sú nasledovné: (1) pozornosť sa zameriava na obeť a dôsledky zločinu, (2) osobné skúsenosti obetí sú jadrom programu, (3) obeť si zaslúžia, aby ich práva boli posilnené a ich hlas vypočutý, (4) ktokoľvek sa môže stať obeťou zločinu, (5) viktimizácia vytvára v spoločnosti „dominový efekt“, (6) páchatelia majú možnosť zmeniť svoje myslenie a správanie, (7) páchatelia sú povinní odškodniť svoje obeť, tak priamo ako aj nepriamo (California Department of Corrections and Rehabilitation, 2009).

Ďalšou formou intervenčných programov, ktoré vychádzajú z filozofie restoratívnej spravodlivosti a môžu sa realizovať aj v dobe, pokiaľ si ešte páchatel' odpykáva trest vo väzení, je mediácia medzi obeťami a páchatel'mi. Daly (2011, s.21) uvádza, že v zriedkavých prípadoch k týmto stretnutiam dochádza aj pri tak závažných trestných činoch, ako je CSA, pričom spomína príklady takejto praxe z Kanady a USA. Vzhľadom na to, že potenciálna aplikácia mediácie medzi páchatel'mi a obeťami CSA si vyžaduje dôkladnú prípravu, budeme sa tejto téme venovať v samostatnej podkapitole (2.3.4).

Vyškolení sociálni pracovníci pôsobiaci vo väzniciach sa môžu angážovať vo vyššie uvedených formách intervencie. No ich doménou by malo byť **manažovanie spolupráce** medzi jednotlivými profesiami a organizáciami, ktoré môžu prispieť k náprave páchatel'ov CSA počas ich

pobytu vo väzení a k zníženiu rizika, ktoré títo páchatelia predstavujú pre spoločnosť po ich prepustení z väzenia. Súčasťou tohto manažmentu by malo byť tiež organizovanie spoločných pracovných stretnutí zameraných na vypracovanie odborného stanoviska k potenciálnemu podmiennečnému prepusteniu konkrétneho páchatel'a z väzenia. V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že úspešné absolvovanie terapeutického programu pre väznených páchatel'ov sexuálnych deliktov by malo byť chápané ako nevyhnutná podmienka ich možného podmiennečného prepustenia (Champion, 2007, s.552-553).

Meloy (2006, s.8-9,69) uvádza, že súčasným trendom kriminálnej justície v USA je zvýšená dôvera v parolu (podmiennečné prepustenie) a probáciu sexuálnych delikventov. Špecializovaný a intenzívny komunitne založený dohľad nad páchatel'mi CSA je totiž omnoho lacnejší než väzenia a môže byť zároveň aj efektívnejší. U nízko rizikových páchatel'ov Meloy (2006, s.69) obhajuje aplikáciu probácie namiesto väzenia.

Riešením otázky podmiennečného prepustenia sú v mnohých krajinách poverené tzv. **parolové rady** (*parole boards*). Parolová rada je nezávislý orgán, ktorý je vytvorený za účelom prejednávania žiadostí o predčasné (podmiennečné) prepustenie odsúdených z väzenia. Tvoria ju odborníci i preškolení laici, ktorí sú schopní kvalifikovane posúdiť pripravenosť odsúdeného vrátiť sa na slobodu, a to zvlášť z pohľadu bezpečnosti pre verejnosť. Parolová rada má kompetenciu rozhodnúť o tom, či odsúdený bude z väzenia predčasne prepustený, a stanoviť podmienky, ktoré odsúdený musí po stanovenú dobu na slobode plniť. Prípady odsúdených sa prejednávajú až po uplynutí doby, ktorú súd v rozsudku stanovil ako minimálnu dobu, ktorú odsúdený musí vo väzení stráviť. Práca členov parolovej rady spočíva v podrobnom posudzovaní okolností spáchaného činu, osoby páchatel'a, jeho aktuálnej životnej situácie (so špecifickým zameraním na zistenie prípadných rizík jeho pobytu na slobode). Okrem posúdenia písomných podkladov, parolová rada realizuje aj osobitné vypočúvanie odsúdeného i obeť (ak má záujem) a ďalších osôb, ktoré k odsúdenému a jeho prípadu zdieľajú svoje poznatky. Skúma okrem iného aj dopady trestného činu na obeť a zaoberá sa tým, ako páchatel' svoje vzťahy k obeť napravid (Matoušková, 2010, s.164-167).

Vo Veľkej Británii a Kanade je parolová rada financovaná zo štátneho rozpočtu, pôsobí v rezorte ministerstva spravodlivosti, ale vo svojich rozhodnutiach je nezávislá. V Kanade sú pre prácu v pozícii člena parolovej rady predpísané osobitné kritéria⁷⁵ a jej členovia pracujú v rade na

⁷⁵ Kritéria na pozíciu člena parolovej rady: ukončené vysokoškolské vzdelanie humanitného smeru, alebo zodpovedajúce iné relevantné vzdelanie či potrebná dĺžka odbornej praxe a absolvované špeciálne tréningy, minimálne päťročná profesná skúsenosť z oblasti tvor-

plný alebo polovičný úväzok. Pri každej parolovej rade pracuje aj administratívny pracovník, ktorý pripravuje pre zasadnutia rady potrebné dokumenty. Činnosť parolových rád dopĺňajú aj paroloví úradníci, ktorí pôsobia vo väzniciach, kde pripravujú väzňov na moment ich podmienenečného prepustenia, i mimo väznice, t.j. v komunitách, kde vykonávajú dohľad nad podmienenečne prepustenými (Matoušková, 2010, s.164-167). V niektorých krajinách (vrátane Slovenska) sú týmto dohľadom poverení probační úradníci.

2.4.2 Probiácia

Odborníci zaoberajúci sa terapiou sexuálnych delikventov zdôrazňujú, že terapia (zameraná na budovanie vnútorných mechanizmov kontroly u klienta) musí byť kombinovaná s externou kontrolou (Beech a Fisher, 2004; Seto, 2008, s.190-192), ktorá je spravidla v kompetencii probačného úradníka.

Väčšina probačných úradov v USA i v Anglicku má vypracované **špeciálne podmienky probácie** pre páchatel'ov CSA (Champion, 2007, s.552-553; Meloy, 2006, s.9). Tieto podmienky sa zvyčajne týkajú nasledovných oblastí:

- **terapia** – povinnosť zúčastňovať sa a uhrádzať platby za terapiu a hodnotenia vypracovávané terapeutom, ktorý je kvalifikovaný na výkon terapie pre sexuálnych delikventov a je schválený probátorom,⁷⁶

by a implementácie legislatívy, riadenia alebo správnych činností a absolvovanie dvojročného vzdelávacieho procesu ukončeného odbornou skúškou.

⁷⁶ Probačná služba v **Anglicku** ponúka páchatel'om sexuálnych deliktov, ktorí boli prepustení z väzenia, **akreditované skupinové terapeutické programy**, ktoré majú modulovú štruktúru. Výber konkrétnych modulov pre konkrétneho páchatel'a sa odvíja od stupňa jeho rizikovosti, ako aj od toho, aké moduly absolvoval vo väzení. Všetky programy sú zacielené na pomoc páchatel'ovi k tomu, aby pochopil a zmenil spôsob svojho myslenia, nadobudol nové zručnosti a pripravil sa pre nový život, pričom sa k tomu používajú metódy ako je skupinová diskusia, hranie rolí a nácvik zručností (Davidson, 2008, s.145-146). Jedným z akreditovaných programov je aj *Thames Valley Programme*, pozostávajúci zo štyroch modulov. Prvý, základný modul začína intenzívnym dvojtýždňovým blokom, na ktorý nadväzujú stretnutia jeden-krát týždenne, alebo dvojtýždenne. Tematický sa zameriava na problém popierania, zodpovednosti, narušené vzorce myslenia, deviantné sexuálne myšlienky a jednoduché techniky ich kontroly. Druhý modul je tematický zameraný na zvýšenie empatie voči obeti a uvedomenie si jej spôsobených škôd. Tretí modul je zameraný na životné zručnosti, najmä riešenie problémov, stratégie zvládania záťaže a medziľudské vzťahy. Štvrtý modul je venovaný stratégiám prevencie recidívy. Páchatelia sa účastnia jednotlivých modulov v závislosti od ich individuálnych potrieb a problémov. Vysoko problémoví jedinci zvyčajne absolvujú terapiu v rozsahu 200 hodín, zatiaľ čo jedinci s menšími problémami si vystačia s terapiou v rozsahu okolo 100 hodín. Páchatelia, ktorí úspešne ukončili liečbu vo väznici, môžu absolvovať iba udržiavaciu terapiu, napr. len modul zameraný na prevenciu recidívy (Craig et al, 2008, s. 122-123).

- **obet'** – zákaz kontaktu s obeťou a jej rodinou, vrátane kontaktu prostredníctvom listu, telefónu, audio alebo video správy, emailu, sms správy alebo kontaktu cez tretiu stranu (iba ak s písomným súhlasom obeť a probátora) a platba za poradenstvo alebo terapiu, ktorú absolvuje obeť,
- **deti** – žiadny úmyselný alebo dlhodobý kontakt s deťmi akéhokoľvek veku a pohlavia, vrátane navštevovania miest, na ktorých sa schádzajú deti, alebo ich kontaktovania prostredníctvom internetu, elektronickej pošty, listu, telefónu, audio alebo video správ, alebo cez dospelú osobu, ktorá má dieťa,
- **práca** – žiadna platená alebo dobrovoľnícka práca, ktorá zahŕňa kontakt s deťmi do 18 rokov veku⁷⁷; každá práca musí byť schválená probátorom,
- **sexuálne správanie** – zákaz užívať alebo vlastniť akékoľvek pornografické alebo sexuálne stimulujúce materiály a služby (vrátane fotografií, kresieb, malieb, literatúry, audio alebo video záznamov, materiálov uchovávaných elektronicke na internete alebo na digitálnych nosičoch dát, televíznych programov, telefónnych služieb, počítačových programov, a pod.),
- **cestovanie** – zákaz riadiť motorové vozidlo bez predošlého dovolenia probačného úradníka; povinnosť zaznamenávať údaje o cestách (s uvedením trasy, vzdialenosti, času odchodu, príchodu a návratu, spoločníka),
- **bývanie** – miesto pobytu musí byť schválené probačným úradníkom,
- **abstinencia** – povinnosť dodržiavať abstinenciu od alkoholu a drog,
- **kontrola** – povinnosť strpieť akúkoľvek formu kontroly určenú k overeniu dodržiavania stanovených podmienok, vrátane testovania prostredníctvom polygrafu, za účelom overenia pravdivosti výpovedí učinенých pred probátorom alebo terapeutom (Managing Sex Offenders in the Community, 2003, s.4-6; Center for Sex Offender Management, 2007, s.149; Terms and Conditions of Sex Offender Probation, 2010; Travis, 1997; Coppola, 2008; Chapman, 2008; Meloy, 2006).

Zatiaľ čo tieto špeciálne podmienky predstavujú základ pre zostavenie plánu probácie, probační úradníci by pri jeho zostavovaní mali zohľadňovať rizikové faktory a potreby prítomné u konkrétneho páchate-

⁷⁷ Pokiaľ ide o páchatel'ov odsúdených za trestné činy súvisiace s CSA, na nutnosť aby sa im dočasne alebo trvalo zabránilo vo vykonávaní prinajmenšom profesionálnych aktivít zahŕňajúcich priamy a pravidelný kontakt s deťmi, apeluje aj Smernica Európskeho parlamentu a rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii (článok 10).

ľa a tiež pravidelne prehodnocovať, či u páchatel'a nedošlo k zmenám v úrovni rizikovosti (Managing Sex Offenders in the Community, 2003, s.4-6; Center for Sex Offender Management, 2007, s.149). **Probačný plán** by mal vo vyváženej miere obsahovať tak prvky kontroly, ako aj podpory. Mal by teda identifikovať aj pozitívne ciele a aktivity, ktoré môžu páchatel'ovi napomôcť v budovaní zmysluplného života a v úspešnom znovuzačlenení do spoločnosti. Ako príklad možno uviesť: účasť na voľnočasových aktivitách prosociálneho charakteru, nadväzovanie prosociálnych vzťahov, získanie primeraného zamestnania (Center for Sex Offender Management, 2007, s.136, 150).

V záujme **dohľadu nad plnením stanovených probačných podmienok** by mali byť minimálne realizované stretnutia klienta s probátorom raz týždenne alebo raz za dva týždne a aspoň raz mesačne realizované plánované a neplánované návštevy probátora u klienta doma (Meloy, 2006, s.54-57). Okrem toho je žiaduce, aby probátor overoval u terapeuta, či sa klient pravidelne zúčastňuje terapií, ďalej aby zabezpečoval testovanie prostredníctvom polygrafu⁷⁸, a aby tiež overoval relevantné informácie cez pravidelný kontakt s rodinnými príslušníkmi páchatel'a, spolupývajúcimi, priateľmi, inými podpornými osobami či zamestnávateľom (Managing Sex Offenders in the Community, 2003, s.4-6; Center for Sex Offender Management, 2007, s.153).

Pre účely efektívnej probácie má osobitý význam vytvorenie rôzno-rodnej siete zodpovedných a informovaných jedincov⁷⁹, ktorí slúžia ako „oči a uši“ probátora a zároveň pomáhajú páchatel'ovi budovať pozitívny životný štýl.⁸⁰ V prípade, že sa u páchatel'a objaví rizikové správanie mô-

⁷⁸ Používanie polygrafu u páchatel'ov sexuálnych trestných činov za účelom overovania dodržiavania probačných a terapeutických podmienok je odborníkmi značne podporované (McGrath et al, 2003; Madsen et al, 2004; O'Connell, 2000). Zároveň je ale známe, že polygraf má svoje obmedzenia, a preto sa neodporúča, aby probátori činili rozhodnutia ohľadne klienta výhradne na základe výsledkov testovania za pomoci polygrafu (Center for Sex Offender Management, 2007).

⁷⁹ To predpokladá, že títo jedinci sú preškolení a v dôsledku toho: veria, že páchatel' spáchal zločin; nesnažia sa páchatel'a zbavovať zodpovednosti; sú si vedomí a dokážu rozpoznať u páchatel'a rizikové faktory; súhlasia s odhaľovaním rizikového správania páchatel'a; sú ochotní informovať probátora o páchatel'ových činnostiach a identifikovaných obavách; sú oboznámení s princípmi a očakávaniami terapie a probácie sexuálnych delikventov (Center for Sex Offender Management, 2007, s.160).

⁸⁰ Dobre fungujúcu sociálnu sieť okolo páchatel'a CSA, ktorá zmysluplne kombinuje prvky podpory i kontroly nad páchatel'om CSA, možno považovať za efektívnejšiu, ekonomickejšiu a humánnejšiu nástroj zvládania relevantného rizika, než technické nástroje prostredníctvom ktorých má byť páchatel' kontrolovaný (napr. špeciálne kontroly počítačov či elektronický monitoring, pomocou ktorého možno sledovať presný pohyb páchatel'a prostredníctvom GPS systému). V tejto súvislosti Lulei (2011, s. 88) poznamenáva, že nové agresívne technológie vzbudzujú u klientov nevoľu a odpor.

žu títo jedinci kontaktovať probátora a prebrať s ním svoje obavy (Center for Sex Offender Management, 2007, s.160). Pravidelná a otvorená komunikácia s členmi sociálnej siete vytvorenej okolo páchatel'a môže byť pre probátora zdrojom cenných informácií o klientovi a tým môže mať významný dopad na kvalitu probačnej praxe (Cumming a McGrath, 2005).

Reakcia na porušenie probačných podmienok by sa mala odvíjať najmä od: (a) závažnosti správania, (b) úrovne rizikovosti páchatel'a, (c) miery do akej bola ohrozená bezpečnosť obetí a komunity, (d) toho, či páchatel' dobrovoľne odhalil dané správanie alebo ho utajoval, (e) toho, či si členovia podpornej sociálnej siete nevhodné správanie všimli a odhalili ho, (f) schopnosti a ochoty páchatel'a vytvoriť a dodržať reálny plán nápravy správania, (g) dostupnosti opatrení na pomoc páchatel'ovi s nápravou správania. Spektrum reakcií na porušenie probačných podmienok môže zahŕňať: rozšírenie obmedzení a špeciálnych podmienok, zvýšenie frekvencie kontrolných návštev, domáce väzenie, elektronický monitoring, požadovanie aby sa problém správania riešil aj v rámci terapie, nariadenie intenzívnejšej terapie, a pod. V prípade opakovaného porušovania probačných podmienok, alebo dokonca v prípade recidívy musí probačný pracovník reagovať rázne, čo môže pre páchatel'a znamenať aj opätovné uväznenie (Center for Sex Offender Management, 2007, s.174-175).

Pre prácu s tak špecifickou klientelou akou sú páchatelia CSA by mali byť probační úradníci **špeciálne vyškolení** (Champion, 2007, s.552-553; Meloy, 2006, s.9; Center for Sex Offender Management, 2007, s.136). Medzi kľúčové témy takéhoto špecializovaného výcviku patrí: dynamika CSA, rôznorodosť páchatel'ov, podobnosti a odlišnosti medzi dospelými a mladistvými páchatel'mi CSA, princípy terapie páchatel'ov CSA, posudzovanie rizík a potrieb u páchatel'a, s dôrazom na dynamické rizikové faktory, ktoré súvisia s recidívou, zostavovanie súboru špeciálnych probačných podmienok, vyvažovanie kontrolných a podporných aktivít v probačnom pláne, primerané reagovanie na porušenie probačných podmienok alebo na zmeny týkajúce sa rizikových faktorov, aktívna spolupráca so sociálnou podpornou sieťou páchatel'a. Takýto výcvik by nemal byť chápaný ako jednorazová udalosť, ktorá vyzbrojí probačného úradníka poznatkami, majúcimi definitívnu platnosť. Veľmi dôležité je kontinuálne vzdelávanie, ktoré bude probačným úradníkom prinášať nové poznatky zásadného významu, na základe ktorých by malo dôjsť aj k potrebným zmenám v praxi (Center for Sex Offender Management, 2007, s.138). Okrem primeraných vedomostí je pre efektívny výkon probácie dôležité, aby bol probačný úradník schopný hovoriť otvorene o sexualite a sexuálnej deviácii, aby mal citlivosť na potreby obetí CSA, a aby do-

kázal spolupracovať so všetkými profesionálmi i laikmi (t.j. s pracovníkmi polície, sudcami, terapeutmi, obeťami, advokátmi obetí, pracovníkmi sociálno-právnej ochrany detí, páchatel'ovými podpornými osobami), ktorí zohrávajú rolu v zvládaní rizika, ktoré páchatelia CSA predstavujú (Managing Sex Offenders in the Community, 2003, s.7).

Potrebe spolupráce a zdieľania všetkých relevantných informácií – v záujme zvyšovania objektivity hodnotenia situácie a prijímania adekvátnych opatrení – sa v probácii pripisuje kľúčový význam (Center for Sex Offender Management, 2007, s.135-136; ATSA, 2004; Griffiths et al, 2007, s.26). Osobitný model takejto spolupráce možno nájsť napr. v Anglicku. Tam totiž existujú špeciálne útvary zamerané na ochranu verejnosti pred rizikovými páchatel'ami (tzv. *Multi-Agency Public Protection Arrangements* – **MAPPA**). Tieto útvary vedené spoločne políciou a probačnou službou zhromažďujú informácie dôležité k zabezpečeniu efektívneho dohľadu nad vysoko rizikovými páchatel'ami. K takýmto informáciám patria najmä výsledky terapie, ktorú páchatel' absolvoval počas väzby a/alebo po prepustení z väzby, posúdenie rizika vypracované psychologickým oddelením väznice a probátorom, ďalšie relevantné informácie z polície a probačnej služby (napr. správy o pokroku páchatel'a v terapii, správy o zmenách v postojoch a správani). Odborníci zaangażovaní v týchto špeciálnych útvaroch (MAPPA) sa pravidelne stretávajú aby: (1) zdieľali informácie o najrizikovejších páchatel'och, (2) vypracovali odporúčania ako zvládnuť toto riziko, (3) monitorovali a implementovali dohodnuté opatrenia, (4) prehodnocovali rozhodnutia, ak sa okolnosti zmenia, (5) manažovali zdroje (Craig et al, 2008, s. 161-164).

Celý prípadový manažment a všetky probačné aktivity by mali byť náležite **dokumentované**. Spis každého klienta by mal obsahovať okrem iného aj: dátum a povahu všetkých realizovaných stretnutí s klientom, probátorovo posúdenie páchatel'a pri každom kontakte, akékoľvek identifikované obavy alebo rizikové faktory, pravidelné aktualizácie a zhrnutia týkajúce sa klientovej účasti na terapii a pokroku v nej, výsledky polygrafického testovania, údaje o všetkých kontaktoch so spolupracujúcimi osobami, výpoveď obeť o dôsledkoch zločinu, údaje o porušení probačných podmienok a o následných formálnych alebo neformálnych reakciách a sankciách. Spis slúži ako permanentný záznam o páchatel'ovom správaní v priebehu probácie. Informácie v spise majú kritický význam zvlášť vtedy, ak nastáva zmena v osobe probátora, ak je potrebné zdôvodniť opatrenia vykonané v priebehu probácie, alebo ak dôjde k opätovnému trestnému stíhaniu páchatel'a (Center for Sex Offender Management, 2007, s.180).

Meloy (2006, s.102, 130) konštatuje, že v súvislosti s páchatelmi CSA je **ukončenie probácie opodstatnené až vtedy, ak klient úspešne ukončil terapiu**, teda ak terapeut vyhodnotil progres klienta ako výrazný, a tento progres preukazujú aj výsledky polygrafického testovania.

2.4.3 Socioterapia

Socioterapiu možno definovať ako terapiu sociálnych vzťahov. Jej cieľom je „zvýšiť kvalitu života jednotlivca, zmobilizovať jeho vnútorné kapacity a kapacity jeho sociálnych vzťahov smerom k zmierneniu napätia v jednotlivcovi a v jeho sociálnom systéme“ (<http://www.socioterapia.sk/socioterapia/>). Socioterapia sa zameriava na budovanie emocionálnych a posilňujúcich vzťahov, ktoré napomáhajú sociálnej integrácii jedinca a sú zároveň predpokladom prevencie nežiaduceho a neprispôsobivého správania a rôznych sociálno-patologických javov. Socioterapeuti sú v pozícii terapeutov v širokom slova zmysle a slúžia svojmu klientovi ako dostatočne zrelý model kvalitného života (Bekő, 2009). Roly socioterapeutov alebo koordinátorov socioterapeutických projektov sa môžu zhostiť aj špecializovaní sociálni pracovníci.

V súvislosti s problematikou terapie sexuálnych delikventov, Frost (2011, s. 438) definuje sociálnu terapiu ako „vedomé a deklarované používanie celku (totality) vzťahov v kontexte rehabilitačného programu“. Podľa neho funkčná socioterapeutická skupina, s jej zmesou podpory a konfrontácie, je schopná odpovedať súčasne na dve kľúčové ciele liečby sexuálnych delikventov – t.j. zníženie priameho rizika recidívy a interpersonálny rozvoj človeka ako dobre fungujúceho dospelého (Frost, 2011, s. 444).

Unikátny model socioterapie sexuálnych delikventov predstavujú tzv. „**Kruhy podpory a kontroly**“ (*Circles of Support and Accountability*, COSA). Tieto „kruhy“ možno charakterizovať ako skupinu štyroch až siedmich dobrovoľníkov, ktorí sa usilujú o to, aby páchatelia, ktorí si odpykali trest za sexuálny zločin a sú prepustení z väzenia boli úspešne znovuzачlenení do spoločnosti a viedli zodpovedný a produktívny život. Poslaním COSA je znižovať riziko recidívy u týchto páchatel'ov a tým prispievať k bezpečiu spoločnosti a potenciálnych obetí. Tento projekt stojí na princípoch restoratívnej spravodlivosti, berie do úvahy potreby obetí i potreby páchatel'ov a vníma spoluzodpovednosť ostatných členov spoločnosti za nastolenie spravodlivosti a pokoja. Hlavným mottom projektu je „už žiadna ďalšia obeť“ (*Circles of Support...*, 2003).⁸¹

⁸¹ Výnimočný projekt započal svoju existenciu v r. 1994 v Kanade, s pričinením pastora kresťanskej protestantskej cirkvi, menom Harry Nigh v meste Hamilton, Ontario. V rovnakom roku sa k iniciatíve pridali aj baptistický pastor Hugh Kirkegaard, pôsobiaci v To-

Názov projektu vystihuje jeho štruktúru, ktorá pozostáva z dvoch „kruhov“. **Vnútorňý kruh** je tvorený páchatelom a skupinou dobrovoľníkov, ktorí sú vyškolení na prácu so sexuálnymi delikventmi, avšak nie v takej miere, aby mohli byť považovaní za expertov. **Vonkajší kruh** tvoria profesionáli, ktorí sa venujú problematike sexuálnych zločinov, sú expertmi na posudzovanie a zvládanie miery rizikovosti u páchatelov. Títo profesionáli poskytujú podporu členom vnútorného kruhu (Wilson et al, 2008, s. 28).⁸²

Páchatel', ktorý sa potenciálne môže stať súčasťou „kruhu“ je identifikovaný šesť mesiacov vopred pred jeho prepustením z väzby. Je oboznámený s projektom, a ak prejaví záujem a splňa podmienky, môže byť do projektu zaradený. To predpokladá, že COSA sú schopné asistovať pri napĺňaní jeho potrieb a on je ochotný podniknúť konkrétne kroky k prevencii recidívy. Podmienkou je tiež podpísanie vzájomnej dohody, v ktorej sa obe strany zaväzujú k spolupráci na rovnakom ciele a k tomu, že budú spolu komunikovať otvorene a úprimne, a zároveň budú rešpektovať dôvernosť súkromných informácií (s výnimkou situácie, kedy dôjde k závažnému porušeniu pravidiel) (*Circles of Support and Accountability*, 2003). Kruh sa zaväzuje, že bude páchatel'ovi poskytovať neformálnu pomoc a podporu, zároveň ale bude fungovať aj ako neformálna sociálna kontrola, neizolovaná od formálnej kontroly, ktorá je súčasťou systému trestnej justície (Wilson et al, 2008, s.29).

Po páchatel'ovom prepustení z väzenia začína **samotná činnosť kruhov**. Členovia „kruhu“ majú **pravidelné stretnutia** za účasti páchatel'a, kvôli ktorému sa „kruh“ sformoval. V úvodných štádiách existencie kruhov sa stretnutia konajú minimálne raz týždenne, v prípade potreby aj častejšie. Keď sa už páchatel' v komunite usadil, stretnutia sa realizujú raz alebo dvakrát mesačne. Ak sa „kruh“ potrebuje stretávať menej často než raz mesačne, potom môže prehodnotiť, či je jeho existencia ešte stále potrebná. Po dosiahnutí svojho cieľa sa „kruh“ rozpúšťa (to však nezna-

ronte. Odtiaľ sa projekt postupne rozšíril do všetkých väčších miest v Kanade, a implementoval sa tiež v Anglicku, Írsku a USA (Wilson et al, 2008, s. 26,28). V Anglicku sa „Kruhy“ používajú ako podpora práce polície, probačnej služby a ďalších zložiek združených v tzv. MAPPA (McAlinden, 2008) a nevenujú sa len tým páchatelom sexuálnych deliktov, ktorí si odpykali celý trest odňatia slobody, ale aj iným, ktorí sú napr. podmienčne prepustení (Wilson et al, 2008, 36).

⁸² Keďže COSA sa vymedzuje ako profesionálne podporovaná dobrovoľnícka iniciatíva, musí sa pravidelne **stretávať** nielen s vyššie spomenutými expertmi, ale i ďalšími **profesionálmi** z danej komunity – ako sú poskytovatelia služieb obetiam, právnici, psychológovia, sociálni pracovníci, policajti, zdravotníci, pracovníci väzníc, probační úradníci, pedagógovia či pastorační pracovníci. Odborníci by mali byť oslovení hneď v začiatkoch formovania „kruhu“, môžu poskytovať špecializované výcviky, poradenstvo a podporu COSA (*Circles of Support and Accountability*, 2003).

mená, že vzťahy, ktoré sa počas jeho existencie vytvorili, nemôžu pokračovať aj naďalej). Prvé stretnutia „kruhu“ sa realizujú na vopred dohodnutom mieste v komunite. Neskôr, po vybudovaní dôvery sa pravidelné stretnutia realizujú v domácnostiach členov „kruhu“. Medzitým nie je vylúčené, aby boli jednotliví členovia „kruhu“ s páchatelom v kontakte. Môžu ho podľa vlastného uváženia pozývať k sebe domov na návštevu. Vždy sa však musí overiť, či je prítomnosť páchatel'a v domácnosti dobrovoľníka bezpečná, najmä či sa v domácnosti alebo v susedstve nenachádzajú deti, alebo iné rizikové faktory (*Circles of Support and Accountability*, 2003).

V priebehu svojej existencie sa „kruh“ snaží **prispievať k napĺňaniu** páchatel'ových **potrieb**, ktoré boli identifikované ešte pred jeho prijatím do programu. Tieto potreby možno zaradiť do štyroch hlavných kategórií):

- *praktické potreby* – týkajú sa napr. bývania, zamestnania, vzdelania, dopravy, hospodárenia s financiami (Griffiths et al, 2007, s.30), nakupovania, varenia, voľnočasových aktivít;
- *profesionálne potreby* – napr. poradenstvo, sociálne dávky, zdravotnícka starostlivosť, právna pomoc;
- *sociálne potreby, resp. vzťahy* – v dôsledku spáchania trestného činu páchatelia neraz strácajú vzťahy s rodinou a priateľmi, preto sa členovia „kruhu“ pokúšajú tieto straty čiastočne nahradiť. Cieľom „kruhu“ nie je, aby sa na ňom stal páchatel' závislý, ale aby slúžil ako most k rozvíjaniu ďalších sociálnych vzťahov (mimo COSA), vrátane potenciálneho obnovenia vzťahov s príbuznými;⁸³
- *spiritualita a kultúrne potreby* – ide tu o využívanie spirituálneho a kultúrneho dedičstva, za predpokladu, že páchatel' v tomto ohľade žiada o pomoc a nie je manipulovaný k tomu, aby menil svoje vierovyznanie alebo svetonázor;
- *potreba súkromia* – klientovo právo na súkromie tu musí byť vyvažované s právom verejnosti poznať pravdu (*Circles of Support and Accountability*, 2003).

Popri starostlivosti o napĺňanie uvedených potrieb, členovia kruhu venujú **intenzívnu pozornosť rizikovým faktorom**. Dohliadajú na to, ako páchatel' dodržiava plán prevencie recidívy, konfrontujú jeho chybné úvahy, pokusy o manipuláciu, popieranie, vyháňanie, či nevhodné rozhodnutia a správanie, načúvajú jeho obavám, v časoch krízy mu poskytujú

⁸³ „Kruh“ vytvára pre páchatel'a niečo ako **náhradnú rodinu**, ktorá mu je vždy k dispozícii (aj po oficiálnom ukončení činnosti „kruhu“) ale páchatel' je povzbudzovaný k tomu, aby sa naučil zdravým spôsobom starať o seba a neočakával starostlivosť od iných.

podporu (Hannem a Petrunik, 2004, s.100). Ak u páchatel'a dôjde k recidíve, členovia kruhu sa stretnú za účelom analýzy situácie a dohodnú sa na povahe ďalšieho kontaktu s páchatel'om. Zároveň dohodnú postup kontaktovania polície, probačného úradníka a ďalších relevantných orgánov či organizácií (*Circles of Support and Accountability*, 2003.)

Aby členovia „kruhu“ mohli adekvátne plniť svoju misiu, náležitá pozornosť je venovaná ich výberu, zaškoleniu a následnej starostlivosti o nich. Nábor **dobrovoľníkov** sa realizuje zväčša cez mieste cirkvi, verejné prednášky, reklamu v masmédiách a na internete. Potenciálni dobrovoľníci sú na úvodných vzdelávacích stretnutiach oboznamovaní s rôznymi aspektmi sexuálne delikventného konania a možnými reakciami spoločnosti naň. Ak ich tieto informácie neodradia, podajú oficiálnu prihlášku. Jej súčasťou sú aj referencie od minimálne dvoch členov komunity (s ktorými nie sú v príbuzenskom vzťahu) a aspoň jedného profesionála (kňaza, pastora, lekára, učiteľa a podobne). Záujemcovia musia absolvovať tiež **pohovor**, v rámci ktorého sa preveruje (*Circles of Support and Accountability*, 2003):

- ich stabilita v komunite (najmä či bývajú v oblasti, v ktorej sa má „kruh“ vytvoriť),
- ich osobnostná zrelosť (najmä schopnosť zvládať konflikty a uvedomelosť ohľadne problematiky CSA),
- vyváženosť ich životného štýlu (najmä či majú aj iné záujmy než záujem o „kruh“, vrátane koníčkov, športov, rekreačných aktivít),
- vyváženosť ich perspektívy vo vzťahu k sexuálnym zločinom (mali by byť schopní rozpoznávať potreby obetí i páchatel'ov, a vo vzťahu k páchatel'om si uvedomovať nielen potrebu podpory ale i nutnosť kontroly a nabádania k zodpovednosti),
- úroveň spracovania vlastných skúseností s viktimizáciou (dobrovoľníci by v žiadnom prípade nemali očakávať, že si prostredníctvom práce v „kruhu“ vyriešia svoje minulé traumy),
- prítomnosť postojov, ktoré by mohli vylučovať schopnosť dobrovoľníka pracovať s konkrétnym typom páchatel'a (napr. špecifiká zločinu, ktorého sa páchatel' dopustil, sexuálna orientácia páchatel'a a pod.),
- ich možnosť zúčastňovať sa pravidelných stretnutí „kruhu“ po dobu najmenej jedného roka.

U záujemcov sa preverujú aj záznamy v registri trestov, čo však neznamená, že jedinec so záznamom sa nemôže stať dobrovoľníkom COSA. Podstatné je, aké sú jeho postoje k spáchanému zločinu a ako sa správa v súčasnosti. Ak sa záujemca o dobrovoľníctvo v minulosti dopustil sexuálneho zločinu, od odpykania trestu musí uplynúť minimálne päť

rokov, pričom počas tejto doby o jeho sexuálnom správaní nie sú žiadne pochybnosti. Po výbere najvhodnejších uchádzačov o členstvo v novom „kruhu“, sa dôraz kladie na **vytvorenie skupinovej kohézie** – členovia skupiny sa vzájomne spoznávajú a budujú vzťahy založené na priateľstve, dôvere a vzájomnej starostlivosti. „Kruh“ nemá hierarchickú štruktúru, rozhodnutia sa prijímajú na základe konsenzu vždy ak je to možné. V prípade problémov s dosiahnutím vzájomnej zhody sa na pomoc prizývajú externí odborníci (*Circles of Support and Accountability*, 2003).

Dobrovoľníci „kruhu“ môžu byť poverení rôznymi **funkciami**, medzi ktoré možno zaradiť:

- *preverovanie a výber základného člena* – t.j. výber páchateľa vhodného pre COSA spomedzi kandidátov, ktorí sú odporúčaní cez pracovníkov väzníc, probačných úradníkov, pastoračných pracovníkov, alebo od iných zainteresovaných profesionálov či laikov,
- *facilitovanie „kruhu“* – facilitátor podporuje dialóg, kladie relevantné otázky, udržiava zameranosť skupiny na jej cieľ, dojednáva konzultácie s externými odborníkmi, spolupracuje s regionálnym koordinátorom COSA,
- *vyhotovovanie záznamov* – ktoré sa týkajú delikventného cyklu páchateľa, súdnych rozhodnutí, komunikácie s odborníkmi, chronologických údajov o živote „kruhu“ (dátum začiatku, dátumy stretnutí, kontakty na jednotlivých členov, dátumy kritických udalostí, popis obáv),
- *obhajovanie potrieb obetí* – najmä potreby bezpečia a náhrady škody,⁸⁴
- *predchádzanie recidíve* – jeden alebo dvaja členovia kruhu by sa mali starať o udržiavanie povedomia o pláne prevencie recidívy páchateľa,
- *udržiavanie pravidelného kontaktu s profesionálmi*,
- *komunikovanie s členmi komunity* (v prípade potreby),
- *kontaktovanie špeciálnych skupín* (ako sú napr. Anonymní alkoholici),
- *plánovanie osláv* – pri príležitosti narodenín páchateľa, jeho významných úspechov, a pod.,
- *zabezpečovanie krízovej intervencie* – v prípade krízových udalostí v živote „kruhu“,
- *ohlasovanie znepokojivých situácií*, ktoré súvisia so správaním páchateľa alebo ktoré ovplyvňujú jeho život, pričom predtým než sú infor-

⁸⁴ V prípade, že páchateľ má záujem riešiť **otázku náhrady škody alebo kontaktu s obeťou**, je odporúčaný na organizáciu, ktorá má akreditáciu na vykonávanie mediácie medzi obeťami a páchateľmi trestných činov. COSA nesmie svojvoľne iniciovať takýto proces. Avšak samotné diskutovanie o tejto téme v rámci COSA sa považuje za žiaduce. Členovia kruhu by mali byť znepokojení, ak páchateľ nechce hovoriť o tých, ktorým ublížil (*Circles of Support and Accountability*, 2003).

mácie poskytnuté kompetentným orgánom, sú prejednané na špeciálnom stretnutí kruhu (*Circles of Support and Accountability*, 2003).

Súčasťou COSA je aj **zabezpečovanie podpory pre dobrovoľníkov** – a to najmä vo forme krízovej intervencie v krízových situáciách života „kruhu“, ďalej v podobe vzdelávania, vzájomnej podpory jednotlivých členov, ako aj cez výročné regionálne stretnutia, a pravidelné hodnotenia dobrovoľníkov, v rámci ktorých sa zisťuje, či majú kapacitu pokračovať a aké sú ich potreby (napr. ohľadne ďalšieho vzdelávania) (*Circles of Support and Accountability*, 2003). Za dôležitú súčasť starostlivosti o dobrovoľníkov sa považuje taktiež **supervízia**. Tá je zabezpečovaná regionálnym koordinátorom COSA, ktorý rozumie nielen práci dobrovoľníkov ale aj ich potrebám. Supervízia je adresovaná jednotlivým dobrovoľníkom i skupine dobrovoľníkov (ako celku) združenej okolo konkrétneho „klienta“. Koordinátor poskytuje formálne i neformálne vedenie a rady (Wilson et al, 2008, s.33). Rolu koordinátora zvyčajne zastáva profesionál (napr. aj sociálny pracovník), ktorý je platený organizáciou podporujúcou rozvoj COSA.

Viacere štúdie potvrdili, že vyššie popísaný projekt sociálnej terapie je úspešný v dosahovaní svojho cieľa. V r. 2005 sa realizoval výskum na vzorke šesťdesiatich mužov z Kanadského regiónu Ontario, ktorí boli „klientmi kruhov“ a rovnako početnej kontrolnej vzorke sexuálnych delikventov, ktorí do „kruhov“ zaangažovaní neboli. Títo jedinci sa výrazne odlišovali v miere recidivity. U mužov, ktorí boli zaangažovaní v „kruhoch“, bola recidivita o 70% nižšia, než u jedincov z kontrolnej skupiny a to v časovom období štyri a pol roka (v priemere) od ich prepustenia z väzenia. U tých jedincov, ktorí boli zaangažovaní v „kruhoch“ a recidivovali, bol charakter útoku (v porovnaní s ich predošlým zločinom) menej násilný a invazívny, než u recidivistov z kontrolnej skupiny (Wilson et al, 2005). V obdobnej Kanadskej štúdii, ktorá však už mala celonárodný záber, sa pozitívne výsledky pôsobenia „kruhov“ potvrdili. V časovom období troch rokov od prepustenia z väzenia recidivovali 2% klientov „kruhov“, zatiaľ čo u kontrolnej vzorky miera recidivity dosiahla 13% (Wilson et al, 2007). V štúdii venovanej pôsobeniu „kruhov“ v Anglicku, výskumníci zdôraznili, že „kruhy“ poskytujú jedinečný vhl'ad do detailov správania a životného štýlu klienta – vhl'ad, aký nemajú šancu získať štátne orgány (vrátane polície, probačnej služby a poskytovateľov terapie), ktoré sú zaangažované v manažmente rizikivosti sexuálnych delikventov (Bates et al, 2007).

2.4.4 Mediácia

Za najrozšírenejší model uplatňovania restoratívnej spravodlivosti sa považuje mediácia medzi obeťami a páchatelmi trestných činov (ďalej len VOM, z ang. *Victim-Offender Mediation*), alebo jej rozšírené ekvivalenty ako sú *rodinné konferencie* alebo *trestné kruhy*, ktoré do riešenia situácie navodenej zločinom zapájajú okrem obeť a páchatel'a aj dotknutých členov komunity. VOM sa odlišuje od bežného modelu mediácie. Cieľom VOM je vytvoriť priestor na to, aby obeť mohla zdieľať to, ako ju zločin ovplyvnil, aby mohla položiť páchatel'ovi otázky, ktoré dosiaľ neboli zodpovedané, aby páchatel' prejavil ľútosť nad spáchaným zločinom a prijal zaň zodpovednosť tým, že sa aktívne pričíní o nápravu a nahradí spôsobené škody.

VOM sa na princípe dobrovoľnosti aplikuje v prípadoch rôznorodých trestných činov. Legislatíva týkajúca sa VOM sa však v rôznych štátoch môže líšiť, trebárs aj tým, že stanovuje hornú hranicu trestnej sadzby, do akej je možné využiť mediáciu ako možnosť odklonu od trestného stíhania páchatel'a. V praxi to však často znamená, že pri závažnejších trestných činoch sa využitie VOM opomína i ako možnosť paralelného procesu popri trestnom stíhaní páchatel'a, respektíve ako príležitosť k intervencii v období počas výkonu trestu odňatia slobody, alebo po jeho uplynutí.

Niekedy sa argumentuje tým, že závažné trestné činy (najmä z kategórie násilných trestných činov či trestných činov proti ľudskej dôstojnosti) sú na VOM nevhodné, pretože ich obeť sú príliš zraniteľné (mohli by byť v priebehu VOM sekundárne viktimizované) a páchatel'ov treba tak či tak tvrdo potrestať. Tabachnick a Klein (2011, s. 31) avšak uvádzajú, že napriek všeobecnému očakávaniu ľudí, že obeť tých najzávažnejších zločinov si želajú predovšetkým tvrdé potrestanie páchatel'a, ukazuje sa, že ak sú im ponúknuté aj alternatívne možnosti, prikláňajú sa skôr k modelu restoratívnej spravodlivosti, pretože trestajúci prístup voči páchatel'om sám o sebe, neprináša obeťam adekvátne riešenie ich situácie.

Využitie potenciálu VOM aj v prípadoch závažných trestných činov má svoje opodstatnenie nielen vzhľadom na skutočnosť, že obeť týchto trestných činov bývajú neraz sekundárne traumatizované i samotným systémom trestnej justície, ale i z toho dôvodu, že mnoho háklivých trestných činov sa nikdy nedostane k orgánom činným v trestnom konaní. Pokiaľ ide o CSA odhaduje sa, že **až 90 % všetkých prípadov zostáva utajených** (Cheit a Freyd, 2005, s. 8). V tejto súvislosti Maeve Lewis (In Gartland, 2009) upozorňuje na to, že **systém trestnej justície nie je vhodný na riešenie väčšiny sexuálnych zločinov**: Mnoho obeť CSA nechce vstúpiť do tohto systému (nechce podať formálnu žalobu na pá-

chateľa), pretože nechce aby ich rodič, súrodenec, strýko či iný príbuzný skončil vo väzení. To, čo obeť chce, je uistiť sa, že už žiadne iné dieťa nie je zneužívané, chce aby rodina uznala enormné utrpenie, ktoré zakúsili a napokon chce od páchatel'a aj ospravedlnenie. Obdobne aj McAlinden (2008) upozorňuje, že formálny systém trestnej justície je v samej svojej povahe limitovaný pokiaľ ide o odpoveď na sexuálne zločiny. Tento systém môže prinajlepšom dúfať, že sa efektívne vysporiada s tými páchatel'mi, ktorí sa dostali do pozornosti orgánov činných v trestnom konaní. V praxi to však predstavuje veľmi malý počet páchatel'ov. Aplikácia restoratívnej justície na prípady CSA vychádza z dvoch hlavných premis, ktorými sú: (1) zlyhanie súčasného trestného systému a (2) vyhliadky na realnejšie riešenia pre obeť, rodiny a komunity ovplyvnené sexuálnymi zločinmi. Proces restoratívnej spravodlivosti vo všeobecnosti predpokladá, že páchatel' už uznal zodpovednosť za trestný čin. Nejde teda o proces hľadania faktov, ktoré majú slúžiť k stanoveniu viny, ale o proces, ktorý sa sústreďí skôr na rozvinutie primeranej reakcie voči už priznanému zločinu (McAlinden, 2008).

V tomto kontexte je vhodné spomenúť, že výskumníci identifikovali tri hlavné kategórie páchatel'ov: (1) známi a vysoko rizikoví; (2) známi ale s nízkou mierou rizika; a (3) neznámi rizikoví (Soothill et al, 2005). Podľa McAlinden (2008) restoratívna justícia ponúka praktické spôsoby manažovania rizika u všetkých troch kategórií páchatel'ov: Prvá kategória môže byť naďalej stíhaná tradičným trestným systémom, a následne reintegrovaná do komunity prostredníctvom kruhov podpory a kontroly. Vo vzťahu k druhej kategórii páchatel'ov môžu byť kruhy podpory a kontroly využité ako efektívna alternatíva k tradičnému spôsobu sankcionovania. Riziko obsiahnuté v tretej kategórii páchatel'ov (ktorí sú silne podozriví zo sexuálnych zločinov, ale neboli oficiálne stíhaní) môže byť zmiernené cez odstraňovanie verejnej stigmatizácie a zníženie hrozby trestnej sankcie, čo môže povzbudiť anonymné obeť a páchatel'ov k tomu, aby predstúpili.

McGlynn et al (2012) medzi argumentmi, ktoré sa javia ako relevantné (ak ide o aplikáciu restoratívnej spravodlivosti mimo systému trestnej justície) zdôrazňujú predovšetkým to, že restoratívny prístup s väčšou pravdepodobnosťou povzbudí priznanie viny u páchatel'ov. Takýmto prístupom sa popieranie (ktoré je bežné v trestnoprávnom procese) rovnako ako aj verejné ponižovanie obeť cez útoky na jej charakter a správanie (za účelom zdiskreditovať jej svedectvo) stanú zbytočnými (Wager, 2013). Samozrejme, odporcovia uplatňovania restoratívneho prístupu v prípadoch CSA môžu poukazovať na to, že presmerovanie

týchto prípadov mimo súdny systém má potenciál znižovať vnímanie vážnosti týchto zločinov (McGlynn et al, 2012).

Pokiaľ ide o aplikáciu VOM v prípadoch CSA, osobne zdieľam názor s tými odborníkmi, ktorí si uvedomujú tak možné riziká ako aj možné výhody tohto prístupu, a zároveň som presvedčená o tom, že **najväčšou prekážkou** je v skutočnosti **nedostatok zdrojov** – predovšetkým v zmysle malého počtu odborníkov, ktorí by boli schopní podieľať sa na dôkladnej príprave a podpore účastníkov VOM v prípadoch CSA, a to v období pred, počas i po skončení VOM (Wager, 2013).

Bez ohľadu na to, či sa takýto trestný čin dostane na svetlo sveta v čase, kým je obeť ešte dieťaťom, alebo až v jej dospelosti, existujú isté dôkazy o tom, že restoratívna justícia môže byť efektívnym intervenčným nástrojom i v takto závažných prípadoch.

Prvé pozitívne skúsenosti s aplikáciou rozšíreného modelu VOM (za účasti rodiny a ďalších zainteresovaných jedincov) pochádzajú z **Kanady**. V literatúre sa popisuje jedinečný projekt, ktorý sa začal už v roku 1984 v indiánskej komunite Hollow Water v regióne Manitoba, kde bol pri skúmaní príčin problémového správania tamojšej mládeže odhalený vysoký výskyt prípadov CSA, ktoré sa prenášali z generácie na generáciu. Projekt ponúkal páchatelom mimosúdne riešenie zločinov, za predpokladu, že sa k zločinom priznajú a podstúpia terapiu. Miera priznaní dosiahla taký počet, aký by pri trestnom stíhaní nebol nikdy pravdepodobný (Braithwaite 1999, s. 16). Navyše, spomedzi 48 páchatelov, ktorí sa priznali, len 5 nedokončilo terapeutický program úspešne (Ross 1996, s. 36). Projekt bol rozvrhnutý do viacerých štádií (ktoré zvyčajne trvali dva až päť rokov) a zahŕňal nasledovné: úvodné odhalenie zneužívania, opatrenia na ochranu obeť, konfrontovanie zneužívateľa, asistovanie (nezneužívajúcemu) partnerovi, asistovanie rodinám všetkých zainteresovaných, koordinovanie tímového prístupu, asistovaniu páchatelovi aby priznal a prijal zodpovednosť, príprava obeť, páchatel a rodín na špeciálne stretnutie, vedenie špeciálneho stretnutia, vytvorenie kontraktu o liečbe, implementácia kontraktu, a napokon obrad očistenia, ktorým sa oslávila realizácia kontraktu a nový začiatok pre všetkých zúčastnených (Ross, 1996, s. 32-33). Skúsenosť z Hollow Water sa považuje za pozoruhodný príklad aplikácie restoratívneho prístupu, ktorý viedol k odtabuizovaniu CSA, k ozdraveniu rodín i celej komunity (Braithwaite, 2002).

Rovnako aj v **Austrálii** sa rozšírený model VOM aplikuje s veľmi pozitívnymi výsledkami. Za zvlášť užitočný sa považuje v tých prípadoch CSA, kde existoval predošlý vzťah medzi páchatelom a obeťou a kde sa predpokladá kontakt medzi nimi aj v budúcnosti, t.j. predovšetkým tam, kde páchatelmi sú rodinní príslušníci (Doig a Wallace, 1999; Daly, 2002;

Pennell a Burford, 2002; Daly a Stubbs, 2006). Austrálska štúdia zameraná na porovnanie riešenia prípadov CSA (kde páchatelmi sú mladiství) prostredníctvom súdu a restoratívneho modelu, dospela k záveru, že restoratívne konferencie majú potenciál ponúknuť obetiam vyšší stupeň spravodlivosti než súdy. Rozšírené modely VOM väčšinou poskytujú dôležité verejné uznanie škody, ktorú obeť utrpela, ospravedlnenie za krivdu a zmysluplné formy odškodnenia obeť a komunity. Naproti tomu polovica obetí, ktoré prípad riešia prostredníctvom súdov, zažije sklamanie a ďalšie rozhorčenie, keď dlhý a náročný proces napokon z nejakých dôvodov zlyhá a zastaví sa (Daly, 2003, s. 20).

Yantzi (2004) a McEvoy (2008) popisujú príklad restoratívneho prístupu k problematike CSA v prípadoch, kedy od pôvodnej traumy a zločinu uplynuli už roky. Znova ide o projekt Kanadského pôvodu. Program s názvom Revive je súčasťou Iniciatív zameraných na komunitnú spravodlivosť (Community Justice Initiatives) v meste Kitchener (Ontario, **Kanada**). V rámci programu sa už vyše tridsať rokov zabezpečuje fungovanie viacerých podporných skupín: ide o (1) skupinu pre ženy, ktoré v dospelosti majú potrebu venovať sa vlastnej nedoriešenej traume CSA, (2) skupinu pre dospelých mužov s obdobnou skúsenosťou, (3) skupinu pre páchatel'ov CSA, (4) skupinu pre partnerov dospelých obetí, a (5) skupinu pre partnerov páchatel'ov. Skupiny sú facilitované vyškoleným dobrovoľníkom, ktorí niekedy pochádzajú z radov bývalých členov skupiny. Program je založený na princípoch restoratívnej spravodlivosti. Po rozsiahlej príprave všetkých zainteresovaných strán sa pristupuje k facilitovanému dialógu/konfrontácii. Podľa výskumných zistení program vo veľkej miere prispieva k zotaveniu jednotlivcov i k liečbe vzťahov a bezpečne reintegruje tak dospelé obeť ako aj páchatel'ov.

Vyššie uvedené príklady sú dôkazom toho, že **aplikáciu VOM v prípadoch CSA nemožno automaticky zamietnuť** ako neprípustnú alternatívu riešenia situácie. V závažných prípadoch pritom nie je vylúčené, aby sa prípad riešil aj oficiálne, súdnou cestou a aby bol páchatel'ovi vymeraný trest (Daly, 2002). Potrestanie páchatel'a nie je v rozpore s filozofiou restoratívnej spravodlivosti (Strang 2002, s. 204), pokiaľ trest nie je vnímaný ako cieľ sám osebe (Zehr 1990, s. 210). VOM je možné aplikovať pred začatím súdneho procesu, počas jeho priebehu, alebo po jeho ukončení.

V každom prípade je však prvoradým predpokladom aplikácie VOM **súhlas obeť i páchatel'a a dôkladná príprava**; podcenenie prípravy môže mať za následok vážne poškodenie obeť (Wellikoff, 2003; Gustafson, 2004, s.309-310). V ďalšej časti textu preto priblížime vybrané podmienky aplikácie VOM. Ide pritom o podmienky, ktoré sa vzťahujú na

osoby zaangażované do VOM. V tomto zmysle môžeme rozlišovať: (1) disponovanosť mediátora, (2) disponovanosť páchatel'a, (3) disponovanosť obeť, a (4) disponovanosť ostatných osôb zaangażovaných do VOM (napr. príbuzných, priateľov, terapeutov, a pod.). Disponovanosti obeť a jej podporných osôb sa však budeme venovať neskôr (v kapitole 3.4.2).

Pokiaľ ide o **disponovanosť mediátora**, treba zdôrazniť, že mediátori pracujúci s tak závažnou a citlivou problematikou ako je CSA, musia mať hlbšie poznatky a mediačné zručnosti, než je bežný štandard (Wellikoff, 2003; Gustafson, 2004, s. 309-310). V rámci špecializovaného výcviku by si mali mediátori doplniť vedomosti o dynamike CSA a o spôsoboch manipulácie obeť, o traume a posttraumatických symptómoch (Gustafson, 2004, s.309-310), ako aj o predsudkoch voči obeť. Zároveň by mali nadobudnúť schopnosť rozpoznať prejavy sekundárnej traumatizácie obeť, schopnosť odhaľovať páchatel'ove tendencie k popieraniu vlastnej zodpovednosti a bagatelizácii škôd, ktoré spôsobil, schopnosť všimnúť si dynamiku moci, minimalizovať jej nerovnováhu medzi účastníkmi a efektívne zasiahnuť v prípade, že sa páchatel' pokúša o manipuláciu. Okrem toho by mediačná prax v tejto oblasti mala byť spätá so supervíziou poskytovanou odborníkmi na problematiku CSA (Michančová, 2011, s.111). Taktiež sa odporúča pribrať k spolupráci ďalšie osoby, ktoré môžu prispieť k vyváženiu moci účastníkov a k zvýšeniu bezpečia v celom procese – najmä terapeutov, advokáta (hovorcu) obeť a priateľov či príbuzných, ktorí obeť podporujú (Gustafson, 2004, s. 309-310; Bazemore a Earle, 2002; Dalrymple, 2002; Wellikoff, 2003).

Pre náležitú **disponovanosť páchatel'a** rozhodne nestačí, aby súhlasil s navrhovaným mediačným stretnutím s obeťou, alebo aby ho sám z vlastnej vôle inicioval. Vzhľadom na riziká, späté s osobou páchatel'a, možno VOM odporúčať až vtedy, ak je páchatel' v pokročilej fáze terapie a došlo u neho (podľa posúdenia terapeuta) k evidentnej pozitívnej zmene. Táto zmena musí byť zrejmá na úrovni správania i myslenia a presvedčení. Ak má byť VOM bezpečná a užitočná, páchatel' musí mať vyvinutú značnú **schopnosť empatie** voči obeť a neimplantovať do mediačného procesu **žiadnu manipuláciu a chyby myslenia** (používané v deviantnom cykle).

Páchatel' by mal v rámci VOM priznať svoju zodpovednosť za to, čo spravil, pomenovať kroky svojho delikventného konania a vyjadriť ľútosť nad svojím počinaním a nad tým, ako obeť ublížil. Do tohto úkonu sa ľahko môžu vlúdiť manipulačné tendencie a chyby myslenia. Mediátor musí pamätať na to, že páchatelia CSA sú experti v manipulácii ľudí: často sa ospravedľujú, ale pritom nenápadne zvaľujú vinu na iných; alebo minimalizujú závažnosť svojho konania, aby zmiernili vlastné pocity

viny; alebo vyjadrujú ľútosť, ale viac im je ľúto, že boli odhalení než to, že ublížili obeť; neraz tiež predstierajú kajúcnosť, aby získali odpustenie, zmiernili výšku hroziaceho trestu, vzbudili súcit členov rodiny a pod. Pre obeť sú zvlášť nebezpečné rozporuplné posolstvá, ktoré môže neadekvátne disponovaný páchatel' vysielat' v rámci VOM, napr. na jednej strane povie obeť, že to, čo sa stalo nebola jej vina, zatiaľ čo v inom momente podotkne, že obeť urobila chybu v tom alebo onom. Rovnako nežiaduce je, aby páchatel' v rámci VOM detailne opisoval všetko, čo obeť robil; alebo aby používal učebnicový prístup v popise možných následkov CSA na obeť; alebo aby od obeť manipulatívnym spôsobom žiadal odpustenie (napr. zdôrazňujúc, že to potrebuje pre pokoj jeho duše, alebo že je to dôležité pre uzdravenie a spásu samotnej obeť), či mal iné nereálne očakávania (napr. že po ukončení procesu VOM nastane vo vzťahu idylické zmierenie) (Hindman, 1989, s. 395-422; Eldridge a Still, 1995, s. 131-158).

V tejto súvislosti je dôležité, aby bola preverená páchatel'ova **motivácia** k účasti na VOM (Circles of Support and Accountability, 2003, s. 57-58). Ak páchatel' vníma VOM ako nejaký výmenný obchod, v ktorom niečo poskytne obeť a na oplátku získa od nej odpustenie a zmierenie, jeho motivácia je celkom neadekvátna a páchatel' môže svojimi nepatrične formulovanými požiadavkami obeť opätovne traumatizovat'. Mediátor by mal v tomto ohľade ešte v prípravnej fáze VOM prizvat' k spolupráci aj pastoračného pracovníka, ktorý náležitým spôsobom vysvetlí podstatu, podmienky a limity odpustenia a zmierenia.⁸⁵

Súčast'ou prípravy páchatel'a na potenciálne stretnutie s obeťou v rámci VOM je prebratie otázok, s ktorými by mohol byť páchatel' konfrontovaný. Obeť by sa pravdepodobne mohla pýtať na nasledovné: *Prečo si mi ublížil? Prečo práve mne? Si ochotný sa zmeniť? Zmenil si sa? Ak si sa zmenil, ako to spoznám? Prečo by som ti mala veriť? Ako mám vedieť, že už nikdy nikomu toto nespraviš? Myslel si niekedy na to, ako si mi ublížil, ako som trpela a trpím? Prečo by som ti vôbec mala dávať nejakú šancu? Vieš si predstaviť, aká som nahnevaná? Čo mi môžeš ponúknuť, aby som sa cítila v bezpečí a verila, že aj ostatní dospeli a deti v tvojej blízkosti sú v bezpečí?* Okruh uvedených otázok samozrejme nie je konečný; prostredníctvom cieľenej reflexie a diskusie ho možno ďalej rozširovať (Circles of Support and Accountability, 2003, s.57-58). Mediátor v spolupráci s terapeutom alebo členmi páchatel'ovho „kruhu“ podpory a kontroly (opísaného v predošlej subkapitole), môže dohliadnuť na to, či páchatel' týmto otázkam venoval náležitú pozornosť a či jeho odpovede nemôžu poškodiť obeť a ohroziť celý proces VOM.

⁸⁵ Pre bližšiu analýzu tejto problematiky pozri text Michančovej (2010).

V rámci prípravy na potenciálnu VOM by mal mediátor spolu s ďalšími spolupracujúcimi osobami upriamiť pozornosť páchatel'a aj na možné formy odškodnenia, ktoré by mal obeti a komunite ponúknuť. Formy odškodnenia by mali byť zmysluplné a zodpovedať reálnym možnostiam páchatel'a, čo však neznamená, že by malo ísť o niečo, čo od páchatel'a nevyžaduje istú námahu a sebazaprenie. Vo filozofii restoratívnej spravodlivosti je páchatel' považovaný za morálneho agenta, ktorý je zodpovedný za svoje činy a ich dôsledky a disponuje istou kapacitou napraviť veci. Môže teda v riešení problému zaujať aktívnu rolu a prijať na seba spravodlivú morálnu povinnosť napraviť spôsobené škody ako aj predchádzať vlastnej recidíve. VOM môže významne facilitovať identifikáciu rôznorodých možností ako túto povinnosť naplňovať. Miera či intenzita požadovaného reparatívneho úsilia by mala zodpovedať závažnosti spôsobenej škody. Dobrovoľné prijatie povinností, ktorými sa páchatel' zaoberá, môže byť vnímané ako znak jeho ľútosti a úprimnosti ospravedlnenia. Hoci si páchatel' nijako nemôže u obete nárokovať na zmierenie, faktom je, že konkrétne skutky pokánia sú kľúčovým predpokladom nápravy poškodených medziludských vzťahov (Michančová, 2010, s.189).

Z vyššie opísaných požiadaviek na osobu páchatel'a, je zrejmé, že jeho príprava na VOM zaberie istý čas. Mediátori by mali pamätať na to, že akékoľvek urýchľovanie a zanedbanie prípravy na VOM môže mať neblahé následky pre všetkých zúčastnených.

Pri rozšírených formách VOM (ako sú napr. *rodinné konferencie*) musia byť do procesu prípravy zahrnuté aj **osoby, poskytujúce páchatel'ovi podporu**. Bez adekvátnych vedomostí tieto osoby ľahko môžu v páchatel'ovi živiť jeho chyby myslenia, priamo alebo nepriamo pripisovať istú mieru viny aj obeti, tlačiť ju k odpusteniu alebo na ňu inak útočiť. Mediátor by mal preto starostlivo preveriť **disponovanosť** týchto osôb – najmä zistiť či nie sú nositeľmi postojov, ktoré vo vzťahu k páchatel'ovi vylučujú prvok potrebnej kontroly a požiadavky pokánia, zatiaľ čo vo vzťahu k obeti majú potenciál spôsobovať jej ďalšiu psychickú ujmu.

3 Sociálna práca s obeťami CSA

Medzinárodné porovnanie 21 krajín ukázalo, že obeťami CSA sa stáva **7-36% dievčat a 3-29% chlapcov** (Finkelhor, 1994). Podľa údajov uvádzaných v rámci kampane Rady Európy zameranej na zastavenie sexuálneho násillia na deťoch, je v **Európe** jedno z piatich detí (teda **20% detí**) obeťou nejakej formy sexuálneho násillia. Z toho je podľa odhadov 70 až 85% prípadov takých, kde páchatel'om je niekto, koho dieťa pozná a komu dôveruje (Council of Europe, 2012). Predpokladať, že by Slovensko bolo voči výskytu CSA imúnnejšie, považujeme za značne naivné a z hľadiska možných dopadov na obeť aj za nebezpečné.

Možnú mieru výskytu CSA v populácii Slovenských detí približujú aj výsledky reprezentatívneho prieskumu (mapujúceho výskyt rôznych foriem násillia na deťoch), ktorý realizoval Inštitút pre výskum práce a rodiny (2013) na základe zadania z Odboru stratégie sociálnoprávnej ochrany detí a rodiny MPSVaR. Prieskum sa realizoval v máji 2013 na vzorke 1560 detí z 8. a 9. ročníkov základných škôl. V danom prieskume bolo CSA definované pomocou siedmych výrokov zameraných na dotykové aj bezdotykové formy CSA. „Ak dieťa odpovedalo na všetky z výrokov negatívne, nebolo do oblasti vystavenia sexuálnemu zneužívaniu započítané. Rovnako to bolo aj v prípade, ak dieťa odpovedalo na všetky výroky negatívne, okrem výroku „urážanie sexuálnymi poznámkami, týkajúcimi sa vzhľadu“, kde zvolilo variantu „stalo sa raz“. Všetky takého odpovede boli rovnako zaradené do prvej oblasti – nevystavenie sexuálnemu zneužívaniu. Do oblasti rizika boli započítané všetky tie deti, ktoré odpovedali na všetky výroky negatívne s prvým výrokom „urážanie sexuálnymi poznámkami, týkajúcimi sa vzhľadu“ „stalo sa 2 až 5 krát“. Všetky ostatné odpovede boli automaticky započítané do oblasti vystavenia sexuálnemu zneužívaniu. Podľa stanovených kritérií bolo sexuálnemu zneužívaniu **vystavených 7,1% detí** vo vzorke a **v riziku** sa nachádzalo skoro **3,7% detí**“ (*Národná stratégia na ochranu detí pred násillím*, 2013, s. 9).⁸⁶ V texte citovanej Národnej stratégie sa správne podotýka, že reprezentatívny výskum, aj keď nám dáva dobrý základný obraz o výskyte násillia v detskej populácii, stále je to len obraz základný, obraz o určitej vekovej

⁸⁶ Z pohľadu štruktúry oblastí CSA „výrok urážanie sexuálnymi poznámkami, týkajúcimi sa vzhľadu uviedlo 6,20% detí, 2,36% detí uviedlo nútenie zo strany dospelého, aby sa mohol dotýkať intímnych miest dieťaťa, 1,93% detí uviedlo nútenie k pohlavnému styku zo strany dospelého, 1,66% uviedlo nútenie zo strany dospelého, aby sa dieťa dotýkalo jeho intímnych miest, 1,27% detí uviedlo, že boli nútené dospelým k pozeraniu filmu so sexuálnou tematikou s dospelým a 0,96% uviedlo nútenie zo strany dospelého k foteniu v erotických polohách“ (*Národná stratégia na ochranu detí pred násillím*, 2013, s.10).

skupine detí a výsledky výskumu vyžadujú ďalšie spracovávanie a hlavne ďalšie pokračovanie (*Národná stratégia na ochranu detí pred násilím*, 2013, s. 6).

Podľa prieskumu na viac ako 5200 deťoch vo veku 15 a 16 rokov, ktorý v roku 1999 urobilo občianske združenie SLONAD, bolo sexuálne zneužitých viac ako 12 % z nich. Z toho 32 % nikdy nikomu o svojom zážitku nepovedalo.

Pri akýchkoľvek úvahách o miere výskytu CSA, je nutné pamätať na to, že **presný počet obetí nie je možné zistiť ani z policajných štatistík** – vzhľadom na vysokú mieru latencie tohto trestného činu, **ani z výskumných štúdií retrospektívneho charakteru** – nakoľko napr. oslovení respondenti môžu účasť na výskume odmietnuť, nemusia prípadnú skúsenosť s CSA subjektívne vnímať ako zločin, alebo dokonca nemusia byť schopní rozpoznať sa (Rychtárik, 2010, s. 215-216).⁸⁷

V každom prípade obeť CSA medzi nami existujú a potrebujú starostlivosť, adekvátnu závažnosť zločinu a traumy, ktorú utrpeli. Keďže adekvátnosť akejkoľvek intervencie je priamo závislá na miere vedomostí a zručností, ktorými zainteresovaní pracovníci disponujú, v tejto kapitole uvedieme poznatky, ktoré pre oblasť sociálnej práce s obeťami CSA považujeme za kľúčové.

3.1 Právna ochrana obetí CSA

Každé dieťa bez výnimky má právo na život v podmienkach, ktoré mu umožňujú plne rozvíjať jeho ľudský potenciál – vrátane **práva byť chránené pred všetkými formami násillia, zneužívania a zlého zaobchádzania** zo strany rodičov alebo iných osôb. Tieto práva sú obsiahnuté vo viacerých medzinárodných dokumentoch⁸⁸ a ich zabezpečenie má byť garantované zákonmi konkrétnych štátov.

⁸⁷ Osobne si myslím, že sa nikdy nedopracujeme k presným štatistikám, ktoré by nám podali reálny obraz toho, koľko takých prípadov je. Je to veľmi silne tabuizovaná téma. O sexualite sa ľudia zvyknú „baviť“ skôr posmešne ako vážne a keď príde na vážnu debatu, tak sú zaskočení, zahanbení, a pokiaľ ide o sexuálne násillie, majú množstvo skreslených predstáv, smerujúcich k obviňovaniu obeť a zľahčovaniu traumy. Niet divu, že väčšina obetí si túto skúsenosť mlčky nesie svojim životom. Opakovane mám skúsenosť s tým, že keď niekde prednášam o sexuálnom zneužívaní, prichádzajú po prednáške za mnou poslucháči, dospelí ľudia, ktorí vravia, že aj oni majú túto skúsenosť, ale ešte nikdy to nikomu nepovedali. Množstvo objasňujúcich informácií, ktoré si vypočujú, im prináša úľavu a pocit, že niekto im rozumie, že sa nemusia báť odsúdenia.

⁸⁸ Deklarácia práv dieťaťa (1924); Charta práv dieťaťa (1959); Dohovor o právach dieťaťa (1989); Druhý opčný protokol k Dohovoru o právach dieťaťa, týkajúci sa predaja detí, detskej prostitúcie a detskej pornografie (2000).

V rámci globálneho systému ochrany detí pred násilím predstavuje Dohovor OSN o právach dieťaťa základný východiskový dokument pre všetky dokumenty týkajúce sa ochrany práv detí. Viaceré články Dohovoru garantujú **právo detí na telesnú a osobnú integritu** a ustanovujú vysoké štandardy na ich ochranu. Článok č. 19 ods. 1 Dohovoru vyžaduje, aby štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru „prijímali všetky potrebné zákonodarné, správne, sociálne a výchovné opatrenia na ochranu detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním (vrátane sexuálneho zneužívania), zanedbávaním alebo nedbanlivým zaobchádzaním, trýznením alebo vykorisťovaním počas doby, keď sú v starostlivosti jedného alebo oboch rodičov, zákonných zástupcov alebo akýchkoľvek iných osôb starajúcich sa o dieťa“. Tieto ochranné opatrenia zahŕňajú podľa potreby účinné postupy na vytvorenie sociálnych programov zameraných na poskytnutie nevyhnutnej podpory dieťaťu. Na účely zistenia, oznámenia, postúpenia, vyšetrovania, liečenia a následné sledovanie uvedených prípadov zlého zaobchádzania s deťmi zahŕňajú takisto podľa potreby postupy pre zásahy súdnych orgánov (čl. 19 ods. 2 Dohovoru).

Pokiaľ ide o Európsky systém ochrany detí pred násilím „v roku 2005 Varšavský summit hláv štátov a vlád zaviazal Radu Európy, aby okrem účinnej podpory práv detí a plnenia záväzkov Dohovoru, presadzovala práva detí vo všetkých politikách Rady Európy a odstránila všetky formy násillia páchaného na deťoch, predovšetkým prostredníctvom spustenia trojročného akčného plánu a konkrétnych opatrení proti sexuálnemu vykorisťovaniu detí. Reakciou na tento mandát bolo vytvorenie programu „Budovanie Európy pre deti a s deťmi“ uvedeného do praxe na konferencii v Monaku (apríl 2006), ktorý bol bližšie definovaný v Stratégii k programu na obdobie rokov 2009-2011 a následne 2012-2015. Cieľom programu je odstrániť všetky formy násillia páchaného na deťoch prostredníctvom ochrany detí, odstránenia násillia, stíhania jeho páchatel'ov a participáciou detí. Program pomáha subjektom, ktoré prijímajú rozhodnutia a zainteresovaným stranám vytvoriť a zaviesť komplexné národné stratégie a politiky na presadzovanie práv detí a odstránenie všetkých foriem násillia páchaného na deťoch vo svetle Dohovoru a v súlade s odporúčaniami Výboru OSN pre práva dieťaťa a Svetovej správy OSN o násillí páchanom na deťoch“ (*Národná stratégia na ochranu detí pred násillím*, 2013, s. 3).

Trestný zákon Slovenskej republiky obsahuje aj ustanovenia, ktoré postihujú trestné činy súvisiace so sexuálnym zneužívaním (viď kapitola 2.1). Ak sa diagnostickým procesom potvrdí, že došlo k naplneniu skutkovej podstaty trestného činu, páchatel' je vystavený trestnému stíhaniu.

Odpoveď spoločnosti voči páchatelovi CSA je pre rehabilitáciu obeť extrémne dôležitá – ak totiž páchatel nie je náležite braný na zodpovednosť za svoje nelegálne konanie, môže spôsobiť, že obeť uviazne v ťažko riešiteľnom traumatickom pute s páchatelom (Hindman, 1989, s. 113-125). Trest, komplexná terapia a dohl'ad predstavujú základné spôsoby, ako chrániť už poškodených, teda primárne a sekundárne obeť, ale aj všetky ďalšie potenciálne obeť, ktoré by mohli byť poškodené v budúcnosti, ak by nedošlo k intervencii voči páchatelovi. Tento ochranný proces zároveň vyjadruje záujem spoločnosti na znovu nastolení spravodlivosti.

V praxi sa neraz stávalo a stáva, že pri výskyte prípadov CSA sa pozornosť laikov i odborníkov viac sústreďí na osobu páchatela a na ochranu jeho práv, než na osobu obeť poškodenej trestným činom, a na jej potreby. Preto tímy odborníkov z celého sveta vypracovali dokumenty, apelujúce na orgány činné v trestnom konaní, aby zaviedli opatrenia zaručujúce spravodlivý prístup k obeťam. Obeť trestných činov, vrátane CSA, majú práva, ktoré majú byť v celom procese rešpektované a dôsledne chránené. Jedná sa predovšetkým o nasledovné práva (Medzinárodný úrad pre práva detí, 2004, s. 10-18; Úrad OSN, 2000, s. 87-89, 139-141):

- 1) **Právo na dôstojné a súcitné zaobchádzanie.** S obeťami a svedkami sa v rámci celého právneho procesu má zaobchádzať starostlivým a citlivým spôsobom, ako s jednotlivcami, ktorí majú osobitné potreby, želania, pocity i názory.
- 2) **Právo byť informovaný.** Obeť a svedkovia, ich rodičia a/alebo ich právni zástupcovia majú už od prvého kontaktu s právnym procesom a v priebehu celého procesu právo byť neodkladne informovaní: (1) o dostupnosti zdravotníckych, psychologických, sociálnych a ďalších relevantných služieb; (2) o postupoch trestnej justície, vrátane role obeť a svedkov trestných činov, o význame, načasovaní a spôsobe podávania svedeckej výpovede, ako aj spôsobe, akým sa zrealizuje vypočúvanie v priebehu vyšetrovania a súdneho konania; (3) o pokroku a stave vybavovania konkrétneho prípadu vrátane zadržania, zatknutia a typu väzby obvineného a všetkých priebežných zmenách v type väzby, o rozhodnutiach prokurátora a dôležitých posunoch po skončení prvostupňového konania a záveroch riešenia prípadu; (4) o dostupnosti ochranných opatrení; (5) o existencii možnosti získať náhradu škody; (6) o príslušných právach obeť a svedkov trestných činov.
- 3) **Právo na efektívnu pomoc.** Obeť majú právo na prístup k pomoci poskytovanej profesionálmi – čo zahŕňa pomoc a podporné služby

(finančné, právne, poradenské, zdravotnícke, sociálne a ďalšie služby) nevyhnutné na reintegráciu obetí. Všetka táto pomoc má riešiť potreby obetí a umožniť im efektívnu účasť na všetkých stupňoch právneho procesu. Profesionáli majú uplatňovať opatrenia, ktoré obeť uľahčia poskytovanie svedeckej výpovede a zlepšia komunikáciu a porozumenie počas prípravného konania a súdneho procesu.

- 4) **Právo na súkromie.** Ide o právo na zachovávanie dôvernosti a obmedzeného zverejnenia informácií, ktoré by mohli viesť k identifikácii jedinca, ktorý je obeťou alebo svedkom v právnom procese.
- 5) **Právo byť chránený pred útrapami spôsobenými právnym procesom.** Profesionáli majú pristupovať k obeť CSA, ktoré sú obzvlášť zraniteľné, citlivo – a to tak aby im zabezpečili možnosť: (1) podpory počas účasti na právnom procese, vrátane možnosti, aby ich na neverejných súdnych konaniach sprevádzala osoba alebo osoby podľa ich vlastného výberu; (2) urýchlenia vyšetrovania a súdneho konania; (3) vyhnúť sa zbytočným kontaktom s obvineným páchateľom, jeho tímom obhajcov, ako i ochranu pred krízovým výsluchom vedeným obvineným páchateľom; (4) súdneho vypočúvania a vyšetrovania mimo dosahu obvineného páchateľa (všade, kde je to potrebné a možné, má súd k tomuto účelu zriadiť oddelené súdne čakárne a priestory na vypočúvanie zabezpečujúce súkromie); (5) uchýliť sa do samostatnej miestnosti bokom, aby sa obeť zotavili z rozrušenia po tom, ako podali svedectvo (a nadobudli pokojnú myseľ predtým, než sa znovu vrátia do súdnej siene alebo opustia budovu).
- 6) **Právo na bezpečnosť.** Sudcovia majú využiť svoju súdnu právomoc na ochranu obetí pred obťažovaním, hrozbami, zavražďovaním a ujmov. Takéto bezpečnostné opatrenia môžu zahŕňať: (1) zamedzenie priamemu kontaktu medzi obeťou a obvineným páchateľom v ktoromkoľvek bode právneho procesu; (2) nariadenie vyšetrovacej väzby obvineného a ustanovenie špeciálnych podmienok so zárukou „nulového kontaktu“; (3) uloženie domáceho väzenia obvinenému.
- 7) **Právo na odškodnenie.** Obete a svedkovia majú byť vždy, keď je to možné, odškodnení s cieľom dosiahnutia plnej náhrady škody, reintegrácie a zotavenia. Odškodnenie má pokrývať náklady na sociálnu reintegráciu, reintegráciu do vzdelávacieho systému, lekársku starostlivosť, starostlivosť o duševné zdravie a právne služby. Postupy na získanie a vymáhanie odškodnenia majú byť ľahko prístupné a ohľaduplné voči obeť.

Tieto práva prináležia nielen tým obetiam CSA, ktorých prípad bol vyšetrovaný v dobe, kedy boli ešte maloletými, ale aj tým obetiam, u ktorých k odhaleniu prípadu a trestnoprávnemu postupu došlo až po uplynutí niekoľkých rokov od traumatických skúseností.

Okrem uvedených práv majú obeť **právo na aktívnu účasť vo vyšetrovaní**, vrátane práva nahliadať do spisov a robiť si z nich poznámky, právo podať prokuratúre podnet týkajúci sa dôkazových prostriedkov, právo namietať výber súdneho znalca, právo pri pojednávaní klásť obvinenému otázky, právo záverečnej reči, právo zvoliť si advokáta alebo inú osobu na zastupovanie v danom konaní. Za maloleté dieťa to môže urobiť jeho zákonný zástupca – rodič alebo kolízny opatrovník, ktorého súd dieťaťa ustanovuje v prípade, že obvineným je jeden z rodičov (Aull et al, 1999).

Osobitné zákonné opatrenia sa uplatňujú **v záujme ochrany dieťaťa, ktoré sa stalo obeťou incestu**. Ak je páchatelom CSA rodinný príslušník (rodič, starý rodič, súrodenec), treba **dôkladne posúdiť mieru nebezpečenstva**, ktorému je dieťa vystavené. Po odhalení prípadu CSA dieťaťa v rodine totiž hrozí: (1) ďalšie sexuálne zneužívanie; (2) telesné týranie; (3) emočné týranie v rôznych podobách, napr. matka, súrodenci a širšia rodina neveria obeť; prisudzujú jej vinu a zodpovednosť za CSA; odmietajú ju (cítia voči nej hnev kvôli verejnej hanbe, kvôli tomu, že strácajú napr. otca); obviňujú ju z dôsledkov odhalenia (uväznenie páchatel'a, finančné straty, rozvod, nariadenie terapie, atď.). Ak rodina nedokáže uprednostniť záujmy obeť pred záujmami dospelých členov, **ak dospelí vnímajú seba samých ako obeť**, ak vnímajú závery a intervencie odborníkov ako neodôvodnené či prehnane, ak v celom rozsahu popierajú skutočnosť ublíženia a poškodenia, ba ak popierajú, že k CSA vôbec došlo – vtedy **nevytvárajú prostredie, ktoré by bolo pre obeť bezpečné a terapeuticky priaznivé**. Takto kruto vyzerá situácia asi v 30 % incestných rodín. Je zrejmé, že **dieťa vtedy nemôže naďalej zotrvať vo vlastnej rodine a je potrebné zabezpečiť mu náhradné prostredie** (Faller, 1993, s. 34-40, 60-61; Bentovim, 1998, s. 91-108; Täubner, 2000, s. 72; Dunovský, 2000, s. 130-131).

Asi u ďalších 30 % incestných rodín je reakcia príbuzných voči obeť priaznivejšia, avšak existujú vážne pochybnosti o tom, či páchatel' (napríklad trestu a terapii) berie na seba patričnú zodpovednosť za svoje konanie a stav obeť, či dostatočne vníma nutnosť zmeny svojho správania a či vôbec badať u neho potenciál k zmene a ochotu k úprimnej spolupráci s odborníkmi. Ak si nezneužívajúci rodič uvedomuje vážnosť situácie a má pevný podporný vzťah voči obeť, zneužitie dieťa môže naďalej žiť iba

s týmto rodičom (Bentovim, 1998, s. 91-95), pričom **rodičovské práva** druhého rodiča (páchateľa) **môže súd obmedziť alebo zrušiť**.

Nezávisle od toho, kto je páchatelom a v akom vzťahu je s obeťou, **na ochranu obeť** možno prijať aj **ďalšie opatrenia**, ktoré sa uplatňujú v dobe po prepustení páchatel'a z výkonu trestu odňatia slobody. Súd môže nad páchatel'om určiť dohľad a stanoviť mu určité podmienky, povinnosti či obmedzenia, ktoré musí dodržiavať, medzi iným napr. aj to, že nesmie mať kontakt s predošlými obeťami, a to priamy, alebo cez tretie osoby (bližšie k probačným podmienkam pozri kapitolu 2.4.2).

Pri ochrane práv dieťaťa má osobitnú zodpovednosť orgán SPOaSK. Ak je život, zdravie alebo priaznivý psychický vývin, fyzický vývin a sociálny vývin dieťaťa vážne ohrozený, orgán sociálnoprávnej ochrany detí, v ktorého obvode sa dieťa nachádza, je povinný bezodkladne **podať súdu návrh na vydanie predbežného opatrenia**, zabezpečiť uspokojenie základných životných potrieb dieťaťa a jeho prijatie do detského domova. V návrhu na vydanie predbežného opatrenia orgán sociálnoprávnej ochrany detí uvedie fyzickú osobu alebo právnickú osobu, ktorej navrhuje dieťa dočasne zveriť do starostlivosti, pričom prihliada na zachovanie rodinných vzťahov a príbuzenských vzťahov dieťaťa. Pri navrhovaní právnickej osoby posúdi možnosť a vhodnosť prednostného dočasného zverenia dieťaťa do starostlivosti krízového strediska (Zákon 3005/2005, § 26, ods.1-2). Pri hľadaní čo najvhodnejšieho riešenia je dôležité prihliadnuť na vyjadrenie dieťaťa, ak je ono schopné samo vyjadriť názor na svoju budúcnosť.

V dokumente nazvanom *Usmernenia pre justíciu v záležitostiach týkajúcich sa detských obeť a svedkov trestnej činnosti (Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime: Model Law and Related Commentary)* (UNODC and UNICEF, 2009) sa okrem iného konštatuje, že: „Detská obeť alebo svedok má **právo vyjadriť** jej/jeho **pohľady, názory a presvedčenia** slobodne, svojimi vlastnými slovami, **a má právo prispieť k rozhodnutiam ovplyvňujúcim jeho/jej život, vrátane tých, ktoré sa činia v priebehu súdneho procesu**” (Článok 2, ods. 6).

Právo dieťaťa na participáciu pri takýchto rozhodnutiach je obšírnejšie aj v Dohovore o právach dieťaťa (1989): „Štáty, ktoré sú zmluvnými stranami tohto Dohovoru, musia zabezpečiť dieťaťu, ktoré je schopné formulovať svoje vlastné názory, právo slobodne sa vyjadrovať o všetkých záležitostiach, ktoré sa ho dotýkajú, pričom sa názorom detí musí venovať primeraná pozornosť zodpovedajúca ich veku a úrovni. Za týmto účelom sa dieťaťu musí predovšetkým poskytnúť možnosť, aby bolo vypočuté v každom súdnom alebo administratívnom pojednávaní, ktoré sa ho dotýka, a to buď priamo alebo prostredníctvom zástupcu alebo jeho

príslušného orgánu, a spôsobom, ktorý je v súlade s pravidlami vnútroštátneho zákonodarstva“ (článok 12, ods. 1-2).

Princíp participácie neznamená, že deti majú právo veta alebo že ich názory by mali byť vždy určujúce v procese rozhodovania (Hodgkin a Newell, 2002; Ochaíta a Espinosa, 1997). Podľa Gal (2011, s. 45-46) je možné „právo na participáciu vnímať ako niečo, čím udeľujeme deťom viac než právo byť počuté, ale menej než právo na nezávislé robenie rozhodnutí. Treba tu preferovať postupný rast v autonómii cez cvičenie a sprevádzanie v procese robenia rozhodnutí, až pokiaľ nie je dieťa pripravené na plnú autonómiu. (...) V akomkoľvek veku je dieťa (...), dospelí by sa mali snažiť zapojiť do dialógu s dieťaťom, aby umožnili vzájomnú výmenu pocitov a názorov“ (Gal, 2011, s. 46). Smith (2002, s. 82-85) zdôrazňuje, že dokonca aj veľmi malé deti sú schopné chápať svoje zážitky a vyjadriť sa. Jej analýza empirických výskumov poukazuje na to, že aj malé deti sú aktívnymi účastníkmi vo svojom prostredí, a že keď sa k nim pristupuje primerane, tak už aj vo veku 3-4 rokov dokážu komunikovať o svojich názoroch, problémoch a želaniach. Teda aj veľmi malé deti sa dokážu významným spôsobom podieľať na robení rozhodnutí. **Vek by teda nemal byť prekážkou v uplatnení práva dieťaťa na participáciu** v procese hľadania spravodlivosti.

Jedným z kľúčových princípov, ktoré presadzuje *Dohovor o právach dieťaťa* (1989) je tzv. **najlepší záujem dieťaťa**. V článku 3, ods. 1 sa uvádza, že „záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akýchkoľvek postupoch týkajúcich sa detí, či už vykonávaných verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi.“ V tejto súvislosti Gal (2011, s. 39) poznamenáva, že povinnosť uprednostniť záujmy detskej obeť (počas procesu nasledujúcom po jej viktimizácii) nie je bezproblémovou záležitosťou. V týchto okolnostiach sa ako rozhodujúcejšie môžu javiť iné záujmy, napr. právo páchatel'a na spravodlivý proces, či záujem prokuratúry rýchlejšie a efektívnejšie spracovávať prípady. Konflikt môže byť ešte väčší v prípade, že páchatel'om je osoba mladistvá, ktorá má taktiež nárok na prístup podľa zásady „najlepšieho záujmu“ (Hodgkin a Newell, 2002, s. 252).

Navyše je otázne, kto má rozhodnúť o tom, čo je „najlepší záujem dieťaťa“ a ako sa má také rozhodnutie urobiť (Todres, 1998). Osoby, ktoré rozhodujú, môžu (pri hľadaní toho, aké rozhodnutie vlastne najviac zodpovedá tomu, čo je v najlepšom záujme dieťaťa), zápasíť s viacerými konkurenčnými názormi. Často sú želania dieťaťa v rozpore s tým, čo iní považujú za jeho/jej najlepší záujem (Gal, 2011, s. 39). Flekkøy a Kaufman (1997, s. 45) **odporúčajú, aby sa rozhodnutia** odvíjali od aktuálnych potrieb dieťaťa a jeho vývinového štádia, a pokiaľ možno **brali do**

úvahy nie iba bezprostredné záujmy dieťaťa ale aj dlhodobé záujmy dieťaťa ako budúceho dospelého jedinca.

Je dôležité, aby profesionáli podieľajúci sa rozhodnutiach ovplyvňujúcich život dieťaťa, mali na zreteli skutočnosť, že negatívny dopad traumy (a teda riziko dlhodobých následkov) sa zvyšuje, ak sa dieťaťu po odhalení zneužívania neposkytne adekvátna starostlivosť, pomoc a ochrana. Cieľom nasledujúcej subkapitoly je upozorniť na tie informácie a súvislosti, bez ktorých možno sotva porozumieť obetiam CSA a pochopiť naliehavosť pomoci a ochrany, ktorá im prináleží.

3.2 Charakteristika obetí CSA, ich reakcií, symptómov a dlhodobých dôsledkov

Obetou CSA sa môže stať **ktorékoľvek dieťa**. Človek môže byť aj dospelým, inteligentným, dobre fungujúcim v domácnosti, v zamestnaní, v spoločenskom živote – a predsa sa môže chytiť do pasce násilníka (možno vlastného partnera, šéfa, lekára, či inej autority) a ocitnúť sa v situácii, keď sa nedokáže brániť a nájsť pomoc – niekoľko minút alebo aj dlhé roky. Ak sa toto nezavinene stáva dospelým (zodpovedným je totiž vždy páchatel', násilné konanie je jeho rozhodnutím; ani jedna obeť si nepriala stať sa obeťou násilia), o čo skôr sa to môže prihodiť deťom. Vskutku, obeťou CSA sa môže stať dieťa akéhokoľvek pohlavia, veku, národnosti, rasy, vierovyznania, inteligentnej úrovne, akéhokoľvek sociálneho statusu rodičov (dieťa vzdelaných i nevzdelaných, bohatých i chudobných), i akýchkoľvek telesných či psychických črt (hoci deti s určitým hendikepom môžu byť pre páchatel'a ľahšie dostupným, resp. manipulovateľným terčom útoku).

Skúsenosť s akoukoľvek formou CSA môže byť pre obeť traumatizujúca. **Traumatická udalosť** predstavuje extrémny stres, ktorý presahuje bežnú ľudskú skúsenosť, a tým aj osobnú schopnosť človeka zvládnuť situáciu (Vágnerová, 2004, s. 52; Lucká a Koblre, 2002, s. 360; Howell, 2002, s. 12). Podnety, ktoré vyvolávajú traumatickú odpoveď, sú rôznorodé – z hľadiska ich pôvodu môže ísť o prírodné katastrofy, neúmyselne človekom spôsobené katastrofy (napr. autonehody) alebo úmyselne človekom spôsobené katastrofy (t.j. zločiny), z časového hľadiska môže ísť o náhly, nepredvídaný zážitok alebo aj o opakovanú skúsenosť, o ktorej obeť vie, že príde, ale nemôže sa jej vyhnúť (Rogers, 2002, s.2; Praško et al. 2003, s. 22; Halfarová, 2001, s. 65).

V tomto kontexte je potrebné podotknúť, že traumatické udalosti spôsobené úmyselným ľudským konaním – čo platí aj pre zločin CSA – sú z hľadiska spracovania traumy pre obeť najnáročnejšie. Navyše trauma CSA sa od ostatných výrazne odlišuje. Iné traumatické udalosti sú

zväčša viditeľné, nezahŕňajú sociálnu izoláciu, ľudia sa v nich správajú viac prosociálne – výrazne mobilizujú svoje zdroje pomoci (hmotné i psychické). To sú faktory, ktoré pri traume CSA chýbajú, čím sa proces zotavenia výrazne sťažuje (Salter, 1995, s. 192; Praško et al. 2003, s. 23). Bez ohľadu na formu CSA i na to, či išlo o jednorazovú alebo opakovanú udalosť, sa CSA považuje za traumatizujúcu skúsenosť.

Perry (1998, 2000, 2002, 2005 a, b) sa podrobne zaoberal skúmaním toho, ako traumatický podnet pôsobí na obeť. Jeho zistenia, ktorých pravdivosť potvrdzuje pozorovanie odborníkov v praxi, nás oprávňujú konštatovať, že **traumatický podnet** u obeť:

1. navodzuje pocity extrémnej bezmocnosti;
2. ohrozuje život, telesnú alebo duševnú integritu;
3. vyvoláva akútnu stresovú reakciu – ide o bezprostrednú krátkodobú automatickú obrannú reakciu organizmu, vyskytujúcu sa v dvoch variantoch označovaných metaforicky ako: (1) *boj alebo útek*, a (2) *mŕtvy chrobák*, pričom vo svojich prejavoch sú tieto reakcie takmer zrkadlovo opačné;
4. často vyvoláva aj chronickú, posttraumatickú stresovú reakciu (teda spôsobuje dlhodobé následky, ktoré sa objavujú po rôzne dlhom období latencie, t.j. skrytosti) (Perry, 2002, s. 9, 11, 17, 18; Lucká a Koblí, 2002, s. 360-362; Praško et al. 2003, s. 55-62).

Schopnosť porozumieť reakciám obeť trauma neraz stojí a padá na miere vedomostí, akú majú ľudia o vyššie zmienených dvoch typoch akútnej stresovej reakcie. Reakcia typu „**boj alebo útek**“ (odborne nazývaná tiež „**hyperarousal**“) je charakteristická rýchlou mobilizáciou síl, aby sa človek mohol aktívne brániť pred nebezpečenstvom: svalové napätie sa zvýši; človek disponuje neobyčajnou silou; ruky, nohy alebo celé telo sa trasie; príznačný je pohybový nepokoj (človek pobieha alebo robí neúčelné pohyby či činnosti); okrajové časti tela sa prekrvujú (začervenanie tváre, červené škvrny na krku); srdcový tep a krvný tlak sa zvýši; dych sa zrýchli a prehĺbi; objavujú sa pocity horúčavy, silné potenie; emócie sú výrazné a sú i výrazne prejavované (prevažuje plač, krik, zloba, agresia; objavujú sa aj emócie, ktoré sú vzhľadom k situácii nepriliehavé, napr. smiech); mimika je výrazná a môže sa rýchlo meniť; zrakom človek kontroluje okolie (číha na možné zdroje ohrozenia); čas sa subjektívne skraca; človek hovorí rýchle, neraz aj koktá.

Naproti tomu pre reakciu typu „**mŕtvy chrobák**“ (odborne nazývaná aj „**hypoarousal**“ či „**disociácia**“) je príznačné zaujatie pasívnej pozície, ktorou sa obeť chráni pred predátorom istým typom kamufláže – budí dojem, že nejestvuje, že je mŕtva: človek je stuhnutý, akoby zamrznutý; pohyb je obmedzený, strnulý, nemotorný; okrajové časti tela sa odkrývajú

(čoho príznakom sú ľadové ruky a nohy, zmodranie úst, zblednutie, závrat až omdlenie); dych sa spomaľuje; srdcová frekvencia (tep) sa spomaľuje; objavujú sa pocity chladu, studený pot; emócie nie sú pociťované ani prejavované; mimika je minimálna; vnímanie tela je znížené až k neschopnosti cítiť telo; objavujú sa zážitky *derealizácie* (to, čo sa deje, nie je skutočné); zážitky *depersonalizácie* (ten, komu sa to deje, nie som ja); človek môže pôsobiť dojmom, že je statočný, rozumný, a to preto, že sa neprejavuje, ničoho sa nedomáha; je akoby oddelený od vonkajšieho diania, pohľad má upretý dovnútra, očný kontakt chýba; čas sa subjektívne naťahuje (človek prežíva krátky okamih ako nekonečne dlhý, má pocit, akoby sa čas zastavil); schopnosť porozumieť slovným zdeniam je výrazne znížená.

Väčšina ľudí v reakcii na hrozbu používa kombináciu hyperarousalu a disociácie, pričom jeden typ reakcie býva dominantný. Počas vývinu jedinca sa dominancia zvykne presúvať od disociácie k hyperarousalu. Traumatická udalosť rovnakej povahy tak môže vyvolať odlišné adaptívne reakcie u toho istého dieťaťa v odlišných štádiách jeho vývinu. Malé dieťa (kvôli jeho limitovaným telesným kapacitám) vskutku nie je schopné efektívne bojovať alebo utiecť, takže hyperarousal nie je adaptívnou odpoveďou. V úvodných štádiách ohrozenia sa síce aktivuje hyperarousal, no jeho prejavy sú vývojovo limitované – dieťa sa svojím správaním (napr. zmenou výrazu tváre, telesnými pohybmi a hlasom – plačom) len snaží privolať pomoc, lebo samo si ju zabezpečiť nevie. Malé stvorenia v prírode sa jednoducho nespoliehajú na to, že ohromnú hrozbu zdolajú vlastnou fyzickou silou (Garrison, 1997).

Spravidla, ak pomoc neprichádza, ak nie je možný boj ani útek, ak situácia zahŕňa priamy telesný útok (čo platí aj pri dotykových formách CSA) a ak sa prežívanie hrôzy a bolesti zväčšuje – dieťa prechádza do disociácie, ktorá je vlastne vnútorným (psychologickým) mechanizmom úniku. Ako jedinec rastie, vonkajší boj alebo útek sa stávajú použiteľnejšími (no ich použitie nezávisle od veku ovplyvňujú isté pohlavné rozdiely: ženy sú náchylnejšie k disociácii, muži zas k boju alebo úteku). Pokiaľ ide o disociáciu, treba zdôrazniť, že je dokonalou obranou organizmu pred vnímaním podnetu, ktorý nie je možné integrovať. Obete CSA, ktoré nie sú oboznámené s princípmi tejto obrany, však svoje reakcie považujú za osobné zlyhanie a obviňujú sa (resp. prijímajú obvinenie zo strany druhých), že sa dostatočne nebránili. Takéto hodnotenia spracovaniu traumy len prekážajú (Perry, 2000; 2005 a, b; 2002, 1998; Perry a Pollard, 1998, s. 33-51; Perry et al, 1995, s. 271-291).

Je takmer pravidlom, že **obete CSA o svojich traumatických skúsenostiach nehovoria hneď a priamo**. Výskumníci i odborníci z praxe

(Faulkner, 1996; Pacewicz, 2004; Pernerová, 2000, s. 67, 92-94; Elliottová, 1997, s. 18-19; Courtois, 1996, s. 33-37; Garrison, 1997; Špatenková a Chytilová, 2004, s. 128-129; Carr, 2001; Paine a Hansen, 2002; Goodman-Brown et al, 2003) identifikovali celý rad dôvodov, ktoré vysvetľujú, prečo je tomu tak. Ukázalo sa, že deti mlčia:

1. **pretože sa obávajú, čo by sa stalo, ak by vyrazili tajomstvo** – CSA sa zväčša odohráva v skrytosti a páchatel' sa premyslenou manipuláciou postará o to, aby dieťa uchovávalo skúsenosť CSA ako tajomstvo. Vyzeranie tajomstva páchatel' spája s rôznymi negatívnymi dôsledkami, preto sa vyzeranie stáva pre obeť zdrojom strachu. Páchatel' obeť priamo alebo nepriamo odovzdáva posolstvá, že ak prezradí, čo „spolu“ robia, tak:

- **dostane seba samú do ťažkostí** (*nikto ti neuverí, označia ťa za klamátku, všetci sa na teba budú hnevať, ak ti aj uveria, tak vina bude pripísaná tebe, potrestajú ťa, budeš znášať verejnú hanbu pred príbuznými, spolužiakmi, kamarátmi, budú sa ťa strániť, vylúčia ťa spomedzi seba, atď.*)
- **ublíži rodine či páchatel'ovi** (*mama bude rozrušená, nešťastná, ja pôjdem do väzenia, rodina sa rozpadne, nebudete mať z čoho žiť*). V tejto súvislosti treba mať na pamäti, že páchatel'om je často osoba, ktorú má dieťa rado; preto ho mlčaním chráni pred neprijemnými následkami odhalenia. Navyše v prípadoch incestu môže byť rodina na páchatel'ovi existenčne závislá, a tak dieťa mlčaním chráni celú rodinu.
- **dôjde k uskutočneniu hrozieb násillia** (*zabijem ťa alebo inak ublížim tebe alebo niekomu, koho máš rada*).

Akokoľvek jemný alebo hrozný je spôsob zastrašovania, je dostatočný na to, aby dieťa jasne vnímalo, že odhalenie je niečo zlé alebo nebezpečné, čo by prinieslo horšie dôsledky než samotný ničivý vzťah. Tajomstvo sa tak stáva zdrojom strachu a prísľubom bezpečia zároveň.

2. **pretože prijímajú alebo reagujú na strach, ktorý má iná osoba z páchatel'a,**

3. **pretože prijímajú zodpovednosť za možné dôsledky odhalenia** – páchatel' (najmä ak je z príbuzenstva) často tvrdí obeť, že ak prezradí tajomstvo, zničí tým rodinu. Takto dieťaťu prisudzuje moc zničiť rodinu a kladie na ňu zodpovednosť za to, aby rodina zostala zachovaná, bez ujmy. Teda paradoxne (či skôr perverzne) obeť, a nie páchatel' musí mobilizovať altruizmus a sebakontrolu, aby ochránila

iných. Dieťa je tak chytené v pasci a musí sa prispôbiť situácii zneužívania.

4. **pretože sú páchatel'om podplácané** – k mlčaniu môže byť dieťa manipulované aj odmeňovaním za poslušnú poddajnosť a spoluprácu (napr. rôznymi privilégiami či materiálnymi výhodami, peniazmi, darčekom).
5. **pretože si myslia, že je to ich vina** – techniky manipulácie, ktoré páchatel' používa, a stresová obranná reakcia organizmu dieťaťa môžu spôsobiť, že obeť sa cíti, akoby bola aktívnym účastníkom v aktivitách CSA (*pretože robila, čo jej kázal páchatel', nebránila sa, nezastavila to*). S tým je spätý aj pocit, že je nejakým spôsobom zodpovedná, vinná; niekedy jej to páchatel' aj priamo hovorí. Ak obeť seba samú obviňuje, prirodzene sa potom hanbí zdôveriť. Za sebaobviňovaním obeť sa môže skrývať aj pozitívny obraz o páchatel'ovi, ktorý znemožňuje obeť identifikovať páchatel'a ako páchatel'a (obeť si myslí, že ten, kto jej hovorí, že ju má rád, jej predsa nemôže ublížiť – a vyvodí z toho uzáver, že ak nie ten druhý, tak ona je zlá).
6. **pretože si môžu myslieť, že CSA je normálne správanie** – obeť nemusí mať dostatok emocionálnych a kognitívnych (poznávacích) spôsobilostí, aby dokázala rozoznať, že to, čo sa deje, je zlé a zneužívajúce. Navyše páchatel' v rámci procesu manipulácie usilovne uistuje obeť o normálnosti a neškodnosti správania.
7. **pretože si myslia, že rodičia to už vedia** – tento dôvod mlčania súvisí s predchádzajúcim – ak sa niečo prezentuje ako normálne, dieťa si myslí, že každý o tom vie.
8. **pretože môžu byť vychované tak, že potláčajú svoje emócie** – rodina môže prispieť k mlčaniu obeť i výchovou, ktorá dieťaťu vstupuje, že emócie sú čímsi nežiaducim a že je potrebné sa ich zbaviť, alebo že sú niečím, čo aj tak nie je dôležité. Výsledkom bude, že dieťa o svojich negatívnych pocitoch pochybuje aj v situácii reálneho ohrozenia alebo o svojich pocitoch nebude hovoriť.
9. **pretože môžu mať silné náboženské alebo kultúrne presvedčenie o tom, že dospelých treba poslúchať a tajomstvá treba uchovávať** – v prípade incestu môže byť pre dieťa naozaj nepredstaviteľné neposlúchnuť rodiča.
10. **pretože nemajú slová, ktorými by to vyjadrili** – dieťa môže mlčať, pretože je príliš malé a nemá ešte komunikačné spôsobilosti. Alebo mlčí, pretože o sexe sa doma nehovorí, je to tabuizovaná téma (sex sa

možno považuje za škaredé slovo, s vyslovením ktorého sa spája za-
hanbenie a trest). Dieťaťu tak chýba odvaha i adekvátne slová, kto-
rými by opísalo svoju sexuálnu skúsenosť.

11. **pretože si nemyslia, že im niekto uverí** – obeť CSA nemusí byť ani zastrašovaná, aby si uvedomovala, že ľudia budú spochybňovať jej výpoveď a charakter. Môže mať už dosť skúseností s tým, že ľudia pri jej opise zážitkov (akýchkoľvek iných než CSA) reagovali slovami: *Ale nevymýšľaj si...!* a pod.
12. **pretože nepoznajú nikoho, kto by počúval** – je to celkom bežný dôvod mlčania obetí vo svete, kde dospelí nemajú na deti čas a neberú ich vážne.
13. **pretože si myslia, že pomoc neexistuje.**

Dôvodov k mlčaniu má obeť CSA naozaj mnoho. Ak predsa prehovorí, jej **prejav pri vypočúvaní** (zo strany rodičov alebo iných autorít) býva **neistý, váhavý**. Niet sa však čomu čudovať. Sexualita je krehká a intímna záležitosť. Hovoriť o nej dôstojne a vážne nie je bežné. Na verejnosti sa o sexualite hovorí len s humorom alebo vulgárne. S citlivými intímnymi skúsenosťami sa zverujú len partneri alebo najlepši priatelia. Bežný dospelý človek by mal pravdepodobne značné ťažkosti s tým, ak by mal pred cudzími ľuďmi popisovať svoj intímny sexuálny zážitok. Pritom treba chápať, že CSA je skúsenosť hlboko ponižujúca – človek za takýchto okolností nemá veľa síl, aby rozprával ľahko a s hrdosťou. Okrem toho podmienky, za ktorých má obeť svedčiť o CSA, často nie sú pre ňu vôbec podporujúce, skôr naopak. Obeť čelí popieraniu, nedôvere, spochybneniam, obvineniam (napr. z fantazирования, z klamstva, z úkladov proti „nevinnému“ človeku), odmietaniu (napr. kvôli problémom, nepokoju, rozbrojom v rodine, ktoré „narobila“ odhalením CSA). V takýchto okolnostiach obeť vníma, že hrozby, kvôli ktorým sa bála prezradiť tajomstvo, sa skutočne naplňajú. Ak by povedala, že o CSA klamala, všetkým by sa uľavilo a boli by spokojní. Znova je realita prevrátená – povedať pravdu je zlou voľbou, zatiaľ čo vzdať sa a klamať kvôli iným je tou dobrou voľbou. A tak sa stáva, že pod tlakom negatívnych okolností, ktoré nasledujú po odhalení, obeť **svoju výpoveď odvolá**. Odhaduje sa, že až ¾ skutočných obetí za takýchto okolností nakoniec poprie vlastnú výpoveď (Čírtková, 2001, s. 83).⁸⁹

⁸⁹ Vyššie opísané súvislosti mlčania sa zhodujú s tým, čo sa v odbornej literatúre označuje ako *syndróm detského prispôbenia sexuálnemu zneužitiu*.

Dieťa, ktoré je obeťou CSA, nemusí svoju skúsenosť priamo pomenovať, môže však vykazovať symptómy, naznačujúce jeho potenciálnu viktimizáciu. Pozorovateľné symptómy, o ktorých sa zmieňujú rôzni autori (napr. Dominguez et al, 2001; Spilková, 2000, s. 75-77; Špatenková a Chytilová, 2004, s. 126-127; Pöthe, 1996, s. 45-48; Elliottová, 1997, s. 48-55; Vaníčková et al, 1999, s. 20, 60-61; Faller, 1993, s. 25-28, 87-88; Urquiza a Winn, 1994, s. 18-20; Pacewicz, 2004; Wirtz, 2005, s. 56-57; Courtois, 1996, s. 96-97; Heitritter a Vought, 1989, s. 37-44; Knauer, 2002, s. 47, 66-69; Herrmann, 2000, s. 87-88) sa dajú zaradiť do troch trsov: (1) fyzické symptómy, (2) psychické symptómy a (3) behaviorálne symptómy.

Fyzické symptómy: porušenie panenskej blany (zistené pri gynekologickom vyšetrení); cudzie predmety v pošve, v močovej trubici alebo v konečníku; semeno na spodnom prádle alebo posteľnom prádle; modriny, opuchliny, odreniny, ranky alebo krvácanie v oblasti genitálu, na zadocku, na stehnách, v ústach, na krku, na prsiach; pri sadistických činoch možno nájsť poranenia na zápästiach alebo kotníkoch (môže ísť o stopy po priväzovaní) alebo popáleniny od cigariet v oblasti genitálu, zadku, stehien, krku; svrbenie, pálenie, bolesti pri močení alebo stolici, ťažkosti pri chôdzi alebo sedení; opakujúce sa zápaly v oblasti krku, konečníka alebo pošvy; príznaky pohlavných ochorení (kvapavka, syfilis, trichomoniáza, chlamýdie, bradavice, genitálny herpes, hepatitída typu B, HIV); tehotenstvo; telesné ťažkosti (bolesti hlavy, žalúdka); extrémne hodnoty frekvencie srdca; častá nevoľnosť alebo strata vedomia; náhle ochrnutie; spánkové problémy (napr. nočné móry); prílišná vyčerpanosť.

Psychické symptómy: návrat (regres) k mladšej vývinovej etape (napr. kolísavé pohyby, cmúľanie prsta, opätovné pitie z fľaše, hoci dieťa to už dávno prestalo robiť; dieťa prestane hovoriť, hoci už hovoriť vedelo; dieťa sa začne pomočovať alebo pokakávať vo veku, keď to už nie je normálne); nedostatok sebaovládania, zvýšená dráždivosť a prejavy zlosti na seba menšie podnety; utiahnutosť; pocit hanby; depresia, úzkosť; strach; fobie; rečové poruchy (napr. dieťa sa začne zajakávať); pocit bezmocnosti; nízka sebaúcta; sebanenávisť; strata ilúzií a nádeje; prílišná ostražitosť; disociácia; nutkavé predstavy.

Behaviorálne symptómy (t.j. prejavujúce sa v správaní), **najmä sexualizované správanie:** prílišná masturbácia; trenie tela o ľudí alebo o nábytok (za účelom vyvolania vzrušenia); vtlačanie malých objektov (drobných hračiek, pier, ceruziek,...) do pošvy alebo konečníka; pokusy dotýkať sa rukami alebo ústami privátnych oblastí iných ľudí, detí či dospelých (napr. pŕs, oblasti rozkroku); dotýkanie sa sexuálnych orgánov

zvierat; dotýkanie sa vlastných privátnych oblastí na verejnosti alebo doma; znázorňovanie sexuálnych orgánov pri kresbe obrázkov ľudí; znázorňovanie sexuálneho správania / scén sexuálneho násillia pri kresbe / hre s bábikami, inými hračkami či zvieratami; detailná a vekovo neprimeraná znalosť sexuálnych orgánov a aktivít (napr. dieťa používa nové, predtým nepoznané názvy pre sexuálne orgány a aktivity); vydávanie sexuálnych zvukov (vzdychanie, stonanie, ťažké dýchanie, atď.), imitovanie sex. Styku pri hre s deťmi; žiadanie iných o sexuálny styk; ukazovanie privátnych oblastí deťom alebo dospelým; nadmerný záujem o sexuálne témy (video, televízne programy, časopisy); hovorenie o sexuálnom styku; rozprávanie flirtujúcim spôsobom; bozkávanie alebo objímanie detí alebo dospelých, ktorých dieťa dobre nepozná; pri bozku pokúšanie sa o vsunutie jazyka do úst inej osoby; pokúšanie sa vyzliecť iné deti alebo dospelých proti ich vôli; promiskuita a prostitúcia (u starších detí); **d'alšie možné prejavy v správaní:** vyhýbanie sa dotyku; vyhýbanie sa situáciám zahrňujúcim zlobliekanie (napr. pred hodinou telesnej výchovy); neochota umývať sa alebo naopak nutkavé umývanie; štieňenie sa oblečenia, ktoré dieťa predtým bežne nosilo; prejavy strachu pri utieraní po použití nočníka; odmietanie ostať doma osamote; váhanie s odchodom domov po škole; úteky z domu; odmietanie zostať v prítomnosti osoby, ktorú predtým obľubovalo; zvýšená opatrnosť v kontakte s dospelým vrátane vyhýbania sa situáciám, keď je dieťa samo s dospelým; nevysvetliteľné zlostné útoky, záchvaty plaču či paniky zvlášť v súvislosti s určitými osobami / miestami; prílišná úľaková reakcia; náhly pokles výkonnosti a sústredenia v škole alebo naopak úsilie o perfektné výkony; stiahnutie sa z kontaktu s rovesníkmi či dospelými alebo naopak rovesníci sa stanú dôležitejšími než rodičia a iní dospelí (ktorí stratili dôveryhodnosť); dojem, že dieťa je neposlušné (rodičia kážu niečo dieťaťu urobiť, a ono buď nepočuje alebo počuje a požiadavku plní strašne spomalene – v skutočnosti disociuje, je v určitom stave tranzu, ktorý mu pomáha zvládať neznesiteľnú psychickú bolesť); správanie sa ako „dokonalé“, kvázi dospelé dieťa, bez zmyslu pre dobrodružstvo; nápadná snaha potešiť iných, starať sa o blaho iných alebo naopak nápadne ľahostajné postoje, málo súcitu s inými až neochota akceptovať spoločenské hodnoty a normy; strata sebadôvery a dôvery iným; chabý pocit vlastnej hodnoty a dbanie iba na vonkajší výzor; preceňovanie názorov iných a podceňovanie vlastných vnemov, úsudkov; prílišná poddajnosť alebo naopak vzdorovitosť; cítenie sa zle ale predstieranie, že všetko je v poriadku; vyhrážky alebo pokusy o deštruktívne správanie voči sebe alebo iným; riskantné správanie a nebranie ohľadu na riziko ublíženia alebo smrti; vyjadrovanie samovražedných predstáv alebo

priame samovražedné pokusy, zjavné poruchy príjmu potravy (odmietanie jedla alebo naopak prejedanie sa); užívanie alkoholu alebo drog.

Prítomnosť niektorého z uvedených znakov nutne neznamená, že dieťa bolo alebo je obeťou CSA. Túto možnosť je však potrebné brať vážne do úvahy zakaždým, keď sa niektoré znaky vyskytujú súčasne alebo v krátkom časovom slede (Pöthe, 1996, s. 46; Dominguez et al, 2001). Podľa Friedricha (2003, s. 9, 22, 53-55, 57) **k významným varovným signálom možného CSA patrí zvlášť neprimerané sexualizované správanie** a nápadná znalosť sexuálnych orgánov a aktivít **v kombinácii s viac či menej jasnou výpoveďou (o CSA) alebo s úzkosťou.** Avšak varovné signály je potrebné **posudzovať vždy individuálne**, v kontexte daného dieťaťa. Ani prítomnosť ani absencia sexualizovaného správania nemôže byť jediným základom pre stanovenie diagnózy syndrómu CSA. Existujú deti, ktoré sú obeťami vážneho CSA, ale nevykazujú príliš akútne sexualizované správanie. Dokonca niektoré obeť nevykazujú vôbec nijaké vonkajšie príznaky CSA (Dominguez et al, 2001; Faller, 1993, s. 20). Zistilo sa, že takéto **asymptomatické obeť** tvoria až 40 % spomedzi všetkých prípadov CSA; ďalších 30 % obeť vykazuje len málo symptómov (Friedrich, 2003, s. 9, 22; Kendall-Tackett et al, 1993). Diagnostikovanie CSA je náročné a mnohostranné, pretože **škála možných reakcií obeť na traumy CSA je** naozaj veľmi široká – od normálneho pozitívneho fungovania v každodennom živote, ktoré nevykazuje nijaké varovné signály, cez málo výrazné signály až po očividné, extrémne negatívne signály. Preto je dôležité, aby si pracovníci pomáhajúcich profesií, ktorí prichádzajú do kontaktu s deťmi, boli vedomí rozpätia možných reakcií (Sgroi, 1978, s. 135).

Okrem možného vysielania vyššie uvedených signálov deti neraz nejakým **nepriamym spôsobom žiadajú o pomoc**; pritom si myslia, že hovoria otvorene, a sú sklamané alebo nahnevané na dospelého, ktorý akoby ich signály ignoroval. Ten ich však iba nevie (alebo aj nie je ochotný) „čítať“. Zašifrovaným volaním o pomoc môže byť napr. vyjadrenie dieťaťa o tom, že s niekým nechce zostať doma, že niekomu nechce ísť s niečím pomáhať, že niekto s ním hráva smiešne hry, že si ho niekto obľúbil, že s niekým má tajomstvo a nemôže ho prezradiť, a pod. Citlivé otázky, pomocou ktorých by bolo možné preskúmať, čo dieťa vlastne naznačuje, mnohokrát dospelí opomenú položiť (Pacewicz, 2004).

Skúsenosť sexuálneho zneužívania pôsobí na krehké a stále sa ešte vyvíjajúce dieťa veľmi nepriaznivo, jej negatívny dopad však nie je vždy rovnaký. Odborníci tradične zaraďovali medzi hlavné faktory, ktoré zväčšujú vážnosť traumy CSA, najmä: nízky vek obeť (pod 12 rokov), pene-

tratívnu formu zneužitia (najmä pohlavný styk), použitie násilia, častosť a dlhodobosť zneužívania. Zistilo sa však, že **faktory zvyšujúce traumatickosť skúsenosti CSA** sú odlišné. Ide najmä o nasledovné faktory:

- **Sexuálne vzrušenie alebo orgazmus.** – Páchatel' si často dá záležať na tom, aby v obeti navodil sexuálnu reakciu, čo mu pomáha vyvolať v obeti zmätok a preniesť na ňu pocity viny, spoluzodpovednosti (tieto následne sťažujú spracovávanie traumy, pretože obeť sa nevie identifikovať ako obeť). Ukázalo sa, že vibrátory použité na deťoch boli traumatizujúcejšie než zbrane alebo nože. Navyše veľa obetí vykazuje znaky pokračujúceho sexuálneho vzrušenia voči páchatel'ovi alebo voči aktivitám, aké sa odohrali aj počas CSA – čo je pre ich ďalší život nesmierne traumatizujúce.
- **Narušená identifikácia páchatel'a.** – Zneužívanie páchatel'om, ktorý k obeti pristupuje nežne, milo, starostlivo a/alebo ktorý má v spoločnosti vysoký status (je uznávaný, dôležitý, obľúbený, milovaný) môže byť pre dieťa oveľa traumatizujúcejšie ako zneužívanie páchatel'om, ktorý je hnusný, drsný, krutý. Obeť má ťažkosť identifikovať páchatel'a ako páchatel'a, ak tento má v očiach obeť (i iných) pozitívne charakteristiky. Ak je identita páchatel'a zastrená, spracovanie traumy sa sťažuje.
- **Teror.** – Traumatickosť CSA sa zvyšuje, ak sexuálnemu kontaktu predchádzal ritualizovaný teror (nejde tu o fyzické násilie, ale o to, že niektoré obeť museli čakať alebo dokonca pripraviť seba, posteľ či izbu predtým, než prišiel páchatel', a tak prežívali hlbšiu bezmocnosť a strach).
- **Uchovávanie tajomstva.** – Obeť, ktoré strávia roky v mlčaní, trpia viac než tie, ktoré vyjavia CSA okamžite alebo v krátkom čase. Čím dlhšie mlčanie, tým silnejšie pocity viny, osamelosti, odcudzenia, depresie.
- **Nepriameraná reakcia okolia po odhalení.** – Ak sú reakcie zainteresovaných ľudí (nielen príbuzných, ale i psychológov, sociálnych pracovníkov, policajných vyšetrovateľov, sudcov) nevhodné, obeť sú viac traumatizované.
- **Dlhodobé ťažké emocionálne putá s páchatel'om a/alebo s jeho zástancami.** – Traumatickosť CSA sa zväčšuje, ak je páchatel'om niekto z príbuzných obeť a na obeť sa kladú požiadavky (zo strany samotného páchatel'a a/alebo ostatných príbuzných), aby zachovala

vzťahy; v opačnom prípade je odsudzovaná za to, že robí rodine nepríjemnosti.

- **Odtlačky páchatel'a.** – Trauma CSA je väčšia, ak páchatel' manipuloval obeť dostatočne na to, aby v nej zanechal odtlačky svojich obranných mechanizmov, ako sú napr. popieranie, racionalizácia, minimalizácia, skreslenie reality, disociácia (Hindman, 1989, s. 64-94).

Naproti tomu existujú **faktory, ktoré znižujú traumatický dopad CSA:**

1. **identifikácia obeť a páchatel'a,** teda ak obeť hneď vedela rozpoznať zločinný aspekt konania a identifikovať seba ako obeť a páchatel'a ako páchatel'a,
2. **oznámenie** pri najbližšej príležitosti,
3. **adekvátna reakcia na odhalenie,** t.j. reakcia, ktorá obeť priniesla podporu, starostlivosť, ochranu,
4. **prístup k potrebným informáciám o CSA,** teda ak mala obeť v rokoch jej sexuálneho vývinu informácie, ktoré jej pomáhali rozlíšiť zdravú sexualitu od zneužívania a vyznať sa v dôsledkoch traumy (Pacewicz, 2004; Hindman, 1989, s. 27, 64-94).

Značná časť obeť CSA si z tejto traumatizujúcej skúsenosti odnáša do života **dlhodobé následky.** Tieto sa u obeť môžu vyskytovať v **rôznych stupňoch a kombináciách.** Niektoré obeť zakúšajú len málo dlhodobých následkov, zatiaľ čo iné obeť žijú s mnohými následkami, ktoré majú vlečúci sa, pretrvávajúci charakter. Môže sa tiež stať, že určité oblasti fungovania v živote nemusia byť poznačené dôsledkami traumy, zatiaľ čo v iných oblastiach sa tieto dôsledky prejavujú. Taktiež platí, že v priebehu života sa dôsledky traumy môžu vplyvom rôznych faktorov meniť (ustupovať alebo zosilňovať) a presúvať z jednej oblasti do inej (O'Dougherty Wright et al, 2005). Je možné, že v čase prebiehajúceho CSA a krátko po ňom obeť nevykazujú žiadne príznaky traumy, resp. vykazujú len nepatrné, a hĺbka traumy vyjde najavo až v dospelosti. V detskom veku obeť nemali kapacitu k tomu, aby chápali, čo sa s nimi deje, a vnímali budúci dopad traumy na ich život (koniec koncov, rany zasadené v detstve a dospievaní, teda v kritickom období formovania, ukážu svoje ovocie aj tak až s odstupom času). Okrem toho obranné mechanizmy, ktoré sa pri traume aktivujú v organizme obeť, ich na čas mohli „prepnúť do režimu fungovania“, v ktorom je poškodenie spôsobené traumou zastreté, nevedomované, aby sa vôbec zabezpečilo prežitie. Niektoré obeť na traumatickú skúsenosť zdanlivo zabudnú a vykonávajú každodenný stereotyp. Obranné mechanizmy fungujú však len dočasne, skôr alebo neskôr začnú zlyhávať (Hindman, 1989, s. 51-53). Obeť si

často ani nie sú vedomé, ako ich trauma CSA ovplyvnila – dôsledky traumy môžu byť natoľko votkané do ich životov, že si ani nepamätajú, žeby sa niekedy cítili a uvažovali inak (Salter, 1995, s. 159).

Poznať a porozumieť, aký dopad má trauma CSA na život primárnych obetí, je dôležité pre samotné obeť (zvlášť ak už ako dospelé hľadajú cestu k zotaveniu), ale aj pre iných ľudí (najmä pomáhajúcich profesionálov) aby boli schopní primerane reagovať na potreby obetí a neprispievali k ich sekundárnej viktimizácii. Preto aspoň stručne uvedieme prehľad dlhodobých následkov CSA, zatriedených do štyroch oblastí: psychickej, telesnej, sociálnej a spirituálnej.⁹⁰ Potenciálne dlhodobé dôsledky zahŕňajú:

- **v psychickej oblasti:** *pesimistické vnímanie sveta*, vyplývajúce zo straty základných životných ilúzií (t.j. ilúzie *spravodlivého sveta*, podľa ktorej sa veci dejú na základe určitej kauzality a sú predvídateľné; ilúzie *zhovievavosti* či *prívetivosti osudu*, v rámci ktorej veríme, že veci dopadnú dobre; ilúzie *osobnej moci a pocitu bezpečia*, v rámci ktorej sa domnievame, že veci máme pod kontrolou); *negatívne vnímanie seba*, vyplývajúce z utkvého presvedčenia o vlastnej vine či stigmatizácii a z ďalších negatívnych presvedčení, ktoré obeť páchatel vsugeroval tým, ako s ňou zaobchádzal; *zmeny v emočnom prežívaní*, najmä *úzkosti* a *depresie*, vyvierajúce jednak z negatívneho pohľadu na svet a na seba, ale tiež z nepríjemných flashbackov (t.j. mimovoľných spomienok na traumu, ktoré sa vynárajú pri akomkoľvek podnete, ktorý čo i len okrajovo pripomína pôvodnú traumatickú udalosť), či z neadekvátnych reakcií okolia; rôzne formy *popierania*, *rozptyľovania* či *disociácie* (t.j. akéhosi dištancovania sa od vlastného tela, identity, prostredia, minulosti, či emócií), ktorými sa obeť pokúša utlmiť neznesiteľnú psychickú bolesť,
- **v telesnej oblasti:** rôzne formy *závislosti*, *sebazohovovanie* či *samo-vražedné tendencie*, ako pokusy o prehlúsenie trýznivej psychickej bolesti, *negatívny vzťah k vlastnému telu*, ktorý sa prejavuje v tendencii telo zanedbávať a ignorovať signály jeho legitímnych potrieb a limitov, rôzne *psycho-somatické symptómy* alebo ochorenia, *neurobiologické zmeny v mozgu*, zodpovedajúce sa spôsob, akým sa uchováva a vybavujú traumatické spomienky (na rozdiel od netraumatických spomienok, tie traumatické časom neblednú, sú stále a nemenné a vybavujú sa v podobe obrazov, vnemov, či emócií spravidla bez toho, žeby si to obeť priala),

⁹⁰ Podrobný popis možných dlhodobých následkov CSA nájdú čitatelia v knihe s názvom *Obeť sexuálneho zneužívania detí medzi nami* (Karkošková, 2013).

- **v sociálnej oblasti:** *narušené medziľudské vzťahy vo všeobecnosti* (prejavujúce sa nedôverou k ľuďom, očakávaním ublíženia alebo odmietnutia, nadmernou ostražitosťou, podozrievavosťou, odmeranosťou až cynizmom, alebo tiež submisívitou, pasívnou závislosťou na druhých či sociálnou izoláciou); *problémy v intímnych vzťahoch* (pocit ohrozenia v situácii, keď sa niekto snaží o vytvorenie blízkeho, intímneho vzťahu, snaha zahlušiť v sebe samotnú túžbu po intimitate, blokovanie otvorenosti a dôvery, traumou ovplyvnený výber partnera); *narušená sexualita* (hypersexualita, hyposexualita, zmätok ohľadne pohlavnej identity a sexuálnej orientácie, sexuálne dysfunkcie, narušený vzorec sexuálneho vzrušenia); *problémy v oblasti rodičovstva* (riziko skorého a nechceného tehotenstva, alebo naopak stav bezdetnosti, negatívne prežívané obdobie tehotenstva, pôrodu a kojenia, deformované rodičovské presvedčenia a výchovný prístup); *narušené vzťahy s príbuznými* (v dôsledku tabuizácie CSA v rodine a nepochopenia problémov a potrieb obete), *straty v oblasti spoločenského uplatnenia a postavenia*; *rizikové sociálne správanie* (prostitúcia a delikvencia),
- **v spirituálnej oblasti:** *deformované vnímanie Boha* (Boh je napr. vnímaný ako nestarostlivý, necitlivý, ľahostajný, vzdialený, nedostupný, nespravodlivý, krutý a zlý, trestajúci či zavrhujúci) a z toho plynúce *negatívne pocity voči Bohu*; *sekundárna traumatizácia* v dôsledku neadekvátneho výkladu niektorých náboženských tém (ako napr. odpustenie, zmierenie, hriech, utrpenie); *nezdravé prejavy nábožnosti* (náboženský perfekcionalizmus, náboženská závislosť); odklon od religiozity v dôsledku nevhodného pastoračného prístupu (Karkošková, 2013).

Informácie zhrnuté v tejto subkapitole – od popisu reakcií obetí na traumatický podnet, cez vysvetlenie ich tendencií mlčať o svojej traumatickej skúsenosti, a priblíženie možných varovných signálov (symptómov), až po poukázanie na faktory podmieňujúce dopad traumy a na potenciálne dlhodobé následky zasahujúce do každej sféry bytia – by mali pomáhajúcich pracovníkov disponovať k tomu, aby obetiam lepšie porozumeli. S lepším porozumením sa zároveň zvyšujú šance k tomu, že trpiacemu dieťaťu dokážeme ponúknuť aj účinnú pomoc a podporu.

3.3 Forenzná diagnostika ako predpoklad a kompas ďalších intervencií

V tomto kontexte diagnostiku chápeme ako proces rozoznávania, či bol spáchaný konkrétny trestný čin CSA. Hlavnou diagnostickou technikou je vypočúvanie svedka, ktoré je v odbornej literatúre označované ako tzv. **forenzná interview**. Cieľom vypočúvania je zistiť čo najkompletnejšiu a najpresnejšiu výpoveď, aby bolo možné určiť či dieťa bolo zneužívané, a ak áno, kým (Cronch et al, 2006).

V tejto súvislosti sa v odborných kruhoch viedla rozsiahla debata o tom, či vôbec dieťa môže vystupovať v role svedka – či má kapacitu podať relevantnú výpoveď a či spoliehanie sa na výpoveď dieťaťa nezvyšuje riziko tzv. falošných udaní. Zistilo sa však, že **prípady falošných obvinení z CSA sú extrémne zriedkavé** a to práve kvôli špecifickým charakteristikám tohto trestného činu. Celý rad súvislostí, ktoré podporujú mlčanie obetí (vrátane pocitov hanby, strachu či lojality obeť voči páchatelovi) nielenže robia falošné udania nepravdepodobnými, ale naopak zvyšujú pravdepodobnosť popierania aj tých zločinov CSA, ktoré sa reálne stali (Hoyano a Keenan, 2010, s. 494).

Výskum zameraný na ukladanie a vybavovanie si informácií z pamäte preukázal, že aj **deti sú schopné podať relevantnú výpoveď**. V tejto súvislosti sa však zdôrazňuje zistenie, že spontánne (voľné) spomínanie alebo voľná narácia vedie k získaniu presnejších informácií počas rozhovoru (Steele, 2012), než vyvolané spomínanie alebo rekognícia (napr. prostredníctvom otázok spojených s ponukou niekoľkých možností odpovedí) a to tak u detí ako aj dospelých. Rozsah informácií poskytnutých pri voľnej narácii sa zvyšuje úmerne s vekom, pričom okolo dvanásteho roku veku dosahuje dospelú úroveň. Deti mladšie než dvanásť rokov majú tendenciu poskytovať menej informácií spontánne, no platí tu, že opomenutie detailov je omnoho bežnejšie než vymýšľanie falošných detailov. Deti vo veku tri až šesť rokov pravdepodobne zabúdajú rýchlejšie než starší jedinci, ale napriek tomu, že ich spontánne spomínanie je zvyčajne menej kompletne, nie je menej presné. Vedľajšie a často nepravdepodobné informácie najskôr pridávajú deti vo veku osem-deväť rokov, zatiaľ čo dospelí jedinci sú najviac náchylní na vyvodenie chybných záverov (Hoyano a Keenan, 2010, s.494-495).

Napriek kapacite vypovedať je **vypočúvanie pre dieťa náročnou situáciou**. Dôvodov je viacero: prihovára sa mu cudzí človek v cudzom prostredí, téma môže vzbudzovať pocity hanby a strachu, spomienky môžu byť pre dieťa stresujúce, dieťa môže mať obmedzenú slovnú zásobu k popísaniu svojej skúsenosti, konverzácia vyžaduje takú úroveň detailov, vysvetlení a vyjasnení, na akú dieťa nie je zvyknuté (Steele, 2012,

Hoyano a Keenan, 2010, s.490-491). Okrem toho, spontánna a plynulá narácia môže byť blokovaná aj na základe neurobiologických zákonitostí súvisiacich s pamäťou.

V tejto súvislosti treba uviesť, že existujú rozličné typy pamäte: (1) *kognitívna*, t.j. poznávacia, ktorá obsahuje informácie typu kto, čo, kedy, kde – napr. mená, telefónne čísla, obsah naštudovaného materiálu; (2) *motoricko-vestibulárna*, t.j. pohybovo-polohová, napr. písanie, jazdenie na bicykli, poloha pri znásilnení; (3) *senzorická*, t.j. zmyslová, napr. vône, pachy, chute, zvuky, zrkové obrazy; (4) *afektívna*, t.j. emočná, napr. strach, smútok; (5) *stavová* (napr. pokoj, ostražitosť, panika). To, čo si zapamätáme a ako si to zapamätáme, závisí od toho, ktorá časť mozgu je v danom čase zasiahnutá, teda ktorá je nútená spracovávať prichádzajúce informácie. Výskumy neurobiológov dospeli k záverom, že traumatické a netraumatické udalosti sa líšia v spôsobe, akým sa zaznamenávajú a vybavujú v mozgu. Netraumatické zážitky sú v mozgu automaticky tlmočené do slov a symbolov, čo nám umožňuje vytvárať naráciu o našej skúsenosti. Keď je však organizmus vystavený silnému stresu (pri traume), oblasti mozgu, ktoré zohrávajú podstatnú rolu pri prekladaní subjektívnych skúseností do reči sú zablokované a zároveň silne vzrastá aktivita v častiach mozgu, ktoré spracovávajú intenzívne emócie, zmyslové vnemy a informácie o stave a polohe tela. Aj preto traumatizovaní jedinci (prinajmenšom spočiatku) nie sú schopní vyrozprávať súvislý príbeh o tom, čo prežili (Perry et al, 1995; Perry, 1999, 2000). Viaceré štúdie preukázali, že mnoho zneužívaných detí potrebuje **čas a pocit bezpečia**, aby mohli v prítomnosti profesionála prezentovať fakty súvisiace so svojou traumatickou skúsenosťou (Berliner a Conte, 1993; Bourg et al., 1999; Elliot a Briere, 1994; Gonzalez et al, 1993; Keary a Fitzpatrick, 1994).

Akokoľvek spontánne by dieťa pri vypočúvaní rozprávalo, je pravdepodobné, že neuvedie všetky fakty, ktoré majú z forenzného hľadiska význam. Aby sa vypočúvateľ dozvedel viac, bude musieť dieťaťu klásť doplňujúce **otázky**. Kladenie otázok síce zvyšuje množstvo poskytnutých informácií, ale vyvolané spomínanie je menej presné než spontánne spomínanie. Keď už je nutné klásť otázky, má ísť najmä o tzv. *otvorené* otázky, tie totiž bývajú zodpovedané presnejšie, než špecifické otázky (Hoyano a Keenan, 2010, s.495). Vypočúvateľ by nemal klásť tzv. *uzavreté* otázky, poskytujúce len možnosť odpovede áno/resp. nie. Z jednoslovných odpovedí je ťažké určiť, či informácia pochádza od dieťaťa alebo od pýtajúceho sa (Steele, 2012). Navyše deti sú schopné odpovedať *áno* aj na otázky, ktorým nerozumejú alebo v ktorých si nie sú odpoveďou isté (čo je pravdepodobne spôsobené tým, že záporná odpoveď u ľudí

navodzuje dojem, že odporujú tomu, s kým hovoria, a že sú teda neslušní) (Špeciánová, 2003, s.108-110).

Odborníci (napr. Cohen, 2012; Cronch et al, 2006) do zoznamu nevhodných otázok zaradzujú otázky: (1) *navádzajúce*, t.j. také v ktorých je obsiahnutá aj samotná odpoveď, alebo ktoré sú „vykalkulované“ tak, aby vymohli určitú odpoveď, (2) *sugestívne*, t.j. také, ktoré priamo alebo nepriamo o niečom presviedčajú, napr. tvrdia, že niečo sa stalo alebo že osoba xy pri tom bola⁹¹, (3) *posilňujúce*, t.j. vyjadrujúce súhlas s určitou odpoveďou, (4) *kontaminované*, t.j. obsahujúce také informácie ohľadne prípadu, ktoré pochádzajú z iného zdroja než od vypočúvaného dieťaťa. Nesprávne zaobchádzanie s otázkami môže znížiť alebo zmať forenznú hodnotu detskej výpovede.⁹²

Forenzné interview s dieťaťom musí viesť **školený odborník**. Vo vyspelých krajinách túto činnosť vykonávajú zvyčajne policajti, sociálni pracovníci špecializujúci sa na oblasť sociálno-právnej ochrany detí, prípadne psychológovia (Steele, 2012; Cronch et al, 2006). V každom prípade musí ísť o jedincov so špeciálnymi vedomosťami a zručnosťami vzťahujúcimi sa k danej problematike, pričom za minimálne predpoklady profesionálnej disponovanosti sa považuje absolvovanie aspoň štyridsať-hodinového výcviku zameraného na vedenie forenzného interview, pravidelná supervízia a kontinuálne špecializované vzdelávanie (Steele, 2012; Van Eys a Beneke, 2012, s.79). Úlohou vypočúvateľa je hľadať fakty, zhromažďovať objektívne a právne relevantné detaily a zaznamenávať ich doslovne (v autentickej reči dieťaťa) (Steele, 2012). Okrem dôkladných vedomostí o CSA a vývinových osobitostiach detskej psychiky, by mal mať vypočúvateľ schopnosť nadviazať dialóg s dieťaťom, získať si jeho dôveru, prejsť mu podporu a zároveň si zachovať neutralitu vo vzťahu k pravdivosti poskytnutých informácií (Steele, 2012; Cronch et al, 2006).

Skúsenosti z praxe ukazujú, že je vhodné aby dievča bolo vypočúvané ženou (Cronch et al, 2006). Dôležité je tiež, aby vypočúvajúci nebol po fyzickej stránke podobný páchatelovi (Špeciánová, 2003, s. 108-110). Odborníci taktiež doporučujú, aby vypočúvatelia boli dvaja, pričom jeden vedie vypočúvanie (zvyčajne policajt), druhý (zvyčajne sociálny pracovník, alebo iná osoba, ktorá rozumie deťom a účelu vypočúvania) má vychytávať prípadné chyby vo vypočúvaní, alebo zmätok v komunikácii

⁹¹ Špecifikom detskej psychiky je **sklon k sugescii**, ktorej prejavom je najmä nekritické preberanie cudzích názorov (Špeciánová, 2003, s.108-110). Deti sú sugestibilnejšie ohľadne prvkov svojej skúsenosti, na ktoré si nespomínajú, alebo v ktorých si nie sú isté (Steele, 2012).

⁹² Výborný **príklad nesprávneho kladenia otázok** možno nájsť vo filmovej psychologickej dráme, s pôvodným názvom *Jagten* (v preklade *Hon*) / Dánsko, 2012, réžia: Thomas Vinterberg.

medzi vypočúvateľom a dieťaťom. Pri veľmi malých a vystresovaných deťoch alebo deťoch, s idiosynkratickým spôsobom komunikácie, môže byť vypočúvania účastná aj podporná osoba dieťaťa, za predpokladu že nebude ovplyvňovať vypočúvanie (Hoyano a Keenan, 2010, s. 503). *Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii* (v článku 20, odsek 3, písm.f) navyše stanovuje členským štátom povinnosť prijať opatrenia potrebné na zabezpečenie toho, aby pri vyšetrovaní trestných činov súvisiacich s CSA „detskú obeť mohol sprevádzať jej právny zástupca, prípadne dospelá osoba, ktorú si táto obeť sama vyberie, pokiaľ nebolo v prípade tejto osoby prijaté odôvodnené rozhodnutie v opačnom zmysle“.

V tejto súvislosti odborníci na mravnostnú kriminalitu upozorňujú, že veľmi negatívny dopad na priebeh výsluchu môžu mať práve prítomné osoby. „Pri výsluchu je vhodné, aby bola prítomná osoba, ktorej dieťa dôveruje, **nie vždy je však vhodné, aby výsluchu bol prítomný rodič**“ (Chmelík et al., 2003, s. 125). „Zvlášť u mravnostných deliktov, kde páchatateľom je jeden z rodičov dieťaťa, je nutné počítať s negatívnym vplyvom prostredia rodiny, v ktorom dieťa spravidla ďalej žije. Jeho zážitky sú v tomto smere významne ovplyvňované, v mnohých prípadoch v snahe vyvinúť rodinného príslušníka. Udalosť, ktorá je predmetom vyšetrovania, tak býva zámerne podceňovaná, spochybňovaná, dieťa je nadmieru hýčkané a upokojevané a tým zastieraný dopad udalostí na dieťa. To samozrejme negatívne ovplyvňuje zapamätaný zážitok“ (Chmelík et al., 2003, s. 125). Opomenutím týchto súvislostí dochádza často „k procesným vadám, ktoré je možné len veľmi obtiažne konvalidovať“ (Chmelík et al., 2003, s. 127).

Je potrebné, aby vypočúvanie dieťaťa nebolo realizované unáhle, bez dôkladnej prípravy (Hoyano a Keenan, 2010, s. 502). Vypočúvanie by sa malo odohrávať v bezpečnom, neutrálnom a dieťaťu-priateľskom prostredí, ideálne v špeciálnych centrách na tento účel náležite vybavených (Cronch et al, 2006). Skľučujúci a nepríjemný dojem vyvolaný nevhodným prostredím môže viesť k zníženiu sústredenosti a pamäťového výkonu dieťaťa (Špeciánová, 2003, s.108-110). **Výsluchová miestnosť** by mala byť preto ladená v teplých pastelových farbách a zariadená pohodlným nábytkom, výzdoba miestnosti by mala byť pre dieťa príťažlivá, ale nie rozptyľujúca jeho pozornosť alebo podporujúca fantáziu. Zároveň má byť výsluchová miestnosť vybavená technikou určenou na vytvorenie zvukového a obrazového záznamu (Steele, 2012). K tomuto účelu sa niekde používajú steny s jednosmerným zrkadlom umožňujúcim, aby vypočúvanie sledovali povolani pozorovatelia, ako napr. kriminalista, tera-

peut, rodičia, resp. nezneužívajúci rodič. Moderná technika však už umožňuje, aby sa záznam bezprostredne prenášal na monitor (obrazovku) v jej miestnosti (Van Eys a Beneke, 2012).

Videozáznam z vypočúvania dieťaťa je významným podkladom pre ďalší rozbor prípadu, stanovenie diagnózy, prípadne zaistenie dôkazov pre trestné stíhanie⁹³; zároveň slúži ako ochrana obeť pred opakovaným nezmyselným vypočúvaním, ktoré by jej mohlo spôsobiť druhotnú traumatu (Dunovský, 2000, s. 128-129, 135; Spilková, 2000, s. 73, 77). Rizikom opakovaných vypočúvaní je tiež to, že dieťa môže reagovať na jemné verbálne alebo neverbálne narážky týkajúce sa cieľov rozhovoru – teda môže sa snažiť odpovedať tak, aby poskytlo informácie, ktoré si myslí, že vypočúvateľ chce počuť. Opakované otázky môžu taktiež u malých detí vzbudzovať dojem, že predtým odpovedali zle, čo v nich vyvoláva úzkosť a tendencie zmeniť svoju výpoveď (Hoyano a Keenan, 2010, s. 497-498). Vzhľadom na citlivosť skúmanej témy je pri príprave vypočúvania potrebné pamätať aj na náležité zabezpečenie súkromia. Výsluch by nemal byť prerušovaný vstupovaním ďalších ľudí do miestnosti či zvoňaním telefónu (Špeciánová, 2003, s. 108-110).

K náležitej príprave môže napomôcť, ak je osoba, ktorá vypočúvanie povedie, vopred oboznámená s relevantnými informáciami – ide o fakty týkajúce sa mentálneho zdravia dieťaťa, jeho vývojovej úrovne a schopnosti komunikovať. Nie je však vhodné vopred poskytovať informácie ako sú osobné stanoviská rodičov a iných zaangażovaných jedincov, resp. ich domnienky a osobné názory ohľadne toho, čo sa asi stalo (Van Eys a Beneke, 2012, s. 79-80).

Pre postup vo vypočúvaní (údajne) sexuálne zneužívaného dieťaťa boli vyvinuté viaceré podrobné manuály či protokoly, ktoré sa ukázali ako veľmi nápomocné, za predpokladu, že sa k ich používaniu pristupuje flexibilne. V praktickej situácii totižto ideálny laboratórny protokol nemusí byť vždy plne aplikovateľný (Munson, 2011, s. 48-49). Neexistuje teda jediný správny spôsob vedenia vypočúvania dieťaťa. Základnou požiadavkou je, aby sa forenzné interview realizovalo spôsobom, zohľadňujúcim vývojovú úroveň dieťaťa⁹⁴, s použitím techník overených praxou

⁹³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii (v článku 20, odsek 4) stanovuje členským štátom povinnosť prijať opatrenia potrebné na zabezpečenie toho, „aby sa takéto audiovizuálne nahrávky z vypočúvania mohli použiť ako dôkaz pri trestnom konaní pred súdom“.

⁹⁴ Čo zahŕňa aj taký spôsob vyjadrovania sa, ktorý je dieťaťu zrozumiteľný a zároveň rešpektovanie slovníka, ktorý je dieťaťu vlastný. V tejto súvislosti je vhodné, ak osoba, ktorá dieťa vypočúva, je vopred oboznámená s tým, aké názvy intímnych častí tela dieťa používa (Faller, 1993).

a výskumom (Steele, 2012). Okrem toho panuje zhoda v tom, že pri vypočúvaní dieťaťa treba uplatniť „**fázový**“ **prístup**. Najaktuálnejšia publikácia k tejto téme (Steele, 2012) odporúča nasledovnú šesť-fázovú štruktúru interview: (1) budovanie raportu, (2) naratívne cvičenie, (3) stanovenie pravidiel, (4) posun k hlavnej téme – naratívny popis, (5) vyjasnenie a doplnenie detailov pomocou otázok, (6) záver.

V prvej fáze – **budovanie raportu** – je cieľom získať dôveru dieťaťa, navodiť v ňom pocit porozumenia a bezpečia, znížiť jeho emočné napätie a odpor k spolupráci (Hoyano a Keenan, 2010, s.503-504). Preto kontakt začína všeobecnou, neutrálnou diskusiou o živote dieťaťa, o škole, ktorú navštevuje, o jeho priateľoch, prípadne hrou (Faller, 1993). Predpokladom rozvíjania raportu je vľúdny a priateľský prístup a nesúdiaci postoj zo strany vypočúvajúceho (Cronch et al, 2006). K udržaniu raportu v priebehu celej doby vypočúvania prispieva tiež pozorné počúvanie, facilitáčne zručnosti, dotazovanie sa prispôsobené vývinovej úrovni dieťaťa, žiadny fyzický kontakt, ale otvorenosť a záujem komunikované cez správanie a tón hlasu. Dôležité sú tiež ďalšie pozitívne neverbálne signály – ako otvorená póza, uvoľnený a priateľský výraz tváre, uvoľnené tempo bez náznakov náhlenia alebo tlaku, primerané zrkadlenie gest. Na verbálnej úrovni má vypočúvateľ komunikovať dieťaťu podporu cez povzbudenie (*hmm, rozumiem*), parafrázovanie, sumarizovanie, nadväzujúce otázky a výzvy typu „*povedz mi o tom viac*“. Silné reakcie ako je vzdychanie alebo komentáre typu „*aké hrozné*“ nesmú byť používané. V celom priebehu rozhovoru je pre raport dôležité udržiavať relaxovanú atmosféru, ktorá pripúšťa aj momenty ticha počas rozhovoru, dáva dieťaťu priestor na premýšľanie, formulovanie odpovedí na otázky, a prekonanie váhania v pomenovaní skúsenosti (Steele, 2012).

Druhá fáza – **naratívne cvičenie** – poskytuje príležitosť k tomu, aby si vypočúvateľ a dieťa nastavili odlišné konverzačné vzorce – kde dieťa, ako držiteľ informácie, je tým kto rozpráva a vypočúvateľ je dobrým a aktívnym poslucháčom. Táto fáza je pre niektoré deti ľahšia, pre iné ťažšia – v závislosti od komunikačných vzorcov, typických pre prostredie z ktorého pochádzajú. Vhodná cvičná téma môže byť zvolená z oblasti bežnej detskej skúsenosti (napr. posledné prázdniny, narodeniny, prvý deň v škole, vhodná je tiež téma, ktorú dieťa samo uviedlo v úvodnej fáze interview). Mnoho detí spočiatku popisuje skúsenosť stručne. Vypočúvateľ by mal vyzvať k doplneniu ďalších informácií tým, že vyberie slovo alebo frázu z vyjadrenia dieťaťa a prosí o bližšie vysvetlenie, čím dieťa povzbudí k tomu, aby poskytlo detailnejší opis. V tejto fáze má vypočú-

vateľ príležitosť vyskúšať si, ako sa dieťaťa čo najlepšie pýtať, aby získal optimálnu kvalitu a kvantitu informácií (Steele, 2012).

Tretia fáza – **stanovenie pravidiel** – je zameraná na poučenie dieťaťa o pravidlách forenzného interview a na objasnenie jeho roly ako svedka. Osoba, ktorá dieťa vypočúva by mala objasniť v akej pozícii sa nachádza, teda že pri udalostiach jeho života nebola, takže nevie, čo sa stalo – a teda na otázky, ktoré bude dieťaťu klásť, nepozná odpoveď. Ďalej je potrebné dieťa inštruovať, že ak nebude vedieť na otázku odpovedať – je v poriadku ak povie „neviem“, ak nebude otázke rozumieť – môže pokojne povedať „nerozumiem“, a ak zistí, že nie je správne pochopené, môže vypočúvajúceho opraviť. Dieťa treba tiež požiadať aby hovorilo pravdu, resp. aby hovorilo len o veciach, ktoré sa naozaj stali. Súčasne je potrebné otestovať, či dieťa chápe význam slov „pravda“ a „lož“⁹⁵, vysvetliť mu dôsledky ľži a získať jeho prísľub, že bude hovoriť pravdu (Cronch et al, 2006; Steele, 2012).

Štvrtá fáza – **posun k hlavnej téme** rozhovoru – je zacielená na získanie čo najúplnejšej informácie o údajnom čine, a to v autentických slovách dieťaťa (Hoyano a Keenan, 2010, s.503-504). Mnoho detí čaká, kým ich pýtajúci vyzve hovoriť o podstatnej téme. Otvorená výzva typu „povedz mi, prečo sa tu dnes so mnou rozprávaš“ pozýva dieťa k tomu, aby začalo rozprávať vlastnými slovami. Tento spôsob vyzvania úspešne funguje u detí, ktoré sa už predtým spontánne niekomu zdôverili o svojej traumatickej skúsenosti a stretli sa s podporujúcou reakciou. U detí, ktoré sú mierne zdráhavé, možno výzvu zdôrazniť konštatovaním typu „Je veľmi dôležité, aby si porozprával, prečo ťa sem priviedli.“ Ako náhle je téma nadhodená, vypočúvateľ by mal pozvať dieťa k tomu, aby začalo rozprávať od začiatku a porozprávalo všetko. Narácia dieťaťa by nemala byť prerušovaná otázkami zo strany vypočúvajúceho (s tými treba počkať do ďalšej fázy) kvôli riziku, že otázka by mohla predčasne prerušiť myšlienkový prúd dieťaťa (Hoyano a Keenan, 2010, s.503-504). Keď dieťa nehovorí o predpokladanej téme, buď nie je obeťou zneužívania, alebo sa len zdráha o skúsenosti hovoriť pred cudzincom pri formálnom rozhovore. V takomto prípade je vypočúvateľ nútený prejsť k otvorenej ale nesugestívnej diskusii o možnom zneužívaní. Témou môžu byť primerané a neprimerané dotyky vo všeobecnosti, alebo témy ako tajomstvá, pravidlá, bezpečie, obavy. Niektorým deťom môže pomôcť, ak je fáza budovania raportu predĺžená na viacero sedení. Akékoľvek otázky zamerané na nadhodenie skúmanej témy, nesmú byť kladené sugestívnym alebo

⁹⁵ Napr. dieťa možno požiadať, aby povedalo príklad na pravdivé a na lživé vyjadrenie ohľadne nejakej farby alebo názvu veci, ktorá je v miestnosti.

manipulatívnym spôsobom. Odpovede dieťaťa musia byť akceptované, neprijatie odpovede alebo opakované kladenie rovnakej otázky môže viesť dieťa k tomu, že odpoveď zmení (Steele, 2012).

Piata fáza – **vyjasnenie a doplnenie detailov pomocou otázok** – nasleduje ak v predošlej fáze zazneli informácie o údajnom zločine. Otázky by mali byť otvorené, alebo špecifické s použitím informácií, ktoré dieťa predtým uviedlo, a zamerané na zhromažďovanie relevantných faktov a preskúvanie nezrovnalostí. Otázky nesmú byť navádzajúce (Hoyano a Keenan, 2010, s. 503-504). Za pripomenutím toho, čo už dieťa povedalo, je vhodné adresovať dieťaťu výzvu „povedz mi o tom viac“. Aj v tejto fáze je žiaduce podporovať skôr voľné spomínanie dieťaťa a umožniť mu popisovať udalosti jeho vlastným spôsobom a slovami, neprerušovať voľné rozprávanie dieťaťa, nenáhliť sa a poskytnúť dieťaťu dostatok času na premýšľanie. Treba odolať nutkaniu rýchlo prejsť na otázky typu „čo, kto, kedy, kde, ako, koľkokrát“⁹⁶. Ak dieťa zažilo zneužívanie viac krát, treba ho povzbudiť aby opisalo jednotlivé udalosti. Je nápomocné ak ho vyzveme, aby začalo s udalosťami, na ktoré si pamätá najviac. Nasledujúca výzva môže znieť „povedz mi o udalosti, kedy sa stalo niečo inak“, alebo „...o udalosti, keď sa niečo stalo na inom mieste“. Dieťa môže byť tiež vyzvané aby porozprávalo o poslednej udalosti a o prvej udalosti, ak si na ten čas pamätá. Aj dieťa, ktoré je veľmi zhororčivé, môže opomenúť detaily, ktoré sú z forenzného hľadiska dôležité. Dôvodom je viacero: dieťa nemá skúsenosť s rolou svedka, uvažovať a rozprávať o detailoch je preň bolestivé alebo desivé, alebo si na detaily udalosti nespomína. Výskumy preukázali, že svedkovia (tak deti ako aj dospelí) neuchovávajú v pamäti kompletnú informáciu o svojej skúsenosti. Pri pokusoch získať chýbajúce informácie musí vypočúvateľ dávať pozor, aby nepodporoval v dieťati dohady alebo sugesciu. Treba rešpektovať, že detaily, ktoré sú z forenzného hľadiska významné (ako napr. koľko krát sa niečo stalo, dátumy, kedy sa to stalo, a pod.) nemusia byť v pamäti dieťaťa uložené. Pri zdráhavých deťoch sa odporúča použitie pomôcok, ktoré obnovujú kontext, znižujú pocit zahanbenia a poskytujú dieťaťu ďalšie spôsoby vyjadrenia, keď slová nepostačujú, napr. dieťa môže

⁹⁶ Doplnujúce otázky zvyknú byť zamerané na: *detaily zneužitia* (čo ešte urobil páchateľ; kde všade sa dieťaťa dotýkal; čím sa ho dotýkal; čo malo dieťa oblečené alebo vyzlečené, čo mal na sebe páchateľ; čo vravel; ako pohyboval telom; aké zvuky vydával?), *ďalší kontext zneužitia* (čo ešte dieťa videlo; kde boli iní ľudia; či páchateľ nútil dieťa k mlčaniu?); *miesto zneužitia* (kde sa to stalo – vonku, vnútri budovy, v ktorej miestnosti?); *časový priebeh zneužitia* (kedy sa to stalo; či sa to stalo už aj niekedy v minulosti; koľkokrát alebo ako často sa to dialo; čo sa stalo, keď to bolo prvýkrát?) (Faller, 1993).

použiť kresbu⁹⁷ alebo bábičky⁹⁸, aby objasnilo mätúce vyjadrenie o polohe (Steele, 2012).

Cieľom **záverečnej fázy** forenzného interview je zhrnutie povedaného v jazyku dieťaťa, odpovedanie na prípadné otázky dieťaťa a poďakovanie dieťaťu za jeho čas a úsilie (Hoyano a Keenan, 2010, s.503-504). V závere je vždy potrebné presmerovať konverzáciu na pozitívne alebo neutrálne témy. Ak rozhovor dieťa vystresoval, je nutné venovať čas tomu, aby sa dieťa opäť upokojilo (Steele, 2012).

Forenznú interview s dieťaťom slúži ako hlavný zdroj potvrdenia alebo vylúčenia CSA. Okrem neho je potrebné u všetkých vekových kategórií obetí previesť aj **psychologické vyšetrenie** – zamerané na osobnosť a intelekt dieťaťa, na jeho schopnosť pamätať si prežitú udalosť, jeho schopnosť odpovedať na otázky a jeho rodinné vzťahy.

Psychológ, poverený vypracovaním súdnoznaleckého posudku, sa musí riadiť platnými právnymi predpismi (najmä Zákonom č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov) a etickými princípmi vzťahujúcimi sa k súdnoznaleckej činnosti. Medzi základné etické princípy znaleckej činnosti patrí (okrem iného i) požiadavka **presného formulovania výsledkov a záverov**, čo si vyžaduje aj „uvádzanie kompletných testových výsledkov a skóre v znaleckom posudku. (...) Skladba posudku musí byť taká, aby umožňovala v celom rozsahu jeho obsah preskúmať a overiť postupy, či sú zdôvodnené. Znalec tým dáva konzumentom posudku i prípadným ďalším znalcom možnosť posúdiť primeranosť svojich interpretácií a záverov“ (Heretik, 2004, s. 44-45).

Neopomenuteľným etickým princípom vykonávania súdnoznaleckej činnosti, je aj **zásada vykonávať činnosť nezaujato a objektívne**. V tomto ohľade nestačí, že znalec sa subjektívne cíti byť nestranný, ale sa musí taký aj objektívne javiť. Aby súdnoznalecký úkon mohol byť

⁹⁷ Faller (1993) popisuje pomôcku nazývanú **anatomické kresby**: Ide o obrázky dospelých a detí, mužov a ženy, bez oblečenia a s primárnymi a sekundárnymi pohlavnými znakmi (ochlpenie, prsia). Na jednej strane môže byť zobrazená predná pozícia a na opačnej zadná pozícia. Primerané obrázky sú vybrané samotným dieťaťom, alebo odborníkom. Dieťa možno požiadať, aby ukázalo časť tela, ktorá bola použitá. Dieťa môže tiež na obrázky nakresliť oblečenie, aby potom ukázalo, ako bolo vyzliekané; môže kľásť jeden obrázok na druhý k znázorneniu styku, môže kresliť spojovacie čiary medzi genitáliami, prípadne inými údmi tela, aby naznačilo spôsob zneužívania (pričom k čiaram možno doplniť aj popis, napr. *to je prst, ktorý išiel do vagíny*), dieťa môže napísať na obrázok aj meno osoby, ktorú obrázok predstavuje.

⁹⁸ Použitie anatomických bábičiek sa neodporúča pri veľmi malých deťoch, ktoré nemusia byť schopné asociovať tieto pomôcky s reálnymi objektmi v živote, ktoré majú reprezentovať (Hoyano a Keenan, 2010, s. 498, Cronch et al, 2006).

považovaný za objektívny a nestranný, **nesmie existovať** medzi znalcom a hlavnou podozrivou osobou alebo jej príbuznými, resp. inými osobami súvisiacimi s posudzovaným prípadom, **žiadny vzťah známosti**. Akýkoľvek vzťah známosti (medzi znalcom a osobami súvisiacimi s prípadom) a obdržanie informácií k prípadu v rámci tohto vzťahu, môže u znalca navodzovať **predpojatost'**: znalec môže celý prípad posudzovať optikou danej osoby, na základe informácií, ktoré od nej obdržal, pričom opomenie vziať do úvahy celý rad informácií, ktoré by mohli viesť k takým záverom, ktoré sú pre danú osobu nežiaduce.

V kontexte vyššie uvedeného odborná literatúra podotýka, že **znalec by nemal komunikovať s príbuznými a vypočuť ich ohľadne vyšetrovaného, či okolností činu**. Správnejšie je požiadať o výsluch (príbuzných) orgán, ktorý ho za znalca ustanovil, prípadne sa tohto výsluchu zúčastniť a klásť otázky. Tým sa znalec vyhne riziku vyvíjania nátlaku na neho či priamo pokusom o podplácanie (Heretik, 2004, s. 42).

Navyše v súvislosti so zaujatost'ou treba zdôrazniť tzv. *fenomén primárnosti*, jasne popisovaný vo výskumoch v oblasti sociálnej psychológie: informáciám, ktoré sa objavili ako prvé v poradí, je pripisovaná väčšia váha; **ľudia si na základe prvotných informácií vytvárajú pracovnú hypotézu, ktorá potom ovplyvňuje to, ako interpretujú ostatné (neskoršie) informácie** (Nickerson, 1998). Predpojatost' sa prejavuje v tendenčnom nakladaní s informáciami tak, aby v závere posudzovateľ dospel k potvrdeniu tej verzie prípadu, ktorú prevzal ešte pred súdno-znaleckým úkonom od osoby majúcej vzťah k posudzovanému maloletému dieťaťu. V takom prípade sa v posudku budú objavovať nepodložené tvrdenia, resp. sa bude dôraz klásť na vybrané informácie, zatiaľ čo mnohé iné informácie zásadného významu budú (ne)uvedomovane alebo i cieľene) opomínané.⁹⁹

Podľa základných etických princípov znaleckej činnosti psychológov, má znalec zachovať „pocťivosť a komplexnosť pri vyjadrovaní odborných záverov, ktoré sú založené výlučne na adekvátnych zdrojoch informácií“ a je tiež povinný „pocťivo uviesť všetky alternatívy“ (Heretik, 2004, s. 44-45). Expert na problematiku vyšetrovania prípadov CSA,

⁹⁹ Ak napríklad existuje vzťah známosti medzi znalcom a osobou, ktorá je podozrivá zo zneužívania dieťaťa, je možné že samotný fakt známosti ovplyvní závery súdno-znaleckého posudku takým spôsobom, aby sa na jeho základe posudzované dieťa nejavilo ako obeť zneužívania, a teda aj aby podozrivá osoba nevyznievala ako podozrivá a nedostala sa do problémov. Výskumy zo sociálnej psychológie totiž ukazujú, že **ľudia majú tendenciu pomôcť vo väčšej miere a rýchlejšie tým jedincom, ktorí sú im známi**. Vedomie, že správanie pomáhajúceho môže ovplyvniť jeho obraz v očiach toho, na koho mienke nám záleží, pôsobí vysoko motivačne v smere pomáhania (Oravcová, 2004, s. 192-194).

forenzný psychológ L. Dennison Reed (2008, 2013) zdôrazňuje, že **naj-efektívnejší spôsob, ako sa vyhnúť predpojatým záverom je brať do úvahy viacero teórií (alternatív) a preskúmať opodstatnenosť každej z nich.**

Existujú dva **typické scenáre predpojatého postupu:**

- 1) **Predpojaté potvrdzovanie zneužívania** (*confirmatory bias*) – znalec alebo vyšetrovateľ dospeje k unáhlenému záveru, že dieťa bolo sexuálne zneužitá, zatiaľ čo ignoruje informácie, ktoré nepodporujú takýto záver:
 - predpokladá napr. že dieťa muselo byť sexuálne zneužívané, pretože vykazuje abnormálne sexuálne správanie,
 - pritom ignoruje možnosť, že dieťa môže napodobňovať niečo, čo videlo robiť svojich rodičov, keď si oni mysleli že dieťa spí.
- 2) **Predpojaté negovanie (vyvracanie) zneužívania** (*disconfirmatory bias*) – posudzovateľ lipne k hypotéze, že dieťa nebolo sexuálne zneužívané, hľadá informácie, ktoré nepotvrdzujú zneužívanie a ignoruje všetky informácie, ktoré by mohli poukazovať na opak:
 - vychádza napr. z toho, že obvinenie zo zneužívania sa objavilo v čase, kedy rodičia bojujú o zverenie dieťaťa do svojej starostlivosti, a teda predpokladá, že dieťa muselo byť zo strany nahnevanejho rodiča zmanipulované k falošnému obvineniu druhého rodiča,
 - pritom ignoruje fakt, že ani rodič ani dieťa falošným obvinením druhého rodiča nič nezískajú (Reed, 2008).

Medzi **bežné mylné predstavy, ktoré vedú** niektorých vyšetrovateľov alebo znalcov **k vytvoreniu predčasných záverov** v prípadoch CSA, patrí najmä predstava, že:

- *Podozrivý/podozrivá je natoľko sympatickou osobou, že nemohol/nemohla predsa zneužiť dieťa.*
- *Žiadne lekárske dôkazy o zneužívaní = žiadne sexuálne zneužívanie.*
- *Deti do 6 rokov sú tak ľahko ovplyvniteľné, že nie sú schopné poskytnúť spoľahlivé informácie o sexuálnom zneužívaní.*
- *Obvinenia z CSA, ktoré sa objavia v priebehu súdnych sporov o zverenie dieťaťa do starostlivosti jedného z rodičov, sú vždy falošné* (Reed, 2013).

Okrem psychologického vyšetrenia, obeť absolvujú tiež **lekárske vyšetrenie**, interné a gynekologické, pri ktorom sa hľadajú možné fyzické znaky CSA a stopy dôkazov. Tu však treba pamätať na to, že genitálne tkanivo sa rýchlo hojí, je veľmi elastické a odolné voči poraneniam, a že

mnoho sexuálne zneužívajúcich činov nezahŕňa aktivity, ktoré by spôsobili zranenie. Hoci **medicínsky dôkaz** sa vyskytuje u menej než 5% sexuálne zneužívaných detí, mnoho rodičov i profesionálov sa mylne domnieva, že takýto dôkaz sa musí vždy nájsť (Heger et al, 2002).

Ďalej sa s pomocou rôznych zdrojov (rodičia, iná dôležitá osoba z rodiny, škola) spracováva podrobná **sociálna anamnéza dieťaťa**, v rámci ktorej sa skúma najmä správanie dieťaťa v kolektíve, školský prospech, mimoškolské záujmy, socio-ekonomická situácia rodiny, znaky dysfunkčnosti rodiny, hygienické návyky v rodine, sexuálne postoje a vzory v rodine, vzťah k páchatelovi (Spilková, 1999, 2000; Hanušová, 2005, s. 19). Výpovede zainteresovaných osôb, dôkazy, odborné nálezy a znalecké posudky polícia zhromažďuje vo vyšetrovacom spise, ktorý neskôr postúpi prokuratúre; tá rozhoduje o podaní obžaloby, teda o začatí trestného súdneho konania.

Kľúčovými zdrojmi pre posúdenie a potvrdenie konkrétneho prípadu CSA sú:

- **informácie od dieťaťa** – získané v priebehu diagnostického rozhovoru;
- **priznanie páchatel'a** – plné priznanie sa páchatel'a je počas vyšetrovania veľmi zriedkavé, oveľa pravdepodobnejšie je, že páchatel' bude popierať, spochybňovať výpoveď dieťaťa a obviňovať dieťa, minimalizovať svoje konanie, používať rôzne sebaospravedlňujúce výroky, aby sa vyhol dôsledkom svojich činov;
- **medicínsky dôkaz** – teda možné fyzické znaky, stopy po CSA;
- **iný fyzický dôkaz** – napr. nájdenie pornografického materiálu, predmetov či nástrojov používaných pri CSA;
- **svedkovia** – príležitostne sa nájdu aj svedkovia daného prípadu CSA, môžu to byť iné deti, ktoré boli tiež zneužívané alebo ktoré pozorovali zneužívanie; môžu jestvovať aj dospelí svedkovia, niekedy je to partnerka či partner podozrivej osoby (Faller, 1993, s. 53-57, 35).

Forenzná diagnostika každého konkrétneho prípadu CSA je predpokladom a kompasom pre ďalšie intervencie, zvlášť pre ochranné a terapeutické opatrenia, hoci ich konkrétna podoba si vyžaduje ešte ďalšiu úroveň posúdenia.

Nech už konkrétne prípady CSA v praxi vyzerajú akokoľvek nejasne (najmä vzhľadom na to, že sa často nedarí zaistiť jednoznačné dôkazy, alebo dôkazná hodnota vykonaných úkonov je zmarená nevhodnými postupmi), odborníci podieľajúci sa na riešení prípadov by mali vždy pamätať na to, že:

- 1) zatiaľ čo **vo vzťahu k podozrivej osobe má platiť prezumpcia neviný** (pokiaľ sa nedokáže opak),
- 2) **vo vzťahu k (údajnej) obeťi má platiť prezumpcia toho, že sa trestný čin stal a povinnosť chrániť obeť**.

V praxi sa žiaľ kladie dôraz len na prvú časť tohto logického princípu, zatiaľ čo druhá sa opomína. Toto opomenutie však môže mať na životy obetí CSA ďalekosiahle negatívne následky.

3.4 Komplexná starostlivosť o obeť CSA a rola forenzných sociálnych pracovníkov

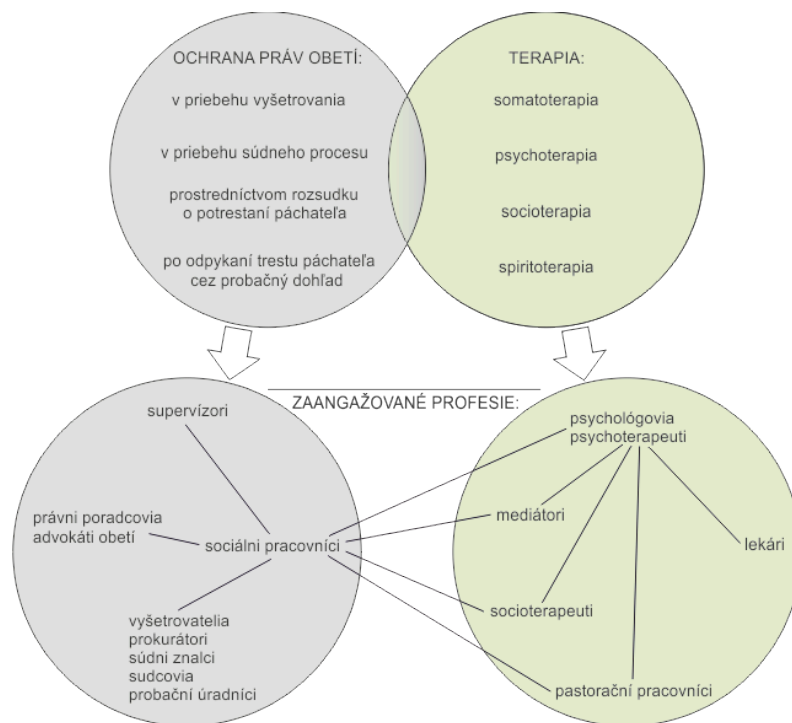
Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii (v bode 31) apeluje na **potrebu poskytovať** obeťiam CSA **krátkodobú a dlhodobú pomoc**. Požiadavku zdôvodňuje tým, že „každá ujma spôsobená sexuálnym zneužívaním (...) dieťaťa je závažná a treba sa ňou zaoberať. Vzhľadom na povahu ujmy spôsobenej sexuálnym zneužívaním (...) by sa takáto pomoc mala poskytovať dovtedy, kým je to nevyhnutné na fyzické a psychické zotavenie dieťaťa, a v prípade potreby môže trvať až do dospelosti.“ V tom istom bode smernica poukazuje aj na potrebu poskytnutia pomoci rodičom a poručníkom obeťi (ak nie sú podozrivými zo spáchania príslušného trestného činu), aby títo mohli obeťi poskytovať oporu.

Citovaná smernica (v článku 19, ods.1) ďalej stanovuje členským štátom povinnosť prijať „opatrenia potrebné na zabezpečenie toho, aby sa pomoc a podpora obeťiam poskytovala **pred trestným konaním, počas** neho a primerane dlhý čas aj **po** jeho skončení, aby sa im umožnilo uplatniť svoje práva (...).“ Zároveň (v článku 19, ods.3) dodáva, že „osobitné opatrenia na pomoc a podporu detským obeťiam pri uplatňovaní ich práv“ sa majú prijímať „na základe individuálneho posúdenia osobitných okolností každej jednotlivéj obeťi v detskom veku pri riadnom zohľadnení jej názorov, potrieb a obáv“.

Zločin a trauma CSA vytvára okolo osoby obeťi komplikovanú spleť problémov, riešenie ktorých **vyžaduje multidisciplinárny prístup a spoluprácu** (práve tak, ako je to žiaduce aj pri osobe páchatel'a). V tejto, pre dieťa obzvlášť neľahkej situácii, je veľmi dôležité, aby všetci pracovníci, v ktorých kompetencii je ochrana a starostlivosť o obeť CSA, mali maximálne profesionálny prístup, aby rozlišovali hranice svojich kompetencií, vzájomne sa rešpektovali a aby ich spoločné úsilie bolo efektívne koordinované. V tejto kapitole načrtujeme **system komplexnej starostlivosti o obeť** (obrázok 2), ktorý má zložku ochrannú a terapeutickú, a zároveň

priblížime rolu sociálnych pracovníkov v tomto systéme a možné oblasti ich osobitného uplatnenia.

Obrázok 2: **Systém komplexnej starostlivosti o obeť CSA**

Dôležitou súčasťou starostlivosti o obeť CSA je **ochrana ich práv**, ktoré sú ukotvené v legislatíve konkrétneho štátu ako aj v medzinárodných dokumentoch (viď kap. 2.1 a 3.1). Tieto práva majú byť chránené v priebehu celého procesu vyšetrovania a súdneho konania, ako aj po ukončení tohto procesu. Na ochrane práv obeť sa svojim úsilím podieľajú pracovníci niekoľkých profesií, vymenovaných v obrázku 2. Roly väčšiny z nich už boli na viacerých miestach tejto práce dostatočne priblížené, preto sa tu zmienime len o niektorých:

- **právní poradcovia a advokáti** – ich rolu zdôrazňuje aj vyššie citovaná *Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ* (v článku 20, ods. 2), kde stanovuje členským štátom povinnosť zabezpečiť, „aby v súlade s postavením obeť v príslušnom súdnom systéme mali detské obeť bezodkladný prístup k právnomu poradenstvu a k právne-

mu zastupovaniu, a to aj na účely uplatnenia nároku na odškodnenie.“ V bode 32 citovanej smernice sa uvádza, že „účelom právneho poradenstva je umožniť obeť, aby boli informované a aby sa im poskytlo poradenstvo v súvislosti s rôznymi možnosťami, ktoré majú k dispozícii. Právne poradenstvo by mala poskytovať osoba, ktorá absolvovala príslušnú právnu odbornú prípravu, pričom nemusí byť nevyhnutne právnikom“. Smernica (v článku 20, ods.2) tiež požaduje, aby v prípade, že obeť nemá k dispozícii dostatočné finančné prostriedky, bolo právne poradenstvo a právne zastupovanie bezplatné.

- **sociálni pracovníci** zaoberajúci sa sociálno-právnou ochranou detí – môžu byť v pozícii kontaktných osôb pri ohlasovaní podozrení z páchania trestnej činnosti na deťoch, spolupracujú s políciou pri vyšetrovaní (a vypočúvaní dieťaťa), zhromažďujú údaje dôležité z hľadiska posúdenia ohrozenosti a potrieb dieťaťa. Na účely vyšetrovania a trestného konania môžu byť menovaní za osobitného zástupcu pre detskú obeť, ak nositelia rodičovskej zodpovednosti nesmú zastupovať dieťa z dôvodu konfliktu záujmov medzi nimi a obeťou v detskom veku alebo ak dieťa nikto nesprevádza, alebo je oddelené od rodiny (*Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/92/EÚ*, článok 20, ods.1). Sociálni pracovníci pôsobiaci na Úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny, oddeleniach sociálnoprávnej ochrany detí taktiež plnia úlohu koordinátorov, ak je v rámci vykonávania opatrení pre pomoc deťom, ktoré sú sexuálne zneužívané alebo u ktorých je dôvodné podozrenie zo sexuálneho zneužívania, potrebné spolupôsobenie iných subjektov (Zákon č. 305/2005 Z.z., § 73, odstavec 2, písm. e).
- **supervízori** – majú dohliadať na kvalitu práce jednotlivých sociálnych pracovníkov (v snahe minimalizovať možný výskyt poškodenia klientov nevhodnými intervenciami), prispievať k psychohygiene a prevencii syndrómu vyhorenia u pracovníkov, odhaľovať systémové nedostatky a navrhovať riešenia¹⁰⁰.

Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť akú **vážnu zodpovednosť** má sociálny pracovník pôsobiaci na oddeleniach SPOaSK (v rámci ÚPSVaR), najmä ak je ustanovený do pozície **kolízneho opatrovníka** v prípadoch, kedy je podozrivou osobou jeden z rodičov. Vtedy sa kolízny opatrovník stáva **kľúčovou osobou, ktorá má dohliadať na regulérnosť postupov súvisiacich s prípadom**. Rodič, ktorý vníma procesné pochybenia a dokonca má v rukách aj dôkazy o týchto pochybeniach, ak by aj

¹⁰⁰ Bližšie k úlohe supervízorov na pracoviskách sociálnoprávnej ochrany detí pozri kapitolu 2 v publikácii Lachytovej a Karkoškovskej (2012).

podal sťažnosť kompetentným úradom, táto sťažnosť môže byť pokojne vnímaná ako nedôvodná, nakoľko rodič nie je „účastníkom konania“. Rodič nie je ani v pozícii poškodeného, ba ani v pozícii zákonného zástupcu dieťaťa (teda paradoxne nemá právo chrániť práva dieťaťa) pretože toto právo v danom období pripadá na kolízneho opatrovníka. Rodič dieťaťa, ktorý podal trestné oznámenie na druhého rodiča, dokonca ani nemá právo nahliadať do spisu. Kolízny opatrovník avšak toto právo má. On/ona je teda tou kľúčovou osobou, ktorá by mala mať proces vyšetovania prípadu pod drobnohľadom, a **ak objaví pochybenia**, mala by na ne **upozorniť kompetentné orgány**.¹⁰¹ Ak napr. existuje dôvodné podozrenie na zaujatosť znalca, alebo na nesprávny postup pri vypočúvaní maloletej obete na polícii, kolízny opatrovník je tou osobou, ktorá je oprávnená podať na Generálnu prokuratúru **žiadosť o prešetrenie postupu vyšetrovateľa a upozorniť na pravdepodobnú nezákonnosť zaobstaraných dôkazov**. Zároveň môže kolízny opatrovník **navrhovať vykonanie nových dôkazov**, ktoré majú prispieť k objasneniu prípadu.¹⁰² Môže ísť napr. o kontrolný znalecký posudok, či o prizvanie experta na predmetnú problematiku (ktorý, i keď nie je v zozname znalcov, môže vypracovať posudok na tzv. sľub znalca)

V prípadoch, kedy sa podozrenie z páchania CSA vzťahuje na jedného z rodičov dieťaťa, môže popri trestno-právnom konaní prebiehať aj **občiansko-právne konanie**, v rámci ktorého má súd rozhodnúť **o úprave práv a povinností rodičov k maloletému dieťaťu**. Aj tu je rola a **zodpovednosť kolízneho opatrovníka** neopomenuteľná. Ak sa v procese rozhodovania má klásť dôraz na to, čo je v najlepšom záujme dieťaťa, je potrebné, aby boli zhromaždené všetky údaje, ktoré sú dôležité z hľadiska posúdenia ohrozenosti a potrieb dieťaťa. Pri zbere údajov musí sociálny pracovník postupovať dôsledne a objektívne, čo predpokladá, že údaje bude získavať od oboch rodičov (nie len od jedného z nich). Pritom sa ale nesmie preceňovať váha verbálne deklarovateľných stanovísk rodičov. Skôr je potrebné skúmať to, akú motiváciu má každý z rodičov k tomu, aby dieťa bolo zverených práve jemu. V tejto súvislosti Klimeš (2013) upozorňuje, že motivácia je (objektívnejšie než zo samotných rečí) „odčítateľná“ z konania / správania sa rodičov k dieťaťu i k sebe navzájom.¹⁰³

¹⁰¹ Samozrejme, **schopnosť postrehnúť prípadné pochybenia je priamo úmerná vedomostiam**, ktorými daný sociálny pracovník disponuje. V tejto súvislosti apelujeme na dôležitosť kontinuálneho špecializovaného vzdelávania sociálnych pracovníkov.

¹⁰² Vyšetrovateľ totiž nemôže dospieť k záveru na základe nepravdivých dôkazov alebo zmanených výkonov.

¹⁰³ Klimeš (2013) ostro kritizuje tradičnú prax súdnoznaleckých úkonov, v rámci ktorej znalci pri posudzovaní rodičov kladú dôraz na obsah rozhovoru a na výsledky psychodiagnostických testov. Pritom sa opomína skúmanie motivácie, ktorú prezrádza správa-

V systéme starostlivosti o obeť CSA má zásadný význam **pozícia koordinátorov**, alebo **prípadových manažérov**, ktorej by sa mali zhostiť sociálni pracovníci (špeciálne školení v problematike CSA). Títo sociálni pracovníci by mali po zozbieraní relevantných údajov a dôkladnom posúdení situácie vytvoriť zoznam intervencií, potrebných pre konkrétneho klienta/klientov, usporiadať tieto intervencie podľa priorít, primeraným spôsobom vysvetliť obeť a jej zákonným zástupcom zmysel a priebeh jednotlivých plánovaných intervencií, kontaktovať odborníkov, ktorí majú kvalifikáciu zodpovedajúcu špecifikám daného prípadu, a manažovať komunikáciu medzi jednotlivými zaangažovanými profesionálmi. V záujme ochrany klientov pred systémovou traumatizáciou by mali zabezpečovať, aby sa relevantné informácie ohľadne prípadu zmysluplne zdieľali medzi jednotlivými zaangažovanými pracovníkmi (aby skrátka nedochádzalo k situáciám, že dieťať a alebo jeho zákonných zástupcov sa rozliční pracovníci budú opakovane spytovať na niečo, na čo už odpoveď bola daná a zaznamenaná v nejakom spise). Sociálni pracovníci ako prípadoví manažéri by mali tiež dbať na kvalitu poskytovaných intervencií, aby sa pri všetkých nevyhnutných intervenciách, ktorým je dieťa vystavené, minimalizovalo riziko necitlivých zásahov.¹⁰⁴

Ak má mať starostlivosť o obeť CSA komplexný charakter, sociálni pracovníci by pri plánovaní intervencií mali pamätať nielen na tie, ktoré súvisia s ochranou práv obetí, ale aj na tie, ktorých účelom je podporiť zotavenie obete.

V terapeutickej zložke nášho modelu komplexnej starostlivosti o obeť, rozlišujeme štyri oblasti intervencií: somatoterapiu, psychoterapiu, socioterapiu a spiritoterapiu, ktoré zodpovedajú štyrom dimenziám zdravia, v rámci ktorých sa môže objaviť poškodenie – teda následky traumy CSA (ako sme sa o nich zmienili v závere kapitoly 3.2). Jednotliví profesionáli môžu prispievať k naplneniu mnohorakých terapeutických potrieb obetí CSA:

nie sa rodičov v reálnych situáciách. Toto správanie možno podľa Klimeša (2013) sledovať a analyzovať v teréne s využitím tzv. *diagnostickej mediácie* v okamihoch (pred a počas) odovzdávania a preberania dieťaťa (medzi rodičmi). V tejto súvislosti Klimeš (2013) poznamenáva, že rodič, ktorému nejde o blaho dieťaťa, bude dieťa "huckať" proti druhému rodičovi, bude sa o ňom vyjadrovať negatívne, bude robiť problémy pri umožňovaní styku medzi dieťaťom a druhým rodičom. Sebecký rodič bude tiež tvrdiť, že bývalého partnera nemôže strpieť ani chvíľu (čo prezrádza, že jeho pohoda je dôležitejšia než pohoda dieťaťa).

¹⁰⁴ Za týmto účelom by mali prípadoví manažéri napr. vopred overiť, či pred gynekologickým vyšetrením niekto dieťaťu primeraným spôsobom vysvetlí účel a priebeh daného vyšetrenia

- **lekári** – môžu napr. liečiť prípadné pohlavné ochorenia u obetí či telesné symptómy súvisiace s nadmerným stresom; rozsah potrieb, ktoré vyžadujú lekársku starostlivosť, vyplynie z komplexného lekárskeho vyšetrenia, realizovaného v rámci procesu forenzného šetrenia, alebo neskôr, keď sa objavia somatické ťažkosti, ktoré budú narúšať kvalitu života obetí;
- **psychoterapeuti** – môžu byť obetiam nápomocní pri objasňovaní ich traumatických reakcií, vytváraní narácie (t.j. pretlmočení traumatickej skúsenosti do slov, do príbehu), odreagovaní emócií vyprovokovaných traumatickými udalosťami, zvládání traumatických spomienok, korigovaní skreslených presvedčení (vyvodených z traumatickej skúsenosti); celkový rozsah potrieb, ktoré vyžadujú psychoterapeutickú starostlivosť sa určí na základe dôkladného klinického posúdenia, ktorého účelom je preskúmať psychický stav dieťaťa a jeho subjektívne vnímanie traumatických udalostí¹⁰⁵;
- **socioterapeuti** (vrátane mediátorov) – môžu byť nápomocní pri naplňaní takých sociálnych potrieb obeť ako je napr. zmiernenie sociálnej izolácie a stigmatizácie, autenticita vo vzťahu k rodinným príslušníkom, či konfrontácia páchatel'a; celkový rozsah potrieb v tejto oblasti možno určiť na základe posúdenia funkčnosti rodinného systému, do ktorého klient s traumatickou skúsenosťou CSA patrí¹⁰⁶. Sociálni pracovníci venujúci sa socioterapii by mali dôkladne preskúmať komunikačné vzorce a nastavenie „hraníc“ v rodine, ďalej to, aké postoje ma-

¹⁰⁵ **Klinické hodnotenie** sa opiera o: (1) **históriu** klienta, o ktorej informácie získava z rozhovoru s klientom, ale tiež z prezretia údajov v spisoch pochádzajúcich z pracovísk sociálnoprávnej ochrany detí, z polície, školy či od lekárov. Pozornosť sa tu sústreďí na informácie, ktoré zahŕňajú: *popis súčasných problémov* (začiatok, frekvencia, intenzita, predošlá liečba), *rodinné pozadie* (socio-ekonomický status, kultúra, rodinná konštelácia a vzťahy, zdravotná anamnéza, stresory, výskyt násillia v rodine, štýl výchovy v rodine), *vývinová história* (obdobie pred, počas a po pôrode, vývinové míľniky, kvalita vzťahovej väzby, temperament, zdravie, správanie, traumatické udalosti), *školská anamnéza, sociálne vzťahy*, výskyt *deviantného správania*, silné vzťahy k rodičom, rodiny, komunity), (2) **pozorovanie** dieťaťa, najmä jeho vzťahu k rodičom, jeho reakcií voči známym i cudzím deťom a jeho reakcií voči iným dospelým, pričom okrem vlastného pozorovania môže psychológ zisťovať aj výsledky pozorovania z iných zdrojov (napr. od rodičov, sociálnych pracovníkov, učiteľov), (3) **testovanie** dieťaťa pomocou objektívnych a projektívnych psychodiagnostických nástrojov, pričom výsledky testovania majú pomôcť vyjasniť alebo upraviť klinické dojmy vyvodené na základe zistených anamnestických údajov a pozorovania, (4) ciele **pátranie po dopadoch sexuálnej traumy** v oblastiach, o ktorých anamnestické údaje, pozorovanie a testovanie dosiaľ nič neprezradili – ide tu najmä o symptómy post-traumatickej stresovej poruchy (PTSD), symptómy pesimistického vnímania sveta a negatívneho vnímania seba a ostatných ľudí (Van Eys a Truss, 2012, s.145-159).

¹⁰⁶ Keďže CSA na často odhalí až s odstupom rokov, klient na ktorého pri socioterapii sústreďíme pozornosť už nemusí byť v detskom veku.

jú príbuzní voči obeti a páchatel'ovi (najmä či nie je obeť odsudzovaná a páchatel' chránený), či zločin nie je popieraný a jeho dopady bagatelizované, čo bráni členom rodiny v tom, aby mohli obeť poskytovať podporu a do vzťahu k páchatel'ovi pridali viac obozretnosti a kontroly;

- **pastorační pracovníci** (vrátane kňazov, pastorov a špecialistov na pastoračne poradenstvo) – môžu zmierniť duchovné trápenie obetí, ak im náležitým spôsobom objasnia kľúčové náboženské témy, ktoré bývajú pri traumatických udalostiach neadekvátne interpretované – ide najmä o témy ako je láska k blížnemu, odpustenie, zmierenie, zmysel utrpenia, uzdravenie či hodnota panenstva¹⁰⁷. Pastoračne poradenstvo môžu spontánne vyhľadať samotné obeť CSA (primárne i sekundárne), no na potrebu intervencií v tejto oblasti môžu upozorniť aj psychoterapeuti a socioterapeuti, ktorí v rámci intenzívneho angažovania sa v riešení prípadu CSA narazia u klientov na bariéry z oblasti spirituality a religiozity, ktoré klientom bránia v terapeutickom napredovaní a konštruktívnom riešení problémov v sociálnych vzťahoch.

Vyššie uvedená schéma komplexnej starostlivosti o obeť CSA (vid' obrázok 2) naznačuje, že **intervencie** zamerané na ochranu obetí CSA a intervencie zamerané na ich terapiu **sú vzájomne prepojené**. Všetky ochranné opatrenia majú aj terapeutický význam. Terapia môže byť dokonca neúčinná, alebo stagnujúca, ak obeť CSA nemá vo svojom prirodzenom prostredí dostatok bezpečia. Na druhej strane, správnymi terapeutickými technikami možno aktivizovať vnútorné i vonkajšie zdroje ochrany primárnych obetí CSA.

Ako už bolo opakovane zdôrazňované, **kritický význam má spolupráca** medzi profesiami, podieľajúcimi sa na jednotlivých intervenciách. V tejto súvislosti schéma naznačuje niektoré nevyhnutné prepojenia – linky spolupráce, čo však neznamená, že iné prepojenia sú neprípustné. Psychoterapeuti napr. potrebujú informácie o sociálnom zázemí klientov, ktoré im môžu poskytnúť sociálni pracovníci, vykonávajúci šetrenie situácie priamo v sociálnom teréne. Pre lepšie porozumenie klientovej traumy a jeho post-traumatickej situácie môžu byť psychoterapeutom nápomocné aj relevantné informácie z policajných a súdnych spisov. Psychoterapeut môže tiež svedčiť na súde – informovať súd o traume a jej následkoch na dieťa; môže taktiež zohrať významnú rolu v procese prípravy obete na prípadnú mediáciu medzi ňou a páchatel'om (Van Eys a Beneke, 2012, s. 85-90). Pastorační poradcovia môžu intervenovať v duchovných problémoch

¹⁰⁷ Podrobnejšie k tejto problematike pozri publikáciu *Obeť sexuálneho zneužívania detí medzi nami* (Karkošková, 2013).

moch klientov, ktoré presahujú kompetenciu psychoterapeutov, a zároveň odporúčať klientov na psychoterapeutickú pomoc vo veciach, ktoré presahujú kompetenciu pastoračnej pomoci. Ak majú pastorační pracovníci zodpovednosť za väčšiu skupinu ľudí (napr. v rámci farnosti), môžu pri svojich pastoračných aktivitách významne napomáhať aj v celkovej prevencii CSA – pravda za predpokladu, že kľúčové náboženské témy vysvetľujú spôsobom, ktorý nepodporuje pasívne postoje voči zločinu a traume. Podôb spolupráce medzi jednotlivými profesiami môže byť ešte mnoho. Potreba a význam tejto spolupráce sú enormné.

Najviac *liniek spolupráce* (v našom modeli komplexnej starostlivosti o obeť CSA) vychádza od a prichádza k sociálnym pracovníkom, a to z dôvodu ich **pozície** ako **prípadových manažérov**. Títo by mali mať prehľad o lokálne, regionálne či národne dostupných zdrojoch pomoci pre klienta – teda o profesionáloch, ktorí sú v problematike CSA dostatočne zorientovaní, dôkazom čoho môže byť absolvovanie špecializovaného výcviku o problematike CSA, a/alebo ich odborná publikačná a výskumná činnosť v predmetnej problematike. Distribuovanie klienta k nekompetentnému odborníkovi môže klientovi priniesť viac škody než úžitku. Sociálni pracovníci ako prípadoví manažéri môžu tiež **zvolávať** stretnutia (tzv. **prípadové konferencie**), na ktorých sa zúčastnia predstavitelia jednotlivých profesií, aby spoločne prekonzultovali možnosti riešenia obzvlášť náročných prípadov CSA a naplánovali postup intervencií.

Nañrtnutý model komplexnej starostlivosti o obeť CSA nezahŕňa príspevok, ktorý k tejto starostlivosti môžu ponúknuť **školení dobrovoľníci**. Príklad efektívnej spolupráce medzi profesionálmi a dobrovoľníkmi popisuje Van Eys a Beneke (2012, s.90-91) – ide o tzv. *Court Appointed Special Advocates* (CASA). Sú to dobrovoľníci menovaní sudcom, k tomu aby obhajovali záujmy dieťaťa v systéme juvenilného súdu. Sú absolventmi intenzívneho (minimálne tridsať hodinového) výcviku, a majú autoritu komunikovať v záujme dieťaťa s kýmkoľvek (či sú to rodičia, učitelia, poskytovatelia služieb, alebo iné zainteresované osoby). Pohybujú sa medzi jednotlivými zúčastnenými stranami, aby udržiavali fokus na potreby dieťaťa. Vypracovávajú pre súd písomné, podrobné, a objektívne správy a predkladajú odporúčania, ktoré sú v najlepšom záujme dieťaťa. Ich výhodou je, že na rozdiel od úradníkov, majú množstvo času aby dôkladne spoznali potreby detí, ktorým slúžia.

Jedným z kritických faktorov, ovplyvňujúcich efektívnosť akýchkoľvek intervencií vo vzťahu k obetiam CSA, je nepochybne **čas**. „Včasná odpoveď na potreby dieťaťa je žiaduca akokoľvek je daná situácia komplikovaná“ (Kvašňáková, 2008, s. 203). **Oneskorená a nepružná**

reakcia kompetentných inštitúcií zväčšuje mieru ohrozenia zdravého vývinu dieťaťa.¹⁰⁸

Adekvátna starostlivosť o obeť CSA, obsahujúca tak ochranné ako i terapeutické prvky, sa môže významne podieľať na redukovaní traumatického dopadu CSA. Ochrana práv obetí má byť potvrdením morálneho imperatívu¹⁰⁹ a spoločenského záväzku¹¹⁰, chrániť tých najzraniteľnejších. Potreba terapie je taktiež naliehavá. Ak myslíme na tie obeť, u ktorých k odhaleniu prípadu dôjde v dobe, kedy sú ešte deťmi – význam terapie je zrejmy. Ide o toto: poskytnúť obeťom skúsenosť ľudského bezpečia a starostlivosti, ktorá by vyvažovala ich čerstvé traumatické skúsenosti a pritom dúfať, že sa zníži možný negatívny dopad traumy. Niet pochýb, že včasné podchytenie symptómov traumy môže zamedziť, aby prerástli do chronickej podoby. Preto je dôležité monitorovať celkový stav dieťaťa aj v nasledujúcich vývinových obdobiach – a v prípade, že sa objavia nové problémy, prispôbiť tomu pôvodné zameranie terapie. V tomto zmysle

¹⁰⁸ Za inšpiratívny **príklad promptného a koordinovaného postupu** možno považovať Britský model, ktorý približuje Kvašňáková (2008, s. 203-204): „Nositeľmi pomoci ohrozeným deťom a rodinám vo Veľkej Británii sú Oddelenia služieb pre deti a rodinu, ktoré sú súčasťou miestnych mestských úradov (...). V rámci tohto oddelenia prichádzajúce oznámenia týkajúce sa ohrozenia zdravého vývinu dieťaťa preberá sociálny pracovník, ktorý je členom tímu (Referral and Assessment Team), ktorý spracováva oznámenia a vykonáva tzv. iníciaľne posudzovanie potrieb (initial assessment). V prípade ohrozenia života dieťaťa alebo členov rodiny je okamžite kontaktovaný Pohotovostný tím (Emergency duty team). Oznámenie je potrebné vyhodnotiť v priebehu 1 pracovného dňa. Ak pracovník usúdi, že dieťa sa nachádza v núdzi, začína proces iníciaľného posudzovania. Posudzovanie musí byť ukončené do 7 pracovných dní. Počas tohto obdobia je potrebné určiť, či bude dieťa klasifikované ako „dieťa v núdzi“, alebo (...) ako „dieťa v núdzi, ktorému je potrebné poskytnúť ochranu“ (child in need of protection procedures). Od tohto hodnotenia je závislý nasledujúci postup práce s dieťaťom a jeho rodinou. Ak sa jedná o dieťa potrebujúce okamžitú ochranu, zodpovedný sociálny pracovník kontaktuje relevantných pracovníkov, ktorí prichádzajú do styku s dieťaťom a rodinou a iniciuje tzv. strategické stretnutie (initial strategy meeting / discussion). Iníciaľne strategické stretnutie musí byť zvolané do 3 pracovných dní. Súčasne sociálny pracovník začína kompletizovať druhý stupeň posudzovania, tzv. hĺbkové posudzovanie (core assessment). V tomto procese sú podrobne hodnotené (...) tri oblasti životnej situácie dieťaťa a jeho rodiny, konkrétne: vývinové potreby dieťaťa, rodičovské schopnosti a zručnosti, vplyv širšej rodiny a faktorov prostredia na rodičovské zručnosti a samotné dieťa. Hĺbkové posudzovanie vykonáva skúsený sociálny pracovník a musí byť ukončené najneskôr do 35 pracovných dní. Výsledkom tohto posudzovania je Plán práce s dieťaťom v núdzi (Child in need plan), ktorý je vypracovaný v spolupráci s rodinou a zainteresovanými pracovníkmi pomáhajúcich profesií. Plnenie plánu je monitorované a znovu vyhodnocované každých 6 mesiacov“.

¹⁰⁹ V súzvuku s bibličkou výzvou: „Z rúk násilníka vyslobod' toho, kto trpí krivdu, a nech ti nie je v duši mdlo, keď treba niekoho ochrániť“ (Sir 4,9).

¹¹⁰ Obsiahnutého v právnych normách, najmä v trestnom zákone a medzinárodných dokumentoch o právach detí.

má byť starostlivosť o dieťa, ktoré sa stalo obeťou CSA, dlhodobá a skôr proaktívna než reaktívna (Perry, 2005 b).

Mnoho zločinov CSA však zostáva utajených a neriešených, spolu s dlhodobými následkami tejto traumy. Právne kroky na ochranu týchto obetí môžu byť s odstupom rokov už neaktuálne – právo žalovať páchateľa za spáchaný zločin môže byť už premlčané, alebo obeť nemá dosť síl a vieru, že právne kroky by mali zmysel (riziko frustrácie je v tomto ohľade skutočne vysoké). Potreba terapie však na svojej aktuálnosti netrúca ani vtedy, keď sú niekdajšie obeť CSA už dospelé. Angličtina má pre túto skupinu ľudí označenie *survivor*, doslova *ten, kto prežil*. Je v tom istá symbolika – tieto obeť naozaj *prežili* traumatické udalosti; avšak prežiť ešte neznamená žiť, mať plnohodnotný život. K tomu vedie zväčša dlhá a náročná cesta terapie. To, či dospelé obeť vôbec nastúpia na takúto cestu, závisí najmä od toho, či rozpoznávajú poškodenie v rôznych oblastiach svojho života, či si priznávajú potrebu pomoci, či sa rozhodnú hľadať pomoc a či je pomoc vôbec dostupná. Potreba terapeutickej starostlivosti o dospelých, ktorí boli v detstve sexuálne zneužívaní, predstavuje pre profesionálov náročnú výzvu. Jej zvládnutie znova „stojí na padá“ na miere relevantných vedomostí a zručností jednotlivých psychoterapeutov, socioterapeutov a pastoračných pracovníkov.

V nasledujúcich dvoch subkapitolách priblížime možnosti starostlivosti o (detské i už dospelé) obeť CSA v rámci socioterapie a mediácie. V týchto oblastiach sa môžu zmysluplne realizovať aj špecializovaní sociálni pracovníci.

3.4.1 Socioterapia

V situácií, keď dôjde k odhaleniu CSA, je veľmi dôležité preskúmať, či detská obeť má vo svojom najbližšom okolí dostatočnú sociálnu oporu. Aj dovtedy dobre fungujúce vzťahy a zdroje sociálnej opory, môžu náhle začať zlyhávať. Úlohou socioterapeuta je pokúsiť sa mobilizovať dostupné zdroje sociálnej podpory pre dieťa, pričom vo svojom úsilí môže v prípade potreby efektívne spolupracovať aj so psychoterapeutom.

Členovia rodiny detskej obeť môžu zlyhávať v úlohe chrániť a podporovať dieťa najmä preto, že sú situáciou sami otrasení, sú vlastne v pozícii sekundárnych obeť, na ktorých trauma tiež nejakým spôsobom dopadá. Členom rodiny treba pomôcť vysporiadať sa s touto mimoriadne stresujúcou situáciou, pretože iba tak budú schopní primerane sa starať o potreby obeť a podporovať proces jej zotavenia sa z traumy.

Pre obeť má kritický význam najmä **podpora zo strany rodiča**. Faller (1993, s.70-73) zaradzuje medzi potenciálne problémové záležitosti, s ktorými sa najprv musí rodič vysporiadať, nasledovné:

- *vlastná reakcia (a reakcia okolia) na fenomén CSA*: Prvou prekážkou prejavu podpory dieťaťu sú pochybnosti rodiča o tom, či k CSA naozaj došlo. Málokto verí dieťaťu okamžite, je to skôr otázka procesu. Terapeut môže rodičovi pomôcť tak, že mu predloží faktické dôvody, pre ktoré verí dieťaťu on; týmto zároveň búra mýty o CSA, v ktoré rodič dovtedy veril (Špatenková a Chytilová, 2004, s. 129, 135). Okrem toho môže byť pre rodiča užitočné, ak sa cielene konfrontuje s inými rodičmi, ktorí tiež na začiatku pochybovali (za týmto účelom je možné založiť napr. podpornú skupinu pre rodičov, ktorých dieťa bolo sexuálne zneužitá). Ďalšou prekážkou v prejavení podpory dieťaťu je nemožnosť rodiča pochopiť ako dospelý mohol chcieť „sexovať“ s dieťaťom; zvlášť nepochopiteľné je to pre rodiča, ak páchatelom je jeho partner alebo príbuzný. Často pomôže odporúčať rodičovi, aby si prečítal nejakú literatúru o páchateloch. Aby rodič mohol fungovať vo svojej podpornej role, potrebuje sa vysporiadať s pocitmi viny, ktorými trpí v dôsledku toho, že dieťa neochránil, prípadne s pocitmi hanby a sociálnej stigmatizácie, ak je páchatelom jeho partner alebo iný člen rodiny. Keďže mnohí rodičia sa zrazu nemôžu spoliehať na staré zdroje psychickej podpory (zo strany vlastnej rodiny alebo starých priateľov), treba im pomôcť hľadať a budovať nové zdroje (Corcoran, 1998, s. 358-369).
- *vzťah s traumatizovaným dieťaťom*: Možno rodič nikdy nemal dobrý vzťah s dieťaťom, alebo ich odcudzilo problémové správanie dieťaťa v dôsledku CSA, či manipulácia zo strany páchatela namierená proti obeti. V záujme posilnenia vzťahu medzi rodičom a dieťaťom je potrebné: (1) vysvetliť rodičovi symptómy traumy a naučiť ho základné stratégie zvládania traumatických prejavov dieťaťa (Perry et al, 1995; Malá, 2003; Berliner, 2005), (2) posilňovať u rodiča schopnosť empatie k obeti, (3) asistovať pri ich komunikácii, (4) pomáhať pri riešení problémov vo vzťahu, (5) pomáhať pri rozvíjaní príležitostí pre obojstranne príjemné zážitky, (6) naučiť rodiča praktické opatrenia, ktoré majú zvýšiť bezpečie dieťaťa.
- *postoj k páchatelovi (v prípade, že ide o partnera)*: V tomto prípade čelí nezneužívajúci rodič ťažkej dileme – či vzťah s partnerom ukončiť, alebo sa ho pokúsiť zachrániť. Klient sa môže rozhodnúť akokoľvek, má právo na vlastné sebaurčenie. Aby však jeho rozhodnutie bolo slobodné a informované, je potrebné aby nebol na páchatelovi závislý a aby bol oboznámený s možnosťami a rizikami oboch variant rozhodnutí. V tomto ohľade mu môže forezný sociálny pracovník vhodne asistovať.

- *iné osobné problémy*: Riešenie traumatickej situácie je neraz komplikované tým, že rodič sa borí aj s ďalšími problémami; najčastejšie je to: nízke sebahodnotenie, závislosť, emočné problémy a vlastné nerspracované traumy (z detstva alebo dospelosti). V takomto prípade by mal sociálny pracovník distribuovať klienta k špecialistom na dané problémy.

Okrem rodičov obete aj **iní rodinní príslušníci** budú pravdepodobne potrebovať terapeutickú intervenciu. Netreba zabudnúť napr. na *súrodencov* obete, ktorým prospeje, ak im niekto pomôže zorientovať sa v mätúcich udalostiach. Pre obeť určite nebude bezvýznamné, aký vzťah bude mať v budúcnosti so svojimi súrodencami – či otvorený a podporujúci, alebo zablokovaný a plný tabuizovaných tém. V rámci socioterapie je užitočné, aby boli *členovia širšej rodiny* usmernení vo svojich postojoch, ktoré môžu silne ovplyvniť priebeh liečby obete (pozitívne či negatívne). Primeranou reakciou okolia voči obeti je ochota načúvať a akceptovať bez kritizovania, zľahčovania, odmietania, popierania, moralizovania či túžby po okamžitom riešení (Spilková, 1999 b, s. 72).

Ak zločin CSA nebol odhalený v čase jeho spáchania, alebo ak bol prezradený ale vzápätí aj „ututlaný“, obeť CSA neraz zostávajú so svojou traumou samé, bez pomoci. Pociť hlbokú zradu, stigmatizáciu, bezmocnosť a subjektívne vnímanú hanbu a viny, uvrhne obeť do izolácie. Avšak pokúšať sa o zotavenie z traumy a zároveň uchovávať mlčanie a zotrvať v izolácii je takmer nemožné (Bass a Davis, 1994).

Obete CSA aj v dospelosti potrebujú sociálnu oporu – ľudia, ktorí by prispievali k napĺňaniu ich základných sociálnych potrieb (ako je potreba lásky, bezpečia, vzájomnosti, kladného sociálneho hodnotenia, sociálneho zaradenia a začlenenia). Zdrojom takejto sociálnej opory môže byť dôverný sprievodca, podporná skupina, partner či členovia pôvodnej rodiny:

Dôverný sprievodca (na ceste zotavovania). Je podstatne dôležité, aby obeť CSA mala prinajmenšom jednu dôveryhodnú osobu, ktorá ju bude na tejto náročnej ceste sprevádzať. Takouto osobou môže byť ďalšia obeť CSA, člen podpornej skupiny, priateľ, láskavý partner alebo člen rodiny či terapeut. Keď dospelý človek vypovie, že bol sexuálne zneužívaný v detstve, zveruje sa s niečím, čo je v jeho živote veľmi bolestné, desivé a citlivé. Aby človek v role sprievodcu mohol byť skutočne nápomocný, musí v prístupe k obeti rešpektovať niekoľko nevyhnutných zásad (Bass a Davis, 1994): *veriť* obeti – a to aj vtedy, keď sama o sebe pochybuje, keď sú jej spomienky len hmlisté, keď to, čo hovorí vyznieva neuveriteľne; *byť otvorený* vypočuť a prijať s rešpektom čokoľvek, hoci je to bolestné a rozrušujúce; *nebagatelizovať* dôsledky, ktoré z traumy CSA

vyplývajú; jasne *deklarovať*, že obeť nie je vinná a nenesie žiadnu zodpovednosť za CSA; *ponúknuť* bezpečné prostredie na vyjadrenie emócií hnevu, bolesti, strachu i hnusu¹¹¹; *vnímať* obeť ako silného, odvážneho jedinca, ktorý sa usiluje o obnovenie pošliapaného života a ktorý nielen potrebuje ale si aj zaslúži ocenenie a povzbudenie; *rešpektovať* čas a priestor, ktorý si proces zotavenia vyžaduje; *usilovať* sa o lepšie porozumenie problematike CSA. Verný sprievodca môže obeť poskytovať cennú pozitívnu interpersonálnu skúsenosť a tým eliminovať jej hlbokú nedôveru voči ľuďom.

Zázemie podpornej skupiny. Prostredie porozumenia a podpory v rámci skupiny dospelých – ktorých vzájomne spája história traumy CSA a jej dopad na život – môže byť efektívnym zdrojom pre začiatok alebo pokračovanie v procese zotavovania z traumy (Chew, 1998). Prvoradý význam podpornej skupiny spočíva v tom, že umožňuje hlbšie prelomenie vzorcov uchovávaného tajomstva, izolácie a stigmy vyplývajúcej z CSA. Skupina je bezpečným priestorom pre zdieľanie traumatického životného príbehu a zakúsenie prijatia a porozumenia, pre vyjadrenie potlačovaných negatívnych emócií a zažívanie pozitívnych, pre vyjadrenie a korigovanie negatívnych presvedčení vyvođených z traumatickej skúsenosti. Skupina môže byť takto vzácnym prameňom posilnenia a povzbudenie v procese zotavovania. V rámci skupiny, sa obeť taktiež postupne učia prežívať vrelé vzťahy, dôverovať druhým a vôbec sa priblížiť k druhému človeku. Skupina teda umožňuje získavať náhľad na dysfunkčné vzťahové vzorce, ktoré obeť uplatňujú a postupne nadobúdať vzorce nové. Zmena správania k členom skupiny sa následne prenáša aj do správania k ľuďom v prirodzenom prostredí (Praško et al, 2003; Courtois, 1996).

Partner v role spolupracovníka. Partner je bez pochyb najbližším človekom obeť CSA, na ktorého doliehajú dôsledky jej traumy. Kríza intimity, ktorá môže vyplynúť z CSA zasahuje samotné jadro vzťahu partnerov. Rozvracia schopnosť páru tešiť sa z emocionálnej a fyzickej blízkosti. Obaja partneri vo vzťahu trpia – obeť priamo, primárne a jej partner nepriamo, sekundárne. Obaja potrebujú pracovať na zotavení, ak sa chcú tešiť zo zdravého plnohodnotného vzťahu. Tendencia prestať komunikovať, emocionálne stiahnutie do vlastných svetov, neinformovanie alebo nezahrnutie partnera do procesu terapie alebo partnerovo odmietnutie spolupracovať spôsobom, ktorý podporuje terapiu – môžu byť pre vzťah osudným. Aby mohol byť partner zdrojom sociálnej opory musí minimálne: akceptovať fakt CSA, realitu dôsledkov tejto traumy a neobviňovať pritom obeť, prejavovať schopnosť aktívneho počúvania, vytvá-

¹¹¹ Bezpečné prostredie vytvárame zvlášť schopnosťou byť kongruentní a empatickí, schopní vyjadriť svoje pobúrenie, súcit či bolesť.

rať bezpečné prostredie pre zvládnutie vystupňovaných emócií, nebrániť obeť v individuálnej či skupinovej terapii, a rešpektovať terapeutický proces (Maltz, 1992).

Autenticita vo vzťahu k pôvodnej rodine. S najväčšou pravdepodobnosťou rodina obeť CSA reagovala na traumatickú udalosť popieraním reality, minimalizáciou následkov, uprednostňovaním záujmov páchatel'a pred záujmami obeť, obviňovaním obeť, absenciou adekvátnej komunikácie a starostlivosti, vytvorením tabuizovanej zóny okolo problému. Takýmto spôsobom rodina významne prispela k ďalšiemu poškodeniu obeť. Dysfunkčné vzorce pôvodnej rodiny môžu dodnes ovládať obeť a byť prekážkou v jej procese uzdravenia. Zlomenie mlčania a hanby súvisiacej s traumou CSA je pre obeť i pre členov pôvodnej rodiny kľúčovou výzvou. Ak totižto niečo vedome či nevedome nie je vyjadrené, pôsobí to deštruktívne (Frielindgdorf, 2000). Je možné, že obeť – nemajúc inú možnosť – doposiaľ o svojich prianiach, pocitoch a potrebách hovorila len pasívnym alebo agresívnym spôsobom. Dnes sa potrebuje naučiť autenticite a asertívnemu prístupu (Praško et al, 2003).

V súvislosti s členmi pôvodnej rodiny, môže obeť dospieť k potrebe ich konfrontácie na tému CSA. Túžba urobiť revolučný krok smerom k sebarešpektu a prekonaniu pretrvávajúcej viktimizácie, sa často mieša s pocitmi strachu a zmätku (Bass a Davis, 1994). Skôr než sa obeť pokúsi o akúkoľvek konfrontáciu, mala by byť v pokročilom štádiu terapie a podstatne odmietat' sebaobviňujúce presvedčenia asociované s jej rolou v zneužívaní. Mala by byť zároveň odolná voči podobným obvineniam zo strany konfrontovaných osôb. Technika prehrávania rolí môže byť v tomto zmysle užitočnou prípravou ku konfrontácii. Zároveň je dôležité zrealizovať očakávania spojené s konfrontáciou. Ideálne reakcie – v rámci ktorých by konfrontovaní členovia rodiny prijali svoj podiel zodpovednosti na CSA, vyjadrili ľútosť nad jeho dôsledkami a zaujali postoj aktívnej podpory obeť – sú zriedkavé. Preto je lepšie, ak sa obeť pripraví na popretie či odmietnutie. Zároveň treba očakávať, že konfrontácia možno vyvolá v rodine krízu – a pritom pamätať, že obeť nie je príčinou bolesti, iba ju odhalila. Keďže čas môže mať silný efekt na dopad pôvodného odhalenia – bude vhodné, ak obeť zaujme v procese konfrontácie trepezlivý postoj (Jehu, 1989).

V smutných prípadoch – ak rodina nie je schopná rešpektovať základné potreby obeť – bude zrejme nutné stanoviť hranice proti ďalšiemu poškodzovaniu. Obeť si bude musieť vybrať medzi dysfunkčnou rodinou a vlastnou integritou – čo môže viesť aj k neľahkému rozhodnutiu oddeliť sa od rodiny a obmedziť kontakty (Bass a Davis, 1994). V tých šťastnejších prípadoch – kedy sa konfrontácia stretne s rešpektom

a úprimnou ochotou k podpore – môžu byť členovia pôvodnej rodiny cenným prínosom v procese zotavovania sa obeť (Bass a Davis, 1994). Môžu poskytnúť obeť CSA potrebnú citovú oporu: láskavosť, trpezlivosť, porozumenie, citlivé zaobchádzanie a pozorné načúvanie. Ak sa vyhnú zľahčovaniu problémov obeť, jej kritizovaniu a núteniu k „väčšej snahe“, môžu reálne posilňovať nádej na vyliečenie (Praško et al, 2003). Šance na úspech možno zväčšiť ak sa konfrontácia pripraví v súlade s princípmi restoratívnej spravodlivosti – teda ak bude mať podobu tzv. *rodinnej konferencie*, ktorej bude predchádzať dôkladná príprava všetkých dotknutých osôb.

Asistovaním pri vyhľadávaní dostupných zdrojov sociálnej opory, kreovaní nových alebo mobilizovaní kapacít tých, ktoré medzičasom „zdysfunkčneli“, sa môže cielene zaoberať aj sociálny terapeut.

3.4.2 Mediácia

O možnosti využitia mediácie aj v kontexte tak závažného zločinu, akým je CSA, sme sa už zmienili (v kap. 2.4.4). Vtedy sme sa zamerali predovšetkým na kritéria disponovanosti páchatel'a. V nasledujúcom texte sústredíme pozornosť na osobu obeť. Základnými kritériami pre jej disponovanosť k účasti na mediácii sú: (1) dobrovoľnosť, (2) dôkladná príprava, a (3) silná sociálna podpora. Pokúsime sa priblížiť čo to obnáša – a to v prípade, že mediácia sa realizuje v čase, kedy je obeť ešte v detskom veku, ako aj v prípade, že je už dospelá. Ešte predtým však poukážeme na práva a potreby detských obeť trestných činov a s nimi súvisiaci význam aplikácie restoratívneho prístupu.

Možno je predstava účasti dieťaťa na mediácii pre mnohých nepredstaviteľná. Skúsená obhajkyňa práv detí, Tali Gal (2011) vo svojej publikácii nazvanej *Child Victims and Restorative Justice* (Detské obeť a restoratívna justícia) pripúšťa možnosť uplatnenia VOM u detí od 3 rokov veku¹¹². Samozrejme ale upozorňuje, že detské obeť trestných činov predstavujú „špecifickú populáciu, ktorá si vyžaduje osobitý prístup tak v praxi ako aj v teórii restoratívnej justície“ (Gal, 2011, s.12).

V tomto kontexte je vhodné spomenúť dokument *Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime* (Usmerenia pre justíciu v záležitostiach týkajúcich sa detských obeť a svedkov trestnej činnosti) (United Nations, 2005), v ktorom sa uvádza, že vek by nemal byť prekážkou v uplatnení práva dieťaťa na participáciu v procese hľadania spravodlivosti; že deti majú právo byť chránené pred útrapami

¹¹² Tento vekový prah je založený na zisteniach, podľa ktorých okolo 3 roku veku sú deti schopné rozpoznávať, že iní ľudia môžu mať odlišné názory (Selman, 1980).

spôsobenými právnym procesom; a že reparácia by sa mala kombinovať s takou trestnou, neformálnou či komunitne založenou procedúrou smerujúcou k nastoleniu spravodlivosti, ako je napr. ako restoratívna justícia. Ďalší významný dokument nazvaný *Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime* (Spravodlivosť vo veciach zahŕňajúcich detské obeť a svedkov trestných činov) (UNODC a UNICEF, 2009) v článku 30 vyžaduje informovať dieťa o dostupných programoch restoratívnej justície.

Detské obeť trestných činov majú svoje práva (viď kap. 3.1), ktoré by mali byť pri všetkých intervenciách dôsledne chránené. Gal (2011) ale podotýka, že koncept práv dieťaťa nemožno považovať za dokonalý nástroj na hodnotenie reakcií spoločnosti voči viktimizácii detí. Je potrebné brať do úvahy aj psychologické potreby detských obetí trestných činov. Hoci špecifické potreby každého viktimizovaného dieťaťa budú unikátne a závislé na mnohorakých faktoroch, pri posudzovaní konkrétnych potrieb je potrebné vychádzať zo súboru tých potrieb, ktoré sa v procese zotavovania vyskytujú takmer univerzálne. **Základné potreby detských obetí** možno sumarizovať nasledovne:

- 1) **Posilnenie (empowerment) a kontrola:** Kľúčovým krokom k naplneniu tejto potreby je eliminovanie pocitov viny a zodpovednosti za to, že k zločinu došlo (Herman, 1992). Vo vzťahu k nekontrolovateľným minulým udalostiam nepredstavuje seba-obviňovanie efektívnu zvládaciu (copingovú) stratégiu. Posilnenie detských obetí sa realizuje aj tým, ak sú vhodne zapájané do procesu rozhodovania (Gal, 2011, s. 68).
- 2) **Procedurálna spravodlivosť:** Podľa zistení plynúcich z viktimologických výskumov, obeť zločinu chcú cítiť, že sa s nimi zaobchádza férovo – zvlášť, že im je daná príležitosť vyjadriť ich názory, že im je ponúknutý rešpekt a že sa im načúva (Wemmers, 2009). Procedurálna spravodlivosť je spojená s kontrolou nad procesom (schopnosťou mať v procese hlas) a s kontrolou nad výsledkom (schopnosťou ovplyvniť konečné rozhodnutie) (Thibaut a Walker, 1975, Tyler, 1988). Deti a adolescenti neprpisujú procedurálnej spravodlivosti menšiu dôležitosť, než dospelí (Melton a Limber, 1992, s. 178).
- 3) **Priama interakcia s páchatel'om:** Konfrontácia páchatel'a môže byť z pohľadu obeť negatívnu a škodlivou skúsenosťou, ale rovnako môže byť aj liečivou skúsenosťou (Gal, 2011, s. 74). Záleží od toho, aký postoj zaujme k obeť páchatel'. Napríklad úprimné ospravedlnenie sa páchatel'a môže pomôcť obeť korigovať traumou poškodený sebaobraz (Petrucci, 2002).

- 4) **Odškodnenie:** Hoci symbolické odškodnenie (vo forme ospravedlnenia a plného priznania zodpovednosti zo strany páchatel'a) je pre obeť zločinu omnoho dôležitejšie, materiálne odškodnenie je ďalším prvkom v rehabilitácii obetí (Strang a Sherman, 2003). Gal (2011, s. 82) podotýka, že deti môžu mať iné priority a potreby, než dospelí. Preto popri finančnom odškodnení (ktorého praktický význam pre dieťa vnímajú skôr dospelí), je potrebné brať do úvahy aj ďalšie formy odškodnenia, v ktorých vidí význam samotné dieťa.
- 5) **Skupinová diskusia:** Jeden z najneprijemnejších symptómov obetí zločinu – sebaobviňovanie – môže byť ošetrený prostredníctvom skupinovej diskusie, ak sú jej účastníci schopní načúvať obeť bez obviňovania. Skupinová diskusia môže byť aj nástrojom k poskytnutiu sociálneho uznania a validácie. *Sociálne uznanie* obeť zakúša, ak sa v komunite stretne s takými pozitívnymi reakciami, ktoré vyjadrujú uznanie jej podmienok a ťažkostí (Maercker a Muller, 2004). *Sociálna validácia* (Ahmed et al., 2001) znamená nie len akceptovanie príbehu obeť ako hodnoverného, ale aj podporenie jej správania a morálneho postoja. Podporní poslucháči taktiež poskytujú obeť príležitosť k osmúteniu utrpených strát (Herman, 1992, s. 70).
- 6) **Podporná sieť:** Predovšetkým podpora zo strany príbuzných má pre detskú obeť veľký význam, a to tak zo psychického ako i praktického hľadiska (Gal, 2011, s. 82).

Podľa Gal (2011) proces restoratívnej justície vo väčšej miere zodpovedá právam a psycho-sociálnym potrebám detských obetí než proces trestnej justície.¹¹³

S ohľadom na skutočnosť, že včasná a adekvátna intervencia môže zamedziť rozvoju dlhodobých následkov traumy CSA, sa mediácia (resp. jej rozšírená, konferenčná forma) ukazuje ako zmysluplná i vtedy, ak hlavným účastníkom je **dieťa**.¹¹⁴ I keď dieťa nemá plnú právnu spôsobilosť, má právo vyjadriť svoj názor a vôľu. Diskusii na tému mediácie by

¹¹³ Snáď najviditeľnejší pozitívny výsledok vyplývajúci z trestného konania z pohľadu obeť je to, keď je obžalovaný uznaný vinným. Takýto výsledok je posolstvom o dôvere v svedectvo dieťaťa, je potvrdením toho, že dieťaťu bola vskutku spôsobená krivda, a je tiež vyjadrením verejného zavrhnutia páchatel'ovho konania (Gal, 2011, s. 101). Zistilo sa, že detské obeť, ktorých prípady skončili bez toho, aby bol páchatel' uznaný vinným, majú v dospelosti vyšší výskyt psychických problémov (Malloy et al, 2006, Whitcomb, 2003). V tejto súvislosti treba ale opätovne podotknúť, že prípady CSA sú svojou povahou natoľko chúlolistivé a špecifické, že bývajú len málokedy odhalené a ich páchatelia sú len zriedka stíhaní (a odsúdení).

¹¹⁴ Zo skúsenosti zahraničných kolegov vyplýva, že už deväť ročné deti môžu zmysluplne participovať na mediácii (Doig a Wallace 1999).

však rozhodne mala predchádzať intenzívna psychoterapeutická starostlivosť o dieťa. Ak sa mu potom, spôsobom primeraným jeho veku vysvetlí podstata a účel mediácie, a ono k nej – bez akýchkoľvek manipulácií zo strany dospelých – zvolí, je to základný predpoklad potenciálnej realizácie mediácie.

Zraniteľnosť dieťaťa a jeho možné sekundárne poškodenie neadekvátnymi intervenciami, zaväzuje dospelých k tomu, aby v prípravnej fáze nič nepodcenili. Súčasťou príprav je diskusia s rodičmi o možných spôsoboch zabezpečenia toho, že „hlas“ dieťaťa (jeho názory, potreby a záujmy, týkajúce sa nielen utrpených škôd ale aj predstáv o ich náprave), bude vypočutý a bratý na mediáčnom stretnutí do úvahy. Jednou z osvedčených možností je, aby dieťa malo na mediáčnom stretnutí reprezentanta (hovorcu), ktorým môže byť napr. profesionálny poradca, advokát (Doig a Wallace 1999; Bazemore a Earle, 2002) alebo iná podporná osoba, v ideálnom prípade osoba, ktorú dieťa pozná (Dalrymple, 2002, s. 292–293). Na vyváženie *nerovnováhy moci* je tiež možné, aby dieťa malo na mediáčnom stretnutí mnohonásobnú podporu, v podobe viacerých osôb¹¹⁵, ktoré budú dieťa chrániť pred možnými manipulujúcimi alebo agresívnymi tendenciami zo strany páchatel'a (Braithwaite a Daly, 1994). Vždy je potrebné pýtať sa priamo dieťaťa, koho chce k mediáčnemu stretnutiu prizvať, a koho si tam nepraje mať (Marsh a Crow 1998, s. 52). Ak má rolu advokáta detskej obeť prevziať neprofesionál, je potrebné, aby ho mediátor na túto rolu vopred dôkladne pripravil.

Výskum preukázal, že ak má dieťa na mediáčnom stretnutí svojho „advokáta“, cíti sa v mnohých ohľadoch silnejšie: má niekoho „pod sebou“, kto hovorí v jeho mene; hovorí to spôsobom, akým by ono nevedelo alebo nemalo odvahu; môže mať kontrolu nad procesom a prispieť k nemu vlastným vkladom; a môže sa zároveň kedykoľvek rozhodnúť, že prehovorí samo (Dalrymple, 2002).

Téma mediácie sa môže pre obeť stať aktuálnou aj **v čase jej dospelosti**. Značná časť obetí CSA, ktorých prípad nebol nikdy adekvátne riešený, sa v dospelosti zaoberá myšlienkami na konfrontáciu páchatel'a. Veľkým prínosom im v tomto ohľade môže byť skúsený mediátor a psychoterapeut. Mediáčne stretnutie s páchatel'om môže byť pre obeť prínosné iba za predpokladu, že obeť je v pokročilom štádiu psychoterapie (Eldridge a Still, 1995) a samotnej mediácii predchádza obdobie niekoľkomesačnej dôkladnej prípravy (McGlynn et al, 2011).

Obzvlášť dôležité je, aby obeť už mala v rámci psychoterapie spracované rôznorodé formy sebaspochybňovania pochádzajúce z jej trauma-

¹¹⁵ Takýmito osobami môžu byť napr. členovia rodiny, priatelia, lekár, učiteľ, a pod.

tickej skúsenosti (Eldridge a Still, 1995). Ide o súbor negatívnych myšlienkových vzorcov, ktorých podstatu tvorí najmä sebaobviňovanie, popieranie následkov traumy či bagatelizácia vlastných oprávnených potrieb. Tieto si obeť osvojila v dôsledku manipulácie, ktorej bola vystavená. Dôkladná manipulácia zo strany páchatel'a¹¹⁶, jeho pozícia moci nad dieťaťom, z ktorej nadefinuje dieťaťu realitu (bez možnosti overovať alebo protirečiť), spôsobujú, že obeť zvnútorňa páchatel'ove chyby myslenia. Základné posolstvo páchatel'a, ktoré neustále naviguje myslenie obeť, možno zhrnúť vo formulácii: *Nemáš nijaké právo namietať mi, nijaké právo myslieť ani existovať, iba ak podľa mojich pravidiel* (Bratton, 1998, s. 93).

Predtým, než sa teda obeť vystaví rizikám mediácie, je nevyhnutné, aby dokázala identifikovať mnohoraké formy manipulácie, ktoré páchatel' voči nej uplatňoval a ktoré sa môže pokúšať uplatňovať znova. Musí s touto možnosťou rátať a byť na ňu pripravená, teda mať naplánované a zároveň (aspoň v terapeutickom prostredí) odskúšané stratégie, akými môže prípadne manipulatívne útoky odvracať (Eldridge a Still, 1995).

V rámci prípravy musí obeť prebrať s terapeutom, poradcom či mediátorom každú možnú variantu toho, čo sa môže počas mediácie prihodiť a pripraviť sa na to (McGlynn et al, 2011). Taktiež by si mala pripraviť zoznam otázok, ktoré chce páchatel'ovi predložiť. Eldridge a Still (1995) navrhujú, aby boli tieto otázky vopred zaslané páchatel'ovi s výzvou, aby na nich odpovedal písomne, alebo cez audio či video nahrávku. Tieto odpovede by následne mali byť analyzované za asistencie terapeuta. Obeť môže preskúmať svoje reakcie na odpovede páchatel'a a hľadať spôsoby, ako sa psychicky posilniť. Následné zvažovanie možnosti mediáčného stretnutia s páchatel'om by sa malo odvíjať od rozpoznanej zmeny u páchatel'a. Ak je zmena nedostatočná, obeť môže vyhodnotiť, že mediácia by bola stratou času – alebo sa rozhodne, že o stretnutie stojí kvôli vyjadreniu vlastných pocitov, názorov a postojov.

Je potrebné, aby sa obeť v rámci prípravy na mediáciu, zaoberala aj témou odpustenia a zmierenia. Jedným z rizík mediácie je totiž to, že obeť mohla byť vonkajšími či vnútornými tlakmi manipulovaná k odpusteniu (Eldridge a Still, 1995). Obete môžu mať o odpustení veľmi deformované predstavy – môžu napr. odpustenie chápať ako podmienku svojho alebo páchatel'ovho uzdravenia, podmienku svojej či páchatel'ovej spásy, podmienku rodinného šťastia a pod. Manipulácia s témou odpustenia môže však mať veľmi negatívne následky pre všetkých zúčastnených. Tieto eventuálne následky by mali byť analyzované ešte skôr než sa k mediácii

¹¹⁶ Ako aj zo strany ľudí, ktorí svojimi nepatričnými postojmi voči CSA vlastne podporujú páchatel'a.

pristúpi. V tomto ohľade môže byť užitočná asistencia skúseného pastoraálneho poradcu.

Pri samotnom mediačnom stretnutí môže obeti vhodne asistovať jej terapeut, s ktorým si vopred dohodne signály, akými bude komunikovať svoj distress a potrebu podpornej intervencie. Je dôležité, aby sa obeť cítila dosť silná na to, aby si dovoľila kedykoľvek stopnúť sedenie (Eldridge a Still, 1995).

Ak sa stretnutie tvárou v tvár javí obeti ako nadmieru ohrozujúce, ale napriek tomu má záujem o komunikáciu s páchateľom (o veciach, ktoré by mali byť predmetom mediácie), je možné uplatniť alternatívne formy mediácie, kde je kontakt nepriamy, sprostredkovaný (Zehr 1990, s. 206). V tomto prípade je obeť na mediačnom stretnutí zastupovaná inou (náležite pripravenou) osobou, alebo môže komunikovať cez listy, audio a video nahrávky.

Cieľom samotnej mediácie by malo byť „zverejnenie“ škôd, ktoré páchateľ svojim zločinom spôsobil, komunikovanie predstáv o odškodnení a podmienok prípadného kontaktu, ďalej prejavenie ľútosti a ospravedlnenie zo strany páchateľa, ako aj jeho záväzok k realizácii dohodnutých foriem náhrady škôd.

Odporúčania a záver

V prvej kapitole tejto práce bol dôkladne analyzovaný stav forenznej sociálnej práce na Slovensku vo vzťahu k špecifickej klientele, ktorou sú páchatelia a obeť CSA. Táto analýza poukázala na mnoho závažných nedostatkov na všetkých úrovniach, do ktorých forezná sociálna práca zameraná na túto klientelu zasahuje.

V druhej a tretej kapitole sme predstavili súbor kľúčových poznatkov, bez ktorých forezní sociálni pracovníci nemajú šancu kompetentne pristupovať k páchatelom a obeťom CSA. Načrtli sme model multidisciplinárneho prístupu k páchatelom i model komplexnej starostlivosti o obeť CSA. Priblížili sme úlohy jednotlivých profesií, ktoré zohrávajú rolu v riešení komplikovanej situácie navodenej zločinom a traumou CSA, pričom sme osobitnú pozornosť venovali role, ktorá prináleží forezným sociálnym pracovníkom.

Tému sme istotne nevyčerpali, nazdávame sa však, že sme ponúkli dostatok poznatkov na to, aby poslúžili ako „odrazový mostík“ pre implementáciu forenznej sociálnej práce – špecializovanej na problematiku CSA – do nášho (Slovenského) systému.

Medzi hlavné úlohy forezných sociálnych pracovníkov sa zaraďuje aj úloha napomáhať k nastoľovaniu pozitívnych zmien v systéme, ktorého je forezná sociálna práca súčasťou, cez edukáciu, advokáciu a návrhy zmien v legislatíve (Madden, 2003, s. 3-4). V závere našej práce si preto dovoľíme uviesť zoznam odporúčaní, ktorých realizácia môže byť cestou k efektívnej implementácii a rozvoju forenznej sociálnej práce, so špecializáciou na obeť a páchatelov CSA, na Slovensku.

Základným predpokladom naplnenia etického princípu *nepoškodiť klienta* je **profesionálna kompetencia** (Grady a Strom-Gottfried, 2011, s.20). Pritom platí, že čím závažnejším problémom klient trpí, tým väčšími stúpajú nároky na profesionálnu kompetenciu pracovníkov, ktorí s týmto klientom prichádzajú do kontaktu. V praxi by mal pracovník svoje profesionálne kompetencie „už len“ cibriť; prax by nemala byť priestorom, kde klient v zúfalej situácii stretáva pracovníka, ktorý je na tom obdobne zúfalo, pokiaľ ide o jeho vedomosti.

Text návrhu Slovenskej *Národnej stratégie na ochranu detí pred násilím* (2013) definuje ako jeden z piatich strategických cieľov **zabezpečenie profesionality a kvality výkonu politik**. V komentári k tomuto strategickému cieľu sa uvádza nasledovné: „Potreba špecializovaného vzdelávania je identifikovaná v každej oblasti v rozbere súčasného systému inštitucionálnej ochrany detí pred násilím. (...) Potreba je identifikovaná

tak v oblasti prevencie, vyhľadávania identifikácie, riešenia a samozrejme aj v oblasti sankcií. V zásade môžeme identifikovať 3 roviny problému: (1) dôslednejšia príprava na špecifiká násilia páchaného na deťoch v rámci samotnej pregraduálnej prípravy vo všetkých zodpovedajúcich študijných odboroch, (2) dôslednejšia orientácia celoživotného vzdelávania na špecifiká násilia páchaného na deťoch vo všetkých zodpovedajúcich profesiách, (3) absentujúce spoločné vzdelávacie aktivity jednotlivých profesií pôsobiacich v ochrane detí pred násilím. (...) Jeden z jasne identifikovaných problémov je absencia úpravy profesijných podmienok výkonu sociálnej práce – neexistuje ani právna úprava toho, kto je sociálny pracovník, absentujú špecializácie aj systém celoživotného vzdelávania. Podobná je aj situácia v oblasti výkonu psychologických činností na úseku sociálnych vecí a rodiny ako i v ďalších oblastiach“ (*Národná stratégia na ochranu detí pred násilím* (2013, s. 25-26).

Východiskom k zabezpečeniu profesionálneho prístupu k obetiam i páchatelom CSA je nepochybne **špecializované vzdelávanie**. *Smernica Európskeho parlamentu a rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii* (v článku 23, ods. 3) zaväzuje členské štáty, aby podporili odbornú prípravu všetkých pracovníkov, ktorí môžu prichádzať do styku s obeťami CSA. Medzinárodná asociácia pre liečbu sexuálnych delikventov (IATSO) zas apeluje na to, aby všetci pracovníci, ktorí sa zaoberajú posudzovaním a liečbou sexuálnych delikventov, boli na túto prácu náležite vyškolení.

Vzhľadom na vyššie uvedené odporúčame v súvislosti so **vzdelávaním** a odbornou prípravou týchto pracovníkov prijať nasledovné **opatrenia**:

- a) vo vysokoškolskom vzdelávaní v odbore sociálna práca, na magisterskom stupni vytvoriť **špecializáciu na forenznú sociálnu prácu**,
- b) zaviesť **systém atestácií / špecializácií pre sociálnych pracovníkov**, s možnosťou špecializácie na forenznú sociálnu prácu,
- c) vytvoriť **sústavu postgraduálnych akreditovaných vzdelávacích programov so špecializáciou na problematiku CSA** pre nasledovné profesie: sociálni pracovníci, policajti, prokurátori, sudcovia, právnici, advokáti, probační a mediační úradníci, komerční mediátori, zdravotné sestry, gynekológovia, psychiatri, psychologovia, psychoterapeuti, pedagógovia predškolských zariadení, základných a stredných škôl, pracovníci detských domovov, kňazi, pastori a pastorační pracovníci, animátori voľnočasových aktivít, - a viesť **databázu** absolventov, ktorá by sa pravidelne aktualizovala,

- d) vytvoriť systém **nadväzného kontinuálneho vzdelávania v špecializácii** (uvedenej v bode c), obsahovo zameraného na nové poznatky vyplývajúce z tematický relevantných domácich i zahraničných vedeckých výskumov, pričom toto vzdelávanie by sa realizovalo pravidelne, minimálne raz za dva roky, a jeho absolvovanie by bolo odmeňované **kreditmi**, ktorých získanie by podmieňovalo udržanie sa v databáze špecialistov na problematiku CSA (podľa bodu c), náhradným spôsobom získania kreditov by bola preukázaná účasť na vedeckej konferencii zameranej na problematiku CSA, publikovanie recenzovaného článku tematický zameraného na problematiku CSA, alebo preukázaná participácia na vedeckom výskume zameranom na predmetnú problematiku,

ďalej v súvislosti so **zabezpečením kvality** práce u pracovníkov prichádzajúcich do kontaktu s páchatelmi a obeťami CSA, odporúčame:

- e) vypracovať **metodiky** / smernice o odborných postupoch v práci s obeťami a páchatelmi CSA, zvlášť pre nasledovné profesie: sociálni pracovníci poverení výkonom sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately, ako aj výkonom penitenciárnej starostlivosti, policajní vyšetrovatelia, probační a mediálni úradníci, - pričom na vypracovaní týchto metodík by sa podieľali pracovníci z praxe i z akademickej pôdy, špecializujúci sa na predmetnú problematiku,
- f) podporiť zaškolenie probačných úradníkov na používanie **nástrojov na posudzovanie rizikivosti páchatel'ov** CSA, čo predpokladá pozvanie zahraničných lektorov na tento účel,
- g) zaviesť **povinnosť supervízie** pre všetkých pracovníkov uvedených v bode e) – pričom výkon supervízie by mali zabezpečovať odborníci, ktorí sa preukázateľne odborne venujú problematike CSA,
- h) prijať opatrenia, ktoré povedú k podpore realizácie **výskumu** v oblasti policajného vyšetrovania, sociálnej práce, probácie a mediácie vo vzťahu k problematike CSA – najmä vytvorením štátnej grantovej agentúry s predmetným zameraním, alebo zahrnutím predmetnej problematiky medzi priority v aktuálne existujúcich grantových schémach, pričom vo výskumných tímoch by museli byť rovnocenne zastúpení akademici i pracovníci z praxe,

ďalej na úrovni **technického vybavenia** odporúčame, aby kompetentné štátne orgány – ministerstvá:

- i) zriadili na alebo pri policajných oddeleniach v každom meste špeciálnu **miestnosť**, prispôsobenú **na vypočúvanie** detských obetí CSA,

- j) inštalovali do vybraných **súdnych siení** na každom okresnom súde, špeciálnu techniku na prenos obrazu a zvuku, ktorá umožní vypočúť obeť CSA (aj plnoletú) bez toho, aby bola prítomná,
- k) vytvorili **elektronický informačný systém**, obsahujúci relevantné údaje o páchatel'och CSA, pričom do tohto systému by mali prístup profesionáli podieľajúci sa na riešení prípadov CSA, najmä polícia, probační úradníci a psychoterapeuti,
- l) vytvorili elektronickú verejne prístupnú **databázu** profesionálov, ktorí absolvovali špecializované vzdelávanie v problematike CSA,

ďalej v oblasti **psychosociálnych služieb**, odporúčame vytvoriť:

- m) terapeutické **programy pre mladistvých** sexuálnych delikventov,
- n) terapeutické programy **pre dospelých sexuálnych delikventov** v rámci systému penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti,
- o) terapeutické programy **pre obeť CSA**,
- p) podporné skupiny **pre sekundárne obeť CSA**,
- q) špeciálnu (akreditačnú) **komisiu**, pozostávajúcu aj zo zahraničných expertov, ktorá by udeľovala súhlas so spustením terapeutických programov uvedených v bode m) a n), ako je to zaužívaným štandardom aj v Anglicku,
- r) jednotný systém pre **vyhodnocovanie efektivity** terapeutických programov, uvedených v bode m) a n),

ďalej odporúčame, aby bolo v príslušných **legislatívnych** dokumentoch ošetrené nasledovne:

- s) **kritéria na vzdelanie u probačných a mediačných úradníkov**, s dôrazom na forenznú sociálnu prácu ako východiskovú kvalifikáciu uchádzača,
- t) **kritéria na stanovenie kompetencie u súdnych znalcov**, posudzujúcich páchatel'ov alebo obeť CSA, s dôrazom na požiadavku preukázateľnej publikačnej a výskumnej aktivity v predmetnej problematike, preukázateľnej účasti na domácich a zahraničných konferenciách v predmetnej problematike, a preukázateľnom členstve v medzinárodných spoločnostiach zameraných na štúdium predmetnej problematiky,
- u) **umožnenie sociálnym pracovníkom**, ktorí úspešne absolvujú akreditovaný psychoterapeutický výcvik, **aby mohli byť zaradení do zoznamu psychoterapeutov** a boli oprávnení vykonávať psychoterapiu,
- v) **systém atestácií v oblasti sociálnej práce**,
- w) **vymedzenie kompetencií pracovníkov v oblasti foreznej sociálnej práce**, tak aby sa ich kompetencie neprekrývali,

- x) zaradenie **parolových rád** do „väzenského“ systému,
- y) **povinný finančný trest** (popri treste odňatia slobody) pre páchatelov CSA, vo výške pokrývajúcej výdavky na psychotherapeutickú starostlivosť o obeť CSA, pričom trest by sa realizoval formou pravidelných mesačných splátok k rukám obeť a to počas celej doby trvania terapie, zameranej na následky traumy CSA,
- z) **povinná psychoterapia** pre jedincov odsúdených za sexuálne trestné činy spáchané na deťoch.

Zoznam odporúčaní je dlhý a rovnako dlhá cesta zrejme vedie k ich realizácii. Verím však, že forenzná sociálna práca na poli problematiky CSA, nie je utópiou. V iných častiach civilizovaného sveta predsa reálne existuje. Kiež sa nájde u zainteresovaných orgánov i jednotlivcov dostatok vôle a úsilia k tomu, aby sa obeťom a páchatelom CSA poskytovala kvalitná starostlivosť aj na Slovensku.

Text tejto publikácie uzatvára s nádejou, že sprostredkoval čitateľom veľa nových a dôležitých poznatkov. Rozsiahly zoznam literatúry, z ktorej som čerpala, avšak zďaleka nepredstavuje všetko, čo k problematike CSA existuje a na čom sa v odbornom a vedeckom svete ďalej kontinuálne pracuje. Cesta za poznaním, porozumením a skvalitňovaním starostlivosti o tak špecifickú klientelu, akou sú páchatelia a obeť CSA je pre nás permanentnou výzvou.

Posolstvo, ktoré na tomto mieste túžim vyjadriť, krásne vystihujú verše, ktoré zaznievajú z úst jednej z hlavných hrdiniek v závere psychologickej drámy s názvom *Mamas & Papas* (Česko, 2010): „*Nič nevieme navždy, navždy nevieme nič. Ale strach, ktorý vedie k nehybnosti je hriechom omnoho väčším, než pýcha istej odpovede. Strach urobiť chybu je chybou najväčšou. Pretože nič nevieme navždy. A o dobré je možné sa len snažiť. A pravdu je možné iba hľadať. Lásku je možné iba dávať. Po Bohu je možné iba túžiť a o jeho odpustenie snád' len s najväčšou pokorou prosiť*“ (1h:37').

Kiež sa prebudíme z pasivity a začneme vyvíjať systematické úsilie vedúce k odstráneniu súčasných nedostatkov a pochybení v prístupe k páchatelom a obeťom CSA. Aby sa znížilo riziko, aby sa utŕžené rany mohli liečiť, a najmä, aby k utŕženým ranám nepribúdali ďalšie...

S.K.

Zoznam bibliografických odkazov

- ABEL, G., OSBORN, C., TWIGG, D. 1993. Sexual assault through the life span: Adult offenders with juvenile histories. In Barbaree, H.E., Marshall, W.L., Hudson, S.M. (eds.). *The Juvenile Sex Offender* (s. 104–117). New York: Guildford, 1993.
- ABEL, G.G., BECKER, J.V., CUNNINGHAM-RATHNER, J. 1984. Complications, consent and cognitions in sex between children and adults. In *International Journal of Law and Psychiatry*, 7, 89-103.
- ADKERSON, D.L. 2003. Adult Child Molester Treatment. In Saunders, B.E., Berliner, L., Hanson, R.F. (Eds.). *Child Physical and Sexual Abuse: Guidelines for Treatment (Final Report: January 15, 2003)*. Charleston, SC: National Crime Victims Research and Treatment Center, 2003. Dostupné na internete: <<http://www.musc.edu/cvc/>>.
- AHMED, E., HARRIS, N., BRAITHWAITE, J., BRAITHWAITE, V. 2001. *Shame management through reintegration*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2001.
- ALLENDER, D. B. 1993. *The Wounded Heart: Hope for Adult Victims of Childhood Sexual Abuse*. Colorado Springs : NavPress, 1993.
- AMERICAN ACADEMY OF CHILD ADOLESCENT PSYCHIATRY. 1986. *Protecting Children Undergoing Abuse Investigations and Testimony*. [online]. [citované 2012-01-05]. Dostupné na internete: <http://www.aacap.org/cs/root/policy_statements/protecting_children_undergoing_abuse_investigations_and_testimony>.
- ARCHÍV JUSTIČNEJ AKADÉMIE. 2012. [online]. [citované 2012-02-09]. Dostupné na internete: <<http://www.ja-sr.sk/node/41>>.
- ASHFIELD, S. 2013. *Osobná emailová komunikácia z 15.10.2013 (Re: Assessing female SO). Assessment guidance framework for use with women who sexually abuse children*. 2013. Lucy Faithfull Foundation and University of Birmingham, 2013. (Materiál sprostredkovaný od Sherry Ashfield, Principal Practitioner LFF).
- ASSOCIATION OF DIRECTORS OF SOCIAL WORK (ADSW). 2003. *ADSW Policy Statement on Criminal Justice Social Work*.
- ATSA. 2004. *Practice Standards and Guidelines for the evaluation, treatment and management of adult male sexual abusers*, 2004.
- ATSA. 2013. *Public Policy, ATSA Position Papers, „Risk Assessments“*. The Association for the Treatment of Sexual Abusers (www.atsa.com).
- AULL, M., JUNGWIRTH, P., MENNERT-PUCHLER, F., CRESSENBERGER, W., POSCHBLEYER, E. 1999. *Konať proti násiliu na deťoch*. Humenné : Pro Familia; Bratislava : Aspekt, 1999.
- BALKO, E. 2013. *Žiadosť o poskytnutie informácie – zaslanie odpovede*. Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže, Bratislava, 10.06.2013.
- BANDURA, A. 1994. Self-efficacy. In Ramachaudran, V.S. (ed.) *Encyclopedia of Human Behavior*, volume 4. New York: Academic Press, 1994, s. 71-81.
- BARBAREE, H.E., BLANCHARD, R., LANGTON, C.M. 2003. The development of sexual aggression through the life span: The effects of age on sexual arousal and recidivism among sex offenders. In Prentky, R.A., Janus, E.S., Seto, M.C. (eds.) *Annals of the New York Academy of Sciences. Vol. 989. Sexually coercive behavior: Understanding and Management*. New York: New York Academy of Science, 2003, s. 59-71.
- BARKER, R.L. 2003. *The social work dictionary*. 2nd ed. Washington, DC : NASW Press, 2003.

- BARRATT, E.S. 1994. Impulsiveness and aggression. In Monahan, J., Steadman, H.J. (eds.) *Violence and Mental Disorder: Developments in Risk Assessment*. Chicago, IL: University of Chicago, 1994, s. 21-79.
- BASS, E., DAVIS, L. 1994. *The Courage to Heal. A Guide for Women Survivors of Child Sexual Abuse*. New York: Harper Perennial, 1994.
- BATES, A., SAUNDERS, R., WILSON, C. 2007. Doing something about it: A follow-up study of sexual offenders participating in Thames Valley Circles of Support and Accountability, In *British Journal of Community Justice*, Vol. 5, 2007.
- BAZEMORE, G., EARLE, T.H. 2002. Balance in the response to family violence: Challenging restorative principles. In Strang, H., Braithwaite, J. (eds), *Restorative Justice and Family Violence*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- BECKER, J. V., QUINSEY, V.L. 1993. Assessing suspected child molesters. In *Child Abuse & Neglect*. Jan-Feb; 17(1): 169-174.
- BECKER, J., HALL, S., STINSON, J. 2001. Female sexual offenders: Clinical, legal and policy issues. In *Journal of Forensic Psychology Practice*, 1, 29-50.
- BECKETT, R.C. 1987. *The Children and Sex Questionnaire*. Dostupné cez: Richard Beckett, The Oxford Clinic, Littlemore Health Centre, Sandford Rd., Littlemore, Oxford, England.
- BECKETT, R.C. 2007. Female sexual abusers. Paper presented at the *3rd International Congress of Law and Psychology*, Adelaide, Australia, July 11, 2007.
- BEECH, A. R., FISHER, D. D. 2002. The rehabilitation of child sex offenders. In *Australian Psychologist*, 37, 206–215.
- BEECH, A. R., PARRETT, N., WARD, T., FISHER, D. 2009. Assessing female sexual offenders' motivations and cognitions: an exploratory study. In *Psychology, Crime & Law*, Vol. 15, No. 2 & 3, February_March 2009, 201-216.
- BEECH, A., FISHER, D. 2004. Treatment of sex offenders in the UK prison and probation settings. In Kemshall, H., McIvor, G. (eds.) *Managing Sex Offender Risk*. London: Jessica Kingsley, 2004.
- BEECH, A., FISHER, D., BECKETT, R., SCOTT-FORDHAM, A. 1998. *An evaluation of the prison sex offender treatment programme*. Home Office Research and Statistics Directorate Research Findings, 79, 1–4. London: Home Office. Available form: Research, Development and Statistics Directorate, 50 Queen Anne's Gate, London, SW1H 9AT.
- BEECH, A.R., FISHER, D., BECKETT, R.C. 1999. Step 3: An evaluation of the prison sex offender treatment programme. London, HMSO. UK Home Office Occasional Report. Home Office Publications Unit 50, Queen Anne's Gate, London, SW1 9AT, England. Dostupné na internete: <www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/occ-step3.pdf>.
- BEKŔ, L. 2009. *Aplikácia socioterapie v pomáhajúcich profesiách*. Inštitút psychoterapie a socioterapie, 2009. Dostupné na internete: <<http://www.socioterapia.sk/2009/11/aplikacia-socioterapie-v-pomahajucich-profesiach-2/>>.
- BENARD, B. 2006. Using strengths-based practice to tap resilience of families. In Saleebey, D. (Ed.). *The Strengths Perspective in Social Work Practice* (4th Ed.). Boston, MA: Allyn and Bacon, 2006, s. 197-220.
- BENTOVIM, A. 1998. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha : Grada Publishing, 1998.
- BERLINER, L. 2005. Intervention in Sexual Abuse. In Shaw, K. *A Summary of the Literature on Child Sexual Abuse and Exploitation*. Chicago, Illinois, 2005, [online], [citované 2005-07-14]. Dostupné na internete: <<http://www.ispcan.org/Resources/Literature%20Search%20Project.htm>>.
- BERLINER, L., CONTE, J. 1993. Sexual abuse evaluations: Conceptual and empirical obstacles. In *Child Abuse and Neglect*, 17, 111–125.
- BIROŠČÍKOVÁ, V. 2011. *Mediácia medzi páchatelmi a obeťami v podmienkach Slovenskej republiky*. [Diplomová práca]. Školiteľ: ThDr. Mgr. Slávka Michančová, PhD. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2011.

- BOER, D. P. 2002. *Odhad rizika násilia a nové koncepty v liečbe sexuálnych páchatel'ov*. Paper presented at 3rd East-West International Conference on Child Sexual Abuse and Sexual Violence, Prague, 15.-18. september 2002. (osobné poznámky).
- BOER, D. P., EHER, R., CRAIG, L. A., MINER, M. H., PFÄFFLIN, F. (eds). 2011. *International Perspectives on the Assessment and treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011.
- BOER, D. P., HART, S. D., KROPP, P. R., WEBSTER, C. D. 1997. *Manual for the Sexual Violence Risk-20: Professional guidelines for assessing risk of sexual violence*. Vancouver: The Mental Health, Law and Policy Institute, 1997.
- BOER, D.P. 2006. Assessment of Risk Manageability for Individuals with Developmental and Intellectual Limitations who Offend (ARMIDILO). Paper presented at the 9th Conference of the International Association for the Treatment of Sexual Offenders (IATSO). Hamburg, Germany, 2006.
- BOURG, W., BRODERICK, R., FLAGOR, R., KELLY, R., ERVIN, D., BUTLER, J. 1999. *A child interviewer's guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1999.
- BRAITHWAITE, J. 1999. Restorative justice: Assessing optimistic and pessimistic ac- counts. In *Crime and Justice* 25, 1–127.
- BRAITHWAITE, J. 2002. Setting standards for restorative justice. In *British Journal of Criminology* 42(3), 563–577.
- BRAITHWAITE, J., DALY, K. 1994. Masculinities, violence and communitarian control. In Tim, N., Stanko, B. (eds). *Just Boys Doing Business: Men, Masculinity and Crime*. Routledge, London, 1994. s. 221–251.
- BRATTON, M. 1998. *From Surviving to Thriving : A Therapist's Guide to Stage II Recovery for Survivors of Childhood Abuse*. Binghamton, NY : Haworth Press, 1998, 282 s., ISBN 0789002566.
- BRIERE, J. N. 1995. Foreword. In Salter, A.C. *Transforming Trauma : A Guide to Understanding and Treating Adult Survivors of Child Sexual Abuse*. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 1995.
- BRICHČÍN, S. 1999. Vina a pocity viny u mravnostních delinkventů. Príspevok prezentovaný na : II. konferencie o psychoterapii, pastoračným poradenstvi a pastoraci : *Vina*. Praha : Evangelická teologická fakulta, 1999. [online]. [citované 2004-01-13]. Dostupné na internete: <<http://sos.diakoniecce.cz/sborniky/vina09a.htm>>.
- BRICHČÍN, S. 2003. Kněží jako svědci svých svěřenců? In Augustyn, J. et al. *Hluboce zranění : Církev a fenomén sexuálního zneužívání*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství s.r.o., 2003.
- BUMBY, K. 1996. Assessing the cognitive distortions of child molesters and rapists: Development and validation of the RAPE and MOLEST scales. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 8, 37-54.
- BURN, M. F., BROWN, S. 2006. A review of the cognitive distortions in child sex offenders: An examination of the motivations and mechanisms that underlie the justification for abuse. In *Aggression and Violent Behaviour*, 11, 225-236.
- BURRELL, W. 2010. Probation in the USA. In Herzog, E.M. *Transnational Criminology Manual* (Vol. 3) Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2010, s. 721-740.
- BURRELL, W.D. 2005. *Trends in Probation and parole in the States*. [online]. [citované 2012-02-09]. Dostupné na internete: <www.appa-net.org/cchheadlines/docs/Trends_Probation_Parole.pdf>.
- BUTCHART, A., HARVEY, A. P., MIAN, M., FURNISS, T. 2006. *Preventing child maltreatment: A guide to taking action and generating evidence*. Geneva : World Health Organisation and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect, 2006.
- BUTTERS, R.P., VAUGHAN-EDEN, V. 2011. The Ethics of Practicing Forensic Social Work. In *Journal of Forensic Social Work*, 1:1, 61-72.

- CALIFORNIA DEPARTMENT OF CORRECTIONS AND REHABILITATION. 2009. *Victim impact: Listen and learn*. Washington, DC: US Dept of Justice, Office of Victims of Crime. Dostupné na internete: <https://www.ovcttac.gov/victimimpact/about_this_curriculum.cfm>.
- CARLSON, N.R., et al. 2007. *Psychology: The Science of Behaviour - 4th Canadian ed.*. Toronto, ON: Pearson Education Canada, 2007.
- CARR, T. F. 2001. *Why Boys Don't Tell About Sexual Abuse*. Natick, Massachusetts : Pastoral Response Assistance Team, Inc., 2001. [online], [citované 2005-11-16]. Dostupné na internete: <<http://www.pastoralresponse.org/>>.
- CEHLÁR, V. 2011 b). Sociálna práca s klientom v probácii. In *Zručnosti, Partnerstvo, Siet' v práci s trestanými osobami*. Ružomberok : Verbium, 2011, s. 10-21.
- CEHLÁR, V. 2011. Restoratívna spravodlivosť ako výzva. In *Restoratívna spravodlivosť ako výzva*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2011, s. 42-56.
- CENTER FOR SEX OFFENDER MANAGEMENT (CSOM). 2007. *The Comprehensive Assessment Protocol: A Systemwide Review of Adult and Juvenile Sex Offender Management Strategies*. A Project of the U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, Bureau of Justice Assistance. Silver Spring, MD, 2007. Dostupné na internete: <www.csom.org>.
- CENTER FOR SEX OFFENDER MANAGEMENT. 2007. *Female Sex Offenders. A project of the Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, 2007.*
- Circles of Support and Accountability: Guide to Project Development*. 2003. Correctional service of Canada, 2003. Dostupné na internete: <www.csc-sec.gc.ca/text/prgrm/chap/documents_e.shtml>.
- COHEN, R.E. 2012. *Forensic and Clinical/Psychological Interviews in Child Sexual Abuse Cases*. Miami, Florida: Children's & Special Needs Center, Office of the Dade County State Attorney.
- COLORADO DEPARTMENT OF PUBLIC SAFETY. 2004. *Report on safety issues raised by living arrangements for and location of sex offenders in the community*. Denver, CO: Sex Offender Management Board, 2004.
- COPPOLO, G. 2008. Probation – Sex Offenders. In *Old reserach report*, April 16, 2008. Dostupné na internete: <<http://www.cga.ct.gov/2008/rpt/2008-R-0273.htm>>.
- CORCORAN, J. 1998. In defense of mothers of sexual abuse victims. In *Families in Society*, New York: Jul/Aug 1998, vol. 79, no. 4, p. 358-370.
- CORTONI, F. 2010. The Assessment of Female Sexual Offenders. In Gannon, T. A., Cortoni, F. (Eds). *Female Sexual Offenders: Theory, Assessment, and Treatment*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010, s. 87-100.
- CORTONI, F., GANNON, T.A. 2011. Female Sexual Offenders. In Boer, D.P., Eher, R., Craig L.A., Miner, M.H., Pfafflin, F. (Eds.) *International Perspectives on the Assessment and Treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2011, s. 35-49.
- COUNCIL OF EUROPE. 2012. ONE in FIVE: The Council of Europe Campaign to stop sexual violence against children. Dostupné na internete: <http://www.coe.int/t/dg3/children/lin5/default_en.asp>.
- COURTOIS, C. A. 1996. *Healing the Incest Wound : Adult Survivors in Therapy*. New York : W.W. Norton & Company, 1996.
- CRAIG, L. A. 2005. The impact of training on the attitudes toward sex offenders. In *Journal of Sexual Aggression*, 11, 197–207.
- CRAIG, L. A. 2007. *The effect of age on sexual and violent reconviction*. Manuscript submitted for publication, 2007.
- CRAIG, L. A., BROWNE, K. D., STRINGER, I. 2003a. Risk scales and factors predictive of sexual offence recidivism. In *Trauma, Violence, and Abuse: A Review Journal*, 4, 1, 45–68.
- CRAIG, L. A., BROWNE, K. D., STRINGER, I., BEECH, A. 2005. Sexual recidivism: A review of dynamic and actuarial predictors. In *Journal of Sexual Aggression*, 11, 65–84.

- CRAIG, L.A., BROWNE, K.D., BEECH, A.R. 2008. *Assessing Risk in Sex Offenders: A Practitioner's Guide*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2008.
- CRONCH, L. E., VILJOEN, J. L., HANSEN, D. J. 2006. Forensic interviewing in child sexual abuse cases : Current techniques and future directions. In *Aggression and Violent Behavior* 11:3 (May-June 2006), s. 195–207.
- CUMMING, G., McGRATH, R. J. 2005. *Supervision of the sex offender: Community management, risk assessment, and treatment*. Brandon, VT: Safer Society Press, 2005.
- ČENTĚŠ, J., KOLCUNOVÁ, M. 2010. Maloletý ako obeť sexuálneho deliktu. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2010. s. 85-97.
- ČÍRTKOVÁ, L. 2001. Mlčící a zapomenuté oběti : vybrané otázky trestné činnosti páchané na dětech. In *Sborník z 1. národní konference : Komerční sexuální zneužívání dětí : Násilí na dětech*. Praha : 2001, s. 82-85.
- DALRYMPLE, J. 2002. Family group conferences and youth advocacy: The participation of children and young people in family decision-making. In *European Journal of Social Work* 5(3), 287–299.
- DALY, K. 2002. Sexual assault and restorative justice. In Strang, H., Braithwaite, J. (eds). *Restorative Justice and Domestic Violence*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002. s. 62–88.
- DALY, K. 2003. *Final Report (August 2003) on Sexual offence cases finalised in court, by conference, and by formal caution in South Australia for young offender*, 1995-2001.
- DALY, K. 2011. Conventional and innovative justice responses to sexual violence. In *ACSSA issues* 12/2011. Melbourne, Australia: Australian Centre for the Study of Sexual Assault Australian Institute of Family Studies, 2011.
- DALY, K., STUBBS, J. 2006. Feminist engagement with restorative justice. In *Theoretical Criminology* 10(1), 9–28.
- DALY, L. W. 2004. Police officers do not receive adequate training to prepare them to handle child sexual abuse investigations. In *IPT-forensics*. Vol. 14 (2004). [online]. [citované 2012-02-10]. Dostupné na internete: <http://www.ipt-forensics.com/journal/volume14/j14_1_1.htm>.
- DAVIDSON, J. C. 2008. *Child Sexual Abuse: Media Representations and Government Reactions*. (1st edition). Abingdon, Oxon, UK: Routledge-Cavendish, 2008.
- DAVIES, G., MARSHALL, E., ROBERTSON, N. 1998. Child Abuse: Training Investigating Officers. *Police Research Series*. London: Home Office Policing and Reducing Crime Unit, 1998.
- DELAPLANE, D., DELAPLANE, A. 2004. *Victims of Child Abuse, Domestic Violence, Elder Abuse, Rape, Robbery, Assault, and Violent Death*. Denver, Colorado : The Spiritual Dimension In Victim Services & Washington, D.C., The Office for Victims of Crime, 2004, [online]. [citované 2006-01-07]. Dostupné na internete: <<http://www.ojv.usdoj.gov/ovc/publications/infores/clergy/welcome.html>>.
- DENOV, M. 2004. *Perspectives on female sex offending : A culture of denial*. Hampshire, England : Ashgate Publishing, 2004.
- Detenčný ústav sa oddiaľuje – Súťaž zrušili*. 2011. (26. október 2011). [online]. [citované 2012-03-07]. Dostupné na internete: <<http://levice.sme.sk/c/6111184/detency-ustav-sa-oddialuje-sutaz-zrusili.html>>.
- Detenčný ústav v Hronovciach dostavajú koncom roka 2012*. 2011. (11. máj 2011). [online]. [citované 2012-03-07]. Dostupné na internete: <<http://www.plusky.sk/slovensko/detency-ustav-v-hronovciach-dostavaju-koncom-roka-2012/>>.
- Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním*. 2007. Prijatý Výborom ministrov Rady Európy 13. júla 2007, podpísaný 25. októbra 2007 v Lanzarote (platný od 1. júla 2010).

- DOIG, M., WALLACE, B. 1999. Family conference team, youth court of South Australia, Restoration for Victims of Crime Conference, Melbourne : Australian Institute of Criminology in conjunction with Victims Referral and Assistance Service, 1999.
- DOLANSKÁ, R. 2011. Postavenie a etické aspekty činnosti probačného a mediáčného úradníka. In *Restoratívna spravodlivosť ako výzva*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2011, s. 32-41.
- DOMINGUEZ, R. Z., NELKE, C. F., PERRY, B. D. 2001. Sexual Abuse of Children. In *Encyclopedia of Crime & Punishment*. [online]. Great Barrington, MA : Berkshire Publishing Group, 2001. [citované 2004-12-07]. Dostupné na internete: <http://www.childtrauma.org/sexual_abuse.html>.
- DOREN, D.M., YATES, P.M. 2008. Effectiveness of sex offender treatment for psychopathic sexual offenders. In *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52, 234-245.
- DuBOIS, B., MILEY, K.K. 2010. *Social work: An empowering profession*. (7th ed.). Boston : Allyn and Bacon, 2010.
- DUNOVSKÝ, J. 2000. Péče o sexuálně zneužívané děti. In Weiss, P. et al. *Sexuální zneužívání : Pachatelé a oběti*. Praha : Grada, 2000, s. 126-137.
- ELDRIDGE, H. 1998. *Therapist Guide for Maintaining Change: Relapse Prevention for Adult perpetrators of Child Sexual Abuse*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1998.
- ELDRIDGE, H., STILL, J. 1995. Apology and forgiveness in the context of the cycles of adult male sex offenders who abuse children. In Salter, A.C. *Transforming Trauma*. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 1995, s.131-158.
- ELLIOT, D. M., BRIERE, J. 1994. Forensic sexual abuse evaluations of older children: Disclosures and symptomatology. In *Behavioral Sciences and the Law*, 12, 261-277.
- ELLIOTT, M., BROWNE, K.D., KILCOYNE, J. 1995. Child sexual abuse prevention: What offenders tell us. In *Child Abuse and Neglect*, 19, 579-594.
- ELLIOTTOVÁ, M. 1997. *Jak ochránit své dítě*. Praha : Portál, 1997.
- EPPERSON, D.L., KAUL, J.D., HESSELTON, D. 1998. Final report on the development of the Minnesota Sex Offender Screening Tool-Revised (MsSOST-R). Paper presented at the 17th Annual conference of the Association for the Treatment of Sexual Abusers. Vancouver, Canada, 1998.
- EVANS, D.G. 2005. A challenge for probation / Parole. In *Corrections Today Lanham*, Vol. 67, 2005, No. 6, s.117-119.
- FALLER, K. C. 1993. *Child Sexual Abuse : Intervention and Treatment Issues*. [online]. [citované 2001-11-09]. Dostupné na internete: <http://www.calib.com/nccanch/pubs/usermanuals/sex_abuse/sexabuse.pdf>.
- FARRALL, S., BOWLING, B. 1999. Structuration, human development and desistance from crime. In *British Journal of Criminology*, 39, 253-268.
- FAULKNER, N. 1996. *Pandora's Box: The Secrecy of Child Sexual Abuse*. [online], [citované 2005-04-20], dostupné na internete: <<http://www.prevent-abuse-now.com/pandora.htm>>.
- FERGUSON, D.M., MULLEN, P.E. 1999. *Childhood Sexual Abuse: An evidence based perspective*. Volume 40, Developmental Clinical Psychology and Psychiatry. London: Sage, 1999.
- FINKELHOR D. 1994. The international epidemiology of child sexual abuse. In *Child Abuse and Neglect*, 18, 409-417.
- FINKELHOR, D., ORMROD, R., CHAFFIN, M. 2009. Juveniles Who Commit Sex Offenses Against Minors. In *Juvenile justice bulletin*, U.S. Department of Justice, December 2009.
- FINKLEHOR, D. 1984. *Child Sexual Abuse: New Theory and Research*. New York: Free Press, 1984.
- FISHER, D., MAIR, G. 1998. *A review of classification schemes for sex offenders*. Home Office Research Findings, 78. London: Home Office. Home Office Publications Unit, 50, Queen Anne's Gate, London, SW1 9AT, England.

- FLEKKØY, M. G., KAUFMAN, N. H. 1997. *The Participation Rights of the Child : Rights and Responsibilities in Family and Society*. London, UK and Bristol, PA: Jessica Kingsley Publishers, 1997.
- FRIBERG, N.C., LAASER, M.R. 1998. *Before the Fall : Preventing Pastoral Sexual Abuse*. Collegeville, Minnesota : The Liturgical Press, 1998.
- FRIEDRICH, W. 2003. Developmental Perspectives on Sexual Behavior in Children and Adolescents. Mayo Clinic and Mayo Medical School. Paper presented at *9th ISPCAN European Conference on Child Abuse and Neglect*, Warsaw, Poland : 2003.
- FRIELINGS DORF, K. 2000. *Agrese vytváří vztahy*. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladatelství, 2000.
- FROST, A. 2011. Bringing „Good Lives“ to Life – Applying Social Therapy to Working with Sexual Offenders. In Boer, D.P. et al (eds) *International Perspectives on the Assessment and treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011, s. 433-447.
- GAL, T. 2011. *Child Victims and Restorative Justice: A Needs-Rights Model*. New York: Oxford University Press, 2011.
- GANNON, T. A., CORTONI, F. (Eds). 2010. *Female Sexual Offenders: Theory, Assessment, and Treatment*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- GANNON, T. A., ROSE, M. R., WARD, T. 2008. A Descriptive Model of the Offence Process for Female Sexual Offenders. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 20, s. 352-374.
- GANNON, T. A., ROSE, M.R. 2008. Female child sexual offenders: Towards integrating theory and practice. In *Aggression and Violent Behavior* 13(2008), 6, s. 442-461.
- GANNON, T. A., ROSE, M.R. 2009. Offence related interpretative bias in Female Child Molesters. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*. Vol 21, No 2, June 2009.
- GARRISON, A. H. 1997. *Child Sexual Abuse Accommodation Syndrome : Issues of Admissibility in Criminal Trials*. 1997. [online]. [citované 2003-01-27]. Dostupné na internete: <http://www.ipt-forensics.com/journal/volume10/j10_2.htm>.
- GARTLAND, F. 2009. Restorative justice urged to deal with sexual crimes. In *Irish Times.com* (0ct 01, 2009). [online]. [citované 2013-10-03]. Dostupné na internete: <<http://www.restorativjustice.org/RJOB/restorative-justice-urged-to-deal-with-sexualcrimes/?searchterm=sexual>>.
- GENERÁLNA PROKURATÚRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2002. *Zhodnotenie využívania prostriedkov trestného práva proti domácemu násiliu voči ženám a deťom*. [online]. [citované 2012-03-09]. Dostupné na internete: <<http://www.genpro.gov.sk/dokumenty/domace-nasilie-voci-zenam-a-detom-2002-23bf.html#1-2-domace-nasilie-voci-maloletym-detom>>.
- GENERÁLNA PROKURATÚRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2012. *Práca prokuratúry v roku 2011 v číslach*. [online]. [citované 2012-03-09]. Dostupné na internete: <<http://www.genpro.gov.sk/praca-prokuratury-v-roku-2011-v-cislach-10-4-2012-3107.html?gotext=1>>.
- GENERÁLNE RIADITEĽSTVO ZBORU VÄZENSKEJ A JUSTIČNEJ STRÁŽE. 2012. *Ročenka Zboru väzenskej a justičnej stráže za rok 2011*. Bratislava, 2012.
- GILGUN, J. F. 1999. CASPARS: Clinical assessment instruments that measure strengths and risks in children and families. In M. C. Calder (ed.), *Working with Young People who Sexually Abuse : New pieces of the jigsaw puzzle*. Lyme Regis : Russell House Publishing, 1999, s. 48–58.
- GILL, J.J. 1995. Priest, Power, and Sexual Abuse. In *Human Development*. Vol. 16, 1995, Nr. 2.
- GLASGOW, D., HORNE, L., CALAM, R., COX., A. 1994. Evidence, incidence, gender and age in sexual abuse of children perpetrated by children: Towards a developmental analysis of child sexual abuse. In *Child Abuse Review*, 3, 196–210.
- GONZALEZ, L. S., WATERMAN, J., KELLY, R., McCORD, J., OLIVERI, M. K. 1993. Children's patterns of disclosures and recantations of sexual and ritualistic abuse allegations in psychotherapy. In *Child Abuse and Neglect*, 17, 281–289.

- GOODMAN-BROWN, T. B., EDELSTEIN, R. S., GOODMAN, G. S., JONES, D. P. H., GORDON, D. S. 2003. Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. In *Child Abuse & Neglect*, 27(5), 525–540.
- GORNY, N., HAZLITT, S. 2012. Panelists speak on current media coverage of sexual abuse cases. In *The Daily Orange News*, February 26, 2012. [online]. [citované 2012-04-29]. Dostupné na internete: <http://www.dailyorange.com/news/panelists-speak-on-current-media-coverage-of-sexual-abuse-cases-1.2797873#.T9ueN_El8Xw>.
- GRADY, M.D., STROM-GOTTFRIED, K. 2011. No Easy Answers: Ethical Challenges Working with Sex Offenders. In *Clin Soc Work J* (2011) 39:18–27.
- GREEN, G., THORPE, J., TRAUPMANN, M. 2005. The sprawling thicket: Knowledge and specialization in forensic social work. In *Australian Social Work*, 58(2), 142-153.
- GRIFFITHS, C.T., DANDURAND, Y., MURDOCH, D. 2007. *The social reintegration of offenders and crime prevention*. Ottawa, Ontario Canada : National Crime Prevention Centre (NCPC) Public Safety Canada, 2007.
- GROTH, A. N. 1978. Patterns of sexual assault against children and adolescents. In Burgess, A.W., Groth, A.N., Holstrom, L.L., Groi, S.M. (eds.) *Sexual Assault of Children and Adolescents*. Boston: Heath, 1978, s. 3–24.
- GROTH, A. N., HOBSON, W., GARRY, T. 1982. The child sexual molester: clinical observations. In Conte, J., Shore, D. (eds.). *Social Work and Child Sexual Abuse*. New York : Haworth Press, 1982.
- GRUBIN, D. 1998. *Sex offending against children: Understanding the risk*. Police Research Series, Paper 99. London: Home Office, 1998.
- GRUBIN, D., WINGATE, S. 1996. Sexual offence recidivism: Prediction versus understanding. In *Criminal Behaviour and Mental Health*, 6, 349–359.
- GUSTAFSON, D.L. 2004. Is restorative justice taking too few, or too many, risks? In Zehr, H., Toews, B. (eds.). 2004. *Critical issues in restorative justice*. Monsey, New York : Willan Publishin, 2004, s. 303-313.
- HALFAROVÁ, H. 2001. Krízová intervence. In *Zborník z konferencie Komerční sexuální zneužívání dětí. Násilí na dětech*. Praha : 2001, s. 64-65.
- HAMMOND, C.B., LANNING, K.V. 2001. *Law Enforcement Response to Child Abuse* [online]. U.S. Department of Justice. Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1, 4., 2001.
- HANNEM, S., PETRUNIK, M. 2004. Canada's Circles of Support and Accountability: A Community Justice Initiative for High-Risk Sex Offenders. In *Corrections Today*, Dec.2004, 66,7, s. 98-101.
- HANSON, R. K., BUSSIE' RE, M. T. 1998. Predicting relapse: A meta-analysis of sexual offender recidivism studies. In *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66, 2, 348–362.
- HANSON, R. K., GIZZARRELLI, R., SCOTT, H. 1994. The attitudes of incest offenders: Sexual entitlement and acceptance with children. In *Criminal Justice and Behavior*, 21, 187–202.
- HANSON, R. K., HARRIS, A. J. R. 2000. Where should we intervene? Dynamic predictors of sex offense recidivism. In *Criminal Justice and Behavior*, 27, 6-35.
- HANSON, R. K., MORTON, K.E., HARRIS, A. J. R. 2003. Sexual offender recidivism risk: What we know and what we need to know. In Prentky, R.A., Janus, E.S., Seto, M.C. (eds.) *Annals of the New York Academy of Sciences. Vol. 989. Sexually coercive behavior: Understanding and Management*. New York: New York Academy of Science, 2003, s.154-166.
- HANSON, R. K., SCOTT, H. 1995. Assessing perspective-taking among sexual offenders, non-sexual criminal and non-offenders. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 7, 259–277.
- HANSON, R. K., STEFFY, R.A., GAUTHIER, R. 1993. Long-term recidivism of child molesters. In *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 646-652.

- HANSON, R.K. 1997. *The development of a brief actuarial risk scale for sexual offense recidivism* (User report No. 1997-04). Ottawa: Department of the Solicitor General of Canada.
- HANSON, R.K., THORNTON, D. 2000. Improving risk assessment for sex offenders. In *Law and Human Behavior*, 24, 119-136.
- HANSON, R.K., HARRIS, A. 1998. Dynamic Predictors of Sexual Recidivism. Corrections Research Ottawa: Department of the Solicitor General Canada. Dostupné na internete: <<http://www.sgc.gc.ca/epub/corr/e199801b/e199801b.htm>>.
- HANUŠOVÁ, J. 2005. *Sexuální zneužívání*. Praha : Sdružení Linka bezpečí, 2005.
- HARE, R. D. 1991. *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Toronto, Canada : Multi-Health Systems, 1991.
- HARRIS, A.J.R., HANSON, R.K. 2003. The Dynamic Supervision Project: Improving the community supervision of sex offenders. In *Corrections Today*, 65, 62-64.
- HART, S.D., KROPP, P.R., LAWS, D.R., KLAVER, J., LOGAN, C., WATT, K.A. 2003. *The Risk for Sexual Violence Protocol (RSVP): Structured Professional guidelines for assessing risk of sexual violence*. Burnaby: Mental Health, Law and Policy Institute, Simon Fraser University, 2003.
- HEDGES-GOETTL, L. 2004. *Sexual Abuse: Pastoral Responses*. Nashville : Abingdon Press, 2004.
- HEGER, A., TICSON, L., VALASQUEZ, O., BERNIER, R. 2002. Children referred for possible sexual abuse. Medical findings in 2384 children. In *Child Abuse and Neglect*, 26, 645-659.
- HEGGEN, C. H. 1993. *Sexual Abuse in Christian Homes and Churches*. Scottsdale, Pa : Herald Press, 1993.
- HECHLER, D. 1991. Danger Ahead: Sex Abuse Cases. In *AJR American Journalism Review*, September 1991, [online]. [citované 2012-04-29]. Dostupné na internete: <<http://ajr.org/Article.asp?id=1376>>.
- HEITRITTER, L., VOUGHT, J. 1989. *Helping Victims of Sexual Abuse : A Sensitive, biblical Guide for Counselors, Victims and Families*. Minneapolis : Bethany House Publishers, 1989.
- HERBERTON, J. 1999. The Idealization of Women: Its Role in the Minimization of Child Sexual Abuse by Females. In *Child Abuse and Neglect*, 23:161-174.
- HERETIK, A. 2004. *Forezná psychologie*. Bratislava : SPN, 2004.
- HERMAN, J.L. 1992. *Trauma and recovery*. New York: Basic Books, 1992.
- HERRMANN, B. 2000. Medicínská diagnóza sexuálního zneužití dítěte. In Dunovský, J., Trojan, O., Weiss, P. *Zborník přednášek přednesených na 2. East-West konferenci o sexuálním zneužívání dětí, sexuálním násilí a PTSD. Praha, Česká Republika, 21-24. dubna 1999*. Praha : Společnost pro podporu zdraví dospívajících, 2000, s. 85-88.
- HILDEBRAND, M., DE RUITER, C., DE VOGEL, V. 2004. Psychopathy and sexual deviance in treated rapists: Association with (sexual) recidivism. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 16, 1-24.
- HINDMAN, J. 1989. *Just Before Dawn : From the Shadows of Tradition to New Reflections in Trauma Assessment and Treatment of Sexual Victimization*. Ontario : AlexAndria Associates, 1989.
- HISLOP, J. 2001. *Female sex offenders: What therapists, law enforcement and child protective services need to know*. Ravensdale, WA: Issues Press/Idyll Arbor, 2001.
- HODGKIN, R., NEWELL, P. 2002. *Implementation handbook for the Convention on the Rights of the Child*. New York: UNICEF, 2002.
- HOWELL, E. F. 2002. „Good Girls,“ Sexy „Bad Girls,“ and Warriors : The Role of Trauma and Dissociation in the Creation and Reproduction of Gender. In Chu, J.A., Bowman, E.S. *Trauma and Sexuality : The Effects of Childhood Sexual, Physical and Emotional Abuse on Sexual Identity and Behavior*. New York : The Haworth Medical Press, 2002, s. 5-32.

- HOWELLS, K. 1981. Adult sexual interest in children : considerations relevant to theories of etiology. In Cook, M., Howells, K. (eds.). *Adult Sexual Interest in Children*. London : Academic Press, 1981, s. 55–94.
- HOYANO, L., KEENAN, C. 2010. *Child Abuse: Law and Policy Across Boundaries*. New York: Oxford University Press, USA, 2010.
- CHAMPION, D.J. 2007. *Probation, Parole and Community Corrections*. (6th Ed.). Upper Saddle River, New Jersey : Prentice Hall, 2007.
- CHAPMAN, R. 2008. *10 Requirements for Sex Offenders Who Are on Probation*. Dostupné na internete: <<http://www.justiceflorida.com/2008/06/articles/sex-offenders/10-requirements-for-sex-offenders-who-are-on-probation/>>.
- CHEIT, R.E., FREYD, J.J. 2005. Let's have an honest fight against child sex abuse. In *Brown University Child & Adolescent Behavior Letter*, 2005, 21(6), s. 8.
- CHEW, J. 1998. *Women Survivors of Childhood Sexual Abuse. Healing Through Group Work. Beyond Survival*. New York : The Haworth Press, Inc., 1998.
- CHMELÍK, J. et al. 2003. *Mravnosť, pornografie a mravnosť kriminalita*. Praha : Portál, 2003.
- IATSO. 2000. Standards of Care for the Treatment of Adult Sex Offenders of the International Association for the Treatment of Sexual Offenders (IATSO). Dostupné na internete: <http://www.iatso.org/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=5:iatso-standards-of-care-for-the-treatment-of-adult-sexual-offenders-&id=4:standards-of-care&Itemid=24>.
- INŠTITÚT PRE VÝSKUM PRÁCE A RODINY. 2013. *Prevalencia násilia páchaného na deťoch v Slovenskej republike*. 2013. Dostupné na internete: <<http://www.employment.gov.sk/prevalencia-nasilia-pachaneho-na-detoch-vyskum.html>>.
- Inštrukcia 1/2011 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky zo 4. januára 2011 č. 25073/2010/100*.
- JASPI – WEB (Jednotný automatizovaný systém právnych informácií). 2012. Ministerstvo spravodlivosti SR. [online]. [citované 2012-05-29]. Dostupné na internete: <http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/jaspiw_mini_fr0.htm>.
- JEHU, D. 1989. *Beyond Sexual Abuse. Therapy with Women who were Childhood Victims*. Chichester : John Wiley & Sons Ltd., 1989.
- JENUWINE, M.J. et al. 2003. Community Supervision of Sex Offenders - Integrating Probation and Clinical Treatment. In *Federal Probation* Vol. 67, (2003) nr.3, s. 20-28.
- JOHNSON, L.C., YANCA, S. J. 2009. *Social work practice: A generalist approach*. 10th ed. Boston : Pearson Education, 2009.
- JOKLOVÁ, M., VAVRINČÍKOVÁ, L. 2010. Pôsobenie inštitútu probácie v trestnej justícii v podmienkach SR – správa z výskumu. In *V. medzinárodná konferencia doktorandov odborov psychológia a sociálna práca : zborník z konferencie, Nitra 2010*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2010, s. 359-366.
- JUSTIČNÁ AKADÉMIA SR. 2012. Žiadosť o poskytnutie informácie – odpoveď. Spr: 2406/2012/372-2 (15.5.2012).
- JUSTOVÁ, M. 2012. Sociálny pracovník pri práci s trestanými miluje vinných a pozná svoju mieru. In *Sociálni práce/Sociálna práca* 2/2012, roč. 12, s. 45-48.
- KAFKA, M P. 2004. Sexual Molesters of Adolescents, Ephebophilia and Catholic Clergy : a Review and Synthesis. In Hanson, R. K., Pfäfflin, F., Lütz, M. (eds.). *Sexual Abuse in the Catholic Church : Scientific and Legal Perspectives. Proceedings of the Conference „Abuse of Children and Young People by Catholic Priests and Religious“ (Vatican City, April 2-5, 2003)*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 2004.
- KARKOŠKOVÁ, S. 2012. Sociálna (ne)zodpovednosť zoči-voči prípadom sexuálneho zneužívania detí. In Hanobik, F., Červeň, A. (eds.) *Sociálny rozmer človeka v súčasnom svete*. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2012, s. 154-179.
- KARKOŠKOVÁ, S. 2013. *Obeť sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Veľký Šariš – Kanaš:

- ASCEND, 2013. (v tlači).
- KEARY, K., FITZPATRICK, C. 1994. Children's disclosure of sexual abuse during formal investigation. In *Child Abuse and Neglect*, 18, 543–548.
- KENDALL-TACKETT, K.A., WILLIAMS, L.M., FINKELHOR, D. 1993. Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. In *Psychological Bulletin*. Washington : Jan 1993, vol. 113, no. 1, s. 164-180.
- KINNEY, J.F. 2002. *Restoring Trust : The Response to Sexual Abuse*. United States Conference of Catholic Bishops, February 13, 2002. [online]. [citované 2002-07-17]. Dostupné na internete: <<http://www.nccb.uscc.org/comm/kit5.htm>>.
- KLIMEŠ, J. 2013. Diagnostické mediace jako nástroj pochopení párové dynamiky expartnerů. Príspevok prednesený v plenárnej časti konferencie *Mediace 2013: Cesta ke spolupráci a smíru*, usporiadanej Právnickou fakultou Univerzity Palackého v Olomouci, 27.-28.09.2013 (osobné poznámky)
- KLOUBEK, M. 2000. *Sexuálně zneužívané děti*. Praha : Bily kruh bezpečí, 2000.
- KLOUBEK, M. 2001. Trestná činnosť páchaná na deťoch. In *Komerční sexuální zneužívání dětí: Násilí na deťoch. Sborník z 1. národní konference*. Praha : Humanitas-Profes, o.p.s., 2001, s. 74-81.
- KNAUER, S. 2002. *Recovering from sexual abuse, addictions, and compulsive behaviors : „numb“ survivors*. Binghamton, NY : The Haworth Press Inc., 2002.
- KOPCSAYOVÁ, I. 2010. *Detenčný ústav má byť o osemdesiat mesiacov, nie je jasné odkedy*. (22. november 2010) [online]. [citované 2012-03-07]. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/detenecny-ustav-ma-byt-o-osemdesiat-mesiacov-nie-je-jasne-odkedy-p5m/sk_domace.asp?c=A101122_113821_sk_domace_p23>.
- KRACÍK, M. 2010. Restoratívne justice a její programy. In Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (eds.) *Probace a mediace*. Praha : Portál. 2010.
- KRUTTSCHNITT, C., UGGEN, C., SHELTON, K. 2000. Predictors of desistance among sex offenders: The interaction of formal and informal social controls. In *Justice Quarterly*, 17(1), 61-88.
- KŘIVOHLAVÝ, J. 2001. *Psychologie zdraví*. Praha : Portál, 2001.
- KUCHTA, J. 1993. *Kriminologie*, I. část. Brno : MV, 1993.
- KVAŠŇÁKOVÁ, L. 2008. Posudzovanie životnej situácie ohrozených detí a ich rodín v Gateshead vo Veľkej Británii : Skúsenosti zo zahraničnej praxe. In Janebová, R., Smutek, M. (eds.) *Posuzování životní situace v sociální práci. Sborník z konference V. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 24. až 25. října 2008*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2008, s. 200-205.
- LAASER, M. 1996. *Faithful and True. Sexual Integrity in a Fallen World*. Grand Rapids, Michigan : Zondervan Publishing House, 1996.
- LACHYTOVÁ, L., KARKOŠKOVÁ, S. 2012. *Sociálne poradenstvo a supervízia ako jedna z metód zisťovania progresu v kvalite sociálnych služieb*. Prešov : Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove, 2012.
- LALUMIÈRE, M.L., HARRIS, G.T., QUINSEY, V.L., RICE, M.E. 2005. *The Causes of Rape : Understanding Individual Differences in Male Propensity for Sexual Aggression*. Washington, D.C. : American Psychological Association (APA), 2005.
- LANGAN, P.A., SCHMITT, E.L., DUROSE, M.R. 2003. Recidivism of sex offenders released from prison in 1994. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics (Jan, 3, 2012). Dostupné na internete: <<http://www.bjs.ojp.usdoj.gov/content/pub/pdf/rsorp94.pdf>>.
- LANGEVIN, R. 2004. Who engages in Sexual Behaviour with Children? In Hanson, R.K., Pfäfflin, F., Lütz, M. (eds.) *Sexual Abuse in the Catholic Church : Scientific and Legal Perspectives. Proceedings of the Conference „Abuse of Children and Young People by*

- Catholic Priests and Religious*“ (Vatican City, April 2-5, 2003). Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 2004.
- LANGSTROM, N., GRANN, M. 2000. Risk for criminal recidivism among young sex offenders. In *Journal of Interpersonal Violence*, 15, 8, 855–871.
- LEICHT, S.K.C. 2008. The impact on professionals of working with sexual offenders. In Houston, J., Galloway, S. (eds.) *Sexual offending and mental health: Multidisciplinary management in the community*. London: Jessica Kingsley, 2008, s. 263-279.
- LEVENSON, J. S. 2007. Residence restrictions and their impact on sex offender reintegration, rehabilitation, and recidivism. In *ATSA Forum, XVIII* (2).
- LEVENSON, J.S. 2011. Community protection from sexual violence: Intended and unintended outcomes of American policies. In Boer, D.P. et al. (eds.) *International Perspectives on the Assessment and treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011, s. 588-607.
- LEVENSON, J.S., COTTER, L.P. 2005 a). The effect of Megan's Law on sex offender reintegration. In *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(1), 49-66.
- LEVENSON, J.S., COTTER, L.P. 2005 b). The impact of sex offender residence restrictions : 1,000 feet from danger or one step from absurd? In *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49(2), 168-178.
- LIEB, R., BERLINER, L., TOTTH, P. 1997. *Protocols and Training Standards: Investigating Allegations of Child Sexual Abuse* [online]. [citované 2012-05-13]. Dostupné na internete: <Washington State Institute for Public Policy.>
- LUBELCOVÁ, G. 2005. Alternatívne tresty v kontexte stratégií spoločenskej regulácie kriminality. In *Sociológia*, roč. 37, 2005, č.1, s. 33-58.
- LUCKÁ, Y., KOBRLE, L. 2002. Srážka s prekážkou. In Vodáčková, D. et al. *Krizová intervence*. Praha : Portál, 2002, s. 359-370.
- LULEI, M. 2011. *Sociálna práca v trestnej justícii a probácia*. Nitra: UKF, 2011.
- MADDEN, R.G. 2003. *Essential law for social workers*. New York: Columbia University Press, 2003.
- MADSEN, L., PARSONS, S., GRUBIN, D. 2004. A preliminary study of the contribution of periodic polygraph testing to the treatment and supervision of sex offenders. In *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 15, 682-695.
- MAERCKER, A., MULLER, J. 2004. Social acknowledgment as a victim or survivor: a scale to measure a recovery factor of PTSD. In *Journal of Traumatic Stress*, 17(4), 345-351.
- MALÁ, E. 2003. Posttraumatická stresová porucha. Príspevok na 2. národni a 1. stredoevropské konferenci : *Násilí na deťoch : „Násilí nezná hranice, ale zanecháva stopy*. Praha : 1.-4. jún 2003 (osobné poznámky).
- MALETZKY, B. M. 1991. *Treating the sexual offender*. Newbury Park, CA : Sage Publications, 1991.
- MALLOY, L.C., MITCHELL, E.B., BLOCK, S.D., QUAS, J.A., GOODMAN, G.S. 2006. Children's eyewitness memory: Balancing children's needs and defendants' rights when seeking the truth. In Toglia, M.P., Read, J.D., Ross, D.F., Lindsay, R.C.L. (eds.) *Handbook of Eyewitness Psychology: Volume 1: Memory for Events*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2006, s. 545-574.
- MALTZ, W. 1992. *The Sexual Healing Journey. A Guide for Survivors of Sexual Abuse*. New York : HarperCollins Publishers, Inc., 1992.
- Managing sex offenders in the community. A national overview*. 2003. Eugene, Oregon : Lane Council of Governments, 2003.
- MANN, R.E., WARE, J., FERNANDEZ, Y.M. 2011. Managing Sexual Offender Treatment Programs.. In Boer, D.P. et al. (eds.) *International Perspectives on the Assessment and treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011, s. 331-353.

- MARSH, P., CROW, G. 1998. *Family Group Conferences in Child Welfare*. Malden, MA: Blackwell Science, 1998.
- MARSHALL, W. L. 2004. Cognitive-Behavioural Treatment of Child Molesters. In Hanson, R. K., Pfäfflin, F., Lütz, M. *Sexual Abuse in the Catholic Church : Scientific and Legal Perspectives. Proceedings of the Conference „Abuse of Children and Young People by Catholic Priests and Religious“ (Vatican City, April 2-5, 2003)*. Città del Vaticano : Libreria Editrice Vaticana, 2004.
- MARSHALL, W. L., SERRAN, G. A., FERNANDEZ, Y. M., MULLOY, R., MANN, R. E., THORNTON, D. 2003. Therapist characteristics in the treatment of sexual offenders: Tentative data on their relationship with indices of behavior change. In *Journal of Sexual Aggression*, 9, 25–30.
- MARUNA, S. 2001. *Making Good: How ex-offenders reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association, 2001.
- MASCHI, T., BRADLEY, C., WARD, K. (eds). 2009. *Forensic social work: psychosocial and legal issues in diverse practice settings*. New York : Springer Publishing Company, 2009.
- MASCHI, T., KILLIAN, M.L. 2011. The evolution of forensic social work in the United States: Implications for 21st century practice. In *Journal of Forensic Social Work*, 1:8-36, 2011.
- MASSON, H., EROOGA, M. 1999. *Children and Young People who Sexually Abuse Others*. London: Routledge, 1999.
- MASTEN, A. S., REED, M.G. J. 2005. Resilience in development. In Snyder, C.R., Lopez, A.J. (eds.). *The Handbook of Positive Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 74–88.
- MATOUŠKOVÁ, A. 2010. Parolové rady. In Štern, P., Ouředníčková, L., Doubravová, D. (eds.) *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010.
- McALINDEN, A.M. 2008. Restorative Justice as a Response to Sexual Offending – Addressing the Failings of Current Punitive Approaches. In *Sexual Offender Treatment*, Volume 3 (2008), Issue 1. Dostupné na internete: <http://www.sexual-offender-treatment.org/1-2008_03.html>.
- McBRIDE, K. 1996. Child Sexual Abuse Evaluations: A Joint Investigative Approach Combining the Expertise of Mental Health and Law Enforcement Professionals. In *Policing in Central Europe: Combining Firsthand Knowledge With Experience From the West*. College of Police and Security Studies, Slovenia, 1996.
- McEVOY, C. 2008. *Sense of Community and Restorative Justice as Models of Support: Female Survivors of Sexual Abuse and Males who have Offended Sexually*. Thesis submitted for Master of Arts in Community Psychology. Wilfrid Laurier University, 2008. Dostupné na internete: <<http://www.restorativejustice.org/articlesdb/articles/9662/?searchterm=sexual>>.
- McGLYNN, C., WESTMARLAND, N., GODDEN, N. 2011. *Is restorative justice possible in cases of sexual violence?* School of Applied Social Sciences Durham Law School. SASS Research Briefing no. 51 - Law School Research Briefing no. 1, 2011.
- McGLYNN, C., WESTMORELAND, N., GODDEN, N. 2012. I just wanted him to hear me: Sexual violence and the possibilities of restorative justice. In *Journal of Law and Society*. 39(2): 213-240.
- McGRATH, R. J., CUMMING, G. F., BURCHARD, B. L. 2003. *Current practices and trends in sexual abuser management: The Safer Society 2002 nationwide survey*. Brandon, VT: Safer Society Press, 2003.
- MEDZINÁRODNÝ ÚRAD PRE PRÁVA DETÍ (IBCR, Kanada). 2004. *Spravodlivosť pre maloleté obeť a svedkov trestných činov – príručka*. Bratislava : Ministerstvo Vnútra SR – Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, 2004. [online], [citované 2006-01-11]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/prevencia/pages/prevencia/publikacie/publikacie/sprav_deti.doc>.
- MELOY, M. 2006. *Sex Offenses and the Men Who Commit Them: An Assessment of Sex Offenders on Probation*. Boston, Massachusetts: Northeastern University Press, 2006.

- MELTON, G. B., LIMBER, S. 1992. What children's rights mean to children: Children's own views. In Freeman, M. and Veerman, P. (Eds). *The ideologies of Children's Rights*. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 1992, s. 167–187.
- MERRIAM-WEBSTER. 2007. *Meriam Webster's collegiate dictionary*. 11th ed. Springfield, MA, 2007.
- MICHANČOVÁ, S. 2005. *Páchatel' sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Prešov : Prešovská univerzita, 2005.
- MICHANČOVÁ, S. 2010. Probačná a mediálna sféra sociálnej práce a jej prepojenie s konceptom pokánia a odpustenia. In Michančová, S., Dolanská, R. (eds.) *Súčasnosť a perspektívy próbie a mediácie: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010, s.169-185.
- MICHANČOVÁ, S. 2011. Mediácia medzi obeťami a páchatelmi domáceho násillia: riziká a potenciál. In Michančová, S. (Ed.) *Restoratívna spravodlivosť ako výzva*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2011, s. 98-118.
- MICHANČOVÁ, S. 2011. Social work and religious traps of family violence victims. In *Professional ethics as a part of professional competence of supporting professions*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2011, s. 67-76.
- MILLER, W. R., ROLLNICK, S. 2002. *Motivational Interviewing: Preparing people for change* (2nd edition.). New York: Guilford Press, 2002.
- MITLÖHNER, M. 2001. Právni aspekty zneužívání detí. In *Komerční sexuální zneužívání detí : Násillí na dětech*. Praha : Humanitas-Profes, o.p.s., 2001, s. 19-24.
- MIZHARI, T., DAVIS, L. L. 2008. *Encyclopedia of Social Work*. 20th Edition. Washington D.C., New York : NASW Press & Oxford University Press, 2008.
- MUNSON, C. 2011. Forensic Social Work Practice Standards: Definition and Specification. In *Journal of Forensic Social Work*, 1:1, 37-60.
- MUSTAINE, E. E., TEWKSBURY, R., STENGEL, K. M. 2006. Residential location and mobility of registered sex offenders. In *American Journal of Criminal Justice*, 30(2), 177-192.
- MYDLÍKOVÁ, E. (ed). 2012. Editoriál. In *Sociální práce/Sociálna práca*. Ročník 2012, číslo 2 – Sociální práce s pachateli trestných činů.
- N.C.S.A.C. 2004. *Treatment versus punishment of sex offenders*. [online], [citované 2004-02-28]. Dostupné na internete: <http://www.angelfire.com/mi/collateral/article9.html>.
- NAKONEČNÝ, M. 1998. *Psychologie osobnosti*. Praha : Academia, 1998.
- Nariadenie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 43/2010 o registratúrnom poriadku.*
- Nariadenie ministra vnútra Slovenskej republiky č. 33/2006 o špeciálnej výsluchovej miestnosti využívanej pri vyšetrovaní.*
- Národná stratégia na ochranu detí pred násillím (návrh)*. 2013. Dostupné na internete: <http://www.employment.gov.sk/navrh-narodnej-strategie-na-ochranu-deti-pred-nasilim.html>.
- National Outcomes and Standards for Social Work Services in the Criminal Justice System*. Edinburgh: The Scottish Government, 2010. ISBN 978-0-7559-9553-0
- NICKERSON, R.S. 1998. Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. In *Review of General Psychology*, Vol 2(2), Jun 1998, 175-220.
- NICHOLS, H. R., MOLINDER, I. 1984. *Manual for the Multiphasic Sex Inventory*. Available from, Nichols and Molinder, 437 Bowes Drive, Tacoma, WA 98466-70747 USA.
- NOVACO, R. 1975. *Anger Control: The development and evaluation of an experimental treatment*. Lexington: MA: D.C. Heath, 1975.
- NOWICKI, S. 1976. *Adult Nowicki-Strickland internal-external locus of control scale*. Test Manual available from S. Nowicki, Jr., Department of Psychology, Emory University, Atlanta, GA 30322, USA.

- O'CONNELL, M. A. 2000. Polygraphy: Assessment and community monitoring. In Laws, D.R., Hudson, S.M., Ward, T. (Eds.), *Remaking relapse prevention with sex offenders: A source-book*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2000, s. 285-302.
- O'DOUGHERTY WRIGHT, M., FOPMA-LOY, J., FISCHER, S. 2005. Multidimensional assessment of resilience in mothers who are child sexual abuse survivors. In *Child Abuse & Neglect*. New York : October 2005, vol. 29, no. 10, p. 1173.
- OCHAÍTA E., ESPINOSA M.A. 1997. Children's participation in family and school life: A psychological and development approach. *International Journal of Children's Rights*, 5(3), 279-297.
- ONDREJKOVIČ, P. (ed), BREZÁK, J., LUBELCOVÁ, G., VLČKOVÁ, M. 2000. *Sociálna patológia*. Bratislava : VEDA, 2000.
- ORAVCOVÁ, J. 2004. *Sociálna psychológia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2004.
- Organizačný poriadok 14/2012 Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky zo 14. mája 2012 č. 20366/2012/30*. Dostupné na internete: <<http://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Organizacna-struktura-MSSR/Dokumenty-na-stiahnutie.aspx>>.
- Osobná emailová korešpondencia s IATSO*, 12.-13. 06. 2012.
- Otvorenie detenčného ústavu v Hronovciach sa stále odsúva*. 2011. (3.marec 2011) In *Zdravotnícke noviny* č. 9/2011, str. 7. [online]. [citované 2012-04-04]. Dostupné na internete: <http://www.farmakoekonomika.sk/images/stories/tlacovy_monitor/zn/DT_2011/zn_09/06_03_18.htm>.
- OWENS, E.P. 2012. *Similarities between victims and offenders*. [online]. [citované 2012-01-23]. Dostupné na internete: <<http://www.angelfire.com/mi/collateral/article16.html>>.
- PACEWICZ, A. 2004. Sexual Abuse of Children – Diagnosis, Therapy and Prevention. Nobody's Children Foundation, 2004, [online], [citované 2005-07-14]. Dostupné na internete: <<http://www.canee.net/index/?id=fbd7939d674997cdb4692d34de8633c4>>.
- PAINE, M. L., HANSEN, D. J. 2002. Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22(2), 271–295.
- PARGAMENT, K. I. 1997. *The Psychology of Religion and Coping*. New York: The Guilford Press, 1997.
- PAVLUVOVÁ, J. 2012. *Na sexuálnych agresorov chemickým koktejľom*. 12. marec 2012 [online]. [citované 2012-03-12]. Dostupné na internete: <<http://crepiny.noviny.sk/crepiny-s-hviezdicou/12-03-2012/na-sexualnych-agresorov-chemickym-koktejlom.html>>.
- PENNELL, J., BURFORD, G. 2002, Feminist praxis: Making family group conferencing work, in H. Strang and J. Braithwaite (eds), *Restorative Justice and Family Violence*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 108–127.
- PERNEROVÁ, R. A. 2000. *Tabu v rodinné komunikaci : O čem se v rodinách nemluví, ač by to bylo užitečné*. Praha : Portál, 2000.
- PERRY, B. D. 1999. Memories of Fear : How the Brain Stores and Retrieves Physiologic States, Feelings, Behaviors and Thoughts from Traumatic Events. The Child Trauma Programs. In Goodwin, J. M., Attias, R. (Eds.) *Splintered Reflections : Images of the Body in Trauma*. Basic Books, 1999.
- PERRY, B. D. 2000. *Trauma and Terror in Childhood : The Neuropsychiatric Impact of Childhood Trauma*. ChildTrauma Academy : August 20, 2000, [online], [citované 2005-09-03]. Dostupné na internete: <http://www.childtrauma.org/ctamaterials/trauma_and_terror.asp>.
- PERRY, B. D. 2002. *Adaptive Responses to Childhood Trauma : Focus on Dissociation*. 2002, [online], [citované 2005-02-14]. Dostupné na internete: <www.ChildTrauma.org/trauma_dis_02.pdf>.
- PERRY, B. D. 2005a. *Violence and Childhood : How Persisting Fear Can Alter the Developing Child's Brain*. Houston, TX : The ChildTrauma Academy. 2005, [online], [citované 2005-01-14]. Dostupné na internete: <http://www.childtrauma.org/Vio_child.htm>.

- PERRY, B. D. 2005b. *Neurodevelopment And The Psychophysiology Of Trauma II. : Clinical Work Along the Alarm-Fear-Terror Continuum*. 2005, [online], [citované 2005-07-14]. Dostupné na internete: <<http://www.childtrauma.org/ctamaterials/apsac2.asp>>.
- PERRY, B. D., POLLARD, R. 1998. *Homeostasis, Stress, Trauma and Adaptation : A Neurodevelopmental View of Childhood Trauma*. 2005, [online], [citované 2005-09-03]. Dostupné na internete: <<http://www.childtrauma.org/ctamaterials/pollard.asp>>.
- PERRY, B. D., POLLARD, R., BLAKELY, T., BAKER, W., VIGILANTE, D. 1995. *Childhood Trauma, the Neurobiology of Adaptation and Use-dependent Development of the Brain : How "States" become "Traits"*. 2005, [online], [citované 2005-09-03]. Dostupné na internete: <http://www.childtrauma.org/ctamaterials/states_traits.asp>.
- PETRUCCI, C. J. 2002. Apology in the Criminal Justice Setting: Evidence for Including Apology as an Additional Component in the Legal System. *Behavioral Sciences and the Law*, 20, 337-362.
- PITHERS, W. D. 1990. Relapse prevention with sexual aggressors : A method for maintaining therapeutic gain and enhancing external supervision. In Marshall, W.L., Laws, D.R., Barberec, H.E. (Eds.). *Handbook of sexual assault : Issues, theories, and treatment of the offender*. New York : Plenum Publishers, 1990.
- PITHERS, W. D., KASHIMA, K. M., CUMMING, G. F., BEAL, L. S. 1988. Relapse prevention: A method of enhancing maintenance of change in sex offenders. In Salter, A.C. (ed.), *Treating Child Sex Offenders and Victims: A practical guide*. Newbury Park, CA: Sage, 1998, s. 131–170.
- POLÁKOVÁ, J. 2002. *Překážky dialogu : Stručná typologie*. [online]. [citované 2003-11-16]. Dostupné na internete: <<http://teologicketexty.cz/issue/2002/2-3/polakova.xml>>.
- PORTEUS, S. D. 1955. *The Maze Test: Recent advances*. Palo Alto, CA: Pacific Books, 1955.
- PÖTHE, P. 1996. *Dítě v ohrožení*. Praha : G plus G, 1996.
- PRAŠKO, J. et al. 2003. *Stop traumatickým vzpomínkám: Jak zvládnout posttraumatickou stresovou poruchu*. Praha : Portál, 2003.
- PREZÍDIUM POLICAJNÉHO ZBORU. 2009. *Metodika odhaľovania a objasňovania trestnej činnosti mládeže a trestnej činnosti páchanej na mládeži* (Príloha k nariadeniu prezidenta Policajného zboru č. 21/2009). Bratislava, 2009.
- QUINSEY, V.L., HARRIS, G.T., RICE, M.E., CORMIER, C. 2006. *Violent offenders: Appraising and managing risk* (2nd ed.) Washington, DC: American Psychological Association, 2006.
- RADA VLÁDY SR PRE PREVENCIU KRIMINALITY. 2012. *Stratégia prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti v Slovenskej republike na roky 2012 – 2015*, Príloha č. 2 – SWOT analýza.
- RAJTÁKOVÁ, I. 2003. *Právne aspekty násilia*. [online]. [citované 2012-04-16]. Dostupné na internete: <<http://www.fenestra.sk/html/d/d4.htm>>.
- REDDON, J.R. 2011. Uses, Misuses, and Abuses of Risk Assessment with Sexual Offenders. In Boer, D.P. et al (eds) *International Perspectives on the Assessment and treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011, s. 193-212.
- REED, L. D. 2008. Guiding principles in assessing child sexual abuse cases. [online], [citované 2013-10-04]. Dostupné na internete: <http://www.google.sk/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CD4QfjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.denreed.com%2Fdocuments%2F2aNSUGUIDINGPRINCIPLES_000.ppt&ei=HQNQURBGITJtQagqYGgCA&usg=AFQjCNEprZodzI60qweG6hT4jc-Zp43apA&bvm=bv.53537100,d.bGE>.
- REED, L. D. 2013. *Guiding principles in assessing cases of suspected child sexual abuse*. NSU Center for Psychological Studies. [online], [citované 2013-10-04]. Dostupné na internete: <<http://www.google.sk/url?sa=t&rc=1&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.denreed.com%2Fdocuments%2F2aNSUHOGUIDINGPRINCIPLES.ppt&ei=HQNQURBGITJtQagqYGgCA&usg=AFQjCNH6JZTRo8cMJfAZESCIZbEMxrEw&bvm=bv.53537100,d.bGE>>.

- RETTEBERGER, M., HUCKER, S.J. 2011. Structured Professional Guidelines: International Applications. In Boer, D.P. et al (eds) *International Perspectives on the Assessment and treatment of Sexual Offenders: Theory, Practice, and Research*. Chichester: John Wiley & Sons, Ltd., 2011, s. 85-110.
- RICE, M.E., HARRIS, G.T. 1997. Cross-Validation and Extension of the Violence Risk Appraisal Guide for Child Molesters and Rapists. In *Law and Human Behavior*, Volume 21, Number 2 (1997), 231-241.
- ROBERTS, A.R., SPRINGER, D.W. 2007. *Social Work in Juvenile and Criminal Justice Settings*. Springfield, Illinois: Charles C Thomas, 2007.
- ROBERTS, A.R., BROWNELL, P. 1999. A century of forensic social work: Bridging the past to the present. In *Social work*, 44, 359-369.
- ROGERS, D. C. F. 2002. *Pastoral Care For Post-Traumatic Stress Disorder : Healing the Shattered Soul*. New York : The Haworth Pastoral Press, Inc., 2002.
- ROSS, R. 1996. *Returning to the Teachings: Exploring Aboriginal Justice*. Penguin Group, Canada, 1996.
- ROSSETTI, S.J. 1990. *Slayer of the Soul: Child Sexual Abuse and the Catholic Church*. Mystic, Connecticut : Twenty-Third Publications, 1990.
- Rozkaz č. 60 o sociálnej práci v Zbore väzenskej a justičnej stráže, uverejnený v Zbierke rozkazov generálnej riaditeľky Zboru väzenskej a justičnej stráže, ročník 2008.
- RUSSELL, D., PEPLAU, L.A., CUTRONA, C.E. 1980. The Revised UCLA Loneliness Scale : Concurrent and Discriminant Validity Evidence In *Journal of Personality and Social Psychology* 1980, Vol. 39, No. 3, 472-480 .
- RYCHTÁRIK, J. K. 2010. metodologickým problémom viktimáčného výskumu (s. 211-220) In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava : Eurokódex, s. r. o., 2010.
- ŘÍČAN, P. 2007. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha : Portál, 2007.
- SALTER, A.C. 1995. *Transforming Trauma: A Guide to Understanding and Treating Adult Survivors of Child Sexual Abuse*. Thousand Oaks : Sage Publications, Inc., 1995.
- SALTER, A.C. 2003. *Predators : Pedophiles, Rapists, and Other Sex Offenders: Who They Are, How They Operate, and How We Can Protect Ourselves and Our Children*. New York : Basic Books, 2003.
- SALTZMAN, A., FURMAN, R. 1999. *Law in social work practice*. 2nd ed.. Belmont, CA : Wadsworth Publishers, 1999.
- SAMPLE, L. L., STREVELER, A. J. 2003. Latent consequences of community notification laws. In Decker, S.H., Alaird, L.F, Katz, C.M. (eds.), *Controversies in criminal justice* (s. 353-362). Los Angeles: Roxbury, 2003.
- SANDLER, J.C., FREEMAN, N.J. 2009. Female Sex Offender Recidivism: A large-scale Empirical Analysis. In *Sexual Abuse: A Journal Of Research and Treatment*, 2009, 21, 455-473.
- SARADJIAN, J. 2010. Understanding the prevalence of Female-Perpetrated Sexual Abuse and the Impact of That Abuse on Victims. (s. 9-30) In Gannon, T. A., Cortoni, F. (Eds). *Female Sexual Offenders: Theory, Assessment, and Treatment*. Chichester: Wiley-Blackwell, 2010.
- SELMAN, R. L. 1980. *The growth of interpersonal understanding : developmental and clinical analysis*. New York: Academic Press, 1980.
- SERIN, R. C., MAILLOUX, D. L., MALCOLM, P. B. 2001. Psychopathy, deviant sexual arousal, and recidivism among sexual offenders. In *Journal of Interpersonal Violence*, 16, 234-246.
- SETO, M.C. 2008. *Pedophilia and Sexual Offending Against Children: Theory, Assessment, and Intervention*. Washington, DC: American Psychological Association, 2008.
- SGROI, S. M. 1978. Comprehensive examination for child sexual assault : Diagnostic, therapeutic and child protection issues. In Burgess, A. W., Groth, A. N., Holstrom, L. L., Sgroi, S. M. (Eds.). *Sexual Assault of Children and Adolescents*. Lexington, MA : D. C. Heath, 1978.

- SCHROEDER, L. O. 1997. *The legal environment of social work*. 2nd ed. Washington, DC : NASW Press, 1997.
- Smernica Európskeho Parlamentu a Rady 2011/92/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SV.*
- SMITH, A. B. 2002. Interpreting and supporting participation rights: Contributions from socio cultural theory. In *International Journal of Children's Rights*, 10(1), 73-88.
- SNYDER, H. N., SICKMUND, M. 1999. *Juvenile Offenders and Victims: 1999 National Report*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1999.
- SOOTHILL, K., HARMAN, J., FRANCIS, B., KIRBY, S. 2005. What is the Future Repeat Danger from Sexual Offenders Against Children? Implications for Policing. In *The Police Journal*, 78, 37-45.
- SPIPKOVÁ, J. 1999 b). Terapie. In Vaničková, E. et al. *Sexuální násilí na dětech : Výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha : Portál, 1999, s. 71-75.
- SPIPKOVÁ, J. 1999. Diagnostika. In Vaničková, E. et al. *Sexuální násilí na dětech : Výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha : Portál, 1999, s. 59-64.
- SPIPKOVÁ, J. 2000. Vyšetření sexuálně zneužitých dětí. In Weiss, P. et al. *Sexuální zneužívání : Pachatelé a oběti*. Praha : Grada, 2000, s. 73-81.
- SPIPKOVÁ, J., BRICHČÍN, S. 2003. Pachatelé sexuálního zneužívání u dětí. In *Násilí na dětech : „Násilí nezná hranice, ale zanechává stopy.“* Sborník z 2. národní a 1. středoevropské konference konané pod záštitou veřejného ochránce práv. Praha : Humanitas-Profes, o.p.s., 2003.
- Stanovy občianskeho združenia ASCEND*, 2011.
- STEELE, L.C. 2012. The forensic interview: A challenging conversation. In Goodyear-Brown, P. (ed.) *Handbook of Child Sexual Abuse: Identification, Assessment and Treatment*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2012, s. 99-119.
- STRANG, H. 2002. *Repair or Revenge: Victims and Restorative Justice*. Oxford, UK : Clarendon Press, 2002.
- STRANG, H., SHERMAN, L.W. 2003. Repairing the Harm: Victims and Restorative Justice. *Utah Law Review*. 2003(1): 15-42.
- ŠPÁNIKOVÁ, M., ŠPÁNIK, M. (eds.) 2011. *Zručnosti, Partnerstvo, Siet' v práci s trestanými osobami*. Ružomberok : Verbum, 2011.
- ŠPATENKOVÁ, N., CHYTILOVÁ, Š. 2004. Násilí. In Špatenková, N. et al. *Krizová intervence pro praxi*. Praha : Grada, 2004.
- ŠPECIÁNOVÁ, Š. 2003. *Ochrana týraného a zneužívaného dítěte*. Praha: Linde nakladatelství, s.r.o., 2003.
- TABACHNICK, J., KLEIN, A. 2011. *A reasoned approach: Reshaping sex offender policy to prevent child sexual abuse*. Beaverton Oregon : Association for the Treatment of Sexual Abusers, 2011.
- TÁUBNER, V. 2000. Prevence sexuálního zneužívání dětí. In Weiss, P. et al. *Sexuální zneužívání – Pachatelé a oběti*. Praha : Grada Publishing, 2000, s. 42-72.
- Terms and Conditions of Sex Offender Probation*, 2010. [cited 2010 Jan 6]. Dostupné na internete: <http://www.co.yamhill.or.us/juvenile/probation/TERMS_SEX_OFFENDER_PROBATION.asp>.
- TEWKSBURY, R. 2005. Collateral consequences of sex offender registration. In *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 21(1), 67-82.
- TEWKSBURY, R., LEES, M. 2006. Consequences of sex offender registration: Collateral consequences and community experiences. In *Sociological Spectrum*, 26(3), 309-334.
- TEWKSBURY, R., MUSTAINE, E. E. 2006. Where to find sex offenders: An examination of residential locations and neighborhood conditions. In *Criminal Justice Studies*, 19(1), 61-75.

- The Child Abuse Prevention and Treatment Act (CAPTA)*. 2012. *Child Welfare Practices for Cases with Child Sexual Abuse: Section IV. / Sex Offender – Special Population Considerations*. Portland, OR: CAPTA, 2012. Dostupné na internete: <<http://library.constantcontact.com/download/get/file/110289409848829/sex+offender+special+populations+and+evaluation.pdf>>.
- The Child Sex Offender (CSO) Disclosure Scheme: Additional guidance in relation to requests for disclosure where the subject of the application is female*. 2010. Dostupné na internete: <<http://www.scribd.com/doc/61235492/Female-Child-Sex-Offenders-UK-Child-Sex-Offender-Disclosure-Scheme-Guidance>>.
- THIBAUT, J., WALKER, L. 1975. *Procedural justice: a psychological analysis*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1975.
- THORNTON, D. 2002. Constructing and testing a framework for dynamic risk assessment. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 14, 2, 139–153.
- THORNTON, D. 2006. Age and sexual recidivism: A variable connection. In *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 18, 123–136.
- THORNTON, D., BEECH, A. R., MARSHALL, W. L. 2004. Pre-treatment self-esteem and post-treatment sexual recidivism. In *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48, 587–599.
- THORNTON, D., MANN, R., WEBSTER, S., BLUD, L., TRAVERS, R., FRIENDSHIP, C. et al. 2003. Distinguishing and combining risks for sexual and violent recidivism. In Prentky, R., Janus, E., Seto, M., Burgess, A.W. (eds.) *Annals of the New York Academy of Science. Vol. 989. Understanding and Managing Sexually coercive behavior*. New York: New York Academy of Science, 2003, s. 225-235.
- TIERNEY D. W., McCABE, M. P. 2002. Motivation for behavior change among sex offenders: A review of the literature. In *Clinical Psychology Review*, 22, 113–129.
- TODRES, J. 1998. Emerging Limitations on the Rights of the Child: the U.N. Convention on the Rights of the Child and Its Early Case Law. *Columbia Human Rights Review*, 30, 159-200.
- TRAVIS, J. 1997. *Managing Adult Sex Offenders in the Community: NIJ Research in Brief*. National Institute of Justice, Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice, 1997. [online]. [citované 2004-01-23]. Dostupné na internete: <<http://www.vaw.umn.edu/documents/managing/managing.html>>
- TURKOVIC, K. 2008. Elements for European Guidelines on Child-friendly Justice with Particular Focus on Children’s Access and Place in the Criminal Justice System. Seminar presented at the conference *Building a Europe for and with Children - Towards a Strategy for 2009-2011*. Stockholm, 8-10 September 2008.
- TYLER, T.R. 1988. What is procedural justice: Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law and Society Review*, 22(1), 103-135.
- UNITED NATIONS. 2005. *Guidelines on Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime*. United Nations (E/CN.15/2005/20), 2005.
- UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS. 2002. *Interview with Frederick S. Berlin, M.D., Ph.D.* April 05, 2002. [online], [citované 2002-07-17]. Dostupné na internete: <<http://www.nccbuscc.org/comm/kit6.htm>>.
- UNODC a UNICEF. 2009. *Justice in Matters Involving Child Victims and Witnesses of Crime: Model Law and Related Commentary*, 2009.
- ÚRAD OSN PRE KONTROLU DROG A PREVENCIU KRIMINALITY – CENTRUM PRE MEDZINÁRODNÚ PREVENCIU KRIMINALITY. 2000. *Spravodlivosť pre obeť – Príručka k aplikácii Deklarácie základných princípov spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci*. Bratislava : Ministerstvo Vnútra SR – Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, 2000, 152 s., [online], [citované 2006-01-11]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/prevencia/index.php?id=pages/prevencia/publikacie/sprav_obete>.
- URQUIZA, A. J., WINN, C. 1994. *Treatment for Abused and Neglected Children. Infancy to Age 18*. U.S. Department of Health and Human Services, 1994, [online], [citované 2005-10-29], dostupné na internete: <<http://nccanch.acf.hhs.gov/pubs/usermanuals/treatmen/treatmen.pdf>>.

- ÚSTREDIE PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY. 2010. *Interná norma č. IN - 071/2010: Vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pre maloleté obeť násilia páchaného v rodinách.*
- VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese.* Praha : Portál, 2004.
- VAJZEROVÁ, E. 2011 a). Legislatívne diery plátajú mimovládky (rozhovor s Evou Vajzerovou, riaditeľkou Konzultačného a informačného centra EDUKOS v Dolnom Kubine). In *Orava. sme.sk*, 19. 8. 2011. [online], [citované 2012-01-17]. Dostupné na internete: <<http://orava.sme.sk/c/6018155/legislativne-diery-plataju-mimovladky.html#ixzz1wxQF2j9q>>.
- VAJZEROVÁ, E. 2011 b). Skúsenosti z práce s trestanými osobami v mimovládnej organizácii I EDUKOS. In *Zručnosti, Partnerstvo, Sieť v práci s trestanými osobami.* Ružomberok : Verbum, 2011, s. 144-152.
- VAN DAM, C. 2002. *Identifying Child Molesters: Preventing Child Sexual Abuse by Recognizing the Patterns of the Offenders.* Binghamton, NY : The Haworth Maltreatment and Trauma Press, 2002.
- VAN EYS, P., BENEKE, B. 2012. Navigating the system: The complexities of the multidisciplinary team in cases of child sexual abuse. In Goodyear-Brown, P. (ed.) *Handbook of Child Sexual Abuse: Identification, Assessment and Treatment.* Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2012, s. 71-97.
- VAN EYS, P., TRUSS, A. 2012. Comprehensive and Therapeutic Assessment of Child Sexual Abuse: A Bridge to Treatment. In Goodyear-Brown, P. (ed.) *Handbook of Child Sexual Abuse: Identification, Assessment and Treatment.* Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2012, s. 143-170.
- VAN KALMHOUT, A., DERKS, J. 2000. *Probácia a probačné služby. Európska perspektíva.* Nijmegen : Wolf Legal Publishers, 2000.
- VANIČKOVÁ, E. et al. 1999. *Sexuální násilí na dětech: Výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence.* Praha : Portál, 1999.
- VEDECKÁ GRANTOVÁ AGENTÚRA MŠVVaŠ SR. 2012. *Výsledky hodnotenia nových projektov a financovanie projektov VEGA.* [online], [citované 2012-06-22]. Dostupné na internete: <<http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=5084>>.
- VICIÁNOVÁ, K. et al. 2000. *Týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí.* Pezinok : Jaspis, 2000.
- VLČKOVÁ, M. 2001. *Týrané dieťa.* Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2001.
- Vyhľadška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky 543/2005 Z.z. o Spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné sudy, krajské sudy, Špeciálny súd a vojenské sudy.*
- WAGER, N. M. 2013. A scoping review considering the applicability of restorative justice to cases of sexual assault. International Psychological Applications Conference and Trends. Madrid: Spain (26th-28th April). Dostupné na internete: <http://www.academia.edu/3842448/Wager_N_2013_A_scoping_review_considering_the_applicability_of_restorative_justice_to_cases_of_sexual_assault_International_Psychological_Applications_Conference_and_Trend_s_Madrid_Spain_26th-28th_April_>.
- WACHTEL T., McCOLD, P. 2000. Restorative justice in everyday life. In Braithwaite, J., Strang, H. (eds). *Restorative Justice in Civil Society.* New York: Cambridge University Press, 2000, s. 117-125.
- WARD T., HUDSON, S. M. 1998. A model of the relapse process in sexual offenders. In *Journal of Interpersonal Violence*, 13, 700-725.
- WARD, T., LOUDEN, K., HUDSON, S. M., MARSHALL, W. L. 1995. A descriptive model of the offence chain for child molesters. In *Journal of Interpersonal Violence*, 10, 452-472.
- WARD, T., MANN, R., GANNON, T. A. 2007. The good lives model of rehabilitation: Clinical implications. In *Aggression and Violent Behavior*, 12, 2, 208-228.
- WEISS, P. 2002. *Sexuální deviace: Klasifikace, diagnostika a léčba.* Praha : Portál, 2002.
- WEISS, P. et al. 2000. *Sexuální zneužívání: Pachatelé a oběti.* Praha : Grada Publishing, 2000.

- WELLIKOFF, I. 2003. Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: On the Way to Justice In *Cardozo Journal of Conflict Resolution* Volume 5, No.1. Dostupné na internete: <<http://www.cojcr.org/vol5no1/note02.html>>.
- WEMMERS, J.A. 2009. The meaning of justice for victims. In S.G. Shoham, P. Knepper and M. Kett (Eds.) *International handbook of victimology*. Boca Raton, FL: CRC Press, 2009, s. 27-42.
- WHITCOMB, D. 2003. Legal interventions for child victims. In *Journal of Traumatic Stress*, 2003, 16(2), 149-157.
- WILLIAMS, B., GOODMAN, H. 2007. Working for and with victims of crime. In Gelsthorpe, L., Morgan, R. (eds.) *Handbook of Probation*. Cullompton, UK: Willan Publishing, 2007, s. 518-541.
- WILSON, R.J., McWHINNIE, A.J., WILSON, C. 2008. Circles of Support and Accountability: An international partnership in reducing sexual offender recidivism. In *Prison Service Journal*, Issue 178, 2008, s. 26-36.
- WILSON, R.J., PICHECA, J.E., PRINZO, M. 2005. *Circles of Support & Accountability: An evaluation of the pilot project in South-Central Ontario*. [Research Report R-168] Ottawa, ON: Correctional Service of Canada, 2005.
- WILSON, R.J., CORTONI, F., VERMANI, M. 2007. *Circles of Support & Accountability: A national replication of outcome findings*. [Research Report R-185] Ottawa, ON: Correctional Service of Canada, 2007.
- WIRTZ, U. 2005. *Vražda duše: Incest a jeho terapie*. Praha : Portál, 2005.
- WOLBERT, W. 2002. *Odpuštění a sebeucta*. [online], [citované 2003-11-17]. Dostupné na internete: <<http://www.teologicketexty.cz/issue/2002/2-3/wolbert.xml>>.
- WOLF, S. 1985. A multifactor model of deviant sexuality. In *Victimology: an international Journal*, 10, 359-74.
- WOOD, J.M., GARVEN, S. 2000. How sexual abuse interviews go astray: Implications for prosecutors, police, and child protection services, In *Child Maltreatment* 5 (2000), s. 109-118.
- WOODEN, K. 2002. *A 21st Century Model for Prevention: Protecting America's Children & Youth from Sexual Predators*. Child Lures Prevention, 2002. [online], [citované 2002-07-16]. Dostupné na internete: <[www.childlures.com/research/ model21.asp](http://www.childlures.com/research/model21.asp)>.
- WOODEN, K., WEBB, R., MITCHELL, J. 2012. *A Profile of the Child Molester*. [online], [citované 2012-06-15]. Dostupné na internete: <<http://www.childluresprevention.com/research/profile.asp>>.
- YANTZI, M. 2004. Restorative Justice and Past Sexual Abuse - Reflection on 20 years experience with a program model. Paper presented at *New Frontiers in Restorative Justice: Advancing Theory and Practice*. Centre for Justice and Peace Development, Massey University at Albany, New Zealand, 2-5 December, 2004.
- YATES, F.J., STONE, E.R. 1992. *The Risk Construct-risk Taking Behaviour*. Chichester: Wiley, 1992.
- YOCHELSON, S., SAMENOW, S.E. 1976. *The criminal personality: A profile for change*. New York : Jason Aronson, 1976.
- Základné princípy OSN pre používanie programov restoratívnej justície v trestných veciach*“ (Rezolúcia hospodárskej a sociálnej rady, 18. apríl 2002).
- Zákon č. 448/2002 Z.z. z 9. júla 2002 o ochrannom dohlade a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 140/1961 Zb. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.*
- Zákon č. 211/2000 Z.z. o slobodnom prístupe k informáciám.*
- Zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov.*
- Zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok (aktualizované úplné znenie - stav k 4. 11. 2011).*

Zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ako vyplýva zo zmien a doplnení vykonaných zákonom 330/2007 Z. z., zákonom č. 643/2007 Z. z., zákonom č. 215/2008 Z. z. a zákonom č. 466/2008 Z. z.

Zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 549/2003Z.z. o súdnych úradníkoch.

Zákon č. 550/2003 Z.z. o probačných a mediálnych úradníkoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

ZASTROW, C.H., KIRST-ASHMAN, K.K. 2009. *Understanding human behavior and the social environment*. 8th ed.. Belmont, CA : Brooks/Cole-Thompson Learning, 2009.

ZEHR, H. 1990. *Changing Lenses : A New Focus for Criminal Justice*. Scottsdale, PA : Herald Press, 1990.

ZEHR, H. 2002. *The little book of restorative justice*. Intercourse, PA : Good Books, 2002.

ZELENKOVÁ, J. 2013. *Detenčný úrad pre agresívnych páchatel'ov tak skoro nebude*. (13. január 2013) [online]. [citované 2013-09-27]. Dostupné na internete: <<http://udalosti.noviny.sk/z-domova/13-01-2013/detency-urad-pre-agresivnych-pachatelov-tak-skoro-nebude.html>>.

ZEVITZ, R.G., CRIM, D., FARKAS, M.A. 2000. Sex offender community notification: Managing high risk criminals or exacting further vengeance? In *Behavioral Sciences and the Law*, 18, 375-391.

ZEVITZ, R.G., FARKAS, M.A. 2000. *Sex offender community notification: Assessing the impact in Wisconsin*. Washington, DC: U.S. Department of justice, 2000.

ZVĚŘINA, J. 2000. Forenzní posuzování pachatelů pohlavního zneužívání. In Weiss, P. et al. *Sexuální zneužívání: Pachatelé a oběti*. Praha : Grada Publishing, 2000.

Webové stránky:

www.ainkarim.sk

www.assp.sk

www.edukos.sk

www.justice.gov.sk/Stranky/Sudcovia/SudcaZoznam.aspx/22.5.2012/

www.majak.org

www.oz-labyrinth.sk

www.pomocobetiarn.sk

www.vazen.sk

www.socioterapia.sk/socioterapia/

www.psychodiagnostika.sk

www.testcentrum.cz/testy

Názov publikácie: **Sociálna práca s páchatel'ami a obeťami sexuálneho zneužívania detí**
Autorka: doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.
Vydavateľ: ASCEND, Za kostolom 960/22, Veľký Šariš – Kanaš 082 21, Slovensko
<http://www.sexualne-zneuzivanie.sk/>
Tlač: A-print s.r.o., Lipovce 110, Lipovce pri Prešove 082 36, Slovensko
Rok vydania: 2013
Počet strán: 216
Vydanie: 1.
ISBN 978-80-971470-0-6

Cieľom publikácie je pozdvihnúť kvalitu sociálnej práce s obeťami a páchatelmi sexuálneho zneužívania detí (CSA) v podmienkach Slovenska. Autorka ponúka najprv stručný úvod do forenznjej sociálnej práce a následne prechádza k analýze systému, do ktorého je forenzná sociálna práca „votkaná“ v podmienkach Slovenska. Analýza zároveň upozorňuje na nedostatky týkajúce sa forenznjej sociálnej práce s páchatelmi a obeťami CSA na Slovensku. Ďalej sa zameriava na páchatelov CSA, pričom uvádza kľúčové poznatky, ktorými by mali disponovať (nielen) sociálni pracovníci, prichádzajúci do kontaktu s touto klientelou. Zároveň navrhuje model multidisciplinárneho prístupu k týmto jedincom a podrobnejšie popisuje intervencie, ktorých sa môžu zhostiť špecializovaní sociálni pracovníci. Pozornosť venuje aj obeťam CSA, pričom zhromažďuje kľúčové poznatky nevyhnutné pre porozumenie tejto obzvlášť zraniteľnej klientele. Ponúka taktiež model komplexnej starostlivosti o obeť, s dôrazom na rolu špecializovaných sociálnych pracovníkov. Napokon navrhuje súbor opatrení pre skvalitnenie forenznjej sociálnej práce všeobecne i špecificky vo vzťahu k problematike CSA.

Osobitne treba oceniť autorkinu snahu koncipovať intervencie voči páchatelom týchto ohavných zločinov tak, aby boli efektívne a zároveň vysoko humánne. Autorkin model multidisciplinárneho prístupu k týmto jedincom (vyvažujúci prvky kontroly i podpory), je návodom na to, ako by malo riešenie predmetnej problematiky v civilizovanom svete vyzerat'. (...) V autorkinom prístupe sa výnimočne prepája záujem a starostlivosť o obe zainteresované strany; autorka poukazuje na to, že nestačí pomáhat' obeťam, ale že je potrebné efektívnymi metódami pomáhat' aj páchatelom k tomu, aby nerecidivovali, ba čo viac - aby zaujali postoje, ktoré budú odzrkadľovat' akceptáciu zodpovednosti za spôsobené škody a zmysluplným spôsobom prispievat' k náprave týchto škôd. Týmto autorka potvrdzuje svoj príklon k filozofii restoratívnej spravodlivosti, ktorá je v súčasnosti aktuálnym trendom v prístupe k riešeniu problémov navodených zločinom. (...) Predkladaná monografia prezentuje nielen teoretickú analýzu problematiky, ale predovšetkým prezentuje vedecké a praktické impulzy pre rozvoj sociálnej práce s páchatelmi a obeťami sexuálneho zneužívania. Práca má svoj jednoznačný prínos nielen pre odbornú, ale aj pre širšiu verejnosť, keďže doposiaľ nebola na Slovensku (ba ani v Čechách) publikovaná práca takéhoto charakteru. / doc. Kamil Kardis, PhD.

Doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD. vyštudovala odbor katolícka teológia a odbor sociálna práca (v ktorom aj habilitovala). Absolvovala tiež výcvik v Gestalt psychoterapii, výcvik v terapii psychickej traumy a seminár zameraný na prácu s komplexne traumatizovanými a disociatívnymi klientami pomocou EMDR. Pracuje ako vysokoškolská pedagogička. Pôsobí aj ako lektorka v kurzoch odbornej prípravy a ďalšieho vzdelávania mediátorov. Je zakladateľkou a riaditeľkou občianskeho združenia ASCEND, ktoré sa zameriava na poradenstvo a vzdelávanie v problematike sexuálneho zneužívania detí. Je členkou Európskej spoločnosti pre traumy a disociáciu (ESTD). Ako prvá aspirantka zo Slovenska bola v roku 2013 prijatá aj medzi členov Medzinárodnej asociácie pre liečbu sexuálnych delikventov (IATSO).

www.sexualne-zneuzivanie.sk

ISBN 978-80-971470-0-6

